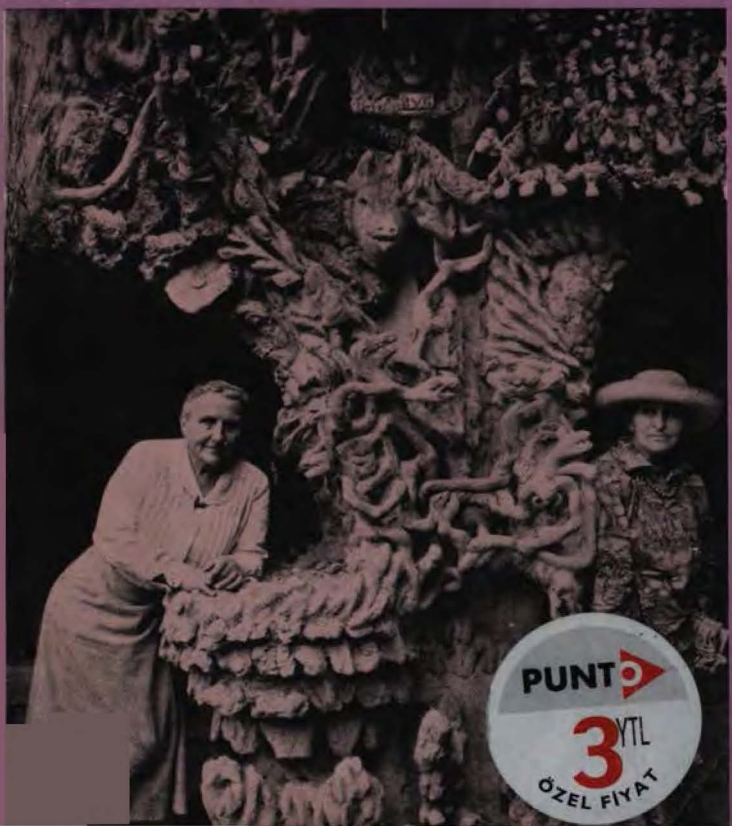
GERTRUDE STEIN

ALİCE B. TOKLAS'IN ÖZYAŞAMÖYKÜSÜ

METİS EDEBİYAT DİZİSİ

İngilizce'den Çeviren: Nesrin Kasap

Stein ve Toklas (Cecil Beaton, Provence, 1938)

PUNTO
3 YTL
ÖZEL FİYAT

Gertrude Stein
ALICE B. TOKLAS'IN ÖZYAŞAMÖYKÜSÜ

Gertrude Stein 1874 yılında ABD'nin Pennsylvania eyaletinde, Allegheny'de doğdu. Almanya'dan ABD'ye göçmüş Yahudi kökenli bir ailenin çocuğudur. Harvard Üniversitesi'nde kız öğrencilerin gittiği Radcliffe College'da ve Baltimore'daki Johns Hopkins Tıp Okulu'nda öğrenim gördü. 1903 yılında Amerika'yı terkedip Paris'te yaşamaya başladı. Paris'te erkek kardeşiyle birlikte keşfettiği (Cézanne, Matisse, Braque, Juan Gris ve Picasso gibi) yenilikçi ressamların tablolarını almaya başladı ve bu tablolar giderek Avrupa'nın en önemli resim koleksiyonlarından birini oluşturdu.

Bu arada yazın denemelerine girişen Gertrude Stein on dokuzuncu yüzyılın yazın geleneklerini yıkmayı hedefledi. Paris'e yerleşir yerleşmez *Quod Erat Demonstrandum* adlı kısa bir roman yazdı. Bu roman ancak ölümünden sonra, 1951 yılında *Her Şey Olduğu Gibi* (Things As They Are) başlığıyla yayımlandı. Gertrude Stein'ın bir yazar olarak tanınmaya başlaması 1909 yılında kendi girişimiyle New York'ta yayımlattığı *Üç Yaşam* (Three Lives) adlı kitapla gerçekleşti. 1914 yılında yayımlanan ve alışılagelmiş mantık ve dilbilgisi kurallarını tümden yıktığı *Sevecen Düğmeler* (Tender Buttons) adlı kitabında ise okurları neredeyse şoka uğrattı. 1922 yılında yayımlanan *Coğrafya ve Oyunlar* (Geography and Plays) ve 1906-1908 yıllarında yazılmasına karşın ancak 1925 yılında yayımlanan bin sayfalık romanı *Amerikalıların Oluşumu*'yla (The Making of Americans) da tümüyle çizgidışı ve anlaşılmaz bir yazar olarak ünlendi ve kitaplarını yayımlatma konusunda hep güçlükle karşılaştı. 1926'da yazma sürecini betimlediği *Açıklama Olarak Kompozisyon*'u (Composition As Explanation), 1935'te de Amerika'da verdiği konferansların metinlerini derleyen *Amerika'daki Konuşmalar*'ı (Lectures in America) yayımladı. 58 yaşında yazdığı *Alice B. Toklas'ın Özyaşamöyküsü* gene temelde yazarın dil deneyciliğini yansıtsa da, daha önceki yapıtların tersine retrospektif nitelikte, oldukça anlaşılır bir kitaptı. Daha sonra gelen *Herkesin Özyaşamöyküsü* (Everybody's Autobiography, 1937) ve *Gördüğüm Savaşlar* (Wars I Have Seen, 1945) da yaygın bir biçimde kabul gördü. Roman, eleştiri, şiir, oyun vb. türünde çeşitli yapıtları veren Gertrude Stein 1946 yılında Paris'te öldü.

Metis Yayınları, Başmusahip Sok. 3/2
Cağaloğlu/İstanbul

Metis Edebiyat Dizisi: 26
Alice B. Toklas'ın Özyaşamöyküsü, Gertrude Stein
Özgün Adı: The Autobiography of Alice B. Toklas
© Gertrude Stein, 1933

© Bu çevirinin bütün yayım hakları
Metis Yayınları'na aittir.
Birinci Basım: Ocak 1992

Yayın Yönetmeni: Müge Gürsoy

ISBN 975-7650-79-X

Dizgi: Serhat Bal, Metis Yayıncılık Ltd.
Baskı: Yaylacık Matbaası Cilt: Örnek Mücellithanesi

Gertrude Stein

ALICE B. TOKLAS'IN ÖZYAŞAMÖYKÜSÜ

İngilizce'den Çeviren:
NESRİN KASAP

METİS YAYINLARI

İçindekiler

Sunuş
7

Paris'e Gelmeden Önce
17

Paris'e Gelişim
20

Gertrude Stein Paris'te (1903-1907)
41

Paris'e Gelişinden Önce Gertrude Stein
78

1907-1914
94

Savaş
147

Savaştan Sonra (1919-1932)
193

SUNUŞ

1870'li yıllar Stravinsky, Schoenberg, Diaghilev, Jung, James Joyce gibi 20. yüzyılın yazın, sanat ve düşün dünyalarının biçimlendirilmesinde büyük rol oynayan pek çok yaratıcı kişinin doğduğu yıllardır. Ama bu yaratıcı kişilerin hiçbiri, gene aynı on yıllık dönemde doğan Gertrude Stein (1874-1946) kadar farklı yorumlara hedef olmamıştır. Gerçekten de yazın dünyasında belki de bütün zamanların en çok tartışılan kişilerinden biridir Gertrude Stein. Her şeyden önce, tanımlanması bile sorun olmuştur. Yazın antolojilerinin ve ansiklopedilerin Gertrude Stein'a ilişkin bölümlerine baktığınızda çeşit çeşit tanımla karşılaşırsınız; kimisinde romancı ve şair, kimisinde eleştirmen ve şair, kimisinde de romancı, şair ve düşünür olarak tanımlanır Gertrude Stein. Çok ilginçtir, bir antolojide de yalnızca "Amerikalı yazar" tanımı kullanılır ve hemen ardından da Gertrude Stein'ın daha kesin bir tanımının yapılamayacağı gerekçesi öne sürülür. Ne var ki ortada yadsınamayacak bir gerçek vardır: Bugün Gertrude Stein üzerine çok zengin ve kapsamlı bir literatür oluşmuş durumdadır. Doğal olarak bu literatür çelişkilerle doludur. Bir yandan anlaşılmazlığıyla alay edilirken, bir yandan da 20. yüzyılın düzyazı ve şiirine silinemeyecek bir damga vuran öncü bir yazar, hatta dâhi olarak göklere çıkarılır Gertrude Stein. Kimilerine göre yenilikçi kalemiyle 20. yüzyıl yazınına öncülük etmiştir, kimilerine göre Natüralizm akımını sürdürmüştür, kimilerine göre ise ilginç ama kendi

kendisinin reklamını yapan övüngen bir kadındır yalnızca. Ama öyle ya da böyle, 20. yüzyılın en çok söz edilen adlarından biri olmayı başarmış bir yazardır Gertrude Stein. Gerek karizmatik kişiliği, gerek özgün psikolojik ve felsefi görüşleri, her şeyden önemlisi de yazındaki köktenci dil deneyciliğiyle, çağının genç yazarlarını etkileyen bir efsaneye dönüşmeyi başarmış bir yazardır.

Bu çok yönlü yazarın, yazma serüvenini derinden etkileyip biçimlendiren ilginç yaşam serüveni 1874 yılında ABD'nin Pennsylvania eyaletinde, Allegheny'de başlar. Almanya'dan ABD'ye göçmüş Yahudi kökenli bir ailenin beşinci ve sonuncu çocuğudur Gertrude Stein. Kendisi hiçbir zaman varlıklı oldukları görüşünü kabul etmez gerçi, ama Stein ailesi tüccarlıkla ve madencilik, demiryolları vb. gibi işletmelerden alınan hisselerle epey varlıklı bir aile olmuştur. Dahası bu hisseler para kazanma yeteneği pek olmayan yazarın anne ve babasının ölümünden sonra da onun ömür boyu belli bir parasal güvence içinde yaşayıp bütün zihinsel gücünü yazarlığa vermesini sağlayacaktır (kendi deyişine göre, dâhi olmak insanın çok zamanını alan bir şeydir zaten). Ne var ki para sıkıntısı denen şeyi pek yaşamayan yazar, özellikle çocukluk ve ergenlik dönemlerinde sonradan yazarlık yaşamını da etkileyecek bir varlık ve kimlik bunalımı yaşar. Stein'lar beş çocuk sahibi olmayı planlamışlardır ve Gertrude Stein'la ağabeyi Leo'nun doğumları da onlardan önceki iki bebeğin ölümü sonucunda gerçekleşmiştir. Doğumunun bir rastlantıya bağlı olduğu, bu bebekler yaşamış olsaydı kendisinin hiçbir zaman dünyaya gelmeyeceği düşüncesi yazara çok garip bir duygu verir ve yazar bu duyguyu yaşamı boyunca içinden atamaz. Belki de bu nedenle, kardeşleri içinde en çok sonradan ünlü bir resim eleştirmeni olan Leo'yu yakın bulur kendine.

Stein ailesinin çocukları çok özgürce yetişirler. Ayrıca müzik ve resimle dolu bir yaşam sürerler. Hem müzik hem resim dersleri alırlar ve sık sık resim sergilerine giderler. Gertrude Stein resim yapmayı hiç beceremez ama sergilerde gördüğü tablolar yavaş yavaş onda büyük bir resim tutkusu yaratır. Bir yandan da piyano çalmayı öğrenip klasik müzikle tanışır. Bu müzik eğitimi, yalnızca çocukluk yıllarını kapsasa da, yazarın ilerki yıllarda yazdığı roman, şiir ve oyunlardaki ritmik ses etkisinin yaratımında önemli bir rol oynayacaktır.

Çocukluk yıllarında sevgiden de pek yoksun kalmamıştır Gertrude Stein, çok güzel ve sevimli bir çocuktur çünkü. Gelgelelim büyüdükçe

bu güzelliğini yitirir, iri yapılı, hantal, sarsak yürüyüşlü bir kadına dönüşür. İri bir başı, geniş bir yüzü vardır. Sonraları Paris'te yaşarken, saçlarını da kısacık kestirince, kimi dostları bir Roma imparatorunun başına benzetirler yazarın başını. Ama, zaman zaman kendini beğenmişliği eleştirilse de, rahat davranışları, canlılığı, neşesi, güçlü mizah anlayışı ve duyanların bir daha unutamadığı coşkulu kahkahalarıyla yaşamı boyunca çok sevilen bir insan olur Gertrude Stein. Daha Harvard Üniversitesi'nde kız öğrencilerin gittiği Radcliffe College'da ve ardından Baltimore'daki Johns Hopkins Tıp Okulu'nda okuduğu yıllarda, hantal yapısı ve pasaklılığı epey eleştirilse de, çok popüler, çok sevilen bir kişidir.

Yazar, ressam, köylü, işçi, asker, kim olursa olsun, insanlara gösterdiği içtenlikli ilgi, onları dikkatle dinlemesi Gertrude Stein'ın karizmasını oluşturan bir başka önemli etkendir. Daha Radcliffe College'dayken, yaptığı psikoloji çalışmaları sonucunda insanın temel doğasına derin bir ilgi duymaya başlar Gertrude Stein. Bu okulda Amerikalı yazar Henry James'in erkek kardeşi olan psikolog ve felsefeci William James'in etkisiyle giriştiği laboratuvar çalışmalarında, denek konumundaki kişilerin davranış ve konuşma ritümlerini izleyerek gerideki insan doğasını gözlemlemeyi öğrenir ve yaşamı boyunca da insanları dikkatle dinleyerek onları anlamaya çalışır. İnsanların ne söylediğinden çok söyleme biçimleri önemlidir onun için. O daha çok insanların söylemlerindeki iniş çıkışları, bireysel yineleme biçimlerini ve bu yinelemelerdeki ritmi yakalamaya çalışır. İşte bu çaba, sonunda, yazılı sözcüklerin sesleriyle baleyi andıran bir yinelenme ritmi oluşturan usta bir porte yazarı yaratacaktır.

Gertrude Stein Radcliffe College ve Johns Hopkins Tıp Okulu'nda yaptığı bilimsel çalışmaların verdiği kesinlik tutkusuna, 1903 yılında Amerika'yı terkedip Paris'te yaşamaya başladıktan sonra iyice pekişen sanat sevgisinin verdiği yenilikçilik tutkusunu da katıştırır. Kendisinden iki yıl önce Avrupa'ya giden Leo'yla birlikte, Paris'in Fleurus sokağında bir avlunun çevresine dizilmiş küçük evlerden birine, bitişiğinde bir de atölye olan 27 numaralı eve yerleşir. Bu atölyenin duvarları yavaş yavaş iki kardeşin keşfettiği yenilikçi ressamların tablolarıyla dolmaya başlar ve bu tablolar giderek Avrupa'nın en önemli resim koleksiyonlarından birini oluşturur. Kardeşinin de yönlendiriciliğiyle, henüz tanınmadıkları yıllarda, Cézanne'dan başlayarak Matisse, Braque,

Juan Gris ve Picasso gibi yenilikçi ve Kübist ressamların tablolarının ilk alıcılarından biri olur Gertrude Stein. Yatırım amacıyla almaz bu tabloları yazar, bakmak amacıyla alır ve onları evine gelen insanlara da göstererek bu ressamların tanınmasına önemli bir katkıda bulunur. Evinin kapısı herkese açıktır, 20. yüzyılı çoktan yaşamaya başlamış, her türlü yeniliğe kollarını açmış Paris de, bu kentte yaratıcı olacağını sezen genç yazar ve ressamlarla doludur. 20. yüzyılın bu ilk yılları Amerikalı, İspanyol, Macar vb. gibi değişik uluslardan gelen genç yazar ve ressamlar için umut dolu yıllardır. Böylesi bir ortamda, 27 rue de Fleurus 20. yüzyılın sanat ve yazın dünyasını yaratan pek çok kişinin buluşma yeri olur. Ressamların, yontucuların, yazarların, eleştirmenlerin, koleksiyoncuların, amatör ressamların, müzisyenlerin ve hatta giderek turistlerin uğrak yeri olur. Tartışmayı çok seven Gertrude Stein da özgün görüşleri ve etkileyici kişiliğiyle hem resim hem de yazın alanında bir otorite haline gelir. Açıksözlü ve dostça tavrıyla yaptığı nesnel eleştirilere, yeni arayışlar içindeki genç yazar ve ressamlar çok değer verir. Boyuna da yeni yetenekleri keşfedip destekler Gertrude Stein. Bu kişilerden biri olan Charles Henri Ford bir kezinde onun "bir sandalye alıp insanın yaşamının içinde oturmaktan çok hoşlandığını" söyler. Özellikle Ernest Hemingway'in öykü ve roman yazarlığının gelişiminde Gertrude Stein'ın payı çok büyüktür. Öyle ki yazarın yüreklendiriciliği ve yol göstericiliğiyle Hemingway'in ünlenmesine olan katkısı bugün aşağı yukarı bütün antoloji ve ansiklopedilerde yer almaktadır.

Resimler ve kitaplar üzerine kurulmuş böylesi bir yaşam içinde, kendine özgü, gizemli bir yazın dünyası da kurar Gertrude Stein. Herkesle her şeyi tartıştığı halde, yazdığı şeyler konusunda kimseyle konuşmaz, kendi yazın dünyasını kimseyle paylaşmaz. Kimsenin etkisine girmemeye çalışarak, kendi kendine, on dokuzuncu yüzyılın yazın geleneklerini yıkmak için yola koyulur. Tek ve en önemli uğraşı yeni bir biçem yaratacak tümceleri kurmak olur. Daha Paris'e yerleşir yerleşmez *Quod Erat Demonstrandum* adlı kısa bir roman yazmıştır. Varlıklı ve kolejli üç genç kadının ilişkisini anlattığı bu romanda, yazdığı pek çok şeyde olduğu gibi kendini merkez alır, bir başka kadınla kurulan bir yakınlığı çözümlemeye çalışarak bir çeşit özportre çizer Gertrude Stein. Ne var ki bu romanın yayımlanması için hiçbir girişimde bulunmaz, belki bir acemilik ürünü olduğu, belki de cinsel eğilimlerini açığa vurduğu düşüncesiyle hiçbir zaman ortaya çıkarmaz. Ve pek çok yapıtında olduğu

gibi, bu roman da ancak ölümünden sonra, 1951 yılında *Her Şey Olduğu Gibi* (Things As They Are) başlığıyla yayımlanır. İşte *Alice B. Toklas'ın Özyaşamöyküsü*'nün dördüncü bölümünün son satırlarında adı verilmeden söz edilen romanın bu roman olduğu da ancak o zaman anlaşılır.

Gertrude Stein'ın bir yazar olarak tanınmaya başlaması 1909 yılında kendi girişimiyle New York'ta yayımlattığı *Üç Yaşam* (Three Lives) adlı kitapla gerçekleşir. Üç işçi kadının öyküsünün anlatıldığı bu kitap büyük bir ilgiyle karşılanıp olağanüstü bir gerçekçilik ürünü olarak nitelendirilir. Yazarın sonradan iyiden iyiye soyutlaşan, deneyci ve üslupçu anlatım biçimi henüz tam olarak oluşmamıştır bu kitapta, ama 20. yüzyılın ilk yarısındaki yazın dünyasını belirleyen bilinç akışı yönteminin uygulandığı ilk kitaplardan biri olur *Üç Yaşam*. Yazarın anlık olayları ve duyguları yazıya dökme girişimi özellikle Melanctha adlı zenci kadının öyküsünde çok belirgindir. Bu öyküde kesintisiz bir biçimde ve yineleye yineleye dizdiği yalın sözcüklerle neredeyse kulakla duyulacak bir ezgi de yaratır Gertrude Stein. 1920 yılında *The Athenaum* dergisinde Katherine Mansfield imzasıyla yayımlanan *Yeni Bir Şey* başlıklı yazıda şöyle denir: "... Melanctha öyküsünü okurken insan dikkatli olmalı... Bu öyküyü okurken birden banço, davul, zil ve insan sesleri gelmeye... sayfaları sarsılıp sallanmaya başladı... *Melanctha* bütün çıldırtıcı tekdüzeliğiyle, düzyazıya aktarılmış bir zenci müziği."

1914 yılında yayımlanan ve Nesneler, Yiyecekler, Odalar başlıklı üç bölümden oluşan *Sevecen Düğmeler* (Tender Buttons) adlı kitabında ise okurları neredeyse şoka uğratır Gertrude Stein. Şiirsel bir sözcük ekonomisi uyguladığı bu kitapta alışılagelmiş mantık ve dilbilgisi kurallarını tümden yıkmıştır çünkü. Bu yüzden alaylara ve pek çok parodiye yol açar bu kitap. Gertrude Stein 1922 yılında yayımlanan *Coğrafya ve Oyunlar* (Geography and Plays) ve 1906-1908 yıllarında yazılmasına karşın ancak 1925 yılında yayımlanan bin sayfalık görkemli romanı *Amerikalıların Oluşumu*'yla (The Making of Americans) da tümüyle çizgidışı ve anlaşılmaz bir yazar olarak ünlenir. Hatta kimi eleştirmenler onu ciddiye alıp almama konusunda bile kararsızlığa düşerler. Öte yandan yayımcılar da yazara çok zorluk çıkarır, kitaplarını yayımlatması zorlu bir savaşım sonunda gerçekleşir. Sözgelişi bir yayımcı onun yazdığı şeylerin başını döndürdüğünü söyler. Bir başka yayımcı da onun yazdığı şeylerden hiçbir şey anlamadığını söyler. İngiliz yazar Virginia

Woolf bile *Amerikalıların Oluşumu*'nun kocası Leonard Woolf'un sahibi olduğu Hogarth Yayınevi'nde yayımlanmasına karşı çıkar.

Gertrude Stein'ın gerek roman, gerek şiir, gerek oyun, gerekse kuramsal yazılarında okuru adamakıllı zorlayan bu ünlü anlaşılmazlığı, dönemin Kübizm gibi yenilikçi akımlarına koşut bir çizgide yürümesinden ileri gelmektedir. Her şeyin yalnızca görüldüğü anda var olduğunu düşünen ressamlara çok yakın bir yaklaşım içindedir Gertrude Stein. Sanatın işlevinin an'ı anlatmak olduğuna inanmaktadır. Yazı yazan ya da resim yapan bir insanın yaşayabileceği en zevkli deneyim günlük mucizeleri yaşamak ve anlatmaktır ona göre. Geçmiş de, özellikle insanın kendini tanıması için gereklidir belki ama asıl önemli olan şimdi'dir. Çok yakın dostu Picasso gibi o da yazarın ve ressamın işlevinin daha önce yazılmış ya da resmi yapılmış bir şeyi yeniden yaratmak değil, şimdi'yi yaratıp anlatmak olduğunu ileri sürer. Ve genç Picasso gibi o da nesnelerin ve insanın doğasını kendisinin gördüğü biçimde ifade etmeyi amaçlar. Bu an'ı yakalama çabası içinde, gelenekten, duygusallıktan, sözcüklerin bildik çağrışımlarından ve süslemeden arındırılmış yalın bir anlatım biçimi oluşturur. Sözcük oyunları yapmayı ve yansımalı sözcükler kullanmayı da sever ama yeni sözcük yaratma ya da sözcükleri parçalama gibi yöntemlere başvurmaz. Onun kullandığı sözcükler günlük ve yalın sözcüklerdir. Ama bu yalın sözcüklerin tümce kuruluşundaki bildik bağlantılarını yok eder Gertrude Stein. Sistemli bir biçimde, sözdiziminde bağlantı sağlayan kimi sözcükleri atarak anlam bütünlüğünü parçalar. Yazarın bir koltuk değneği olarak tanımladığı noktalama imlerinden de olabildiğince arındırılmış, parçalar halindeki bu sözcük öbekleri genç sistemli bir biçimde art arda yinelenir. Odak alınan birtakım ses ve anlam birimlerinden, dalgaların yayılmasını andırırcasına uzaklaşıp yeniden bu odağa dönme biçiminde ritmik bir yinelenmedir bu. Yazar bu ritmik anlatım biçiminin tipik bir örneği olan *Amerikalıların Oluşumu*'nda, varoluşun sürekli bir yinelenmeye bağlı olduğunu ileri sürer. Ayrıca kendisinin de bu yinelenmeyi dinlemeyi, seyretmeyi ve yazmayı çok sevdiğini, bu yolla insanın temel doğasını kavramaya çalıştığını söyler. *Açıklama Olarak Kompozisyon*'da (Composition As Explanation, 1926) da kendi yazma sürecini "her şeyi sürekli başa dönerek kullanıp sürekli bir şimdiki zaman yaratma çabası" olarak tanımlar.

Ancak yazar bu yineleme işlemini birtakım çeşitlemelerle birlikte

yürütür. Yinelenen sözcük öbekleri hiçbir yinelenişlerinde bütün bütüne aynı değildir, her yineleme aşamasında birtakım küçük ayrıntılar, incelikli çeşitlemeler eklenir ve böylece vurgulanan şey de değişir. Yazarın deyişiyle bir kurbağanın sıçramasını andıran bir şeydir bu, "bir kurbağa hiçbir sıçrayışında aynı uzaklığa sıçrayamaz ve her seferinde aynı biçimde de sıçrayamaz."

Bu deneyci yaklaşımıyla soyuta varan yalın bir anlatım biçimi yaratan Gertrude Stein olay örgüsü öğesini de çoğun gözardı eder. Romanlarında olduğu gibi libretto ve oyunlarında da alışılagelmiş biçimde bir olay örgüsü yoktur. Amerika'da verdiği konferansların metinlerini derlediği *Amerika'daki Konuşmalar*'da (Lectures in America, 1935), "Gazetelerde de insanların özel yaşamlarında da bir sürü öykü anlatılıyor zaten... Ortada bunca öykü olduğuna herkes bunca öykü bildiğine ve bunca öykü anlattığına göre başka öyküler anlatmanın ne yararı var... ben herkesin her zaman bilmediği ya da anlatmadığı bir şey yaratmak istedim," der yazar.

Yapıtlarıyla pek çok genç yazarı etkileyen, ama bu arada yazdıklarının saçma şeyler olduğu biçiminde yığınla olumsuz tepki de alan Gertrude Stein, yirmi yıl boyunca sarsılmaz bir özgüvenle yenilikçi biçem arayışlarını sürdürdükten sonra, 58 yaşında *Alice B. Toklas'ın Özyaşamöyküsü*'yle çizgisinden biraz sapar. Gene temelde yazarın dil deneyciliğini yansıtsa da, daha önceki yapıtların tersine retrospektif nitelikte, yazarın daha önce hiç kullanmadığı kadar çok noktalama imi içeren, oldukça anlaşılır bir kitaptır *Alice B. Toklas'ın Özyaşamöyküsü*. Yazar belki daha geniş kitlelere ulaşma, belki 1907 yılından ölene değin yaşamını paylaştığı Alice B. Toklas'ı mutlu etme ve belki de geleneğe yakın, anlaşılır şeyler de yazabileceğini kanıtlama isteğiyle, bu anı kitabında oldukça uzlaşmacı bir tavıra girmiştir. 1932 yılında, altı haftalık bir süre içinde yazılan *Alice B. Toklas'ın Özyaşamöyküsü* hemen ertesi yıl New York'ta yayımlanır ve yayımlanır yayımlanmaz da çok satan bir kitap haline gelip yazara yaygın bir ün kazandırır. Yazarın gene duygusallıktan oldukça uzak, şakacı, neredeyse pervasız bir yaklaşımla, daldan dala atlayarak ve söyleşir gibi öykülediği bu renkli yaşam (gerçekte kendi yaşamıdır) pek çok kişiye ilginç gelir. Bir bakıma hem eğlendirici hem de bilgilendirici bir kültür tarihi kitabı olmasıyla da ilgi çeker *Alice B. Toklas'ın Özyaşamöyküsü*. Ustaca betimlenen bir yaratıcılık atmosferi içinde, 20. yüzyıl başlarının pek çok ünlü adayı canlı portre

çizimleri ve eğlendirici anekdotlarla bir film şeridi gibi gözlerimizin önünden geçer. Dönemin kültür olayları, sanatçıların bir Bohem yaşantısı içinde sürdürdükleri yaratma savaşımları, I. Dünya Savaşı'nın getirdiği değişimler, yazarın kendi yaşamı ve yaratıcılık süreciyle iç içedir.

Kitaba adını veren Alice B. Toklas'a gelince, Gertrude Stein'ın yaşamında çok önemli yeri olan bir insandır. Gertrude Stein'la tanışır tanışmaz ona büyük bir hayranlık duyar Alice B. Toklas ve sonra da yaşamı boyunca ona destek olur. Ona yaşam arkadaşlığı yaptığı gibi, daha önce hiç kullanmadığı halde daktilo yazmayı öğrenip ona sekreterlik yapar, hatta zaman zaman onun yazılarına küçük katkılarda bulunur, onun için yayımcılık bile yapar. Yazdığı şeylere sürekli karşı çıkması yüzünden Leo'yla olan bağı giderek zayıflayan ve sonra da ondan ayrılan Gertrude Stein için bir dayanak olur Alice B. Toklas. 1907 yılından 1946 yılında Gertrude Stein'ın ölümüne değin süren bu birliktelik, nasıl tanımlanırsa tanımlansın, eşine ender rastlanan, güçlü bir birlikteliktir. İki kadın, dostlukları, iki dünya savaşının sıkıntılarını, başarıyı ve başarısızlığı, her şeyi paylaşır. Bu birlikteliği zaman zaman yapıtlarına da yansıtır Gertrude Stein ama çok kapalı, çok örtük bir biçimde yapar bunu. Kendi duygu dünyası konusunda genelde büyük bir gizemlilik içindedir Gertrude Stein zaten. Cinsellik de yapıtlarında pek açık bir biçimde yer almayan bir olgudur. Bu konuda oldukça ahlakçı ve kaçamaklı bir tutum içindedir yazar.

Alice B. Toklas'ın Özyaşamöyküsü'nden sonra gelen *Herkesin Özyaşamöyküsü* (Everybody's Autobiography, 1937) ve *Gördüğüm Savaşlar* (Wars I Have Seen, 1945) da *Alice B. Toklas'ın Özyaşamöyküsü* kadar olmasa bile yaygın bir biçimde kabul görür. Gertrude Stein'ın en anlaşılır ve en çok satan kitapları hep anı kitapları olur zaten. Gelgelelim yazar bu tür bir başarıda yeterli doyumu bulmaz, inatla kendi dil deneyciliğini sürdürür. Sözgelişi *Alice B. Toklas'ın Özyaşamöyküsü*'nü yazdığı dönemde *Düşünce Dörtlükleri* (Stanzas in Meditation) adlı gene anlaşılması güç bir şiir kitabı da yazar. Gündüzleri *Alice B. Toklas'ın Özyaşamöyküsü*, geceleri de *Düşünce Dörtlükleri* üzerinde çalışmaktadır. Bu şiirlerle sanki günah çıkarmak ister gibidir yazar. Özgürce yazma özlemiyle insanları memnun etme isteği arasındaki çatışmayı dile getirmeye ve *Alice B. Toklas'ın Özyaşamöyküsü*'nü yazma gerekçelerini açıklamaya çalışır bu şiirlerde. Bir şiirinde, *İnanın bana zevk için yapmıyorum bunu / Yalnız zevk için vereceği zevk için yapmıyorum / Bunu yapma*

gereğini duyuyorum / Biraz gereksinimden / Biraz gururdan / Biraz da hırstan, der.

Yazarın yaşamının son yılları II. Dünya Savaşı'nın sıkıntıları ve Nazi işgalinin yarattığı ürkü içinde geçer. Kendisi ne Almanlık'ı ne de Yahudilik'i hiçbir zaman kabul etmez, yaşamı boyunca Amerikalı olarak kalır, ama Gestapo'nun hedef alacağı kişilerden biridir. Fransa işgal edildiğinde, Alice B. Toklas'la birlikte yazı geçirmek üzere gittikleri Culoz köyünde hapsolur. Bütün dostları onu Fransa'dan kaçırmak için seferber olur ama o kalmakta direttir. Adının gizlenmesi ve kendisiyle ilgili kayıtların yok edilmesi sayesinde saklanmayı başarıp savaşın sonuna değin büyük bir dirençle yazmayı sürdürür. *Gördüğüm Savaşlar* bu zorlu yılların ürünüdür. Bu arada yazar Fransız askerlerinin yanı sıra Fransa'ya giren Amerikalı piyade askerlerine de elinden gelen yardımı yapar ve onlarla çok güzel dostluklar kurarak bu askerler arasında da bir efsane haline gelir. Bu askerlerin "Bizi de anlatın" demesi üzerine son yapıtı olan *Brewsie ve Willie* (1946) adlı oyunda piyade askerlerini konu alır.

1946 yılında Gertrude Stein yaptığı geziler dışında hiç ayrılmadığı Paris'te, kansere boyun eğip yaşama veda eder. Son sözleri de çok ünlüdür. Çevresindekilere "Yanıt neydi?" diye sorar, sonra hiçbir yanıt alamayınca gülerek "Öyleyse soru neydi?" der. Bu efsane yazar, 72 yaşında öldüğünde ardında roman, şiir, oyun, eleştiri, libretto ve anı türünde pek çok yapıt bırakmıştır. Ve bu yapıtların birçoğu bugün hâlâ gizemlerinin çözülmesini beklemektedir.

Alice B. Toklas'ın Özyaşamöyküsü, Gertrude Stein'ın dilimize çevrilen ilk yapıtı. Ülkemiz okurunu Gertrude Stein'la tanıştırmaya çalıştığım bu sunuş yazısına son verirken, *Alice B. Toklas'ın Özyaşamöyküsü*'nün çevirisine ilişkin kimi noktaları belirtme gereği duyuyorum. Okurun da dikkatini çekeceği gibi, Gertrude Stein'ın bu ünlü özyaşamöyküsünde oldukça ayrıksı birtakım dil kullanımları yer almaktadır. Yazar her ne kadar kendi incelikli ve soyut anlatım biçimini bastırmaya çalışmışsa da, anlatının başından sonuna bu özgün anlatım biçimi varlığını sezdirir. Sözgelişi yazarın çok sevdiği uzun tümcelerle bu anlatıda da sık sık karşılaşırız. Bu uzun tümceler çoğun yerleşik dilbilgisi kurallarına da karşı çıkar gibidir. İki ya da üç tümcede yer alınası gerektiği izlenimini veren olgu ve düşünceler, kimileyin aralarında yeterince bağlantı kurulmadan, kimileyin de iç içe geçirilerek tek bir tümcede

sıralanıverirler. Kimi tümceler de yarıda kesilip parçalı, neredeyse bölük pörçük denebilecek bir görünüme bürünürler. Noktalama imleri de çoğun bulunmaları gereken yerde değildir. Örnekse konuşma bölümlerinde hiç tırnak imi kullanmaz yazar, hiç soru imi de kullanmaz; noktalı virgül imini de anlatı boyunca yalnızca bir iki kez kullanır. Genelde, bir ileri bir geri giden ve yer yer dağınıklaşan özgür bir akış içinde anlatır yazar anılarını. İşte ben de çeviri sürecinde kitabın İngilizce özgün metnindeki bu ayrıksılıkları dilimizin olanakları elverdiğince aktarmaya çalıştım.

Çok zorlu bir uğraş gerektirse de, bu özgün yazarın başka yapıtlarının da Türkçe'ye çevrilmesi yazın dünyamızı zenginleştirecektir.

Nesrin Kasap

PARİS'E GELMEDEN ÖNCE

Ben Kaliforniya eyaletinde, San Francisco kentinde doğdum. Onun için hep ılıman bir iklimde yaşamayı yeğledim; ne var ki Avrupa kıtasında, hatta Amerika'da, ılıman iklimli bir yer bulup orada yaşamak pek kolay değil. Annemin babası öncü göçmenlerdendi, 1949'da Kaliforniya'ya gelmiş, bir müzik düşkünü olan büyükannemle evlenmişti. Büyükannem Clara Schumann'ın babasından ders almıştı. Annemse Emilie adında oldukça cana yakın bir kadındı.

Babam Polonyalı bir yurtseverler kuşağındandı. Babasının amcası, Napolyon için bir alay kurup bu alayın komutanlığını yapmışsı. Babası ise, evlendikten kısa bir süre sonra annesini terk edip Paris'teki siperlerde savaşmaya gitmiş, ama karısı yardımı kesince hemen geri dönmüş ve ondan sonra da hali vakti yerinde, tutucu bir toprak sahibi olarak yaşamını sürdürmüştü.

Ben oldum olası şiddetten hoşlanmamışımdır, hep nakış ve çiçek yetiştirme gibi işlerden zevk almışımdır. Resimleri, mobilyaları, halıları, evleri, çiçekleri, hatta sebzeleri ve meyve ağaçlarını severim ben. Güzel bir manzara da hoşuma gider gerçi ama bu manzaraya arkam dönük oturmayı severim.

Çocukluk ve gençlik yıllarımda ait olduğum sınıf ve soyun kibar yetiştirilmiş insanlarına özgü bir yaşam sürdüm. Bu dönemde birtakım düşünsel serüvenler de yaşadım ama çok renksiz serüvenlerdi bunlar. Aşağı

yukarı on dokuz yaşındayken müthiş bir Henry James hayranıydım. *Toyluk Çağı*'nın (The Awkward Age) olağanüstü güzel bir oyuna dönüştürülebileceği düşüncesine kapıldım ve Henry James'e bir mektup yazıp bu romanını oyunlaştırmayı önerdim ona. Konuya ilişkin çok hoş bir mektup aldım yazardan, ama sonra yetersizliğimi sezince çok utandım ve mektubu yok ettim. O sıralar böyle bir mektubu saklamaya hakkım olmadığını düşündüm herhalde, her neyse bu mektup artık yok.

Yirmi yaşına değin ciddi bir biçimde müzikle ilgilendim. Müzik alanında hem okuyarak hem uygulayarak bıkıp usanmadan çalıştım ama çok geçmeden bunlar anlamsız gelmeye başladı bana, o ara annem ölmüştü, gerçi üstesinden gelinemeyecek hiçbir acı yoktur ama müzik çalışmalarımı sürdürmek için gerçek bir istek yoktu içimde. *Coğrafya ve Oyunlar* (Geography and Plays) adlı kitabındaki *Ada* başlıklı öyküde Gertrude Stein benim o dönemdeki halimi çok güzel bir biçimde betimledi.

Ondan sonraki yaklaşık altı yıl boyunca epeyce yoğun bir yaşamım oldu. Güzel bir yaşam sürüyordum, pek çok arkadaşım ve beni eğlendiren, ilgimi çeken pek çok şey vardı, dolu dolu yaşıyordum, ama gene de coşkulu değildim pek. San Francisco yangınını aklıma getiriyor bu, çünkü bu yangından sonra Gertrude Stein'ın ağabeyi karısıyla birlikte Paris'ten San Francisco'ya geri döndü ve yaşamımı bütünüyle değiştiren bir şey oldu bu.

O sıralar babam ve erkek kardeşimle birlikte yaşıyordum. Babam, her şeyi derinlemesine hissetmesine karşın, olayları sakince karşılayan yumuşak bir insandı. San Francisco'da o korkunç yangının başladığı sabah babamı uyandırıp kentin bir yer sarsıntısıyla sallandığını ve şimdi de yandığını söyledim ona. Doğu'daki itibarımızı sarsacak bu, diye yanıtladı babam ve arkasını dönüp yeniden uykuya daldı. Bir kezinde, erkek kardeşimin bir arkadaşıyla birlikte atla gezintiye çıktığını, sonra atlardan birinin binicisiz olarak otele döndüğünü, bunun üzerine öbür çocuğun annesinin yaygarayı bastığını hatırlıyorum. Sakin olun madam, demişti babam, ölen belki de benim oğlumdur. Babamın ilkelerinden biri hiç aklımdan çıkmaz, bir şeyi yapacaksan incelikli bir biçimde yap. Gene bir kezinde, bir ev sahibesi hiçbir zaman evindeki herhangi bir aksaklık için özür dilememelidir, eğer bir ev sahibesi varsa bir ev sahibesi olduğuna göre hiçbir aksaklık olmaz, dedi babam.

Dediğim gibi hep birlikte rahat bir yaşam sürüyorduk ve kafamda

yaşamımı değiştirme yönünde hiçbir etkin düşünce ya da istek de yoktu. Değişimi yaratan, yaşam düzenimizin yangın yüzünden altüst olmasının ardından Gertrude Stein'ın ağabeyinin karısıyla birlikte gelişi oldu.

Mrs. Stein yanında Matisse'in üç küçük tablosunu getirmişti, Atlantik'i geçen ilk çağdaş yapıtlardı bunlar. Mrs. Stein'la genel bir kargaşanın yaşandığı böyle bir dönemde tanıştım, Mrs. Stein bana bu tabloları gösterdi, ayrıca Paris'teki yaşamına ilişkin pek çok öykü anlattı. Alıştıra alıştıra babama belki de San Francisco'dan ayrılacağımı söyledim. Buna pek üzülmedi babam, ne de olsa o sıralar pek çok kişi gidiyor, geliyordu ve benim de başka yerlere giden birçok arkadaşım vardı. Bir yıl sonra ben de San Francisco'dan ayrılıp Paris'e geldim. O sıralarda Paris'e dönmüş olan Mrs. Stein'ı görmeye gittim ve Mrs. Stein'ın evinde Gertrude Stein'la tanıştım. Gertrude Stein'ın taktığı yaka iğnesi ve sesi beni çok etkiledi. Yaşamım boyunca yalnızca üç kez bir dâhiyle karşılaştım diyebilirim, her kezinde de içimde bir çan sesi duydum ve sezgilerim beni hiç yanıltmadı; üstelik diyebilirim ki üç kezinde de bu kişilerin içlerindeki dehanın niteliği yaygın bir biçimde anlaşılmadan önce oldu bu. Sözünü etmek istediğim bu üç dâhi, Gertrude Stein, Pablo Picasso ve Alfred Whitehead'dir. Pek çok önemli kişiyle tanıştım ben, birkaç büyük insanla da tanıştım ama birinci sınıf dâhi olan yalnızca üç kişi tanıdım ve bu kişileri daha ilk görüşümde içimde bir ses duydum. Üçünden bir teki bile yanıltmadı beni. İşte böylece yeni ve dopdolu yaşamım da başlamış oldu.

PARİS'E GELİŞİM

1907 yılıydı. Gertrude Stein kendi girişimiyle yayımladığı *Üç Yaşam* (Three Lives) adlı kitabının baskısıyla uğraşıyor, bir yandan da hantal hantal bin sayfalık kitabı *Amerikalıların Oluşumu*'nu (The Making of Americans) yazıyordu. Picasso Gertrude Stein'ın portresini yeni bitirmişti ve şu anda çok ünlü olan bu tabloyu o sıralar ressamla modeli dışında hiç kimse beğenmemişti; şimdi de üç kadın figürünün yer aldığı garip karmaşık bir resme başlamıştı Picasso. Matisse ise *Yaşama Zevki* (Bonheur de Vivre) adlı tablosunu, ona fauve yani vahşi hayvan ressamı nitemini kazandıran o ilk büyük kompozisyonunu yeni bitirmişti. Max Jacob'un yürekli Kübizm çağı diye tanımladığı dönemin de başlangıcıydı bu. Daha geçenlerde Picasso'yla Gertrude Stein'ın o yıl gerçekleşen olaylardan söz ettiklerini duyduğumu hatırlıyorum; bütün bunlar tek bir yılda gerçekleşmiş olamaz, dedi biri, ah, dedi öbürü de, o sıralar genç olduğumuzu ve tek bir yılda pek çok şeyi yapabildiğimizi unutuyorsun canım.

O yıl olup bitenlerle daha önceki yıllarda olup bunlara kaynaklık eden olaylar üzerine söylenecek pek çok şey var, ama şimdi Paris'e geldiğim zaman gördüğüm şeyleri anlatmam gerek.

27 rue de Fleurus'teki ev şimdi olduğu gibi o sıralarda da dört küçük odası, bir mutfağı, bir banyosu ve hemen bitişiğinde çok geniş bir atölyesi olan iki katlı küçücük bir evdi. Şimdi atölye 1914'te eklenen

daracık bir koridorla eve bağlanmış durumda ama o sıralar atölyenin ayrı bir girişi vardı, oraya girmek için evin zilini çalmak ya da atölyenin kapısını çalmak gerekiyordu ve pek çok kişi her iki yolu da kullanıyordu ama çoğu atölyenin kapısını çalıyordu. Benim her iki yolu da kullanma ayrıcalığım vardı. Bir cumartesi günü eve akşam yemeğine çağrılmıştım, herkesin geldiği bir akşamdı bu, gerçekten de herkes gelmişti. O yemeğe gittim. Yemekleri Hélène pişirmişti. Hélène'den söz etmeliyim biraz.

Hélène iki yıldır Gertrude Stein'la erkek kardeşinin yanında çalışıyordu. O hayran olunacak hizmetçilerden, hani elinden her türlü iş gelen o harika hizmetçilerden, yalnızca patronlarının ve kendilerinin iyiliğini düşünen ve satın alınabilen her şeyin çok pahalı olduğuna inanan o usta ahçılardan biriydi Hélène. Ne zaman bir şeyin fiyatını sorsa, aa ama çok pahalı bu, diye karşılık verirdi. Hiçbir şeyi ziyan etmezdi ve günde yalnızca sekiz franklık bir harcamayla bütün evi çekip çevirirdi. Hatta bu harcamaya konuk ağırlama işini de katmak isterdi ve bununla da övünürdü ama çok güç bir şeydi bu tabii, çünkü patronlarını hoşnut etmek için olduğu kadar evinin onurunu korumak için de herkese yeterince yemek vermek zorundaydı. Olağanüstü becerikli bir ahçıydı Hélène ve çok da güzel sufle yapardı. O günlerde konukların çoğu oldukça güvencesiz yaşıyordu, gerçi her zaman onlara yardım edecek biri çıkıyordu, kimse açlık çekmiyordu, ama gene de çoğu sıkıntı içinde yaşıyordu. Aşağı yukarı dört yıl sonra, hepsinin tanınmaya başladığı sıralarda, içini çekip gülümseyerek, yaşam nasıl da değişti, şimdi hepimizin sufle yapabilen ahçıları var, dedi Braque.

Hélène'in kendine özgü görüşleri vardı, sözgelişi Matisse'ten hiç hoşlanmazdı. Bir Fransız'ın, davet edilmeden hele bir de önceden hizmetçiye yemekte ne var diye sorarak yemeğe kalmaması gerektiğini söylerdi Hélène. Yabancıların böyle şeyleri yapmaya hakkı var ama bir Fransız'ın yoktur, derdi, ancak Matisse bir kezinde böyle bir şey yapmıştı. Bu yüzden Miss Stein ona, bu akşam Mösyö Matisse yemeğe kalıyor, dediğinde, o zaman ben de omlet yerine yağda yumurta yapıveririm, derdi. İkisinde de aynı miktarda yumurtayla yağ kullanılır ama yağda yumurta o kişiye fazla saygı duyulmadığını belirtir ve o da bunu anlayacaktır.

Hélène 1913 yılının sonuna değin ev halkıyla birlikte yaşadı. Sonra kocası, o sıralarda evlenmiş ve bir oğlu olmuştu, artık başkalarının

buyruğunda çalışmaktan vazgeçmesi için diretti. Hélène de üzüle üzüle evden ayrıldı, sonraları yaşamının hiçbir zaman rue de Fleurus'teki kadar eğlenceli olmadığını söyledi hep. Uzun yıllardan sonra, bundan yaklaşık üç yıl önce, bir yıllığına geri döndü, kocasıyla birlikte maddi sıkıntıya girmişlerdi ve oğlu da ölmüştü. Her zamanki gibi neşeli ve de müthiş meraklıydı Hélène. Ne olağanüstü bir şey değil mi, dedi, bir hiç oldukları sıralarda tanıdığım bu insanların hepsi de boyuna gazetelere geçip duruyorlar şimdi, daha geçen gece radyoda Mösyö Picasso'dan söz ettiler. Baksanıza gazetelerde Mösyö Braque'ın bile adı geçiyor, bir zamanlar Mösyö Braque, eve gelenler arasında en güçlü kuvvetli kişi olduğu için, tablolar asılırken o kocaman tabloları kaldırıp duvara dayar, kapıcı da çivileri çakardı ve şimdi de Louvre'a, düşünün bir, hem de Louvre'a, kapıyı çalmaya bile cesaret edemeyecek kadar çekingen bir adam olan o minicik zavallı Mösyö Rousseau'nun bir tablosunu koyuyorlar. Mösyö Picasso'yu karısı ve çocuğuyla birlikte görmek için can atıyordu Hélène, Mösyö Picasso için en güzel yemekleri pişirdi ve, ama nasıl da değişmiş, dedi, eh doğal bir şey bu ama çok da güzel bir oğlu var. Hélène gerçekte genç kuşağa şöyle bir göz atmak için dönmüş, diye düşündük biz de. Bir bakıma öyleydi de ama genç kuşağa pek ilgi duymadı Hélène. Gençlerin onu hiç etkilemediğini söyledi, bu da gençleri çok üzdü, çünkü Hélène Paris'te efsaneleşmişti. Bir yıl sonra durumları düzeldi, kocası daha fazla para kazanmaya başlamıştı, böylece Hélène yine evinin hanımı oldu. Ama gene 1907 yılına döneyim ben.

Konukları anlatmadan önce, gördüğüm şeyleri anlatmam gerek. Dediğim gibi yemeğe çağrıldığım akşam küçük evin zilini çaldım ve o daracık koridora, ardından kitaplarla kaplı o küçük yemek odasına alındım. Odada kitaplarla kaplı olmayan tek yere, kapıların üstüne, Picasso'yla Matisse'in birkaç deseni iliştirilmişti. Öbür konuklar henüz gelmediği için Miss Stein beni atölyeye götürdü. Paris'te sık sık yağmur yağıyordu, gece giysileriyle yağmurda küçük evden atölyeye geçmek de her zaman sorun oluyordu, ama ev sahipleriyle çoğu konuklar aldırmadığına göre buna aldırmamak gerekiyordu. Bir yale anahtarıyla açılan atölyeye girdik, o mahalledeki tek yale anahtarıydı bu ve öyle güvenlik amacıyla filan da kullanılmıyordu, o günlerde resimlerin hiçbir değeri yoktu çünkü, yalnızca küçük olduğu ve çantaya sığdığı için o devasa Fransız anahtarlarına tercih edilmişti. Atölyede duvarların önüne İtalyan rönesansı stilinde birkaç büyük koltuk dizilmişti, odanın or-

tasında da kocaman bir rönesans masası vardı, üstünde çok güzel bir mürekkep hokkası, bir ucunda da düzgün bir biçimde yerleştirilmiş bazı defterler vardı, Fransız çocuklarının kullandığı türden, kapaklarında yer sarsıntılarının ve keşiflerin resimleri olan defterlerdi bunlar. Bütün duvarlar tavana kadar resimlerle kaplanmıştı. Odanın bir köşesinde Hélène'in ara ara gelip takırular çıkararak içini doldurduğu dökme demirden kocaman bir soba vardı, bir başka köşesinde de büyükçe bir masa vardı, bu masanın üstünde birtakım at nalları, çakıl taşları ve küçücük sigara ağızlıkları duruyordu, bunlar yalnızca merakla seyrediliyor, hiç ellenmiyordu ama sonradan bunların Picasso'yla Gertrude Stein'ın ceplerinden çıkan şeyler olduğu ortaya çıktı. Ama resimlere döneyim ben. Bu resimler öyle tuhaftı ki insan ilkin neredeyse içgüdüsel olarak onlara değil başka şeylere bakıyordu. Geçenlerde o yıl atölyenin içinde çekilen birtakım enstantane fotoğraflara bakıp belleğimi tazeledim. Odadaki sandalyeler de İtalyan rönesansı stilindeydi ve kısa bacaklı kişiler için pek de rahat şeyler değillerdi, insan bacaklarının üstünde oturma alışkanlığını ediniyordu bu sandalyelerde. Miss Stein sobanın yakınında yüksek arkalıklı çok güzel bir sandalyeye oturup ayaklarını alışık olduğu biçimde rahatça sallandırır, sayısız konuklarından biri ona bir soru sormak için yanına geldiğinde bu sandalyeden kalkıp çoğunlukla Fransızca olarak yanıt verir, şu anda olmaz, derdi. Konukların görmek istediği bir şey, bir yere kaldırılmış desenler —bir kezinde bu desenlerden birinin üzerine bir Alman mürekkep damlatmıştı— ya da karşılanamayacak başka bir istekle ilgili olurdu bu yanıtı. Ama gene resimlere döneyim ben. Dediğim gibi resimler beyaz badanalı duvarları yerden tavana kadar kaplamıştı. O sıralarda oda yüksek havagazı lambalarıyla aydınlatılıyordu. İkinci aşamaydı bu aslında. Bu lambalar yeni konmuştu. Daha önce yalnızca gaz lambaları vardı ve iriyarı bir konuk bir lambayı yukarı kaldırır, öbür konuklar da resimlere bakardı. Ama sonradan eve havagazı bağlanmıştı ve Sayen adında becerikli bir Amerikalı ressam da, ilk çocuğunun doğumunu biraz kafasından çıkarmak için, havagazı lambalarının kendi kendilerine yanmasını sağlayacak mekanik bir donanım yaratmaya çalışıyordu. Evin sahibi olan yaşlı kadın aşırı tutucu olduğundan evlerinde elektrik kullanılmasına izin vermiyordu, bu yüzden 1914 yılına değin eve elektrik bağlanamadı, o yıl evin sahibi artık farkı anlayamayacak kadar yaşlanmış durumda olduğu için, onun kira işleriyle ilgilenen emlak komisyoncusu elektriğe izin verdi. Ama

artık gerçekten de resimlerden söz edeceğim.

Bugün artık herkes her şeye alışmış durumda olduğu için insanın o duvarlardaki bütün o resimleri ilk görüşünde duyduğu rahatsızlık konusunda bir fikir vermek çok güç. O günlerde bu duvarlara her türden resim asılmıştı, yalnızca Cézanne'ların, Renoir'ların, Matisse'lerin ve Picasso'ların, hatta daha sonra yalnızca Cézanne'larla Picasso'ların asılı olduğu dönemler gelmemişti henüz. O dönemde duvarlarda bir sürü Matisse, Picasso, Renoir ve Cézanne vardı ama başka resimler de vardı. İki Gauguin vardı, birkaç Manguin vardı, Valloton'un sanki yalnızca Manet'nin *Odalık*'ına benzemeyen bir tablo olduğu izlenimini veren kocaman bir çıplağı vardı, bir tane de Toulouse-Lautrec vardı. Aşağı yukarı o dönemde Picasso bir gün bu resme bakıp büyük bir yüreklilikle, gene de ben ondan daha iyi resim yapıyorum, dedi. Picasso'nun ilk dönemlerinde en çok etkilendiği ressamdı Toulouse-Lautrec. Sonradan Picasso'nun bu dönemlerinde yaptığı küçücük bir resmi satın aldım. Sonra Gertrude Stein'ın Valloton tarafından yapılmış bir portresi vardı, David'in yaptığı bir portre de olabilirdi bu pekâlâ ama değildi, bir Maurice Denis, küçük bir Daumier, bir sürü suluboya Cézanne vardı, kısacası her şey vardı, hatta küçük boy bir Delacroix ve orta boy bir Greco bile vardı. Soytarı dönemine ait kocaman Picasso'lar, boydan boya iki sıra Matisse, Cézanne'ın büyük bir kadın portresi ve başka birtakım küçük Cézanne'lar da vardı; bütün bu resimlerin birer öyküsü de vardı, az sonra anlatacağım bu öyküleri. Şimdi, aklım iyice karışmıştı, o resimlere baktıkça daha da çok karışıyordu. Gertrude Stein'la erkek kardeşi ziyaretçilerde böylesi ruh durumlarına alışık oldukları için hiç aldırış etmediler buna. Sonra atölye kapısına hızla vuruldu. Gertrude Stein gidip kapıyı açtı ve saçlarından, gözlerinden, yüzünden, ellerinden ve ayaklarından, kısacası her yanından yaşam fışkıran ufak tefek esmer şık giyimli bir adam içeri girdi. Merhaba Alfy, dedi Gertrude Stein, bu hanım Miss Toklas. Nasılsınız Miss Toklas, dedi adam büyük bir ciddiyetle. Evin müdavimlerinden biri olan Alfy Maurer'di bu adam. Bu resimler daha ortada yokken, yalnızca Japon estampları varken de geliyordu bu eve Alfy Maurer ve bir kibrit yakıp Cézanne portresinin küçük bir bölümünü aydınlatan konuklardan biriydi. Bunun kesinlikle tamamlanmış bir resim olduğu anlaşılıyor, diye birtakım açıklamalar yapardı Alfy Maurer kuşkulu gözlerle resimlere bakan öbür Amerikalı ressamlara, anlaşılıyor, çünkü çerçevelenmiş durumda, resim tamamlanmamışsa o tuvalin çerçevelendiği nerede

görülmüştür. Her zaman alçakgönüllü, her zaman içtenlikli, bu işi aralıksız sürdürdü Alfy Maurer, nitekim bundan birkaç yıl sonra inanç ve coşkuyla ünlü Barnes koleksiyonunun ilk resimlerini seçen de o oldu. Daha sonra Barnes eve gelip elindeki çek defterini salladığında, Tanrı yardımcım olsun, onu ben getirmedim, diyen de oydu. Ansızın parlama huyu olan Gertrude Stein, bir akşam atölyeye girdiğinde erkek kardeşiyle Alfy'nin yabancı bir adamla birlikte orada olduğunu gördü. Bu yabancının görünüşü hiç hoşuna gitmemişti. Kim bu, dedi Alfy'ye. Alfy de, onu ben getirmedim, dedi. Gertrude Stein, Yahudi'ye benziyor, dedi, daha da kötü, dedi Alfy de. Ama gene o ilk geceye döneyim ben. Alfy içeri girdikten birkaç dakika sonra kapıya sertçe vuruldu ve Hélène'in, yemek hazır, diye seslendiği duyuldu. Picasso'ların gelmemiş olması çok garip, dedi herkes, neyse biz de onları beklemeyiz, en azından Hélène beklemeyecektir. Böylece avluya çıkıp eve girdik ve yemek odasına geçip yemeğimizi yemeye başladık. Garip, dedi Gertrude Stein, Picasso demek dakiklik demektir, hiçbir zaman erken gelmez, hiçbir zaman geç gelmez, dakikliğin krallara özgü bir incelik olduğunu düşünür ve bu özelliğiyle de gurur duyar, hatta Fernande'ı bile dakik olmaya zorluyor. Sık sık yapmaya hiç niyetli olmadığı şeylere de evet dediği oluyor tabii, hayır diyemiyor çünkü, hayır sözcüğü onun defterinde yoktur, onun için evetinin evet mi yoksa hayır mı demek olduğunu anlamak zorunda kalıyorsunuz, ama evet anlamında evet dediğinde, ki bu akşam için de gerçekten evet demişti, her zaman dakik biridir o. Otomobillerin henüz yaygınlaşmadığı günlerdi bunlar, onun için hiç kimse bir kaza olabileceğini düşünüp kaygılanmıyordu. İlk yemeğimizi yeni bitirmiştik ki avludan telaşlı ayak sesleri geldi ve Hélène daha zil çalmadan gidip kapıyı açtı. Pablo'yla Fernande, o zamanlar herkes onlara böyle diyordu, içeri girdiler. Ufak tefek bir adamdı Picasso, öyle yerinde duramayan biri değildi gerçi ama hareketliydi, iri gözlerini iyice açıp görmek istediği şeyi büyük bir zevkle doya doya seyretmek gibi garip bir de yetisi vardı. Kortejin önünde yürüyen bir boğa güreşçisinin başında görülen türden bir devingenlik ve tekbaşınalık vardı Pablo'nun başında. Fernande ise uzun boylu güzel bir kadındı, başında çok güzel kocaman bir şapka, üstünde de besbelli yeni alınmış bir elbise vardı, ikisi de çok telaşlı bir haldeydi. Çok özür dilerim, dedi Pablo, Gertrude, çok iyi bilirsin ki hiçbir zaman geç kalmam ben ama Fernande yarınki sergi açılışı için yeni bir elbise ısmarlamıştı ve elbise daha gelmedi. Neyse artık buradasınız

ya, dedi Miss Stein, geç kalan siz olduğunuz için Hélène ses çıkarmayacaktır. Hepimiz yerlerimize oturduk, ben Picasso'yla yan yana oturdum, Picasso suskundu ama sonra yavaş yavaş rahatladı. Alfy Fernande'a iltifatlar etti ve çok geçmeden Fernande da yatışıp sakinleşti. Biraz sonra mırıldanarak Picasso'ya Gertrude Stein'ın portresini beğendiğimi söyledim. Evet, dedi o da, herkes onun portredeki kadına benzemediğini söylüyor ama hiç fark etmez, nasıl olsa bir gün benzeyecek. Masadaki sohbet giderek koyulaştı, konuşmalar hep yılın en önemli olayı olan *salon indépendant*'ın, bağımsızlar salonunun açılışı üzerineydi. Herkes çıkacak ya da çıkmayacak skandalları merak ediyordu. Picasso resimlerini hiç sergilemiyordu ama ona öykünenler resimlerini sergilediği ve bu öykünmeci ressamlarla ilgili bir sürü öykü olduğu için bu konuda çok büyük umutlar ve korkular vardı.

Kahvelerimizi içerken avludan ayak sesleri geldi, sesler epey kalabalıktı, Miss Stein yerinden kalkıp telaşlanmayın, onları karşılamam gerekiyor, dedi. Ve odadan çıktı.

Atölyeye girdiğimizde odada toplaşmış bir sürü insan vardı, dağınık gruplar, yalnız kişiler, çiftler boyuna resimlere bakıyorlardı. Gertrude Stein sobanın yanında oturmuş konuşuyor, dinliyor, kalkıp kapıyı açıyor, kimi konukların yanına gidip konuşuyor, dinliyordu. Çoğunlukla da kapı çalındığında gidip kapıyı açıyor ve alışılagelmiş bir kuralı uygulayarak, de la part de qui venez-vous, kim tarafından gönderildiniz, diye soruyordu. Aslında isteyen herkes eve gelebiliyordu, sırf âdet yerini bulsun diye soruluyordu bu soru ve Paris'te herkesin bir kuralı olması da zorunluydu, her gelenin kendisine bu evden söz eden kişinin adını vermesi gerekiyordu. Yalnızca bir formalite gereğiydi bu ve gerçekte herkes eve gelebiliyordu, ayrıca o sıralarda bu resimler hiçbir değer taşımadığı ve oradaki kişilerden herhangi birini tanımak hiçbir toplumsal ayrıcalık kazandırmadığı için, yalnızca gerçekten resimle ilgilenen kişiler geliyordu. Onun için dediğim gibi isteyen herkes gelebiliyordu, ancak böyle bir kural vardı işte. Bir kezinde, Miss Stein kapıyı açıp her zamanki gibi, kim tarafından davet edildiniz, diye sorduğunda, içerlemiş bir sesin, ama beni siz davet etmiştiniz madam, dediğini duyduk. Gertrude Stein'ın bir yerlerde tanışıp uzun uzun söyleştiği ve candan bir tavırla eve çağırdığı, sonra da çağrılı olduğunu hemen unutuverdiği genç bir adamdı bu.

Oda çok geçmeden ağzına kadar dolmuştu ve kimler vardı kimler. Gruplar halinde Macar ressamlarla yazarlar vardı, bir kezinde bir Macar

eve getirilmiş ve bu Macar'ın anlattıkları Macaristan'ın her yanına, tutkulu bir genç adamın yaşadığı her köye yayılmış, bu genç adamların hepsi 27 rue de Fleurus'e gelme isteğiyle yanıp tutuşmaya başlamışlı ve nitekim çoğu da geliyordu. Boyuna geliyorlardı, her boyda, her biçimde, kimisi zengin, kimisi yoksul, kimisi çok sevimli, kimisi pek kaba saba insanlardı bunlar, kimileyin çok güzel genç bir köylü de oluyordu aralarında. Sonra bir sürü Alman vardı, pek rağbet görmüyordu bu Almanlar çünkü hep ortalıktan kaldırılmış şeyleri görmek istiyor ve boyuna bir şeyleri kırıp duruyorlardı, oysa Gertrude Stein kırılgan nesnelere çok düşkündür, yalnızca kırılmayan nesneler edinen insanlardan nefret eder. Sonra tek tük kimi Amerikalılar da vardı, Mildred Aldrich de birtakım gruplarla, elektrikçi Sayen'le ya da bir başka ressamla birlikte geliyordu, zaman zaman da kazara bir mimarlık öğrencisi geliyordu, sonra müdavimler vardı, bunların arasında sonradan Gertrude Stein'ın Miss Furr ve Miss Skeene öyküsünde ölümsüzleştirdiği Miss Mars ve Miss Squires da vardı. O ilk gece Miss Mars'la o zamanlar tümüyle yeni olan bir konuda, nasıl makyaj yapılacağı konusunda söyleştik. İnsan tiplerine çok meraklıydı Miss Mars, sözgelişi süs kadını (femme décorative), ev hanımı (femme d'intérieur) ve bir de entrikacı kadın (femme intrigante) gibi kadın tipleri olduğunu biliyordu; Fernande Picasso'nun bir süs kadını olduğu su götürmez bir gerçekti, Miss Mars, peki ya Madam Matisse, deyince, ev kadını, dedim ve bu onun çok hoşuna gitti. Ara ara Picasso'nun kişnemeyi andıran tiz İspanyol kahkahalarıyla Gertrude Stein'ın kontralto sesiyle patlattığı şen kahkahaları duyuluyor, insanlar geliyor, gidiyor, giriyor, çıkıyordu. Miss Stein Fernande'ın yanına oturmamı söyledi. Fernande her zaman güzeldi ama çok da sıkıcıydı. Yanına oturdum, ilk kez bir dâhinin karısıyla yan yana oturuyordum.

Gertrude Stein'la birlikte geçirdiğim yirmi beş yıllık bir süreyi anlattığım bu kitabı yazmaya karar vermeden önce, sık sık, *Yan Yana Oturduğum Dâhi Eşleri* adlı bir kitap yazacağımı söylüyordum. Pek çok dâhinin karısıyla yan yana oturdum ben. Gerçek dâhiler olan dâhilerin gerçek karıları olmayan karılarıyla yan yana oturdum. Gerçek dâhiler olmayan dâhilerin gerçek karılarıyla yan yana oturdum. Dâhilerin, dâhi benzerlerinin, dâhi adaylarının karılarıyla yan yana oturdum, kısacası sık sık ve uzun uzun pek çok kişinin ve pek çok dâhinin karısıyla yan yana oturdum.

Dediğim gibi Fernande, o aralar Picasso'yla birlikte yaşıyordu ve

uzun bir süredir onunla birlikteydi yani o sıralar ikisi de yirmi dört yaşındaydı ama uzun bir süredir birlikteydiler, Fernande yan yana oturduğum ilk dâhi karısıydı ve hiç de eğlendirici biri değildi. Boyuna şapkalardan söz ettik. Fernande'ın bildiği iki konu vardı, şapka ve parfüm. İşte onunla ilk karşılaşmamızda da şapkalardan söz ettik. Şapkaları çok seviyordu Fernande, şapkalar konusunda tam bir Fransız gibi düşünüyordu, eğer bir şapka sokaktaki bir adamın esprili bir laf atmasına yol açmazsa o şapka başarılı bir şapka değildi ona göre. Bir kezinde Fernande'la birlikte Montmartre'da yürüyorduk. Onun başında kocaman sarı bir şapka vardı, benim başımda ise onunkinden çok daha küçük mavi bir şapka vardı. Sokakta yürürken işçinin biri durdu ve, işte güneş ve ay birlikte ışık saça saça gidiyorlar, dedi. Hah, dedi Fernande keyifli keyifli gülümseyerek, gördün mü bak şapkalarımız büyük bir başarı kazandı.

Miss Stein bana seslenip beni Matisse'le tanıştırmak istediğini söyledi. Kızılımsı bir sakalı olan, gözlüklü, orta boylu bir adamla konuşuyordu. Biraz kaba saba tipli olsa da çok canlı bir görünümü vardı adamın ve hem Miss Stein'ın hem de adamın içlerinde pek çok giz barındırıyorlarmış gibi bir halleri vardı. Yanlarına gittiğimde Miss Stein'ın, aa evet ama bunu yapmak daha zor şimdi, dediğini duydum. Geçen yıl burada verdiğimiz bir öğle yemeğinden söz ediyorduk, dedi Miss Stein. Resimlerin hepsini de yeni asmıştık ve bütün ressamları çağırmıştık. Ressamların nasıl insanlar olduğunu bilirsin, onları mutlu etmek istiyordum onun için masada her birini kendi resminin karşısına oturttum, hepsi de çok keyiflendi öyle keyiflendiler ki iki kez ekmek aldırmak zorunda kaldık, Fransa'yı iyice tanıdığın zaman bunun onların çok keyifli olduğu anlamına geldiğini anlayacaksın, bu insanlar ekmeksiz yiyip içemezler çünkü, onun için biz de iki kez ekmek aldırmak zorunda kaldık yani çok mutlu olmuşlardı. Onları otururken uyguladığım küçük planı Matisse dışında kimse fark etmedi, o da tam kapıdan çıkarken fark etti, ancak şimdi de bu yaptığım şeyin benim hınzırlığımın bir kanıtı olduğunu söylüyor; Matisse güldü ve, evet biliyorum Matmazel Gertrude, dedi, size göre dünya bir tiyatro, ama sayılamayacak kadar çok tiyatro vardır ve beni böyle can kulağıyla dinleyip de söylediğim tek bir sözcüğü bile duymazsanız tabii ki size çok hınzır olduğunuzu söylerim. Sonra herkes gibi onlar da bağımsızlar sergisinin açılışından söz etmeye başladılar, tabii ben olan biteni pek bilmiyordum. Ama sonra yavaş yavaş öğrendim, daha sonra bu resimlerin, bu resimleri yapan ressamların ve bu ressam-

ların izinden giden öbür ressamların öyküsünü ve Miss Stein'la Matisse'in konuştuklarının ne anlama geldiğini anlatacağım.

Sonra Picasso'nun yanına gittim, bir köşede düşünceli düşünceli dikiliyordu. Sizce, dedi, gerçekten başkanınız Lincoln'a benziyor muyum ben. O gece pek çok şey düşünmüştüm ama böyle bir şey aklıma gelmemişti hiç. Yani, diye devam etti Picasso, Gertrude (Picasso'nun Miss Stein'ın adını, Miss Stein'ın da onun adını, Pablo'yu, her kezinde ne denli katıksız bir sevgi ve güvenle söylediğini anlatabilmeyi çok isterdim. Zaman zaman sıkıntılı ve üzücü anlar yaşasalar bile uzun yıllar süren dostlukları boyunca bu durum hiç değişmedi) Gertrude geçenlerde Lincoln'un bir fotoğrafını gösterdi bana ve ben de o günden beri saçımı onunki gibi taramaya çalışıyorum, alın kısmım biraz benzedi galiba. Bu söylediğinde içten miydi bilmiyorum ama ona hoşgörülü davrandım. Gertrude Stein'ın ne denli koyu bir Amerikalı olduğunu o sıralarda henüz anlayamamıştım. Sonraları, general, taraflardan birini ya da her ikisini birden yöneten bir iç savaş generali diye çağırarak sık sık takıldım ona. Miss Stein'da iç savaşla ilgili bir dizi fotoğraf vardı, olağanüstü fotoğraflardı bunlar ve Picasso'yla ikisi bu fotoğrafları uzun uzun incelerlerdi. Derken Picasso ansızın İspanya savaşını hatırlayıp sapına kadar İspanyol kesilerek adamakıllı buruklaşır ve İspanya ile Amerika ikisinin ağzından birbirleri hakkında çok acı şeyler söylerlerdi. Ne var ki onlarla geçirdiğim o ilk gece bunların hiçbirini bilmiyordum, onun için de yalnızca herkese kibar davranıyordum o kadar.

Gece sona ermek üzereydi. Herkes gitmeye hazırlanıyor ve hâlâ herkes bağımsızlar sergisinin açılışından söz ediyordu. Benim de giderken yanımda açılış için bir davetiyem vardı. Ve böylece yaşamımın en önemli gecelerinden biri olan o gece sona erdi.

Serginin açılışına bir arkadaşımla birlikte gittim, bana verilen davetiye iki kişilikti çünkü. Açılışa çok erken gittik. Bana erken gitmemi söylemişlerdi, yoksa hiçbir şey göremez, oturacak yer bulamazmışız, oysa arkadaşım oturmayı seviyordu. Sırf bu sergi için yapılmış binaya girdik. Fransa'da boyuna yalnız bir ya da birkaç günlüğüne binalar kurup sonra da bu binaları yıkıyorlardı. Gertrude Stein'ın ağabeyi Fransa'da herkesin sürekli iş bulmasının ve işsizlik diye bir sorun olmamasının sırrının bir sürü insanın boyuna harıl harıl geçici binalar yapıp yıkmasında yattığını söyler hep. Fransa'da insan doğası öylesine kalıcı ki binalarında diledikleri kadar geçici olmayı göze alabiliyorlar. Her yıl

bağımsızlar için kurulan uzun alçak gerçekten uzun mu uzun o geçici binaya gittik. Savaştan sonra ya da savaştan hemen önce, tam olarak hatırlayamıyorum, bağımsızlara büyük sergi sarayında, Grand Palais'de sürekli kullanabilecekleri bir yer verilince, işin ilginçliği pek kalmadı. Önemli olan işin serüven yanıydı ne de olsa. Uzun binanın Paris'in ışıkları altında çok güzel ışıl ışıl bir görünümü vardı.

Daha önceki, çok daha önceki yıllarda, Seurat'nın döneminde, bağımsızlar sergilerini yağmurun içeri sızdığı bir binada açıyorlardı. İşte bu yüzden, tabloları yağmur altında astığı için, zavallı Seurat çok kötü üşütmüş ve bu onun ölümüne yol açmıştı. Şimdi içeri yağmur filan girmiyordu artık, hava çok güzeldi ve biz de çok keyifliydik. Açılışa öyle erken gelmiştik ki handiyse ilk gelen bizdik diyebilirim. Odadan odaya dolaşmaya başladık ve açıkça söyleyeyim, cumartesi gecesindeki o topluluğun bu resimlerin hangilerini sanat eseri, hangilerini yalnızca haftada bir gün, işe gitmedikleri gün resim yapan ve Fransa'da pazar günü ressamları olarak bilinen işçilerin, berberlerin, veterinerlerin, hayalperestlerin resim denemeleri olarak niteleyecekleri konusunda hiçbir fikrimiz yoktu. Yoktu diyorum ama evet belki de vardı gerçekte. Ama Rousseau için söyleyemem bunu, sergide Rousseau'nun çok büyük boyutlu bir resmi vardı, Fransa Cumhuriyeti'nin birtakım resmi görevlilerinin resmiydi bu, serginin de skandal konusu oldu, şimdi Picasso'da bu resim, yo o sıralarda bu resmin sonradan dünyanın en ünlü resimlerinden biri olacağını ve Hélène'in de dediği gibi, Louvre'a konacağını bilemezdik. Yanlış hatırlamıyorsam sergide gümrükçü Rousseau'nun tuhaf bir resmi daha vardı, bu resimde Guillaume Apollinaire bir çeşit tanrı görünümünde resmedilmişti ve arkasında da esin perisi görünümünde yaşlanmış bir Marie Laurencin duruyordu. Bu resmin de ciddi bir sanat eseri olduğunu anlayacak durumda değildim. O sıralar Marie Laurencin'le Guillaume Apollinaire hakkında hiçbir şey bilmiyordum tabii, ama daha sonra onlarla ilgili pek çok şey anlatacağım. Dolaşmayı sürdürdük ve bir Matisse gördük. Oh, sonunda biraz rahatlamaya başlamıştık. Bir Matisse gördüğümüzde, hatta görür görmez tanıyıp bu resimden tat alabilir, büyük bir sanat eseri olduğunu ve çok da güzel olduğunu anlayabilirdik. Resimde kaktüsler arasında yere uzanmış büyük bir kadın figürü vardı. Sergiden sonra rue de Fleurus'e geçecekti bu resim. Bir gün Gertrude Stein atölyenin açık durumdaki kapısında dikilirken kapıcının beş yaşındaki minik oğlu, Gertrude Stein bu çocuğu çok severdi ve çocuk da

sık sık onu ziyaret ederdi, onun boynuna atılmış arkasına bakıp resmi görünce de coşku içinde bir çığlık atarak, oh là là ne güzel bir kadın vücudu bu, demişti. Ne zaman ilgisiz bir yabancı, ilgisiz bir yabancının saldırgan tavrıyla bu resme bakıp, ne anlatıyor bu resim, diye sorsa bu öyküyü anlatırdı Miss Stein.

Matisse'in resminin bulunduğu odada, bir tahta perde yüzünden üstü biraz kapanmış durumda, bu resmin Czobel adlı bir Macar tarafından yapılmış bir uyarlaması vardı, bu ressamı rue de Fleurus'te gördüğümü hatırlamıştım, ateşli bir öykünmeciyi gene ateşli ama öyle öykünmeci kadar da ateşli olmayan ustanın karşısına koymak tam şen bağımsızlardan beklenecek bir davranıştı.

Sergiyi gezmeyi sürdürdük, bir sürü oda ve bu odalarda da bir sürü resim vardı, sonunda bir ara bölmeye geldik, bu bölmede bahçelere konan türden bir bank vardı ve insanlar içeri girerken, akın akın geliyorlardı, biraz dinlenmek için banka oturduk.

Dinlenirken bir yandan da herkesi gözlüyorduk, gerçekten de tıpkı operada görülen Bohem yaşamıydı karşımızdaki ve bu insanlara bakmak olağanüstü bir şeydi. Derken arkamızdan biri omuzumuza dokundu ve bir kahkaha patlattı. Gertrude Stein'dı bu. Kendinize çok güzel bir yer bulmuşsunuz, dedi. Niye, diye sorduk. Bütün olay tam karşınızda duruyor çünkü. Çevremize bakındık ama birbirinin aynıymış izlenimini uyandıran ancak bütün bütüne de aynı olmayan büyük boyutlu iki resimden başka bir şey göremedik. Biri Braque'ın biri de Derain'in, diye açıklama yaptı Gertrude Stein. Garip biçimli cansız devinimsiz birtakım figürlerden oluşmuş garip resimlerdi bunlar, yanlış hatırlamıyorsam birinde belli belirsiz bir erkek figürüyle birkaç kadın figürü, öbüründeyse üç kadın figürü vardı. Eee, dedi Gertrude Stein gülmesini sürdürerek. Aklımız karışmıştı, sergide o kadar çok garip şey görmüştük ki bu iki resmin neresi öbürkülerden daha garipti anlayamamıştık. Gertrude Stein çabucak heyecanlı ve konuşkan bir kalabalığın arasına karışıp gözden kayboldu. Kalabalığın içinde Pablo Picasso'yla Fernande'ı seçtik, başka birçok kişi de tanıdık gibiydi, tabii herkes bizim bulunduğumuz köşeyle ilgileniyormuş gibi geliyordu bize, yerimizden hiç kıpırdamadık ama niye özellikle bu bölümle ilgilendiklerini anlayamıyorduk. Epey uzun bir aradan sonra Gertrude Stein yine yanımıza geldi, bu kez daha da heyecanlı ve keyifli bir haldeydi. Bize doğru eğilip ciddi bir tavırla, Fransızca dersi almak ister misiniz, dedi. Duraksadık,

ama niye olmasın Fransızca dersi alabilirdik tabii. Eh Fernande size ders verecek, gidip onu bulun ve Fransızca dersi almak için nasıl can attığınızı söyleyin ona. Ama niye bize Fransızca dersi verecekmiş ki, diye sorduk. Çünkü, şey, çünkü Pablo'yla ikisi kesin olarak ayrılmaya karar verdiler. Daha önce de yapmışlar bunu galiba ama onlarla tanıştığımdan beri hiç ayrılmamışlardı. Biliyor musun, Pablo, bir kadına âşık olunca ona para vermek gerekir, der. Eh şimdi de, bir kadını terk etmek isteyince ona vermek için yeterli parayı elde edene kadar beklemek gerekir, diyor. Geçenlerde Vollard Pablo'nun atölyesindeki bütün resimleri satın almış, onun için Pablo eline geçen paranın yarısını Fernande'a vererek bu ayrılığı gerçekleştirebilecek. Fernande kendine bir oda tutup Fransızca dersleri vermek istiyor, işte bu nedenle sizin ders almanız söz konusu oldu. Peki bunun şu iki resimle ne ilgisi var, diye sordu her zaman meraklı biri olan arkadaşım. Hiçbir ilgisi yok, dedi Gertrude Stein müthiş bir kahkaha patlatıp uzaklaşırken.

Daha sonra öğrendiğim biçimiyle bütün öyküyü anlatacağım ama şimdi Fernande'ı bulup bana Fransızca dersi vermesini önermem gerekiyor.

Çevrede gezinip kalabalığa baktım, resim yapan, resimlere bakan bunca çeşitli erkek olabileceği aklımdan hayalimden geçmemişti hiç. Amerika'da, hatta San Francisco'da bile, resim sergilerinde erkekten çok kadın görmeye alışıktım ben, oysa burada ne yana baksam erkek görüyordum, bazılarının yanında kadınlar da vardı gerçi ama çoğunlukla üç ya da dört erkeğin yanında tek bir kadın vardı, kimileyin de beş ya da altı erkeğin yanında iki kadın vardı. Sonradan alıştım bu orana. Beş ya da altı erkekle iki kadının bulunduğu bu gruplardan birinde Picasso'ları gördüm, yani tipik el hareketiyle, yüzüklü işaret parmağını havaya dikmiş olan Fernande'ı gördüm. Sonradan keşfettim, Fernande'ın Napolyon gibi orta parmağından daha uzun olmasa bile nerdeyse orta parmağıyla aynı uzunlukta olan bir işaret parmağı vardı ve Fernande ne zaman neşelense, bu da pek sık olmuyordu aslında, Fernande pek ağır kanlı bir insandı çünkü, bu parmak hemen havaya dikiliveriyordu. Bir ucunda Fernande'ın öbür ucunda da Picasso'nun birer ilgi merkezi oluşturdukları bu grubun içine ansızın dalmak istemediğim için bir kenarda bekledim ama sonunda cesaretimi topladım, yanlarına yaklaşıp Fernande'a işaret ettim ve ona isteğimi söyledim. Aa evet, dedi Fernande tatlı bir sesle, Gertrude bu isteğinizden söz etti bana, size ve arkadaşınıza ders vermek

benim için büyük bir zevk olacak, önümüzdeki birkaç gün yeni daireme taşınma işiyle uğraşacağım için hiç zamanım olmayacak. Hafta sonunda Gertrude bana gelecek, siz ve arkadaşınız da onunla birlikte gelirseniz kendimize bir program yapabiliriz. Fernande'ın çok incelikli bir Fransızcası vardı, zaman zaman Montmartre ağzına kaydığında onu izlemekte epey güçlük çekiyordum gerçi ama Fernande öğretmenlik eğitimi görmüştü, çok da tatlı bir sesi vardı ve olağanüstü güzel tenli çok güzel bir kadındı. İrice bir kadındı Fernande ama ağır kanlı olduğu için pek öyle iriyarı görünmüyordu ve bütün Fransız kadınlarına özgün bir güzellik katan o küçücük dolgun kollar onda da vardı. Ne yazık ki sonradan kısa etek modası çıktı, kısa etekler ortaya çıkana değin insan tipik Fransız kadınının o gürbüz bacaklarını hiç mi hiç aklına getirmiyor, yalnızca o küçücük dolgun kolların güzelliğini düşünüyordu. Fernande'ın önerisini kabul edip yanından ayrıldım.

Arkadaşımın oturduğu yere dönerken bu insanlara resimlerden daha çok alışmış durumdaydım. Bu insanlarda belli bir benzerlik olduğunu da anlamaya başlamıştım. Yıllar sonra, yani bundan daha birkaç yıl önce, hepimizin çok sevdiği Juan Gris öldüğünde (Picasso'dan sonra Gertrude Stein'ın en sevdiği arkadaşıydı Juan Gris) Gertrude Stein'ın Braque'a, cenazede yan yana duruyorlardı, kim bu insanlar, öyle çoklar ve öyle bildik geliyorlar ki kimin kim olduğunu bilmiyorum, dediğini duydum. Ah, diye yanıtladı Braque, bunların hepsi de her yıl bağımsızlar sergisinin açılışında ve güz salonunda gördüğün insanlar, yıllar boyu, yılda iki kez yüzlerini gördüğün insanlar bunlar, onun için bu kadar bildik geliyorlar sana.

Aşağı yukarı on gün sonra Gertrude Stein'la birlikte Montmartre'a gittik, benim Montmartre'a ilk gidişimdi bu. O gün bugündür oraya duyduğum sevgi hiçbir zaman bitmedi. Hâlâ ara sıra oraya gideriz ve her gidişimde tıpkı o ilk günkü gibi kırılgan bir umut duygusu kaplar içimi. İnsanların hep ayakta dikildiği ve zaman zaman da beklediği bir yerdi bu, bir şeylerin olmasını beklemiyorlardı, öylesine dikilip duruyorlardı işte. Montmartre'ın sakinleri pek oturmuyorlardı, çoğunlukla ayakta duruyorlardı, Fransa'nın sandalyeleri, özellikle yemek odalarının sandalyeleri insana oturma isteği de vermiyordu zaten. Böylece Montmartre'a gittim ve ayakta durma konusundaki çıraklığıma başladım. İlkin Picasso'ya, ardından da Fernande'a gittik. Picasso artık Montmartre'a gitmekten hiç hoşlanmıyor, o semti aklına bile getirmek istemiyor

ve hiç sözünü de etmiyor. Gertrude Stein'la konuşurken bile oradan söz etmekten kaçınıyor, o dönemde onun İspanyol gururunu inciten pek çok şey olmuş, Montmartre'daki yaşamı küskünlük ve düş kırıklığıyla noktalanmıştı çünkü; İspanyol tarzı düş kırıklığından daha acı bir şey de yoktur.

Ama o sıralarda Montmartre'da yaşıyordu Picasso, Montmartre'ın bir parçasıydı ve rue Ravignan'da oturuyordu.

Odéon'a gidip oradan bir tramvaya bindik, daha doğrusu bir tramvayın üstüne çıktık, atların çektiği o eski sevimli tramvaylardan biriydi bu, oldukça hızlı ve de pek sarsmadan Paris'i boydan boya katedip Blanche meydanının bulunduğu tepeye götürdü bizi. Orada otobüsten inip yiyecek satılan dükkânlarla çevrili dik bir sokağı, rue Lepic'i tırmanmaya başladık, sonra bir köşeden sapıp daha da dik, daha doğrusu havaya dikilmiş gibi duran bir yokuşu tırmanıp rue Ravignan'a geldik, hiç değişmedi bu sokak yalnızca adı Emile-Goudeau oldu, küçük düz bir meydana çıkan basamakları tırmandık, meydanda tek tük cılız ağaçlar vardı, bir köşede adamın biri tahta doğruyordu, daha geçenlerde oraya son gidişimde genç bir köşede böyle marangozluk yapan bir adam vardı, meydana çıkan basamaklara gelmeden o semtte oturan herkesin yemek yediği küçük bir café vardı, hâlâ duruyor bu café, meydanın sol yanında da alçak ahşap stüdyo binaları vardı, bu binalar da duruyor.

Birkaç basamak çıkıp açık kapıdan içeri girdik, sol yanımızda kalan ve sonradan Juan Gris'in inançları uğruna savaşım verirken öleceği stüdyoyu geçtik, o sırada bu stüdyoda Vaillant adında tanımlanması güç bir ressam yaşıyordu, ileride Rousseau için verilen o ünlü şölende stüdyosunun hanımların giyinme odası olarak kullanılmasına izin verecekti Vaillant, sonra dik basamaklı bir kat merdiven çıkıp kısa bir süre sonra Max Jacob'un tuttuğu stüdyoyu geçtik, sonra genç dik küçük bir merdivenden çıkıp kısa bir süre önce genç bir adamın intihar ettiği stüdyoyu geçtik, Picasso bu genç adamın arkadaşlarını tabutun çevresinde toplanmış bir halde gösteren bir resim yaptı ve ilk yaptığı resimlerin en güzellerinden biri oldu bu, bütün bu stüdyoları geçip öbürkülerden daha büyük bir kapıya geldik, Gertrude Stein kapıyı çaldı, Picasso kapıyı açtı ve biz de içeri girdik.

Picasso'nun üstünde Fransızlar'ın singe yani maymun giysisi dedikleri, mavi ya da kahverengi kot kumaşından yapılan o tulumlardan biri vardı, onunki maviydi galiba, tek parçadan oluşan ve bele takılan bir ke-

merle toplanan bu tulumlar kemer takılmazsa, çoğunlukla da takılmıyordu zaten, arkadan bollaşıp sarkarak giyen kişiye bir maymun görünümü verdiği için bunlara singe yani maymun giysisi deniyordu. Picasso'nun gözleri hatırladığımdan daha da olağanüstüydü, öylesine iri, öylesine koyuydular ki, elleri de öylesine koyu, ince ve çevikti ki. İçeri girdik. Bir köşede bir divan, bir başka köşede hem ısınmak hem de yemek pişirmek için kullanılan bir ocak vardı, sonra birkaç sandalyeyle, Gertrude Stein'ın portresi yapılırken oturduğu o kırık büyük koltuk da oradaydı, her yana sinmiş bir köpek ve boya kokusu vardı, iri bir de dişi köpek vardı ve Picasso bu köpeği sanki kocaman bir mobilya parçasıymış gibi oradan oraya dolaştırıyordu. Picasso oturmamızı söyledi ama bütün sandalyelerin üstü dolu olduğu için hepimiz ayakta kaldık ve ta gidene kadar öylece dikildik durduk. Benim ilk ayakta dikilme deneyimimdi bu, sonradan hepsinin böyle saatlerce dikilip durduğunu keşfettim. Duvarda çok büyük bir resim vardı, açıklı koyulu renklerle yapılmış, bu kadarını söyleyebiliyorum ancak, bir topluluğun, kocaman bir insan topluluğunun yer aldığı garip bir resimdi bu, yanında da bir tür kızılımsı kahve tonu kullanılmış, köşeli, poz veren üç kadın figürünün yer aldığı bir resim vardı, kadınların üçünün de oldukça ürkütücü bir görünümü vardı. Picasso'yla Gertrude Stein ayakta dikilerek konuşmaya başladılar. Ben biraz geride durup resimleri seyrettim. Bu resimlerden herhangi bir şey anladığımı söyleyemem, ama hem acı hem de güzel olan, acımasızca baskı yapan ama bastırılan bir şeylerin varlığını sezmiştim. Gertrude Stein'ın, ya benimki, dediğini duydum. Bu söz üzerine Picasso duvardakilerden daha küçük boyutlu bir resim çıkardı, bitmemiş gibi görünen ve bitirilemeyecek bir resimdi bu, çok soluk neredeyse beyaz renkli iki figür vardı bu resimde, her şey bu resimdeydi ama bitmemişti ve bitirilebilecek bir resim de değildi. Picasso, ama bunu hiçbir zaman kabul etmeyecektir, dedi. Evet, biliyorum, diye yanıt verdi Gertrude Stein. Ama gene de her şeyi içeren tek resim de bu. Evet, biliyorum, diye yanıt verdi Picasso ve bir an ikisi de suskunlaştı. Daha sonra alçak sesle konuşmaya başladılar ve sonra Gertrude Stein, eh artık gitmek zorundayız, dedi, Fernande'la çay içeceğiz. Evet, biliyorum, diye yanıt verdi Picasso. Kaç günde bir görüyorsun onu, dedi Gertrude Stein, Picasso kıpkırmızı kesildi ve utanır gibi oldu. Oraya hiç gitmedim, dedi kırgın bir sesle. Gertrude Stein da kıkır kıkır gülerek, eh her neyse biz şimdi oraya gidiyoruz, Miss Toklas da Fransızca dersi alacak, dedi. Aa

öyle mi, dedi Picasso, bir İspanyol kadını gibi minicik ayakları, bir çingeneninkine benzeyen küpeleri ve Polonya kralı Poniatowski gibi bir babası olan Miss Toklas'ımız Fransızca dersi alacak ha, elbette. Hepimiz güldük ve kapıya doğru yürüdük. Kapıda çok güzel bir adam duruyordu, aa Agero, dedi Picasso, hanımları tanıyorsun. Bir Greco'yu andırıyor, dedim İngilizce olarak. Picasso Greco adını duyunca sahte bir Greco'yu, dedi. Aa sana bunları vermeyi unuttum, dedi Gertrude Stein ve Picasso'ya bir tomar gazete uzattı, bunlar seni avutur. Picasso gazeteleri açtı, Amerikan gazetelerinin pazar ekleriydi bunlar, Katzenjammer'in çocukları adlı bir çizgi roman vardı bu eklerde. Oh oui, Oh oui, dedi Picasso yüzünde hoşnut bir ifadeyle, mersi teşekkürler Gertrude, sonra çıktık.

Stüdyodan çıktık ve yokuşu tırmanmayı sürdürdük. Gördüklerin konusunda ne düşünüyorsun, diye sordu Gertrude Stein. Ee gerçekten bir şeyler gördüm. Tabii gördün, dedi Miss Stein, ama gördüğün şeylerin serginin açılış günü karşısında uzun süre oturduğun o iki resimle ne ilgisi olduğunu da anladın mı? Tek anladığım, Picasso'lar oldukça kötüydü ama ötekiler fena değildi. Tabii, dedi Miss Stein, Picasso'nun bir kezinde dediği gibi, bir şey yarattığında, o şeyi yaratmakta öyle güçlük çekiyorsun ki sonuçta ister istemez çirkin bir şey çıkıyor ortaya, ama aynı şeyi senden sonra yapanlar yaratma sorunuyla uğraşmak zorunda kalmadıkları için o şeyi güzelleştirebiliyorlar, onun için de sana öykünenlerin yaptığı şeyi herkes beğenebiliyor.

Yolumuza devam edip küçük bir sokağa saptık ve gene küçük bir eve geldik, Matmazel Bellevalée'nin odasının nerede olduğunu sorduk ve küçük bir koridora gönderildik, kapıyı çalıp orta büyüklükte bir odaya girdik, içeride kocaman bir yatak, bir piyano, küçük bir çay masası, Fernande ve tanımadığım iki kişi vardı.

Bu kişilerden biri Alice Princet'ydi. Netis iri gözleri ve göz kamaştıran saçlarıyla Meryem Ana'yı andıran bir kadındı Alice Princet. Daha sonra Fernande, Alice bir işçinin kızı ve çok da kaba elleri var, tabii işçilerin bir özelliği bu, diye bir açıklama yaptı bana. Gene Fernande'ın açıkladığına göre, Alice Princet bir devlet dairesinde çalışan Princet'yle yedi yıldır birlikte yaşıyordu ve Montmartre tarzıyla da ona hep sadık kalmıştı, yani hastalıkta ve sağlıkta hep onun yanında olmuş ama bu arada gönlünü eğlendirmekten de geri kalmamıştı. Şimdi evleneceklerdi. Princet çalıştığı küçük bölümün başkanı olmuştu, şimdi öbür bölüm başkanlarını evine çağırması gerekecekti ve tabii bu yüzden de bu

ilişkiyi resmileştirmesi gerekiyordu. Gerçekten de iki ay sonra evlendiler ve işte bu evlilikle ilgili olarak Max Jacob o ünlü sözünü söyledi, yedi yıl bir kadına özlem duyup sonunda ona sahip olmak olağanüstü bir şey. Picasso ise daha pratik bir görüş ileri sürdü, sırf boşanmak için niye evleniyorlar ki. Bir kehanetti bu.

Evlenir evlenmez Alice Princet Derain'e, Derain de ona rastladı. Fransızların deyişiyle, un coup de foudre, yani yıldırım aşkı olmuştu bu. Birbirlerine çılgınca âşık olmuşlardı. Princet bu duruma katlanmaya çalıştı ama artık evli olduklarına göre her şey farklıydı elbette. Üstelik Princet yaşamında ilk kez öfkeye kapıldı ve öfkesi sırasında Alice'in düğün için aldığı ilk kürk mantosunu parça parça etti. Bu her şeyin sonu oldu ve böylece evlendikten altı ay sonra Alice bir daha dönmemek üzere Princet'yi terketti. Derain'le birlikte gittiler ve o gün bugündür de hiç ayrılmadılar. Alice Derain'den her zaman hoşlanmışımdır ben. Belki de ellerinin kabalığından gelen bir yabanıllık vardı Alice'te ve bu yabanıllık onun Meryem Ana'yı andıran yüzüyle garip bir uyum içindeydi.

Öbür kadın Germaine Pichot'ydu ve Alice'ten tümüyle farklı bir tipti. Sessiz, ciddi ve İspanyol bir kadındı, bir İspanyol kadınının geniş omuzları ve bakuğı şeyi görmeyen sabit bakışları vardı onda. Çok da kibar bir kadındı. Pichot adlı bir ressamla evliydi, olağanüstü bir insandı Pichot, İspanyol kiliselerindeki o primitif İsa figürleri gibi uzun ve inceydi, daha sonra Rousseau için verilen o ünlü şölende de olduğu gibi, İspanyol dansı yaptığı zaman korku ve saygı uyandıracak derecede dindar bir görünüme bürünürdü.

Germaine, Fernande'ın anlattığına göre, bir sürü garip öykünün kahramanı olmuştu, bir kezinde genç bir adamı hastaneye götürmüştü, bu genç adam bir müzikholde çıkan bir kargaşa sırasında yaralanmış ve birlikte geldiği arkadaşlarının hepsi de onu öylece bırakıp gitmişti. Germaine oldukça doğal bir tavırla ona yardım etmiş ve iyileşene değin de yanından ayrılmamıştı. Germaine'in bir sürü kızkardeşi vardı, hepsi de Montmartre'da doğup büyümüştü, hepsinin babası farklıydı ve hepsi de farklı ülkelerden gelen erkeklerle, hatta Türkler'le ve Ermeniler'le evlenmişti. Sonradan Germaine uzun yıllar sürecek bir hastalığa yakalandı ama her zaman çevresinde sadık bir arkadaş topluluğu oldu. Bu arkadaşları onu koltuğuyla birlikte taşıyıp en yakın sinemaya götürürler, onlar yerlerinde, Germaine koltuğunda, filmi sonuna kadar seyrederlerdi. Hiç aksatmadan haftada iki kez yaparlardı bunu. Sanırım hâlâ da yapı-

yorlar.

Fernande'ın çay masasındaki sohbet pek canlı değildi, kimsenin söyleyecek bir şeyi yoktu. Tanıştığımıza memnun oldum, onur duydum, işte hepsi bu kadardı. Fernande biraz hizmetçi kadının çay takımlarını gereğince durulayıp silmediğinden ve yatakla piyanoyu taksîde bağlarken karşılaştığı birtakım tatsızlıklardan filan yakındı. Onun dışında hiçbirimizin gerçekte söyleyecek pek fazla bir şeyi yoktu.

Sonunda Fernande'la birlikte ders işini ayarladık, ben saat başına elli sent verecektim, o da bundan böyle haftada iki gün bana gelecekti ve derslere hemen başlayacaktık. Ziyaretimizin sonuna doğru kadınlar biraz daha doğal bir hal almaya başladılar. Fernande Miss Stein'a elinde Amerikan gazetelerinin çizgi roman eklerinden hiç kalan olup olmadığını sordu. Gertrude Stein da ekleri az önce Picasso'ya bıraktığını söyledi.

Fernande yavrularını savunan bir dişi aslanı andırırcasına birden hırçınlaştı. Onun bu kabalığını hiçbir zaman bağışlamayacağım, dedi. Geçen gün sokakta karşılaştık, elinde bir çizgi roman eki vardı, biraz oyalanayım diye o eki bana vermesini istedim ama o kaba bir tavırla bu isteğimi reddetti. Hiçbir zaman bağışlamayacağım bir zalimlik bu. Senden rica ediyorum Gertrude, önümüzdeki haftanın çizgi roman eklerini bana ver. Gertrude Stein da, aa tabii memnuniyetle, dedi.

Dışarı çıktığımızda Miss Stein, umarım önümüzdeki haftanın Katzenjammer'in çocukları çıkmadan bu ikisi yeniden birlikte yaşamaya başlarlar, çünkü ekleri Pablo'ya vermezsem Pablo çok kırılacak, verirsem bu kez de Fernande kıyametleri koparacak. Eh o ekleri kaybetmek ya da kardeşimin onları yanlışlıkla Pablo'ya verdiğini söylemek zorunda kalacağım herhalde.

Fernande randevumuza tam zamanında geldi ve hemen dersimize başladık. Tabii bir Fransızca dersinde karşılıklı konuşmak da gerekiyordu ve Fernande'ın bildiği üç konu vardı, birincisi şapkalardı, bu konuda söyleyeceğimiz pek bir şey kalmamıştı, ikincisi parfümlerdi, neyse ki parfümler konusunda söyleyeceğimiz bir şeyler vardı. Fernande tam bir parfüm delisiydi ve bu yüzden Montmartre'da skandal konusu olmuştu, çünkü bir kezinde sekiz frank, o zamanın parasıyla on altı dolar, vererek Duman adlı bir parfüm almıştı, bu parfümün nefis bir rengi olmasına karşın hiç mi hiç kokusu yoktu, bir şişeye doldurulmuş sıvı dumandı sanki. Fernande'ın bildiği üçüncü şey kürk kategorileriydi. Üç kürk kategorisi vardı ona göre, birincisi samur, ikincisi erminle çinçilla,

üçüncüsü de Rus tilkisiyle sincapu. Paris'te o güne değin duyduğum en şaşırtıcı şeydi bu. Şaşırmıştım. Çinçilla ikinci sınıf bir kürk sayılıyor, sincap bir kürk cinsi oluyor, fok derisiyse kürkten sayılmıyordu.

Bunların dışında konuştuğumuz tek konu o yıllarda moda olan köpek cinslerinin adlarıyla bu köpeklerin özellikleriydi. Bu da benim bildiğim bir konuydu ve ne zaman bir köpek cinsini tanımlasam Fernande önce şöyle bir duraklıyor, sonra birden hangi köpek cinsinden söz ettiğimi anlayıp sözgelişi, haa evet, griffon denen küçük bir Belçika köpeğini anlatmak istiyorsun, diyordu.

İşte böylece derslere başladık, Fernande çok güzeldi gerçi ama dersler biraz ağır ve sıkıcı oluyordu, onun için Fernande'a dışarıda bir yerde, sözgelişi bir çayevinde buluşmamızı ya da Montmartre'da yürüyüş yapmamızı önerdim. Böylesi daha iyi olmuştu. Fernande çeşit çeşit şeyler anlatmaya başladı. Sonra Max Jacob'la tanıştım. Fernande'la ikisi bir araya geldiğinde halleri çok komik oluyordu. İkisi de sanki Fransa'nın ilk imparatorluk ailesinden gelen iki soyluymuş gibi bir havalara giriyorlardı, Max Jacob le vieux marquis, yani yaşlı marki olarak Fernande'ın elini öpüp ona iltifatlar yağdırıyor, Fernande da İmparatoriçe Josephine olarak bu iltifatları kabul ediyordu. Karikatür gibi bir şeydi bu ama pek hoştu. Sonra Fernande bir hayvan gibi sesler çıkaran ve Picasso'nun çok sinirine dokunan Marie Laurencin adlı gizemli ve korkunç bir kadından söz etti bana. Gözümün önünde yaşlı ve korkunç bir kadın canlandı benim de ama daha sonra gencecik bir kız olan ve bir Clouet* portresini andıran Marie'yle tanışığımda çok keyiflendim. Max Jacob yıldız falıma baktı. Benim için büyük bir onurdu bu çünkü falımı bir kâğıda yazmıştı Max Jacob. Bunun ne büyük bir onur olduğunu o anda anlayamamıştım ama sonradan, hele son zamanlarda iyice anladım, çünkü bu aralar Max'a büyük bir hayranlık duyan bütün genç ve kibar beyler Max'ın benim yıldız falımı bir kâğıda yazarak verdiğini duyunca çok şaşırıp etkileniyorlar, Max kimsenin falını yazmaz, çabucak söyleyip geçermiş çünkü. Her neyse ben yıldız falımı biliyorum ve üstelik yazılı olarak elimde.

Sonra Van Dongen'le Hollandalı karısı ve Hollandalı küçük kızı üzerine bir sürü öykü anlattı Fernande bana. Van Dongen Fernande'ın

* Jean Clouet. 1485-1540 yılları arasında yaşamış, canlandırdığı kişilerin ifade özelliklerini derin ve duyarlı bir biçimde işleyen Fransız portre ressamı. (ç.n.)

bir portresini yapmış ve bu portre yüzünden adı çıkmıştı. Van Dongen'in bu portrede yarattığı ve sonradan da pek moda olan badem göz tipi yüzünden olmuştu bu. Oysa Fernande'ın badem biçimli gözleri doğaldı, Fernande'da iyi olsun kötü olsun her şey doğaldı.

Tabii Van Dongen bu resmin Fernande'ın portresi olduğunu bir türlü itiraf etmiyordu, oysa Fernande ona poz vermişti, sonunda aralarında büyük bir kırgınlık olmuştu. Van Dongen o günlerde yoksuldu, etyemez bir Hollandalı karısı vardı ve bu yüzden hep ispanakla yaşıyorlardı. Van Dongen sık sık ispanaktan kaçıp Montmartre'daki bir meyhaneye sığınıyordu, bu meyhanede yiyip içtiklerini de hep oradaki kızlar ödüyordu.

Van Dongen'in çocuğu daha dört yaşındaydı ama dehşet bir şeydi. Van Dongen onunla türlü çeşit cambazlıklar yapıyor, onu bir bacağından tutup başının çevresinde havada döndürüyordu. Küçük kız Picasso'ya bayılıyordu ve Picasso'nun kucağına atıldığı zaman onu neredeyse yere deviriyordu, onun için de Picasso'nun bu çocuktan ödü kopuyordu.

Germaine Pichot ve sevgililerini bulduğu sirkle ilgili başka bir sürü öykü vardı, Montmartre'ın geçmişteki ve o günkü bütün yaşamı üzerine de pek çok öykü vardı. Fernande'ın ideal olarak gördüğü tek bir kişi vardı, o dönemin en önemli kadın kahramanı Evelyn Thaw'du bu. Daha sonraki bir kuşağın Mary Pickford'a tapması gibi Fernande da ondan söz edildiğinde hayranlıkla derin bir iç çekerdi.

Gertrude Stein'ı bir sonraki görüşümde durup dururken, Fernande küpelerini takıyor mu, dedi Gertrude Stein, bilmiyorum, dedim. Eh bir dikkat et bakalım, dedi o da. Daha sonraki karşılaşmamızda, evet, dedim Gertrude Stein'a, Fernande küpelerini takıyor. Ya demek öyle, dedi Gertrude Stein, şimdilik yapılacak bir şey yok, çok can sıkıcı bir şey bu çünkü Picasso doğal olarak yanında hiç kimse olmadığı için stüdyoda oturamıyor bir türlü. Bir hafta sonra Fernande'ın artık küpelerini takmadığı haberini verebilmiştim. Aa iyi iyi, dedi Gertrude Stein, demek ki hiç parası kalmadı ve bu iş de sona erdi. Bir hafta sonra Fernande ve Picasso'yla birlikte rue de Fleurus'te akşam yemeği yiyorduk.

Fernande'a San Francisco'dan aldığım Çin işi bir gecelik verdim, Pablo da bana çok güzel bir karakalem resim verdi.

Şimdi iki Amerikalı'nın nasıl olup da o sıralar dışarıdaki dünyanın varlığını bile bilmediği bir sanat akımının tam ortasında yer aldığını anlatacağım size.

GERTRUDE STEIN PARİS'TE 1903-1907

Gertrude Stein'ın Baltimore'daki Johns Hopkins Tıp Okulu'nda geçirdiği son iki yıl süresince, 1900-1903 arasında, erkek kardeşi Floransa'da yaşamıştı. Orada Cézanne diye bir ressam olduğunu duymuş, bu ressamın Charles Loeser'ın koleksiyonunda bulunan birkaç tablosunu görmüştü kardeşi. İki kardeş Paris'e yerleştikten bir yıl sonra elinde satılık Cézanne'lar olan tek resim satıcısı Vollard'a gidip bu tabloları görmek istediler.

Vollard biraz peltek konuşan esmer irikıyım bir adamdı. Dükkânı bulvarın az ötesinde rue Laffitte üzerindeydi. Bu kısa caddenin biraz ilerisinde Durand-Ruel'in sanat galerisi, biraz daha ileride de Şehitler Kilisesi'nin neredeyse tam bitişiğinde eski soytarı Sagot'nun dükkânı vardı. Montmartre'ın biraz daha yüksekçe bir yerinde, rue Victor- Massé'de, Matmazel Weill'in hem resim hem kitap hem de ufak tefek süs eşyaları sattığı bir ıvır zıvır dükkânı vardı ve Paris'in apayrı bir semtinde rue Faubourg-Saint-Honoré'de de eski café sahibi fotoğrafçı Druet oturuyordu. Rue Laffitte'de bir de Fouquet'nin şekerci dükkânı vardı, bu dükkânda nefis ballı çörekler ve fındıklı şekerlerle kendinizi avutup arada bir resim yerine bir kavanoz çilek reçeli alabiliyordunuz.

Vollard'a yaptıkları ilk ziyaret hiçbir zaman silinmeyecek bir izlenim yarattı Gertrude Stein'ın üzerinde. Vollard'ın galerisi inanılmaz bir yerdi. Resim galerisine hiç mi hiç benzemiyordu. İçeride duvara doğru çevrilmiş

bir iki tuval, bir köşede karmakarışık bir halde üst üste konmuş bir yığın tuval vardı, odanın ortasında da iriyarı bir adam suratını asmış duruyordu. Vollard'ın neşeli haliydi bu. Hiç neşesi olmadığı zamanlarda ise koca cüssesiyle sokağa bakan cam kapının arkasına dikilir, kollarını yukarı kaldırıp ellerini kapının iki üst köşesine koyar ve sıkkın sıkkın sokağı seyrederdi. O zaman kimse içeri girmeye kalkışmazdı.

Gertrude Stein'la erkek kardeşi Cézanne'ları görmek istediklerini söylediler. Vollard'ın yüzü biraz yumuşadı ve oldukça kibar bir tavıra büründü. Gertrude Stein'la kardeşinin sonradan öğrendiklerine göre Cézanne Vollard'ın taptığı bir ressamdı. Cézanne adı onun için büyülü bir sözcüktü. Cézanne'ın adını ilk kez ressam Pissarro'dan duymuştu Vollard. Aslında Cézanne'ın ilk hayranlarının hepsi Cézanne adını Pissarro'dan öğrendiler. O günlerde Cézanne hüzün ve küskünlük içinde Aix-en-Provence'da yaşıyordu. Pissarro Vollard'a Cézanne'dan söz etti, sonra Floransalı bir adam olan Fabry'ye söz etti, o da Loeser'a söz etti, Picabia'ya söz etti, diyeceğim aslında o sıralar Cézanne adını bilen herkes bu adı ilk kez Pissarro'dan duydu.

Vollard'ın galerisinde görülecek Cézanne'lar vardı. Daha sonra Gertrude Stein, Vollard ile Cézanne başlıklı bir şiir yazdı ve Henry McBride bu şiiri *New York Sun*'da yayımladı. Gertrude Stein'ın günlük bir yayın organında yayımlanan ilk yazın ürünüydü bu ve hem Vollard hem Gertrude Stein buna çok sevindi. Daha sonra da Vollard Cézanne'la ilgili kitabını yazıp bitirdiğinde Gertrude Stein'ın önerisi üzerine kitabın bir kopyasını Henry McBride'a gönderdi. Gertrude Stein Vollard'a New York'un önemli günlük gazetelerinden birinde bütün bir sayfanın onun kitabına ayrılacağını söyledi. Böyle bir şey olabileceğine inanmıyordu Vollard, o güne değin Paris'te kimsenin karşılaşmadığı bir durumdu bu. Ama Gertrude Stein'ın dediği çıktı ve Vollard çok duygulanıp sözcüklerle anlatılamayacak bir kıvanç duydu. Ama o ilk ziyarete dönceyim ben.

İki kardeş Mösyö Vollard'a Cézanne'ın birkaç peyzajını görmek istediklerini ve kendilerini Floransa'da oturan Mr. Loeser'ın gönderdiğini söylediler. Aa evet, dedi Vollard oldukça neşeli bir tavırla ve içerde dolaşmaya başladı, sonra arka taraftaki bir tahta perdenin ardına geçip gözden kayboldu, sonra da ağır ağır merdivenden yukarıya çıkan ayak sesleri duyuldu. Uzun bir bekleyişten sonra Vollard yeniden aşağıya indiğinde elinde küçücük bir elma resmi vardı, tuvalin büyük bir

bölümü boştu. Hep birlikte resmi incelediler, sonra Gertrude Stein'la kardeşi, evet ama şey bir peyzaj görmek istiyoruz biz, dediler. Aa evet, dedi Vollard içini çekerek, şimdi daha da neşeli bir hal almıştı, bir dakika sonra gene gözden kayboldu ve bu kez elinde çıplak bir sırt resmiyle geri döndü, bunun çok güzel bir resim olduğu hiç kuşku götürmezdi ama iki kardeş Cézanne'ın çıplakları konusunda tam bir beğeni oluşturmamıştı henüz, onun için yeniden ne istediklerini anlattılar. Bir peyzaj görmek istiyorlardı. Bu kez daha da uzun bir bekleyişten sonra Vollard elinde yalnızca tek bir köşesine bir peyzaj resmi yapılmış kocaman bir tuvalle geri döndü. Evet istediğimiz böyle bir şey, dedi iki kardeş, bir peyzaj istiyorlardı ama onların istediği üzeri tümüyle resimle kaplı daha küçük bir tuvaldi. Böyle bir resim görmeyi istediklerini söylediler. Paris'in erkenden gelen kış akşamlarından birinin karanlığı çökmek üzereydi, tam o sırada yaşlı mı yaşlı bir hizmetçi kadın aynı arka merdivenden inip bonsoir monsieur et madame, diye mırıldandı ve sessizce kapıdan çıkıp gitti, bir dakika sonra bir başka yaşlı hizmetçi kadın aynı merdivenden inip bonsoir monsieur et madame, diye mırıldandı ve sessizce kapıdan çıkıp gitti. Gertrude Stein gülmeye başladı ve kardeşine, bütün bunlar saçmalık, Cézanne'ın hiç resmi yok burada, dedi. Vollard üst kata çıkıp bu yaşlı kadınlara ne resmi yapacaklarını söylüyor ve bizim ne dediğimizi de anlamıyor, kadınlar da onun ne dediğini anlamayıp rasgele bir resim yapıyorlar, Vollard da bu resmi alıp aşağıya indiriyor ve bu resim bir Cézanne oluyor. İki kardeş bir gülme krizine tutuldu. Sonra kendilerini toparlayıp bir kez daha bir peyzaj görmek istediklerini söylediler. İstedikleri şey Loeser'da çeşitli örnekleri bulunan o olağanüstü sarı ışıklı Aix peyzajlarından biriydi. Vollard gene ortadan kayboldu ve olağanüstü güzel küçük yeşil bir peyzajla geri döndü. Çok güzel bir resimdi bu, bütün tuvali kaplıyordu ve fazla pahalı da değildi, Gertrude Stein'la kardeşi resmi satın aldılar. Sonradan Vollard herkese iki çılgın Amerikalı'nın dükkânına geldiğini ve kahkahalarla güldüğünü, kendisinin de buna çok sinirlendiğini ama yavaş yavaş çok güldükleri zaman bir şeyler satın aldıklarını keşfettiğini ve tabii bu yüzden de onların gülmelerini beklediğini söyledi.

O günden sonra Gertrude Stein'la kardeşi sürekli Vollard'ın dükkânına gittiler. Çok geçmeden Vollard'ın tuval yığınını karıştırıp istediklerini seçip alma ayrıcalığını elde ettiler. Küçücük bir Daumier aldılar, yaşlı bir kadın başıydı bu. Zamanla Cézanne'ın çıplaklarına da ilgi duymaya

başladılar ve sonunda gruplar halinde çıplakların yer aldığı iki tablo aldılar. Ön planında Forain'in yer aldığı, siyah ve beyaz renklerle yapılmış küçücük bir Manet bulup resmi satın aldılar, ayrıca iki küçük Renoir da buldular. Çoğunlukla resimleri ikişer ikişer alıyorlardı, çünkü ikisinin beğendiği resim her zaman aynı olmuyordu ve işte böylece yıl da geçip gidiyordu. Bahar geldiğinde Vollard Gauguin'in bir sergisi olacağını haber verdi, Gauguin'in resimlerini ilk kez o sergide gördüler. Oldukça kötü resimlerdi ama sonunda bu resimlerden hoşlandılar ve iki Gauguin aldılar. Gertrude Stein Gauguin'in ayçiçeklerini beğenmiş ama figürlerini beğenmemişti, kardeşiyse figürleri yeğlemişti. Bunca resmi satın almak çok güç bir işmiş gibi görünüyor şimdi ama o günlerde pek pahalı değildi bu resimler. Ve böylece kış da geçip gitti.

Vollard'ın dükkânına pek gelip giden olmuyordu ama bir kezinde orada çok hoşuna giden bir konuşma çalındı Gertrude Stein'ın kulağına. Duret Paris'te tanınmış biriydi. Artık çok yaşlanmıştı ama çok yakışıklı bir adamdı. Whistler'ın arkadaşıydı Duret, Whistler onun üstünde bir smokin ve kolunda beyaz bir opera peleriniyle bir resmini yapmıştı. Duret Vollard'ın dükkânında bir grup genç adamla konuşuyordu ve bu genç adamlardan biri, Vuillard ve Bonnard gibi post-empresyonist gruba katılmış olan Roussel, kendisinin ve arkadaşlarının kabullenilmediğinden, hatta sergiye kaulmalarına bile izin verilmediğinden filan yakınıyordu. Duret sevecenlikle ona bakıp, bak genç dostum, dedi, iki çeşit sanat vardır, bunu hiçbir zaman unutma, sanat vardır, bir de resmi sanat vardır. Zavallı genç dostum, resmi sanatın bir temsilcisi olmayı nasıl düşünebilirsin sen. Şu haline bir bak. Tut ki önemli bir kişi Fransa'ya gelip Fransız resmi sanatının temsilcilerini görmek ve bir portresini yaptırmak istedi. Sevgili genç dostum, bir bak şu haline, adam seni gördüğü anda dehşete kapılır. Hoş bir delikanlısın, kibarsın, zekisin ama önemli kişiler seni böyle biri olarak görmezler ki, korkunç biri olarak görürler. Yoo onlar temsilci bir ressam olarak karşılarında orta boylu, uknazca, çok iyi giyimli olmasa da ait olduğu sınıfın tarzına uygun giyinmiş, kel olmayan, saçları düzgünce taranmış ve de saygılı bir tavırla başını eğen bir adam görmek isterler. Onların istediği gibi biri olmadığını görüyorsun. Onun için bir daha resmi kuruluşlarca tanınmaktan filan söz etme, edeceksen de önce aynada kendine bir bak ve o önemli adamları düşün. Yoo sevgili genç dostum, sanat vardır bir de resmi sanat vardır, bu her zaman böyle olmuştur ve her zaman da böyle olacaktır.

Kışın sonuna doğru, Gertrude Stein'la erkek kardeşi resim alma işini bu kadar ileri götürdüklerine göre biraz daha ileri götürüp büyük boyutlu bir Cézanne da aldıktan sonra artık resim almaktan vazgeçmeye karar verdiler. Bundan böyle daha akıllıca davranıp aşırıya kaçmayacaklardı. Ağabeylerini de yapacakları bu son alışverişin gerekli olduğuna inandırdılar, çok geçmeden bu alışverişin gerçekten de gerekli olduğu ortaya çıktı zaten. Vollard'a bir Cézanne portresi almak istediklerini söylediler. O günlerde büyük boyutlu Cézanne portrelerinin hemen hemen hiçbiri satılmamıştı henüz. Aşağı yukarı hepsi de Vollard'daydı. Vollard onların bu kararını duyunca çok sevindi. Artık tahta perdenin arkasındaki merdivenden çıkılan ve Gertrude Stein'ın yaşlı hizmetçi kadınların oturup Cézanne resimleri yaptığını söylediği o odaya girme ayrıcalığını da kazanmışlardı, bu odada günlerce hangi resmi alacaklarına karar vermeye çalıştılar. Sekiz portre vardı ve aralarında bir seçim yapmak çok güçtü. Sık sık Fouquet'ye gidip ballı çörek yiyerek dinleniyorlardı. Sonunda seçeneklerini ikiye indirdiler, bir kadın portresiyle bir erkek portresiydi bunlar, gelgelelim bu kez iki resim birden almaya güçleri yetmeyecekti, onun için de sonunda kadın portresini seçtiler.

Vollard, tabii normalde kadın portreleri erkek portrelerinden her zaman daha pahalıdır ama, dedi büyük bir dikkatle resme bakarak, söz konusu olan bir Cézanne'sa farketmez sanırım. Gertrude Stein'la kardeşi bir taksi tutup resmi eve götürdüler. Alfy Maurer'in tamamlanmış bir resim olduğunu, bunun çerçevelenmiş durumda olmasından anlaşıldığını söylediği resim işte bu resimdi.

Önemli bir alışveriş olmuştu bu, çünkü Gertrude Stein bu resme baka baka *Üç Yaşam*'ı yazmaya başladı.

Gertrude Stein kısa bir süre önce bir yazın deneyi olsun diye Flaubert'in *Üç Hikâye*'sini (Trois Contes) çevirmeye başlamıştı, sonra bu Cézanne'ı aldı, bu resme baktı, baktı ve resmin verdiği esinle *Üç Yaşam*'ı yazdı.

Sonraki olay güz mevsiminde oldu. Güz salonunun ilk yılıydı, Paris'te açılan ilk güz salonuydu bu. Gertrude Stein'la kardeşi büyük bir heves ve coşkuyla sergiyi görmeye gittiler. Ve orada Matisse'in sonradan *Şapkalı Kadın* (La Femme au Chapeau) olarak tanınan resmini buldular.

Bu ilk güz salonu bağımsızlar salonunun yasaklı ressamlarının da resmi sanat kuruluşlarınca tanınması yolunda atılan ilk adımdı. Bu res-

samların resimleri büyük yaz salonunun açıldığı Grand Palais'nin karşısındaki Petit Palais'de sergilenecekti. Yani bu ressamlardan resimlerini önemli galerilerde satmaya başlayacak kadar başarılı olanların resimleri sergilenecekti. İşte bu ressamlar eski salonlara katılmış birkaç başkaldırıcı ressamla da işbirliği yaparak bu güz salonunu gerçekleştirmişlerdi.

Serginin çok özgün bir havası vardı ve öyle ürkütücü bir yanı da yoktu. Görenlere çekici gelen epey resim vardı ama bir resim hiç çekici gelmedi. Sergiyi gezenler bu resme çok kızıp boyalarını kazımaya kalkıştılar.

Gertrude Stein bu resmi beğenmişti, elinde bir yelpaze tutan uzun yüzlü bir kadın portresiydi bu. Portrenin renkleri ve anatomik yapısı çok garipti. Gertrude Stein resmi almak istediğini söyledi. O arada kardeşi de yeşil bir çayıra uzanmış beyaz giysili bir kadın resmi bulmuştu ve bu resmi almak istiyordu. Dolayısıyla her zamanki gibi iki resim almaya karar verdiler ve resimlerin fiyatlarını öğrenmek için salon sekreterinin bürosuna gittiler. O güne değin bir salon sekreterinin küçük odasına girmemişlerdi hiç, onun için çok heyecanlı gelmişti bu onlara. Sekreter kataloğunu açıp resimlerin fiyatlarına baktı. Gertrude Stein öbür resmin, yeşil çimenlerin üstündeki beyaz giysi ve köpek resminin fiyatını, hatta ressamını hiç hatırlamıyor şu anda, ama Matisse'in resmi beş yüz frankı. Sekreter kuşkusuz alıcının hiçbir zaman sanatçının istediği fiyatı ödemediğini, kendisinin bir fiyat önerdiğini belirtti. Gertrude'la kardeşi ne gibi bir fiyat önermeleri gerektiğini sordular, sekreter onlara ne kadar vermeye hazır olduklarını sordu. Onlar da bilmediklerini söylediler. Sekreter dört yüz frank önermelerini salık verip sonucu bildireceğini söyledi. Onlar da buna razı olup gittiler.

Ertesi gün sekreterden bir haber aldılar, sekreter Mösyö Matisse'in onların önerisini reddettiğini belirtip şimdi ne yapmak istediklerini soruyordu. Yeniden salona gidip resme bir kez daha bakmaya karar verdiler. Gidip baktılar. İnsanlar bu resme bakıp kahkahalarla gülüyor ve tırnaklarıyla üstünü kazıyorlardı. Gertrude Stein bunun nedenini bir türlü kestiremiyordu, resim ona tümüyle olağan görünüyordu. Cézanne portresiyse olağan görünmemişti, ancak zamanla bu portrenin olağan olduğu kanısına varmıştı, oysa Matisse'in bu resmi tümüyle olağan görünüyordu ona ve insanları bu denli kızdırmasının nedenini anlayamıyordu. Kardeşi onun kadar beğenmemişti bu resmi ama gene de al-

maya razı oldu ve birlikte gidip resmin parasını ödediler. Gertrude Stein salona dönüp yeniden resme baktı ve herkesin resimle alay ettiğini görünce çok üzüldü. Çok canı sıkılmış ve öfkelenmişti, kendisine çok olağan göründüğü için bu resimle neden alay edildiğini anlayamıyordu çünkü, tıpkı bunun gibi, sonraları yazdığı şeyler son kerte anlaşılır ve olağan olduğu halde insanların neden kitaplarına kızıp onlarla alay ettiğini de anlayamadı.

İşte alıcılar açısından *Şapkalı Kadın*'ın satın alınma öyküsü böyleydi, şimdi birkaç ay sonra Mösyö ve Madam Matisse'in anlattığı biçimde öykünün satıcının görüş açısından nasıl olduğuna bakalım. Resmin alınışından hemen sonra hepsi de birbiriyle tanışmak istedi. Matisse mi onlara mektup yazıp onlarla tanışmak istediğini belirtti yoksa kendileri mi Matisse'e mektup yazıp onunla tanışmak istediklerini belirttiler, Gertrude Stein hiç hatırlamıyor bunu. Her neyse kısa bir süre sonra artık birbirlerini tanıyorlardı, hem de çok yakından tanıyorlardı.

Matisse'ler Saint-Michel bulvarının biraz ötesindeki rıhtıma yakın bir yerde oturuyorlardı. Notre Dame'ın ve bütün kentin çok güzel bir görünümünü alan üç katlı bir apartmanın en üst katında oturuyorlardı. Matisse bir kış bu görünümün bir resmini yaptı. Merdivenler bitmek bilmiyordu. O günlerde boyuna merdiven çıkılıp iniliyordu zaten. Mildred Aldrich'in de çok can sıkıcı bir huyu vardı, dairesinin bulunduğu altıncı kattan aşağıya inen bir konuğuna güle güle diye seslenirken, elindeki anahtarı merdivenlerin ortasındaki asansörü olmayan asansör boşluğuna düşürüverirdi ve konuğu ya da kendisi bütün o merdivenleri inip çıkmak zorunda kalırdı. Tabii o çoğunlukla, boş verin, yüklenerek açıyorum kapımı ben, diye seslenirdi. Yalnızca Amerikalılar'ın yaptığı bir şeydi bu. Anahtarlar çok ağırdı, onları ya bir yerde unutuyordunuz ya da düşürüyordunuz işte. Sayen bir Paris yazının bitiminde çok iyi göründüğü ve çok güzel yandığı biçiminde övgüler aldığında, evet merdiven inip çıkmak sayesinde oluyor bu, dedi.

Madam Matisse ev idaresi bakımından hayran olunacak bir kadındı. Evi küçük ama her zaman tertemizdi. Evini her zaman derli toplu tutuyordu, usta bir ahçıydı ve ailesine de çok iyi bakıyordu, dahası Matisse'in bütün resimlerine de modellik yapıyordu. *Şapkalı Kadın* da onun resmiydi. Çok yoksul oldukları günlerde geçinebilmek için kadın şapkası satılan küçük bir dükkân işletmişti. Uzun yüzlü, bir atın ağzını andırırcasına kocaman sarkık sert yapılı bir ağzı olan esmer dimdik bir

kadındı Madam Matisse. Çok gür siyah saçları vardı. Şapkasını bir iğneyle başına tutturma biçimi Gertrude Stein'ın çok hoşuna giderdi, Matisse de karısının bu tipik hareketini betimleyen karakalem bir resim yapıp Gertrude Stein'a verdi. Hep siyah renkli giysiler giyerdi Madam Matisse. Ve hep kocaman siyah bir şapka iğnesini şapkasının tam ortasından geçirip tepesindeki saçların ortasından geriye doğru iter, sonra da sertçe bastırarak şapkayı başına yerleştiriverirdi. Matisse'in kızı da onlarla birlikte yaşıyordu, Matisse evlenmeden önce olmuştu bu çocuk ve difteriye yakalanmış, ameliyat olmuş, yıllarca boynunda gümüş düğmeli siyah bir kurdele taşımak zorunda kalmıştı. Bu kurdeleyi Matisse pek çok resminde kullandı. Çocuk tıpkı babasına benziyordu ve Madam Matisse, bir kezinde her zamanki duygusal ve yalın anlatımıyla açıkladığı gibi, bu çocuğa görevinin ötesinde bir ilgi gösteriyordu, çünkü gençliğinde okuduğu bir romanın kadın kahramanı da böyle yapıyor, bu nedenle de yaşamı boyunca herkes tarafından çok seviliyordu, işte o da bu romanın kahramanı gibi davranmaya karar vermişti. Kendisinin de iki oğlu vardı ama o sıralar oğlanların ikisi de yanlarında değildi. Küçük oğlan Pierre Fransa'nın güneyinde İspanya sınırı yakınlarında Madam Matisse'in anne ve babasının, büyük oğlan Jean ise Fransa'nın kuzeyinde Belçika sınırı yakınlarında Mösyö Matisse'in anne ve babasının yanındaydı.

Matisse, onunla bir süre görüşmeyip sonra yeniden görüştüğünüzde insana olağanüstü bir sevinç veren şaşırtıcı bir coşkunlukla karşılardı sizi. Sonraki görüşmelerde ilk görüşmede olduğundan çok daha coşkun olurdu Matisse. Ve onun yanında olduğunuz sürece bu coşkunluğun verdiği sevinçten bir an bile yoksun kalmazdınız. Gelgelelim bu coşkunlukta gerçek bir yaşam coşkusu yoktu pek. Madam Matisse ise çok farklıydı, kendisini tanıyan herkese sunabileceği güçlü bir yaşam coşkusu vardı onda.

O sıralar Matisse'in küçük bir Cézanne'la küçük bir Gauguin'i vardı ve her iki tablonun da kendisi için gerekli olduğunu söylüyordu. Cézanne karısının drahomasıyla, Gauguin ise gene karısının yaşamı boyunca sahip olduğu tek mücevher olan yüzükle alınmıştı. İkisi de buna çok seviniyordu, çünkü Matisse'in bu resimlere gereksinimi vardı. Cézanne yıkanan insanlarla bir çadır resmiydi, Gauguin ise bir erkek çocuk başı resmiydi. Matisse yaşamının sonraki yıllarında çok zengin bir adam olduğunda da resim almayı sürdürdü. Resimleri bildiğini ve onlara

inandığını, bildiği başka bir şey olmadığını söylüyordu hep. İşte bu nedenle hem kendi zevki için hem de çocuklarına bırakacağı en iyi miras olarak bir sürü Cézanne aldı. Picasso da sonradan zenginleştiğinde resim almaya başladı ama onun aldıkları hep kendi resimleriydi. O da resimlere inanıyordu, ayrıca o da oğluna bırakabileceği en iyi mirası bırakmak istediğinden kendi resimlerini ya saklıyor ya da satın alıyor.

Matisse'ler zor günler yaşamışlardı. Matisse genç yaşta eczacılık öğrenimi görmek için Paris'e gelmişti. Ailesi Fransa'nın kuzeyinde bir yerde küçük bir dükkânda tohum tüccarlığı yapıyordu. Matisse yavaş yavaş resme ilgi duyup Louvre'daki Poussin'lerin kopyalarını yapmaya başlamış ve ailesinin pek rızası olmadan ressam olmuştu, ama ailesi genç de ona öğrenciyken her ay gönderdiği o çok az miktardaki parayı göndermeyi sürdürmüştü. O sırada Matisse'in kızı doğmuş ve bu olay yaşamını büsbütün güçleştirmişti. İlk başta belli bir ölçüde başarılı da olmuştu Matisse. Bu arada evlenmişti. Poussin ve Chardin'in tablolarından etkilenerek birtakım natürmort resimleri yapmış, bu resimlerde iki büyük bahar salonundan biri olan Champs-de-Mars salonunda büyük başarı kazanmıştı. Sonra Cézanne'ın, ardından da zenci yontuculuğunun etkisine girmişti Matisse. İşte bütün bunlar *Şapkalı Kadın* döneminin Matisse'ini oluşturmuştu. Bu salonda kazandığı o büyük başarıyı izleyen yıl kış boyunca çok büyük boyutlu bir masa kuran kadın tablosu yapmaya çalışmıştı ve masanın üstünde de kocaman bir tabak dolusu meyve vardı. Matisse ailesi bu meyveleri almak için maddi açıdan epey zorlanmıştı, o günlerde Paris'te meyve, hatta sıradan meyveler bile çok pahalıydı çünkü, tabaktaki o ender bulunan meyvelerin ne denli pahalı olduğunu bir düşünün, üstelik bu meyvelerin resim bitene değin korunması gerekiyordu ve resmin bitmesi de epey uzun sürecekti. Meyveleri olabildiğince uzun bir süre koruyabilmek için odayı olabildiğince soğuk tutuyorlardı, bu da bir çatı katında ve bir Paris kışında zor bir şey değildi, Matisse de resmi yaparken palto giyip eldiven takıyordu; işte böylece bütün kış bu resimle uğraşmıştı Matisse. Sonunda resim bitmiş ve bir önceki yıl büyük bir başarı kazandığı salonun ikincisine gönderilmiş ama kabul edilmemişti. Matisse çok ciddi sorunlarla karşı karşıyaydı artık, kızı çok hastaydı, resim çalışmalarında canını dişine takarak zorlu bir zihinsel savaşım veriyordu ve resimlerini sergileme şansını da bütün bütüne yitirmişti. Resimlerini artık evde değil bir atölyede yapıyordu. Böylesi daha az bir harcama gerektiriyordu. Sabah-

ları resim yapıyor, öğleden sonraları yontularıyla uğraşıyor, akşam üstleri desen derslerine gidip çıplak modellerden desen çalışması yapıyor, akşamları da kemanını çalıyordu. Çok kara günlerdi bunlar ve Matisse büyük bir umutsuzluk içindeydi. Sonra karısı küçük bir şapka dükkânı açmış, böylelikle iyi kötü geçinmeye başlamışlardı. İki oğlanı Paris dışına anne ve babalarının yanına göndermişlerdi, işte böylece yaşamlarını sürdürüyorlardı. Matisse'i yüreklendiren tek şey çalışığı atölyeye bir sürü genç insanın gelip çevresinde toplaşması ve onun etkisine girmeye başlamasıydı. O sıralar bu gençler içinde en tanınmış kişi Manguin'di, şu anda ise Derain. O sıralar çok gençti Derain ve Matisse'e de hayrandı, onlarla birlikte taşraya Perpignan yakınlarındaki Collioure'a gitmiş ve hepsi için bir huzur kaynağı olmuştu. Derain ağaçlarını kırmızı konturlarla belirleyerek peyzajlar yapmaya başlamıştı ve ilk kez kırmızı konturlu ağaçlarla çevrili bir yolda giden at arabası peyzajında anlatım bulan tümüyle kendine özgü bir uzam anlayışı vardı. Bağımsızlar arasında yavaş yavaş tanınmaya başlamıştı Derain'in resimleri.

Matisse her gün, her gün aralıksız her gün var gücüyle çalışıyordu. Bir gün Vollard onu görmeye gelmişti. Bu öyküyü anlatmaya bayılırdı Matisse. Ondan sık sık dinledim bu öyküyü. Vollard gelip sergiye alınmayan o büyük resmi görmek istediğini söylemişti. Matisse de resmi göstermişti. Vollard resme hiç bakmamıştı. Boyuna Madam Matisse'le konuşup çoğunlukla yemeklerden söz edip durmuştu, bir Fransız'dan beklenebileceği gibi yemek yemeyi ve pişirmeyi seviyordu Vollard, Madam Matisse de böyle şeyleri seviyordu. Madam Matisse pek belli etmese de hem o hem Matisse çok sinirlenmeye başlamışlardı. Ya bu kapı, demişti Vollard Matisse'e meraklı meraklı, nereye açılıyor bu kapı, bir avluya mı açılıyor yoksa bir merdivene mi? Bir avluya, demişti Matisse de. Aa evet, demişti Vollard. Ve çıkıp gitmişti.

Matisse'ler günlerce Vollard'ın bu sorusunda simgesel bir şey var mıydı yoksa sırf meraktan sorulmuş bir soru muydu diye tartışıp durmuşlardı. Vollard hiçbir zaman boşu boşuna meraka kapılmazdı, herkesin her konuda ne düşündüğünü öğrenmek isterdi hep, çünkü bu yolla kendisinin ne düşündüğünü keşfederdi. Bu huyu herkesçe bilinirdi, onun için Matisse'ler birbirlerine ve bütün dostlarına, Vollard kapıyla ilgi bu soruyu niye sordu, diye sorup durmuşlardı. Her neyse o yıl içinde Vollard resmi almıştı, çok düşük bir fiyata almıştı ama sonuçta almıştı işte ve resmi alıp bir yere kaldırmış, kimseye göstermemişti, bu iş de

böylece sona ermişti.

O günden sonra işler ne iyiye ne de kötüye gitmiş ve Matisse cesaretini iyiden iyiye yitirip saldırgan bir hal almıştı. Sonra ilk güz salonu düzenlenmiş ve ondan resimlerini sergilemesi istenmişti, o da *Şapkalı Kadın*'ı göndermiş ve resim sergi salonuna asılmıştı. Sonra da alaya alınmış, saldırılara uğramış ve satılmıştı resim.

Matisse o sıralarda aşağı yukarı otuz beş yaşındaydı ve bir çöküntü içindeydi. Salonun açılışında resmi için neler söylendiğini duyup insanların resmine neler yapmaya kalkıştığını gördükten sonra bir daha gitmemişti salona. Karısı oraya tek başına gidiyordu. Matisse evde kalıyor ve çok üzülüyordu. Madam Matisse'in anlatımına göre öykü böyleydi işte.

Sonra salon sekreterinden resme bir alıcı çıktığını, alıcının dört yüz frank verdiğini bildiren bir not almışlardı. Matisse o günlerde Madam Matisse'in elinde gitarı olan çingene pozunda bir resmini yapıyordu. Bu gitarın da bir öyküsü vardı. Madam Matisse bu öyküyü anlatmaktan çok hoşlanırdı. Madam Matisse bir sürü işle uğraşıyordu, ayrıca kocasına modellik de yapıyordu, ama sağlıklı bir kadındı, dolayısıyla uykuya da gereksinimi vardı. Bir gün poz verirken, Matisse de resmi yaparken, uyuklamaya başlayan Madam Matisse'in başı öne düşmeye başlamış ve başı öne düştükçe gitar da tıngırdamaya başlamış. Kes şunu, demiş Matisse, uyan. Madam Matisse uyanmış, Matisse resme devam etmiş, sonra Madam Matisse'in başı gene öne düşmüş, gitar gene tıngırdamış. Kes şunu, demiş Matisse, uyan. Madam Matisse de uyanmış ama sonra gene başı öne düşmüş, bu kez gitardan daha fazla ıngırtı çıkmış. Birden tepesi atan Matisse gitarı tuttuğu gibi parçalayıvermiş. Ve, diye eklerdi Madam Matisse, o günlerde durumumuz çok kötüydü, kocamın resme devam edebilmesi için gitarı tamir ettirmek zorunda kaldık. Güz salonunun sekreterinin notunu aldıklarında Madam Matisse bu tamir edilmiş gitarı tutarak poz veriyordu. Matisse habere çok sevinmiş, kabul edeceğim tabii, demişti. Yoo olmaz, demişti Madam Matisse, eğer bu insanlar bu resimle bir fiyat önerecek kadar ilgileniyorlarsa senin istediğin fiyatı da ödeyecek kadar ilgileniyorlar demektir, sonra da, aradaki fark Marşık'nun kışlık giysilerini karşılar, diye eklemişti. Matisse önce duraksamış ama sonunda buna razı olmuştu, böylece kendi koyduğu fiyatı istediğini belirten bir not göndermişlerdi. Hiçbir yanıt alamamışlardı, Matisse çok kötü bir durumdaydı ve karısına çıkışıp duruyordu

ama bir iki gün sonra Madam Matisse'in gene gitarıyla poz verdiği ve Matisse'in de resim yapuğı bir sırada Margot küçük bir mavi telgraf getirmişti onlara. Matisse telgrafı açmış ve yüzünü buruşturmuştu. Madam Matisse de çok korkmuş, çok kötü bir şey olduğunu düşünmüştü. Gitar da yere düşmüştü. Ne oldu, diye sormuştu Madam Matisse. Resmi almışlar, demişti Matisse. Peki ne diye çok üzülmüş gibi yapıp benim ödümü koparıyorsun, gitar da gene kırıldı galiba, demişti Madam Matisse. Durumu anlatmak için boyuna sana göz kırpıyordum, demişti Matisse de, o kadar heyecanlandım ki dilim tutuldu.

Ve böylece, diye övüngen bir tavırla öyküyü bitirirdi Madam Matisse, gördüğünüz gibi bu işi yapan bendim ve ilk fiyatta diretmekle çok iyi ettim, bütün işi ayarlayan Matmazel Gertrude da resmi almakta diretmekle çok iyi etti.

Matisse'lerle kurulan dostluk hızla ilerliyordu. O aralar Matisse ilk büyük boyutlu tablosu *Yaşama Zevki* üzerinde çalışıyordu. Küçük, daha büyük, çok büyük eskizler yapıyordu bu tablo için. Matisse yalnızca beyazla karıştırılmış bütün saf boyaların renk değerlerini uyumlu kılıp yoğunlaştırmak için insan gövdesini çarpıtmak amacını, ilk olarak işte bu resimde açık seçik bir biçimde gerçekleştirdi. Müzikte uyumsuz nota, yemeklerde sirke ya da limon, kahvede de yumurta kabuğu kullanılması gibi, resminde bir seyreltme gerçekleştirmek için çarpıtılmış biçimler kullanıyordu Matisse. Bir karşılaştırma yapmak için örneklerimi ister istemez mutfaktan seçiyorum çünkü yemek pişirmeyi ve yemeyi severim, bu konuda bir şeyler bilirim. Neyse Matisse'in düşüncesi buydu. Cézanne bu bitmemişlik ve çarpıklık aşamasına zorunluluk sonucunda ulaşmıştı. Matisse ise bilerek gerçekleştirdi bunu.

Yavaş yavaş insanlar Matisse'le Cézanne'ın resimlerini görmek için rue de Fleurus'e gelmeye başlamışlardı, Matisse'ler de birilerini getiriyordu, herkes birilerini getiriyordu, günün her saatinde geliyorlardı ama bu durum artık sıkıcı olmaya başlamıştı, böylece de cumartesi geceleri başlamıştı. Gertrude Stein geceleri yazma alışkanlığını da o günlerde edinmişti. Ancak gece saat on birden sonra stüdyo kapısının çalınmayacağından emin olabiliyordu çünkü. O aralar çok uzun bir kitap olan *Amerikalıların Oluşumu*'nu tasarımlıyor, tümceleriyle, en doğru biçimleriyle kurulması gereken o uzun tümceleriyle uğraşıyordu. Tümceler, yalnız sözcükler değil tümceler, her zaman tümceler, Gertrude Stein'ın yaşamı boyunca en büyük tutkusu oldu. İşte o zamanlar böyle bir alış-

kanlığı vardı ve bu alışkanlık savaşa değin sürdü, savaş pek çok alışkanlığı değiştirdi zaten, işte o zamanlar gece on birde başlayıp şafak sökene değin çalışma alışkanlığı vardı. Şafak iyice sökmeden ve kuşlar da iyice canlanmadan yazmayı bırakmaya çalıştığını, çünkü o saatte yatağa girmenin kendisine tatsız bir duygu verdiğini söylerdi hep. Yüksek duvarların gerisindeki ağaçlarda pek çok kuş olurdu o günlerde, şimdi çok azaldılar. Gelgelelim Gertrude Stein çoğun şafağa ve kuşlara yakalanıyor ve yatmadan önce bir süre avluda dikilip şafağa ve kuşlara kendini alıştırmaya çalışıyordu. O sıralar öğleye değin, halıların avluya silkelenmesi başlayana değin uyuyordu, o günlerde herkes öğlenleri halı silkeliyordu, hatta evdekiler bile silkeliyordu ve Gertrude Stein'ın en sinir olduğu şeylerden biriydi bu.

Böylece cumartesi geceleri başlamıştı.

Gertrude Stein'la kardeşi sık sık Matisse'lere gidiyordu, Matisse'ler de sürekli onlara geliyordu. Madam Matisse ara sıra onları öğle yemeğine çağırıyordu, çoğunlukla bir akrabaları onlara bir tavşan gönderdiğinde oluyordu bu. Madam Matisse'in Perpignan usülüne göre pişirdiği tavşan güveci bambaşka bir şeydi. Çok iyi şarapları da oluyordu, biraz sert ama nefis şaraplardı bunlar. Madeira adalarından gelen ve Roncio denen çok iyi cins bir şarapları da vardı. Yontucu Maillol'la Madam Matisse Fransa'nın aynı yöresindendi, yılar sonra Jo Davidson'ın evinde tanıştığımızda bütün bu şaraplar üzerine epey bilgi verdi bana Maillol. Sonra da öğrencilik yıllarında Paris'te ayda elli franklık bir gelirle nasıl rahat bir yaşam sürdüğünü anlattı. Tabii, dedi, ailem her hafta bana ev ekmeği gönderiyordu, Paris'e gelirken de yanımda bir yıl idare edecek kadar şarap getirmiştim, çamaşırlarımı da her ay eve gönderiyordum.

Matisse'lerin verdiği ilk öğle yemeklerinden birinde Derain de vardı. Gertrude Stein'la ikisi sert bir tartışmaya girişti. Felsefe üzerine tartışıyorlardı, Derain görüşlerini askerdeyken bir Fransızca çevirisinden okuduğu *Faust*'un ikinci bölümüne dayıyordu. İkisi hiçbir zaman iyi dost olamadı. Gertrude Stein hiçbir zaman Derain'in çalışmalarına ilgi duymadı. Derain'in özgün bir uzam anlayışı vardı gerçi ama Gertrude Stein'a göre resimlerinde ne canlılık ne derinlik ne de bütünlük vardı. O günden sonra pek görüşmediler. Derain o sıralar sürekli Matisse'lerle birlikteydi ve Matisse'in arkadaşları içinde Madam Matisse'in en sevdiği kişiydi.

Aşağı yukarı o günlerden birinde Gertrude Stein'ın kardeşi bir rastlantı sonucu Sagot'nun resim galerisini keşfetmişti, eski bir soytarı

olan Sagot'nun rue Laffitte'in yukarılarında bir yerde bir resim dükkânı vardı. Bu dükkânda Gertrude Stein'ın kardeşi iki İspanyol'un resimlerini bulmuştu, bu ressamlardan biri şu anda adını kimsenin hatırlamadığı bir ressamdı, öbürüyse Picasso'ydu. Gertrude Stein'ın kardeşi her iki ressamın çalışmalarını da ilginç bulmuş ve şu anda adı hatırlanmayan o ressamın bir café görünümünün yer aldığı bir suluboya resmini satın almıştı. Sagot Picasso'nun birkaç resminin sergilendiği küçük bir mobilya mağazasına da göndermişti onu. Gertrude Stein'ın kardeşi bu resimleri de beğenip birini almak istemiş ve fiyatını sormuştu ama resmin fiyatı neredeyse Cézanne'ınki kadar yüksekti. Gertrude Stein'ın kardeşi yeniden Sagot'ya gidip durumu ona anlatmıştı. Sagot da gülmüştü. Pekâlâ, demişti, birkaç gün sonra yine gel, o zamana kadar elimde büyük boyutlu bir Picasso olacak. Gerçekten de birkaç gün sonra Sagot'nun elinde büyük boyutlu bir Picasso vardı, resmin fiyatı da çok ucuzdu. Gertrude Stein'la Picasso o günlerden söz ederken neler olup bittiği konusunda her zaman anlaşamıyorlar ama sanırım bu resim için istenen fiyatın yüz elli frank olduğu konusunda birleşiyorlar. Bu resim şu anda çok ünlü olan, elinde kırmızı çiçeklerle dolu bir sepet tutan çıplak bir genç kız resmiydi.

Gertrude Stein resmi beğenmedi, bacaklarla ayakların çiziminde ona oldukça ürkütücü, itici ve iğrenç gelen bir şey vardı. Erkek kardeşiyle bu resim yüzünden az kalsın kavga edeceklerdi. Kardeşi resmi almak istiyordu, o ise resmin eve girmesini istemiyordu. Sagot bu tartışmalar biraz kulağına çalınınca, ama halledilemeyecek bir sorun değil ki bu, dedi, bacaklarla ayaklar hoşunuza gitmiyorsa kızı giyotinleyip yalnızca başını almak çok kolay. Yoo olmaz bu, dedi herkes ve dolayısıyla bir karara varılamadı.

Gertrude Stein'la kardeşinin bu konudaki anlaşmazlıkları sürüyordu ve birbirlerine de çok kızıyorlardı. Gertrude Stein'ın kardeşi bu resmi çok istediği için sonunda resmi almaya karar verdiler ve böylece rue de Fleurus'e ilk Picasso tablosu getirilmiş oldu.

Aşağı yukarı aynı dönemde Isadora'nın erkek kardeşi Raymond Duncan rue de Fleurus'te bir atölye tuttu. Raymond Yunanistan'a yaptığı ilk geziden yeni dönmüş, yanında da bir Yunanlı genç kızla bazı Yunan giysileri getirmişti. San Francisco'da Gertrude Stein'ın ağabeyi ve karısıyla tanışmıştı Raymond. O sıralar Emma Nevada'nın da menajerliğini yapıyordu, Emma Nevada da o sıralar henüz pek tanınmayan viyolonselci

Pablo Casals'la birlikte çalışıyordu.

O aralar Ömer Hayyam aşamasındaydı Duncan'lar, henüz Yunanlılaşmamışlardı. Ömer Hayyam'dan sonra İtalyan rönesansına kaptırmışlardı kendilerini, ama Raymond şimdi tam bir Yunanlı kesilmişti ve işi bir Yunanlı kız getirmeye kadar vardırmıştı. Isadora kardeşine eskisi kadar yakınlık duymuyordu artık, kızı bir Yunanlı için fazla modern buluyordu. Her neyse Raymond'un o sıralar hiç parası yoktu, üstelik karısı da hamileydi. Gertrude Stein ona kömür ve Penelope'nin oturması için bir sandalye verdi, Penelope dışında herkes ambalaj sandıklarının üstüne oturuyordu. Onlara yardım eden bir başka arkadaşları daha vardı, bir tür yontucu olan Kathleen Bruce'tu bu, çok güzel, çok atletik yapılı bir İngiliz kızıydı, daha sonra Güney Kutbu'nun kâşifi Scott'la evlendi ve ondan dul kaldı. Kathleen Bruce'un kendisinin de o sıralar pek parası var denemezdi ama Kathleen her akşam yemeğinin yarısını Penelope'ye getiriyordu. Sonunda Penelope'nin bebeği doğdu, Gertrude Stein'ın kardeşiyle Raymond Duncan bebeği nüfusa kaydettirmeye gittiklerinde akıllarına başka bir ad gelmediği için bebeğe Raymond adı verildi. Şimdi hiç istemediği halde çocuğu Menalkas diye çağırıyorlar, oysa çocuk yasal olarak adının Raymond olduğunu bilse çok sevinirdi herhalde. Neyse bu başka bir konu.

Kathleen Bruce yontucuydu ve çocuk modellerden figür yapmayı öğreniyordu, Gertrude Stein'a yeğeninin bir figürünü yapmak istediğini söyledi. Gertrude Stein'la yeğeni Kathleen Bruce'un atölyesine gittiler. Orada, bir öğleden sonra, H. P. Roché'yle tanıştılar. Paris'te her zaman rastlanan tiplerden biriydi Roché. Çok içten, çok soylu, çok özverili, çok sadık ve coşku dolu bir insandı ve herkesin tanıştırıcısıydı. Herkesi tanıyordu, hem de çok iyi tanıyordu ve herkesi herkesle tanıştırabiliyordu. Yazar olacaktı. Uzun boylu ve kızıl saçlı bir adamdı, ağzından iyi iyi mükemmel'den başka bir laf çıkmıyordu ve annesi ve büyükannesiyle birlikte yaşıyordu. Pek çok şey yapmıştı Roché, Avusturyalılar'la birlikte Avusturya dağlarına gitmişti, Almanlar'la birlikte Almanya'ya gitmişti, Macarlar'la birlikte Macaristan'a gitmişti ve İngilizler'le birlikte İngiltere'ye gitmişti. Paris'te Ruslar'la da birlikte olmasına karşın hiç Rusya'ya gitmemişti. Picasso onun için, Roché çok hoş bir insan ama adam sırf çeviri, derdi hep.

Sonraları, Roché yanında çeşitli uluslardan insanlarla birlikte sık sık rue de Fleurus'e gelmeye başlamıştı, Gertrude Stein da ondan hoşlanı-

yordu. Roché öyle sadık bir insan ki, onu bir daha hiç görmeseniz de, bir yerlerde onun hâlâ size sadık olduğunu bilirsiniz, derdi Gertrude Stein hep. Tanışıklıklarının daha başındayken bir gün Roché Gertrude Stein'ı çok sevindirip duygulandırmıştı. O aralar Gertrude Stein'ın ilk kitabı *Üç Yaşam* yazılma aşamasındaydı ve İngilizce metinleri okuyabilen Roché kitaptan çok etkilenmişti. Bir gün Gertrude Stein kendisiyle ilgili bir şey söylediğinde, iyi iyi mükemmel, yaşamöykünüz açısından çok önemli bir nokta bu, dedi Roché. Gertrude Stein çok duygulanmıştı, ilk kez bir gün gerçekten yaşamöyküsünün yazılacağı düşüncesi belirmişti zihninde. Gertrude Stein Roché'yi uzun yıllardır görmediği halde, Roché bir yerlerde hâlâ ona yürekten sadıkur belki de.

Ama Kathleen Bruce'un stüdyosundaki Roché'ye döneyim ben. Stüdyoda herkes şundan bundan söz ediyordu ve bir ara Gertrude Stein birkaç gün önce Sagot'dan Picasso adında genç bir İspanyol'un tablosunu aldıklarını söyledi. İyi iyi mükemmel, dedi Roché, çok ilginç bir delikanlıdır, onu tanırım. Aa sahi mi, dedi Gertrude Stein, birini götürüp onunla tanıştıracak kadar da iyi tanıyor musun. Aa tabii, dedi Roché. Çok iyi, dedi Gertrude Stein, kardeşimle ben onunla tanışmak için can atıyoruz. Hemen orada ve o saatte randevu ayarlandı, kısa bir süre sonra da Gertrude Stein'la kardeşi, Roché'yle birlikte Picasso'yu görmeye gittiler.

Bu görüşmeden çok kısa bir süre sonra Picasso Gertrude Stein'ın şu anda çok ünlü olan portresini yapmaya başladı, ama bu işin nasıl başladığını kimse doğru dürüst hatırlayamıyor. Picasso'yla Gertrude Stein'ın bu konudan sık sık söz ettiklerini duydum, ikisi de bu işe nasıl başladıklarını hatırlayamıyor. Picasso'nun ilk kez rue de Fleurus'e akşam yemeğine gelişini ve Gertrude Stein'ın rue Ravignan'da ilk kez portresi için poz verişini hatırlıyorlar ama bu iki olayın arası tam bir boşluk. Bu işe nasıl başladıklarını bilmiyorlar. Picasso on altı yaşından beri kimseyi model olarak kullanmamıştı, o sıralar yirmi dört yaşındaydı, Gertrude Stein'sa portresini yaptırmayı hiçbir zaman düşünmemişti, şimdi bu işe nasıl başladıklarını ikisi de bilmiyor. Her neyse işe başladılar, Gertrude Stein bu portre için doksan kez poz verdi ve o günlerde pek çok şey oldu. Ben bütün o ilk kezlere döneyim şimdi.

Picasso'yla Fernande akşam yemeğine gelmişlerdi. Picasso o günlerde, çok sevdiğim dostum ve okul arkadaşım Nellie Jacot'un benzetmesiyle, yakışıklı bir ayakkabı boyacısını andırıyordu. Zayıf, esmer, koca-

man gözlerinden yaşam fışkıran ve kaba değilse de sert bir insandı. Yemekte Gertrude Stein'ın yanında oturuyordu, bir ara Gertrude Stein masadan bir dilim ekmek aldı. Bu, dedi Picasso ekmeği sertçe onun elinden kapıp, bu benim ekmeğim. Gertrude Stein güldü, Picasso çok utanmıştı. Kuracakları yakın dostluğun başlangıcı olmuştu bu.

O akşam Gertrude Stein'ın kardeşi Picasso'ya göstermek üzere çantalar dolusu Japon estampları çıkardı, Gertrude Stein'ın kardeşi Japon estamplarını çok severdi. Picasso ciddi ve saygılı bir tavırla tek tek estampların hepsine bakıp Gertrude Stein'ın kardeşinin yaptığı açıklamaları dinledi. Sonra alçak sesle fısıldayarak Gertrude Stein'a, kardeşiniz çok hoş bir insan, ama bütün Amerikalılar gibi, Havilland gibi, insana Japon estampları gösteriyor. Moi j'aime pas ça, bunlar benim ilgimi çekmiyor. Dediğim gibi Gertrude Stein'la Picasso birbirlerinin ne demek istediğini hemen anlarlardı.

Sonra ilk pozun verildiği gün geldi. Picasso'nun atölyesini daha önce anlatmıştım. O günlerde bu stüdyoda daha da büyük bir karışıklık vardı, giren çıkan daha çoktu, ocakta daha canlı bir ateş yanıyordu, daha çok yemek pişiriliyor ve çalışmalar daha sık bölünüyordu. Gertrude Stein'ın oturup poz verdiği kocaman bir kırık koltuk vardı. Herkesin oturduğu ya da uyuduğu bir divan vardı. Picasso'nun resim yaparken oturduğu küçük bir mutfak sandalyesi vardı, büyük bir resim sehpası ve bir sürü çok büyük boyutlu tuval vardı. Picasso'nun soyları döneminin doruğa ulaştığı son aşamalarında tuvallerle birlikte insan figürleri ve grupları da çok büyük boyutlara ulaşmıştı.

Atölyede tilki teriyeri cinsinde küçük bir de köpek vardı, bu köpeğin bir sorunu vardı, daha önce veterinere götürülmüştü ve şimdi yine götürülecekti. Ne denli yoksul, vurdumduymaz ya da para düşkünü olursa olsun hiçbir Fransız kadını ya da erkeği evinde beslediği bir hayvanı veterinere götürmekten kaçınmaz, hepsi de bu hayvanları sık sık veterinere götürür.

Fernande her zamanki gibi, pek iriyarı, pek güzel ve pek cana yakındı. Gertrude Stein poz verirken oyalansın diye yüksek sesle La Fontaine'in öykülerini okumayı önerdi ona. Gertrude Stein pozunu aldı, Picasso sandalyesine iyice yerleşip tuvaline ve her yanı kahverengimsi gri olan, üstünde gene kahverengimsi gri bir parça boya bulunan paletine iyice yaklaştı ve resmin yapımı başladı. Seksen ya da doksan dolayındaki poz verme seanslarının ilkiydi bu.

Akşam üstüne doğru Gertrude Stein'ın iki erkek kardeşi, ağabeyinin hanımı ve Andrew Green resmi görmeye geldiler. Eskizin güzelliği karşısında hepsi heyecanlandı ve Andrew Green resmin bu haliyle kalması için Picasso'ya yalvardı da yalvardı. Ama Picasso başını iki yana sallayıp, non, dedi.

Ne yazık ki resmin o haliyle bir fotoğrafını çekmeyi kimse akıl etmemişti, tabii bu yüzden de tıpkı Picasso ve Gertrude Stein gibi, o eskizi gören bu kişilerden hiçbiri eskizin neye benzediğini hatırlamıyor şimdi.

Andrew Green, onunla nasıl tanıştıklarını hiçbiri hatırlamıyordu, *Greater New York*'un kurucusu olarak bilinen Andrew Green'in oğlunun yeğeniydi. Chicago'da doğup büyümüştü Andrew Green ama uzun boyu, zayıflığı, sarışınlığı ve kibarlığıyla tipik bir New Englandlı'ydı. Olağanüstü bir belleği vardı, Milton'ın *Yitik Cennet*'ini ve ayrıca Gertrude Stein'ın çok sevdiği Çin şiirlerinin çevirilerini ezberden okuyabiliyordu. Bir süre Çin'de yaşamıştı, daha sonra Milton'ın *Yitik Cennet*'ini çok seven büyük amcasından kalan yüklü bir mirasa konunca Güney Denizi'ndeki adalara yerleşti. Doğu'ya özgü şeylere bayılıyordu Andrew Green. Sade bir orta desenden kesintisiz biçimde yayılan desenlerine hayran olduğunu söylüyordu. Müzelerdeki resimleri çok seviyor, modern olan her şeyden nefret ediyordu. Bir kezinde ailesinin Paris'te olmadığı sırada bir ay rue de Fleurus'te kalmış, her sabah yatak çarşaflarını değiştirtip bütün resimlerin üstünü kaşmir şallarla örterek Hélène'i adamakıllı kızdırıp gücendirmişti Andrew Green. Bu resimlerin çok dinlendirici resimler olduğunu, bunu inkâr edemeyeceğini, ancak onları görmeye katlanamadığını söylemişti. Bu bir aylık sürenin bitiminde kesinlikle yeni resimleri sevmeye başlamadığını ama işin en kötü yanının bu resimleri sevmemesi yüzünden eski resimlere olan ilgisini de yitirmesi olduğunu, yaşadığı sürece artık hiçbir müzeye gidemeyeceğini ve hiçbir resme bakamayacağını söylemişti. Fernande'ın güzelliğine de hayran kalmıştı Andrew Green. Gerçekten aklını başından almıştı sanki Fernande'ın güzelliği. Fransızca bilseydim, demişti Gertrude Stein'a, Fernande'a kur yapıp onu o küçük Picasso'nun elinden alırdım. Sen yalnız lafla mı kur yaparsın, demişti Gertrude Stein gülerek. Andrew Green ben Paris'e gelmeden önce Paris'ten ayrılmıştı, on sekiz yıl sonra geri döndüğünde de çok durgun bir adam olmuştu.

O yıl oldukça sakin geçti. Matisse'ler bütün kışı Fransa'nın güne-

yinde, Akdeniz kıyısında Perpignan yakınlarında, Madam Matisse'in ailesinin yaşadığı Collioure'da geçirdiler. Raymond Duncan'lar Penelope'nin kızkardeşinin yanlarına gelmesinden sonra ortadan kayboldular. Bu kızkardeş küçük bir oyuncuydu ve hiç de bir Yunanlı gibi giyinmiyordu, olabildiğince küçük bir Parisli görünümündeydi. İriyarı esmer bir Yunanlı kuzenle birlikte gelmişti. Bu Yunanlı kuzen bir gün Gertrude Stein'ı görmeye geldi ve çevresine bakınıp, ben Yunanlı'yım dedi; benim üstün bir beğeni anlayışım vardır, bu resimlerin hiçbiri de ilgimi çekmedi, demekle aynı şeydi bu. Çok kısa bir süre sonra, Raymond, karısı, bebek, baldız ve Yunanlı kuzen 27 rue de Fleurus'teki avluda görülmemeye başladılar, onların yerini bir Alman hanım aldı.

Bu Alman hanım Alman mareşalinin hem yeğeni hem de vaftiz kızıydı, erkek kardeşi de Alman donanmasında albaydı. Annesi İngiliz'di, kendisi de bir zamanlar Bavyera sarayında arp çalmıştı. Çok matrak bir insandı ve hem İngiliz hem Fransız birtakım tuhaf arkadaşları vardı. Yontucuydu ve kapıcının oğlu küçük Roger'nin tipik Alman biçeminde bir yontusunu yapmıştı. Roger'yi model alıp biri gülen, biri ağlayan, biri de dil çıkaran üç baş yontusu yapmıştı, başların üçü de tek bir kaide üzerindeydi. Bu yapıtını Potsdam'daki krallık müzesine satti bu Alman hanım. Savaş sırasında kapıcı kadın Roger'sinin orada, Potsdam müzesinde bir yontu halinde durduğunu düşünüp sık sık ağlardı. Bu Alman hanım iki yüzü de kullanılabilen, parçalara ayrılabilen, uzatılıp kısaltılabilen birtakım giysiler de icat etmişti ve bu giysileri büyük bir övünçle herkese gösterirdi. Esrarengiz görünümlü bir Fransız'dan da resim dersi alıyordu, adam tıpkı Huckleberry Finn'in babasının resimlerini andırıyordu. Bu adamı sırf ona acıdığı için tuttuğunu söylerdi Alman hanım, adam gençliğinde bir resim sergisinde altın madalya kazanmış ama o günden sonra tek bir başarısı olmamıştı. Ayrıca hizmetçi sınıfından kimseyi hizmetçi olarak almadığını da söylerdi bu Alman hanım. İyi ailelerden gelen yaşlı kadınların daha iştah açıcı ve daha becerikli olduğunu, onun için dikiş ya da modellik gibi işlerde hep bir subayın ya da memurun dul karısını çalıştırdığını söylerdi. Bir süre nefis Avusturya pastaları yapan bir Avusturyalı kadın hizmetçisi oldu ama bu hizmetçiyi fazla tutmadı yanında. Kısacası çok matrak bir kadındı ve hep Gertrude Stein'la avluda dikilip konuşurlardı. Gertrude Stein'ın eve gelip giden bütün bu insanlar hakkında neler düşündüğünü öğrenmek isterdi hep. Onun bu insanlarla ilgili yargılarına sonuç çıkararak mı, gözlem yapa-

rak mı, hayal gücünü kullanarak mı, yoksa çözümleme yaparak mı vardığını öğrenmek isterdi. Çok matrak bir kadındı, sonra ortadan kayboldu ve savaşa değin kimse onun hakkında herhangi bir şey düşünmedi, ama savaş çıktığında herkes bu Alman kadınının Paris'teki yaşamında kötücül bir şeylerin olup olmadığını merak etti.

Aşağı yukarı her öğleden sonra Gertrude Stein Montmartre'a gidip poz veriyor, sonra da gezine gezine tepeden aşağıya inip çoğunlukla Paris'in bir ucundan öbür ucuna yürüyerek rue de Fleurus'e dönüyordu. Sonraları Paris'in çevresinde gezinme alışkanlığını da edindi ve bu alışkanlığından hiçbir zaman vazgeçmedi, şimdi köpekle birlikte yapıyor bu gezintileri ama o günlerde tek başına geziniyordu. Cumartesi akşamları Picasso'lar da onunla birlikte eve kadar yürüyüp akşam yemeğine kalıyorlardı, o sıralarda cumartesi geceleri de başlamıştı.

Bu uzun poz verme seansları ve uzun yürüyüşler sırasında Gertrude Stein düşüncelere dalıp kafasında tümceler kuruyordu. O aralar *Üç Yaşam*'ın ikinci öyküsü olan zenci Melanctha Herbert'in öyküsünü yarılamıştı, Melanctha'nın yaşamına katıştırdığı dokunaklı olaylar da çoğunlukla rue Ravignan'dan yokuş aşağı yürürken tanık olduğu olaylardı.

Gene o günlerde Macarlar rue de Fleurus'e hac ziyaretleri yapmaya başlamışlardı. Kimi garip Amerikalı gruplar da geliyordu o sıralar, bu genç adamlarla kadınların bakir hallerine alışık olmayan Picasso bu insanlar için, ils sont pas des hommes, ils sont pas des femmes, ils sont des américains, derdi. Bunlar erkek değil, kadın da değil, bunlar Amerikalı. Bir kezinde Bryn Mawr diye bir kadın gelmişti, tanınmış bir portre ressamının karısıydı bu kadın ve çok uzun boylu, güzel bir kadındı ama bir kezinde düşüp başını yere çarpığı için yüzünde garip bir ifadesizlik vardı. İşte bu kadını beğenirdi Picasso ve ona imparatoriçe derdi. Bir Amerikalı erkek resim öğrencisi de vardı, bu öğrencinin hali Picasso'nun çok içine dokunurdu ve Picasso, yo Amerika'nın parlak geleceğini bu delikanlı yaratmayacak, derdi. İlk kez bir gökdelen fotoğrafı gördüğünde de kendine özgü bir tepki göstermişti Picasso. Aman Tanrım, demişti, bir âşığın, sevgilisi bunca katı çıkıp onun en üst kattaki stüdyosuna gelene kadar geçireceği kıskançlık krizlerini bir düşünün.

O sıralar koleksiyona bir Maurice Denis, bir Toulouse-Lautrec ve büyük boyutlu pek çok Picasso katılmıştı. Valloton'larla tanışıklık ve dostluk da gene o sıralarda başlamıştı.

Vollard bir kezinde kendisinden belli bir ressamın bir resmi istendiğinde, oh ça c'est un Cézanne pour les pauvres, yoksul koleksiyoncular için bu bir Cézanne demektir, demişti. Eh, Valloton da züğürtler için bir Manet demekti. Valloton'un büyük boyutlu çıplağı alabildiğine kaba ve duraldı, Manet'nin *Olympe*'inin üstün niteliklerinin hiçbirini taşımıyordu, portreleri de David'in yavanlığını çağrıştırsa da onun inceliğinden tümüyle uzaktı. Ve üstelik önemli bir resim satıcısının kızkardeşiyle evlenme talihsizliğine de uğramıştı Valloton. Karısıyla çok mutluydu, karısı çok çekici bir kadındı ama o sıralar boyuna haftalık aile toplantıları yapılıyordu, ayrıca karısının serveti ve üvey oğullarının zorbaca davranışları da söz konusuydu. Yumuşak huylu bir insandı Valloton, keskin bir zekâsı ve büyük tutkuları vardı ama yeteneksiz olduğunu düşünürdü, bir resim satıcısının kayınbiraderi olmanın getirdiği bir şeydi bu. Her neyse bir süre çok ilginç resimler yaptı. Gertrude Stein'dan kendisine modellik etmesini istedi. Ertesi yıl Gertrude Stein onun bu isteğini yerine getirdi. Modellik yapmaktan hoşlanmaya başlamıştı Gertrude Stein, poz vererek geçirdiği uzun ve dingin saatlerin ardından karanlıkta yaptığı uzun bir yürüyüş düşüncelerini yoğunlaştırıp tümcelerini yaratmasını sağlıyordu. Fransız eleştirmen Marcel Brion bir yazısında, Gertrude Stein'ın açıklık ve karmaşıklık çeşitlemeleri katıştırmadan, bilinçaltı kullanımına hiç başvurmadan kurduğu bu tümcelerdeki kesinlik ve yalınlıkla, Bach'ın füg müziğinin simetrisine çok yakın bir simetri yarattığını söylemişti.

Valloton'un resim yapma biçiminin kendisine verdiği garip duyguyu sık sık anlatırdı Gertrude Stein. Valloton öbür ressamlar kadar genç değildi o sıralar, daha 1900 yılındaki Paris sergisinde bir ressam olarak adını epeyce duyurmuştu. Portre yaparken önce resim kalemiyle bir eskiz yapar ve sonra boyalarıyla tuvalin üst kısmından aşağıya doğru resmi yapmaya başlardı. Gertrude Stein bunun bir perdeyi Valloton'un anavatanı İsviçre'deki buzulların devinimi kadar ağır bir devinimle aşağıya çekmek gibi bir şey olduğunu söylerdi. Valloton perdeyi yavaş yavaş aşağıya çekiyor ve tuvalin alt kısmına ulaştığında portre ortaya çıkıveriyordu. Bütün işlem aşağı yukarı iki hafta sürüyordu ve bu sürenin bitiminde resmi sahibine veriyordu. Ne var ki Gertrude Stein'ın portresini ilkin güz salonunda sergiledi, resim çok ilgi topladı ve herkes buna sevindi.

Herkes haftada en az bir kez Médrano Sirki'ne gidiyordu, çoğunlukla

da herkes aynı gece gidiyordu. Sirkteki soytarılar eski klasik soytarı giysileri yerine üzerlerine bol gelen giysiler giymeye başlamışlardı, daha sonra Charlie Chaplin'in giymesiyle de iyiden iyiye ünlenen bu bol giysilere Picasso'yla Montmartre'daki bütün arkadaşları bayılıyordu. Sirkte İngiliz cokeyler de vardı ve bu cokeylerin giysileri bütün Montmartre'ın izlediği bir moda yaratmıştı. Geçenlerde birisi günümüzde ressamların ne kadar iyi giyindiklerinden ve paralarını bu uğurda harcamakla ne kadar yazık ettiklerinden filan söz ediyordu. Picasso bu sözlere güldü. Eminim, dedi, bu ressamlar o modaya uygun kostümlere, o takım elbiselere, bizim kaba ve sıradan giysilerimize harcadığımızdan daha az para harcıyorlardır. O günlerde yeterince kaba ve kirli görünecek bir İngiliz tüvidi ya da bir Fransız tüvit taklidi bulmanın ne kadar zor ve masraflı bir şey olduğunu bilemezsiniz. O günlerde ressamların öyle ya da böyle çok para harcadıkları, hatta ellerine geçen parayı son kuruşuna kadar harcadıkları doğrudur, çünkü o güzel günlerde boyalar, tuvaller, kira, lokantalarda yenilenler, yani kömür ve lüks eşyalar dışında hemen her şey için yıllarca borçlu kalmak mümkündü.

Kış akıp gidiyordu. *Üç Yaşam* bitmişti. Gertrude Stein yengesinden gelip kitabı okumasını rica etti. Yengesi de gelip kitabı okudu ve çok etkilendi. Gertrude Stein'ı çok sevindirmişti bu, herhangi birinin onun yazdığı bir şeyi okuyup ilgi duyabileceğine inanamıyordu çünkü. O günlerde kimseye yazdıkları konusunda ne düşündüklerini sormazdı, yazdıklarına okuyacak kadar ilgi duyup duymadıklarını sorardı. Şimdi ise, okumaya başlayabilirlerse ilgi duyarlar diyor.

Ağabeyinin hanımı Gertrude Stein'ın yaşamında her zaman önemli bir yer tutmuştu, ama hiç o öğleden sonra olduğu kadar önemli olmamıştı. Ve şimdi kitabın daktiloda yazılması gerekiyordu. Gertrude Stein'ın hiç kullanmadığı, berbat durumda küçük bir portatif daktilosu vardı. O zamanlar yaptığı gibi sonraları da yıllar boyunca yazılarını önce kurşunkalemle kâğıt parçalarına yazar, sonra dolmakalemle Fransız tipi okul defterlerine geçirir ve çoğunlukla gene dolmakalemle temize çekerdi. Bir kezinde onun böyle bir dizi kâğıt kullanmasıyla ilgili olarak erkek kardeşi, Gertrude'un sizlerden daha yetenekli olup olmadığını bilmiyorum, bunu gerçekten bilmiyorum, demişti, ama öteden beri dikkatimi çeken bir şey var, hepiniz resim yapıyorsunuz, yazı yazıyorsunuz ve yaptığınız şeyi yeterli bulmadığınız zaman fırlatıp atıyor ya da yırtıyorsunuz, oysa Gertrude yazdıklarını yeterli bulup bulmadığını hiç

söylemiyor, boyuna aynı şeyleri kopya edip duruyor ve yazı yazdığı hiçbir kâğıdı da atmıyor.

Gertrude Stein *Üç Yaşam*'ı daktilo etmeye çalıştı, ama bir işe yaramadı bu, daktiloda yazmak Gertrude Stein'ın sinirini bozuyordu, derken Etta Cone imdadına yetişti. Etta Cone'la kızkardeşine Miss Etta Cone'lar derdi Picasso. Etta Cone Gertrude Stein'ın Baltimore'lu bir akrabasıydı ve kışı Paris'te geçirecekti. Pek yalnız bir kadındı ve daktilo işiyle çok ilgilendi.

Etta Cone Picasso'ları korkutucu ama romantik bulmuştu. Ne zaman Picasso'nun geliri herkesinkinden geri kalsa, Gertrude Stein Etta Cone'u Picasso'lara götürür ve ona yüz franklık bir karakalem resim aldırırdı. Ne de olsa o günlerde yüz frank yirmi dolar ediyordu. Etta Cone bu romantik bağış kampanyasına canı gönülden katılıyordu. Tabii sonraki yıllarda bu karakalem resimlerin Etta Cone'un koleksiyonunun çekirdeğini oluşturduğunu söylemeye gerek yok.

Etta Cone *Üç Yaşam*'ı daktiloda yazmayı önerdi ve işe koyuldu. Baltimore, sakinlerinin aşırı duyarlı ve vicdan sahibi olmasıyla ünlüdür. Birden, Etta Cone'a daktiloda yazmaya başlamadan önce kitabın el yazması metnini okumasını söylemediği geldi Gertrude Stein'ın aklına. Ve onu görmeye gitti, gerçekten de Etta Cone bir an boş bulunup da yazdıklarının anlamını ayrımsamasın diye kendini tümüyle kitabın metninin harfi harfine daktilo edilmesine vermişti. Metni okuma izni verildi ve daktilo etme işi sürdürüldü.

İlkbahar yaklaşıyordu ve poz verme seansları da artık sona ermek üzereydi. Bir gün ansızın Picasso bütün tuvali boyayıp portreyi tümüyle sildi. Bakuğım zaman seni göremiyorum artık, dedi sinirli bir tavırla. Ve resim öylece bırakıldı.

Kimse bu uzun poz verme seanslarının sona ermesi karşısında özel olarak bir düş kırıklığına uğradığını ya da öfke duyduğunu hatırlamıyor. Bağımsızların ilkbahar sergisi açılmıştı, Gertrude Stein'la kardeşi de o sıralarda her yıl yaptıkları gibi İtalya'ya gideceklerdi artık. Pablo'yla Fernande İspanya'ya gideceklerdi, Fernande'ın İspanya'ya ilk gidişi olacaktı bu ve bir elbise, bir şapka, parfüm ve yemek pişirmek için bir ocak alması gerekiyordu. O günlerde bütün Fransız kadınları bir ülkeden başka bir ülkeye gittikleri zaman yemek pişirmek için yanlarında bir gaz ocağı götürürlerdi. Belki de hâlâ götürüyorlardır. Nereye giderlerse gitsinler bu ocağın ille götürülmesi gerekiyordu. Seyahate çıkan bütün Fransız

kadınları hep kucak dolusu fazla bagaj parası öderlerdi. Matisse'ler de geri dönmüşlerdi, bir süre sonra Picasso'larla tanışıp birbirlerine pek düşkün olacak ama gerçekte birbirlerini pek sevmeyeceklerdi. Matisse'lerin arkasından Derain de Picasso'yla tanıştı, Derain'le birlikte Braque da gelmişti.

Matisse'in o zamana kadar Picasso'nun adını hiç duymamış olması, Picasso'nun da Matisse'le hiç karşılaşmamış olması bugün herkese çok garip gelebilir. Ne var ki o yıllarda her küçük topluluk kendi içinde yaşamını sürdürüyor, başka topluluklar hakkında nerdeyse hiçbir şey bilmiyordu. Saint-Michel Rıhtımı'nda ve bağımsızlar arasında yaşayan Matisse, Picasso, Montmartre ve Sagot üzerine hiçbir şey bilmiyordu. İlk dönemlerinde hepsinin resimlerini birbiri ardı sıra Montmartre'daki ıvır zıvır dükkânının sahibi Matmazel Weill satın alıyordu gerçi, ama Matmazel Weill herkesin resmini, yalnız ressamın değil, herhangi birinin getirdiği resimleri de aldığı için, çok ender rastlantılar dışında, ressamlar bu dükkânda birbirlerinin resimlerini görmezlerdi pek. Gelgelelim sonraki yıllarda hepsi de Matmazel Weill'e büyük bir gönül borcu duydu çünkü ne de olsa sonradan ünlenen hemen herkes ilk küçük resmini ona satmıştı.

Dediğim gibi poz verme seansları bitmişti, bağımsızlar sergisinin açılışı yapılmıştı ve herkes bir yerlere gitmişti.

Verimli bir kış geçirmiştik. Gertrude Stein'ın portresinde verdiği uzun savaşım sürecinde, Picasso Soytarı döneminden, o güzelim erken İtalyan döneminden, Kübizm'le sonuçlanacak zorlu savaşıma geçmişti. Gertrude Stein zenci kadın Melanctha'nın öyküsünü yazmıştı, *Üç Yaşam*'ın ikinci öyküsüydü bu ve yazın dünyasında on dokuzuncu yüzyıldan yirminci yüzyıla doğru atılan ilk kesin adımdı. Matisse *Yaşama Zevki* tablosunu yapmış ve çok geçmeden her şeye damgasını vuracak yeni renk ekolünü yaratmıştı. Ve herkes bir yerlere gitmişti. O yaz Matisse'ler İtalya'ya geldi. Matisse İtalya'yı pek sevmemişti, Fransa'yı ve Fas'ı yeğliyordu o, ama Madam Matisse çok etkilenmişti. Bir genç kızlık düşünün gerçekleşmesiydi bu onun için. Durmadan kendi kendime, ben İtalya'dayım diye tekrarlıyorum, derdi Madam Matisse. Ve bunu sürekli Henri'ye de söylüyorum, o da bana çok anlayışlı davranıyor ama, olsun ne çıkar, diyor.

Picasso'lar İspanya'daydı, Fernande uzun mektuplar yazıp İspanya'yı, İspanyollar'ı ve yer sarsıntılarını anlatıyordu.

Matisse'lere yapılan kısa ziyaretle Alfy Maurer'in yaptığı kısa bir ziyaret dışında, Floransa'da yaz yaşamı Paris yaşamına hiç mi hiç benzemiyordu.

Gertrude Stein'la kardeşi Floransa yakınlarındaki Fiesole'de tepede bir villayı yazlık olarak tuttular ve birkaç yıl boyunca yazlarını bu villada geçirdiler. Paris'e geldiğim yıl bir arkadaşımla birlikte bu villayı tuttuk, çünkü Gertrude Stein'la kardeşi, ağabeyleri hanımı ve çocuğuyla birlikte yanlarına geldiği için Fiesole'nin öbür tarafında daha büyük bir villa tutmuşlardı. Villalardan küçük olanı, Casa Ricci, çok hoş bir yerdi. Bu villayı bir İskoç kadın oturulabilir hale getirmişti, bu kadın Presbiteryen olarak doğup sonradan ateşli bir Katolik olmuş ve yaşlı annesini manastırdan manastıra götürmüştü. Sonunda Casa Ricci'ye yerleşmişler, İskoç kadın villada kendine özel bir küçük kilise yaptırmış, annesi de gene bu villada ölmüştü. Annesinin ölümünden sonra İskoç kadın Casa Ricci'den ayrılıp daha büyük bir villaya geçmiş ve bunu inzivaya çekilen rahipler için bir sığınak haline getirmişti, Casa Ricci'yi de Gertrude Stein'la kardeşine kiralamıştı. Gertrude Stein ev sahibesinden çok hoşlanırdı, upkı Mary Stuart'ın nedimelerini andırıyordu ev sahibesi ve eteklerini ardı sıra sürüklediği uzun giysileriyle gördüğü her Katolik simgesinin önünde diz çöküyor, sonra dik bir merdivene tırmanıp çatıdaki küçük bir pencereyi açarak yıldızlara bakıyordu. Katolik ve Protestan karışımı garip bir esrime biçimiydi bu.

Fransız hizmetçi Hélène Fiesole'ye hiç gelmedi. O aralar evlenmişti. Yaz boyunca kocasına yemek pişirdi ve tabanlarını yenileyerek Gertrude Stein'la kardeşinin çoraplarını onardı. Reçel de yapıp. İtalya'da hizmetçi olarak, Hélène Paris'te ne denli önemliyse İtalya'da o denli önemli olan Maddalena vardı, ama Maddalena ünlü kişilere Hélène kadar önem vermiyordu sanırım. İtalya ünlülere ve ünlülerin çocuklarına çok alışık bir ülkedir. Bu konuyla ilgili olarak Edwin Dodge, ünlü insanların yaşamları sık sık arkamızda hiç çocuk bırakmamamız gerektiğini hatırlatıyor bize, demişti.

Gertrude Stein Paris kışının ideal bir iklim olduğunu söylemesine karşın, sıcağa ve gün ışığına bayılmıştı. O günlerde hep öğle saatlerinde yürüyüş yapmayı yeğliyordu. Ben de, yaz güneşine hiçbir zaman düşkün olmadığım halde, çoğun bu yürüyüşlerde ona eşlik ediyordum. Bir süre sonra İspanya'da bir gün bir ağacın altına oturup ağlamıştım, ama Gertrude Stein güneş altında hiç bıkıp yorulmadan yürüyebiliyordu. Hatta

güneşin altında yere uzanıp gözlerini yaz mevsiminin öğlen güneşine dikebiliyordu, bunun gözlerini ve zihnini dinlendirdiğini söylerdi.

Floransa'da çok hoş insanlar vardı. Berenson'larla o sıralar yanlarında olan Gladys Deacon vardı, güzelliğiyle uluslararası bir üne sahipti Gladys Deacon, ama bir kış Montmartre'da yaşadıktan sonra Gertrude Stein onun hiç de ilginç biri olmadığını çünkü her şeyden kolayca etkilenip şaşakaldığını söyledi. Sonra tanışıklık kurulan ilk Ruslar, von Heiroth'la karısı vardı, bu kadın sonradan dört koca değiştirmişti ve bir kezinde keyifli bir tavırla, bütün kocalarıyla dost kaldığını söylemişti. Von Heiroth biraz aptaldı ama çekici bir adamdı ve hep beylik Rus öyküleri anlatırdı. Sonra Thorold'lar ve başka pek çok kişi vardı. Ve en önemlisi kitapların ödünç alınabildiği ve garip garip biyografilerin bulunduğu harika bir kütüphane vardı, bu biyografiler Gertrude Stein için sonsuz bir mutluluk kaynağıydı. Gertrude Stein'ın bir kezinde bana anlattığına göre, gençliğinde Elizabeth döneminin yapıtlarından çağdaş yapıtlara değin o kadar çok kitap okumuştu ki, bir gün okuyacak kitap bulamayacak diye müthiş bir kaygıya kapılmıştı. Bu korkuyu yıllarca içinden atamamıştı ama hiç durmadan okuduğu halde öyle ya da böyle her zaman okuyacak bir şeyler buluyor. Ağabeyi, her gün Floransa'dan ona taşıyabildiği kadar kitap getirdiği halde, her gün aynı sayıda kitabın geri götürülmesi gerektiğinden yakınırdı hep.

Aynı yaz, Gertrude Stein o görkemli kitabını, *Amerikalıların Oluşumu*'nu yazmaya başladı.

Kitap, Gertrude Stein'ın Radcliffe'teyken yazdığı eski bir gündelik konuyla başlıyordu,

"Bir gün öfkeli bir adam babasını kendi meyve bahçesinde yerde sürükleyip duruyordu. 'Dur!' diye haykırdı sonunda iniltiler içindeki yaşlı adam. 'Dur! Ben babamı sürüklerken bu ağacın ilerisine geçmemiştim.'

"Doğuştan gelen huylarımızı düzeltmemiz çok güçtür. Başlangıçta hepimiz iyi niyetliyizdir. Çünkü başkalarında daha çok görülen kusurlar olsa bile, kendi kusurlarımız konusunda davrandığımız kadar hoşgörüsüz davrandığımız hiçbir şey yoktur ve sürekli bu kusurlara karşı zorlu bir savaşım veririz; ama yaşlandıkça bu kusurların gerçekte insanın sahip olabileceği en zararsız kusurlar olduğunu, dahası insana bir çekicilik kattığını anlarız ve böylece onlara karşı verdiğimiz savaşım sona erer." Kitap bir ailenin tarihçesi olacaktı. Başlangıçta bir aile tarihçesiydi ama ben Paris'e geldiğimde bir insanlık tarihçesine, yaşamış, yaşayan

ve yaşayacak bütün insanların tarihçesine dönüşmek üzereydi.

Gertrude Stein yaşamı boyunca Bernard Faÿ'le Madam Scillière'in şu sıralarda bu kitabı çevirmesine sevindiği kadar hiçbir şeye sevinmemişti. Geçenlerde Bernard Faÿ'le birlikte çeviriyi gözden geçiriyorlardı, dediğine göre, kitabın İngilizce metni bir harikaydı ve Fransızca metni de İngilizcesi kadar harikaydı. Çevirinin editörlüğünü yapan Elliot Paul, Gertrude Stein'ın kitabının Fransa'da çok satan bir kitap olacağından emin olduğunu söyledi bir kezinde. Bu kehaneti gerçekleşeceğe benziyor.

Ama gene Casa Ricci'deki o eski günlere, bir süre sonra pek çok insanın yazın konusundaki düşüncelerini değiştirecek olan o uzun tümcelerin oluşmaya başladığı günlere döneyim ben.

Gertrude Stein harıl harıl *Amerikalıların Oluşumu*'nun başlangıç bölümü üzerinde çalışıyordu ve Paris'e yaptığı işin büyüsüne kapılmış bir halde dönmüştü. İşte o sıralarda hep geceleri çalıştığı için çoğunlukla çalışmasını bitiremeden şafağa yakalanıveriyordu. Coşku dolu bir Paris'e dönmüştü Gertrude Stein. Her şeyden önce dönüşünde portresinin bitmiş olduğunu görmüştü. Picasso İspanya'dan döndüğü gün oturmuş, Gertrude Stein'ı görmeden bütün portreyi yapıvermişti. Gertrude Stein portreyi gördüğünde, her ikisi de hoşnut kalmıştı. Çok gariptir, Picasso'nun üstünü boyayla kapatıp bozduğu portrenin neye benzediğini ikisi de hatırlayamıyor. Portreyle ilgili hoş bir öykü daha var.

Daha birkaç yıl önce Gertrude Stein saçını kısacık kestirdiğinde, o güne değin Picasso'nun yaptığı portrede olduğu gibi uzun saçlarını hep tepesinde bir taç biçiminde toplardı, saçını kestirdiğinde, bir iki gün sonra bir odaya girdi, o sırada Picasso da birkaç oda ötedeydi. Gertrude Stein'ın başında bir şapka vardı gerçi ama Picasso iki kapı aralığından onu gördü ve acele acele ona doğru yürürken, Gertrude, ne oldu, ne oldu, diye seslendi. Neye ne oldu, Pablo, dedi Gertrude Stein. Dur bir bakayım, dedi Picasso. Gertrude Stein da bakmasına izin verdi. Ya benim portrem, dedi Picasso sert bir sesle. Sonra yavaş yavaş yüzü gevşedi ve mais, quand même tout y est, neyse gene de her şey yerinde duruyor, diye ekledi.

Matisse de dönmüştü ve havada bir coşku seziliyordu. Derain Braque' la birlikte Montmartre'a gitmişti. Braque genç bir ressamdı, Marie Laurencin'i her ikisi de resim öğrenimi yaparken tanımıştı ve birbirlerinin portrelerini yapmışlardı. Sonraları Braque Matisse'in bağımsız resim biçemindeki renk kullanımının güçlü etkisini yansıtan, oldukça coğrafi

nitelikte resimler, yuvarlak biçimli tepeler filan yapmıştı. Sonra da Derain'le tanışmıştı, pek emin değilim ama galiba askerdeyken tanışmışlardı, şimdi de Picasso'yla tanışmışlardı. Heyecanlı bir an olmuştu bu.

Bütün günlerini orada Montmartre'da geçirmeye, yemeklerini de hep birlikte karşıdaki küçük bir lokantada yemeye başlamışlardı ve Picasso, Gertrude Stein'ın deyişiyle, ardından gelen dört kişilik bölüğüyle her zamankinden daha çok küçük bir boğa güreşçisini, ya da Gertrude Stein'ın yazdığı portrede dediği gibi, dört iriklyım piyade askerinin önünde yürüyen bir Napolyon'u andırıyordu. Derain'le Braque iriyarı adamlardı, Guillaume enine boyuna bir adamdı, Salmon da pek öyle ufak tefek değildi. Picasso ise sapına kadar liderdi.

Öyküyü Salmon ile Guillaume Apollinaire'e getiriyor bu şimdi, ancak Gertrude Stein iki Apollinaire'le Marie Laurencin'i bütün bu olup bitenlerden çok daha önce tanımıştı.

Salmon ve Guillaume Apollinaire o aralar Montmartre'de oturuyorlardı. Salmon çok hareketli ve canlı bir insandı ama Gertrude Stein onu hiçbir zaman özel olarak ilginç bulmamıştı. Ondan hoşlanırdı. Guillaume Apollinaire ise tam tersine olağanüstü bir insandı. Tam o günlerde, yani Gertrude Stein'ın Apollinaire'i yeni yeni tanıdığı günlerde, ortalığı Apollinaire'in bir başka yazarla yapacağı düellonun heyecanı kaplamıştı. Fernande'la Pablo bu olayı öyle büyük bir heyecanla, öyle şen kahkahalarla ve öyle çok Montmartre argosu kullanarak anlatmışlardı ki, tanışıklıklarının ilk günlerinde olmuştu bu, Gertrude Stein tam olarak neler olup bittiğini hiçbir zaman anlayamadı. Ama şu kadarı anlaşılmıştı ki, Guillaume öbür adamı düelloya davet etmişti, Max Jacob da düelloda Guillaume'un yardımcısı ve tanığı olacaktı. Guillaume da, hasmı da, bütün gün en sevdikleri café'lerde oturuyor, tanıklar ikisi arasında gidip gelirken öylece bekliyorlardı. Gertrude Stein bu işin nasıl sonuçlandığını bilmiyor, tek bildiği kimsenin dövüşmemiş olması, ama her tanığın kendi müvekkiline getirdiği hesap pusulaları büyük bir heyecan yaratıyordu. Bu pusulalara yardımcıların içtikleri kahvelerin ederi bir bir kaydedilmişti, tabii ne zaman hasımlardan biriyle ya da öbürüyle, birinin ya da öbürünün oturduğu café'de otursalar, ya da iki yardımcı birlikte bir café'de otursa, birer fincan kahve içmeleri gerekiyordu. Ayrıca kimi durumlarda kahveyle birlikte bir kadeh konyak içme zorunluluğunun ortaya çıkması gibi bir sorun da vardı. Bir de, tanıklık ediyor olmasalardı kaç kez kahve içmiş olacaklarını keşfetme sorunu. Bütün bunlar bitmez

tükenmez buluşmalara, bitmez tükenmez tartışmalara ve bitmez tükenmez hesap kabarmalarına yol açıyordu. Günlerce, belki de haftalarca, aylarca sürdü bu iş ve sonunda herhangi birine, hatta café sahibine bile, para ödenip ödenmediğini kimse bilmiyor. Apollinaire en küçük para biriminden bile çok zor ayrılmasıyla ünlüydü. Çok ilginç bir olaydı bu.

Apollinaire çok çekici ve ilginç bir insandı. Başı son dönemlerdeki Roma imparatorlarından birinin başını andırırdı. Herkesin adını duyduğu ama hiç görmediği bir erkek kardeşi vardı. Kardeşi bir bankada çalışıyordu, onun için de oldukça iyi giyinen biriydi. Ne zaman Montmartre'da biri akraba ziyareti ya da iş görüşmesi gibi nedenlerle resmi bir giysiye gereksinme duysa, hep Guillaume'un kardeşine ait takım elbiselerden birini giyerdi.

Guillaume olağanüstü zeki bir insandı ve hangi konu açılırsa açılsın, o konuda bilgisi olsun olmasın, çabucak konuşulan konunun özünü kavrayıp zekâsı ve hayal gücü sayesinde ince ayrıntılarla bezeyerek, konuyu bilen birinin yapamayacağı kadar genişletebiliyordu ve çok gariptir, çoğunlukla da haklı çıkıyordu.

Bir kezinde, birkaç yıl sonra, Picasso'larla akşam yemeği yiyorduk, bir sohbet sırasında Guillaume'u mat ettim. Kendimle çok gururlanmıştım, ama, dedi Eve (Picasso artık Fernande'la birlikte değildi) Guillaume korkunç sarhoştu, yoksa böyle bir şey olamazdı. Ancak böyle bir durumda insan Guillaume'un karşısında zekice sözler edip onu mat etmeyi başarabilirdi. Zavallı Guillaume. Onu son kez cepheden ayrılıp Paris'e döndüğünde görmüştük. Başından çok kötü bir yara almış ve kafatasının bir parçası çıkarılmıştı. Gök mavisi üniforması ve sargılı başıyla çok görkemli bir görünümü vardı. Bizimle birlikte bir öğle yemeği yedi ve hep birlikte uzun uzun söyleştik. Çok yorgundu Guillaume ve başı sürekli öne düşüp duruyordu. Çok ciddi neredeyse hüzünlü bir hali vardı. Biz kısa bir süre sonra Paris'ten ayrıldık, Yaralı Fransızlar İçin Amerikan Yardımı Vakfı adına çalışıyorduk, onu bir daha görmedik. Sonradan Olga Picasso, Picasso'nun karısı, ateşkes yapıldığı gece Guillaume Apollinaire'in öldüğünü, bütün gece onun yanında kaldıklarını, hava sıcak olduğu için pencerelerin açık bırakıldığını, sokaktan geçen kalabalığın, à bas Guillaume, kahrolsun William, diye bağırdığını, herkes Guillaume Apollinaire'e Guillaume dediği için de Guillaume'un can çekişirken bile buna çok üzüldüğünü söyledi bize.

Gerçekten çok kahramanca davranmıştı Apollinaire. Bir yabancı ola-

rak, annesi Polonyalı'ydı, babası da galiba İtalyan'dı, gönüllü olarak savaşa gitmesi hiç mi hiç gerekli değildi. Bir dolu alışkanlığı olan bir insandı Apollinaire, yazın üzerine kurulmuş bir yaşama ve masa zevklerine alışıktı, bütün bunlara karşın gönüllü asker olarak savaşa gitmişti. İlkin topçu birliklerine katılmıştı. Herkes piyade birliklerinden daha az tehlikeli ve daha rahat olduğu için topçu birliklerine katılmasını önermişti ona, ne var ki bir süre sonra böylesi bir yarım yamalak korunma biçimine dayanamayıp piyade birliklerine geçmiş ve bir saldırıda yaralanmıştı. Uzun süre hastanede kalmış, bir parça iyileşmişti, biz de onu o sıralarda görmüştük, sonunda ateşkes yapıldığı günün gecesinde de ölmüştü.

O dönemde Guillaume Apollinaire'in ölümü bütün dostlarında üzüntünün yanı sıra çok büyük bir değişime de yol açmıştı. Savaşın hemen ertesinde, pek çok şeyin değiştiği ve doğallıkla insanların birbirinden uzaklaştığı bir dönemde ölmüştü çünkü. Yaşasaydı birleştirici bir güç olabilirdi Guillaume, hep insanları bir arada tutmak gibi bir özelliği vardı, ama şimdi artık öldüğü için herkesin birbiriyle olan dostluğu sona ermişti. Ama bütün bunlar çok daha sonra oldu, şimdi olayların başlangıcına, Gertrude Stein'ın Guillaume ve Marie Laurencin'le tanışmasına döneyim ben.

Herkes Gertrude Stein'a Gertrude, ya da olsa olsa Matmazel Gertrude diyordu; herkes Picasso'ya Pablo, Fernande'a da Fernande diyordu; herkes Guillaume Apollinaire'e Guillaume, Max Jacob'a da Max diyordu; ama herkes Marie Laurencin'e Marie Laurencin diyordu.

Gertrude Stein Marie Laurencin'i ilk kez Apollinaire onu bir akşam, bir cumartesi akşamı değil, bir başka akşam rue de Fleurus'e getirdiğinde görmüştü. Çok ilginç bir kadındı Marie Laurencin. Apollinaire'le birlikte olağanüstü bir çift oluşturuyorlardı. Marie Laurencin müthiş miyoptu ve tabii hiç gözlük takmıyordu, o günlerde hiçbir Fransız kadını gözlük takmazdı, Fransız erkeklerinin de çok azı takardı. Katlanabilen ve süslü bir sapı olan bir gözlük kullanırdı Marie Laurencin.

Marie Laurencin bütün resimlere, yani gözünün hizasına gelen bütün resimlere dikkatle baktı, gözlerini baktığı resme iyice yaklaştırıp saplı gözlüğünü her kezinde birkaç santim kaydıra kaydıra bütün resim üzerinde dolaştırıyordu. Göremediği resimlerle hiç ilgilenmedi. Sonunda, ben şahsen portreleri yeğliyorum, dedi, bu da çok doğal tabii, çünkü kendim de bir Clouet'yim. Ve gerçekten doğruydu bu, tıpkı bir Clouet

portresini andırıyordu. Fransız primitiflerindeki ortaçağ Fransız kadınlarının geniş omuzlu ince gövdesi vardı Marie Laurencin'de. Çok güzel bir biçimde alçaltıp yükselttiği tiz bir ses tonu vardı. Kanepeye Gertrude Stein'ın yanına oturdu ve ona yaşam öyküsünü anlattı, erkeklere karşı içinde yaradılıştan gelen sürekli bir nefret besleyen annesinin uzun yıllar önemli bir adamın metresi olarak yaşayıp onu, Marie Laurencin'i dünyaya getirdiğini söyledi. Guillaume'la olan ilişkimi ona söylemeye hiçbir zaman cesaret edemedim, diye ekledi, hiç kuşkusuz Guillaume çok tatlı bir insan ve annem de ister istemez ondan hoşlanacak ama gene de söylemesem iyi olur. Bir gün görürsünüz annemi.

Ve sonra bir gün Gertrude Stein bu anneyi görmeye gitti, ben de o sırada Paris'teydim, onun için beni de götürdü.

Marie Laurencin, garip yaşamını sürdürüp garip sanatını yürüterek, çok sakin, çok sevimli, çok soylu bir kadın olan annesiyle birlikte yaşıyordu ve ikisi sanki bir manastırda yaşıyormuş gibiydi. Küçücük daire annenin Marie Laurencin'in desenlerini örnek alarak yaptığı nakış işleriyle dolmuştu. Marie'yle annesi birbirlerine karşı tıpkı genç bir rahibeyle yaşlı bir rahibe gibi davranıyorlardı. Halleri gerçekten çok garipti. Daha sonra savaştan hemen önce anne hastalanıp öldü. Bu arada gerçekten de Guillaume Apollinaire'i görmüş ve ondan hoşlanmıştı.

Marie Laurencin annesinin ölümünden sonra bütün dengesini yitirdi. Guillaime'la bir daha görüşmediler. Anne sağken ondan habersiz sürdürülen ilişki şimdi anne öldüğü ve ölmeden önce de Guillaume'u görüp ondan hoşlandığı için sürdürülememişti. Marie arkadaşlarının öğütlerine kulak asmayıp bir Alman'la evlendi. Sonradan arkadaşları ona çıkıştığında da, ama annemin yerini biraz olsun tutabilecek tek insan o, dedi.

Evlenmelerinden altı ay sonra savaş patladı, Marie de bir Alman'la evli olduğu için ülkeyi terk etmek zorunda kaldı. Daha sonra savaş sırasında İspanya'da karşılaştığımızda, resmi görevlilerin tabii ki ona hiç sorun çıkaramadığını, çünkü pasaportunda babasının kim olduğunun belirtilmediğini görünce babası belki Fransa Cumhuriyeti'nin başkanıdır diye doğal olarak korkuya kapıldıklarını söyledi bana.

Bu savaş yılları sırasında Marie çok mutsuzdu. Gerçek bir Fransız'dı Marie ama yasal olarak Alman sayılıyordu. Onunla karşılaştığınızda, size kocamı takdim edeyim, kendisi bir *boche*'dur,* adı neydi hatırlamı-

* Fransızca'da "Alman" anlamında aşağılayıcı bir argo sözcük. (ç.n.)

yorum, derdi. İspanya'da zaman zaman kocasıyla birlikte ilişki kurdukları resmi Fransız dünyası sürekli onun vatanının Almanya olduğunu söyleyerek yaşamını iyiden iyiye tatsızlaştırıyordu. Bu arada sürekli yazıştığı Guillaume da vatan sevgisiyle dolu coşkun mektuplar yazıyordu ona. Marie Laurencin için çok kötü bir dönemdi bu.

Sonunda Poiret'nin kızkardeşi Madam Groult, İspanya'ya geldiğinde Marie'nin sorunlarını halletmesine yardımcı oldu. Marie sonunda kocasından boşandı ve ateşkesten sonra Paris'e döndü, gene kendi ülkesinde, kendi evindeydi. İşte o günlerde gene rue de Fleurus'e geldi, bu kez Erik Satie'yle birlikteydi. Her ikisi de Normandiyalı'ydı, bundan büyük bir gurur ve mutluluk duyuyorlardı.

Marie Laurencin yıllar önce Guillaume'un, Picasso'nun ve Fernande'ın portrelerinin yanı sıra kendi portresinin de yer aldığı garip bir resim yapmıştı. Fernande Gertrude Stein'a bu resimden söz etti. Gertrude Stein resmi satın aldı, Marie Laurencin de buna çok sevindi. O güne değin satın alınan ilk resmiydi bu.

Gertrude Stein rue Ravignan'ı tanımadan önce, Guillaume Apollinaire ilk ücretli işinde çalışmaya başlamıştı, kültürfizik üzerine küçük bir broşürün editörlüğünü yapıyordu. Ve Picasso o olağanüstü karikatürlerini işte bu broşür için yapmıştı, karikatürlerden birinde Guillaume kültürfiziğin yapabileceği şeylere bir örnek olarak gösteriliyordu.

Şimdi gene herkesin gezilerden döndüğü ve Picasso'nun sonradan Kübizm olarak tanınan bir akımın öncülüğünü yapmaya başladığı günlere döneyim ben. Bu akıma ilk kez kim Kübizm tanımını yakıştırdı bilmiyorum ama Apollinaire olsa gerek. Her neyse Apollinaire ilk küçük broşürü bu ressamlar üzerine yazıp onların tablolarıyla da broşürü resimlemişti.

Gertrude Stein'ın beni ilk kez Guillaume Apollinaire'e götürdüğü günü çok iyi hatırlıyorum. Apollinaire'in evi rue des Martyrs üzerinde bekârların tuttuğu türde küçücük bir daireydi. Girdiğimiz oda bir sürü ufak tefek genç ve kibar erkeklerle doluydu. Kim bu küçük adamlar, diye sordum Fernande'a. Şairler, diye yanıtladı Fernande. Çok etkilenmiştim. Daha önce bunca şairi bir arada görmemiştim hiç, tek bir şairi evet, ama bunca şairi hiç görmemiştim. Gene o gece, birazcık çakırkeyif olan Picasso Fernande'ın kızmasına hiç aldırmadan yanıma oturup bir İspanyol fotoğraf albümünden tam doğduğu yeri bulup bana göstermekte direttı durdu. Oradan ayrıldığımda onun doğum yeri konusunda oldukça belirsiz

bir fikir edinmiş durumdaydım.

Picasso'nun Gertrude Stein ve kardeşi aracılığıyla Matisse'le tanışmasından aşağı yukarı altı ay sonra, Derain ve Braque Picasso'nun izinden gitmeye başlamışlardı. O arada Matisse de Picasso'yu zenci yontuculuğuyla tanıştırmıştı.

O zamanlar zenci yontuculuğunu özgün sanat ürünü meraklıları iyi biliyordu ama sanatçılar hiç bilmiyordu. Zenci yontuculuğunun çağdaş sanatçı için taşıdığı potansiyel değeri ilk keşfeden kimdi hiç bilmiyorum. Belki de Perpignan yöresinden gelen ve güneydeyken Matisse'i tanıyıp onun dikkatini bu konuya çeken Maillol'du. Bu kişinin Derain olduğu biçiminde yaygın bir kanı da var. Matisse'in olması da büyük bir olasılık, çünkü rue de Rennes'de yıllarca bu tür özgün eşyalar satan ve vitrininde sürekli zenci yontuculuğunun pek çok örneğini bulunduran bir dükkân sahibi vardı, Matisse de desen derslerine giderken çoğunlukla rue de Rennes'den geçiyordu.

Her neyse Afrika yontularından ilk etkilenen sanatçı Matisse oldu, bu etki ressamlığından çok yontuculuğunda kendini gösterdi ve Picasso Gertrude Stein'ın portresini bitirdikten hemen sonra onun dikkatini bu yontulara çeken de gene Matisse oldu.

Bu Afrika sanatı Matisse'le Picasso'yu tümüyle farklı biçimlerde etkiledi. Matisse'in görüsünden çok imgelemi etkilendi. Picasso'nun ise imgeleminden çok görüsü. Çok gariptir, ancak yaşamının çok sonraki yıllarında imgelemi de bu sanatın etkisine girdi, belki de Diaghilev ve Rus balesi aracılığıyla bağlantı kurduğu Rus Doğululuğu'nun Afrika sanatının etkisini güçlendirmesinin bir sonucuydu bu.

Picasso'nun Kübizm'i yaratmaya başladığı günlerde, Afrika sanatı onun görüsünü ve kullandığı biçimleri etkiledi yalnızca, imgelemi ise tümüyle bir İspanyol imgelemi olarak kaldı. Picasso'nun İspanyol tarzı törensellik ve soyutluk eğilimi aslında Gertrude Stein'ın portresini yapmasıyla ortaya çıkmıştı. Gertrude Stein'ın içinde, her zaman olduğu gibi o sıralarda da, onu temel bir soyutlamaya iten güçlü bir dürtü vardı. Afrika yontuculuğuna hiçbir zaman ilgi duymadı Gertrude Stein. Afrika yontularından epey hoşlandığını ama bu yontuculuk biçeminin Avrupalılar'la hiçbir ilgisi olmadığını, nail'likten yoksun, çok eski, çok sınırlı bir yontuculuk biçemi olduğunu, çok karmaşık bir yapısı olduğu halde kökenindeki Mısır yontuculuğunun inceliğinden yoksun olduğunu söyler hep. Bir Amerikalı olarak ilkel şeylerin daha yabanıl ol-

masını istediğini söyler.

Matisse'le Picasso, Gertrude Stein'la kardeşinin aracılığıyla tanıştıktan sonra dost olmuşlardı ama düşman da olmuşlardı. Şimdi ne dost ne de düşman sayılırlar. O sıralar hem dost hem de düşmandılar.

O günlerde herkesin yaptığı gibi resim değiş tokuşu yapmışlardı. Çoğunlukla her ressam öbür ressamın resimleri içinde ilgisini en çok çeken resmi seçiyordu sanırım. Matisse'le Picasso ise birbirlerinin resimleri içinde en az ilginç olanı seçmişlerdi elbette. Daha sonra her ikisi de seçtiği resmi öbürünün zayıf yönlerini gösteren bir örnek olarak kullandı. Besbelli seçilen iki resimde de ressamların güçlü yönleri pek belirgin değildi.

Picasso'cularla Matisse'çilerin arası yavaş yavaş bozulmaya başlamıştı. Ve gördüğünüz gibi, bu durum, arkadaşımla birlikte hiç ayrımında olmadan Derain'le Braque'ın Picasso'cu olduklarını, kesinlikle Matisse'çi olmadıklarını ilk kez herkese açık seçik bir biçimde gösteren o iki resmin altında oturduğumuz bağımsızlar sergisine götürüyor beni.

Bu arada doğallıkla pek çok şey olmuştu.

Matisse her güz salonuna ve her bağımsızlar sergisine katılıyordu. Epeyce hayran kazanmaya başlamıştı. Picasso ise, tam tersine, yaşamı boyunca hiçbir salona katılmadı. O günlerde resimleri yalnızca 27 rue de Fleurus'te görülebiliyordu. Picasso'nun ilk kez halka açık bir sergiye katılması, Derain'le Braque'ın tümüyle onun son çalışmalarının etkisinde kalarak yaptıkları resimleri sergilemesiyle olmuştu denebilir. Bu sergiden sonra o da pek çok hayran kazandı.

Matisse Gertrude Stein'la Picasso arasındaki dostluğun giderek güçlenmesinden rahatsız oluyordu. Gertrude Stein yerel renkleri ve teatral değerleri sever, diyordu. Onun düzeyindeki bir insanın Picasso gibi biriyle ciddi bir dostluk kurması olanaksızdır. Matisse hâlâ sık sık rue de Fleurus'e geliyordu gerçi ama hiçbirinin ilişkisinde içtenlik yoktu artık. Gertrude Stein'la kardeşinin duvarlardaki bütün tabloların ressamlarını öğle yemeğine çağırmaları da o sıralarda olmuştu. Ölmüş ya da yaşlı ressamlar çağrılılar arasında değildi elbette. Daha önce de anlattığım gibi Gertrude Stein bütün ressamları kendi resimlerinin karşısına oturtup onları mutlu etmiş ve yemeği çok başarılı kılmıştı. Yemek boyunca kimse onun bu düzenlemesini fark etmemişti, yalnızca doğal olarak keyiflenmiş durumdaydılar, ancak hepsi gitmek üzereyken Matisse arkası kapıya dönük bir halde ayağa kalkarken odaya şöyle bir göz atınca birden

nasıl bir düzenleme yapıldığını anlamıştı.

Matisse ima yollu Gertrude Stein'ın artık onun resimleriyle ilgilenmediğini söyledi. Gertrude Stein da, senin içinde kendi kendisiyle savaşan hiçbir şey yok, bugüne kadar içinde hep başkalarında düşmanlık yaratma içgüdüsü vardı ve bu düşmanlık da seni kışkırtıp saldırganlığa itiyordu; ama şimdi senin izinden yürüyorlar, diye yanıtladı onu.

Bu sözler konuşmalarının sonu, *Amerikalıların Oluşumu*'nunsa önemli bir bölümünün başlangıcı olmuştu. Gertrude Stein bundan böyle insan tiplerine ilişkin en kalıcı ayrımlarını bu düşünce yapısına dayandıracaktı.

Gene o sıralarda Matisse ders vermeye başladı. Evlendiğinden beri oturduğu Saint-Michel Rıhtımı'ndan des Invalides Bulvarı'na taşınmıştı. Fransa'da kısa bir süre önce kiliseyle devlet yönetiminin birbirinden ayrılmasının sonucunda Fransız hükümeti pek çok manastır okulunun yanı sıra kiliseye ait başka mülklere de el koymuştu. Bu manastırların çoğu kapandığı için, o sıralar manastır binalarının çoğu boştu. Bu binalar arasında, des Invalides Bulvarı'nda olan çok güzel bir bina da vardı.

Sözleşme yapılmadan kiralandığından, bu binalar çok düşük paralar karşılığında kiraya veriliyordu, böylelikle hükümet onları sürekli olarak nasıl kullanacağına karar verdiğinde hiçbir uyarıda bulunmadan kiracıları çıkaracaktı. Dolayısıyla sanatçılar için ideal yerlerdi bunlar, çünkü bahçeleri ve kocaman odaları vardı, sanatçılar da bu durumda binalardaki kimi eksikliklere katlanabilirlerdi. Böylece Matisse'ler bu binaya taşındılar, Matisse'in çalışmak için küçük bir oda yerine kocaman bir odası vardı artık, oğulları da yanlarına gelmişti; hepsi de çok mutluydu. Sonra, onun izinden yürümeye başlayan ressamlardan bazıları Matisse'e bir sınıf oluştururlarsa oturduğu binada onlara ders verip veremeyeceğini sordular. O da kabul etti ve böylece Matisse atölyesi açılmış oldu.

Ders için başvuranlar çok çeşitli uluslardan geliyordu, ilk başta Matisse bu kişilerin sayısı ve çeşitliliği karşısında dehşete düşmüştü. Bir gün ön sırada oturan ufak tefek bir kadına resimlerinde neye ulaşmayı amaçladığını, nasıl bir arayış içinde olduğunu sorduğunda, kadının, Mösyö je cherche le neuf,* diye yanıt verişini hem şaşkınlık hem de keyifle anlatırdı Matisse. Kendisi onların konuştuğu dillerin hiçbirini bilmezken nasıl olup da hepsinin Fransızca öğrenmeyi başardığını merak

* Yeniyi arıyorum beyefendi. (ç.n.)

ederdi. Sonra birisi bu olayların bir bölümünü duymuş ve haftalık bir Fransız dergisinde bu okulla alay etmişti. Matisse'i korkunç bir biçimde üzmüştü bu. Yazıda, bu insanlar nereden mi geliyor, dendikten sonra, Massachussets'den, diye yanıt veriliyordu. Matisse çok üzülmüştü.

Ama bütün bunlara ve pek çok anlaşmazlığa karşın okul giderek gelişiyordu. Sorunlar da çıkıyordu. Macar öğrencilerden biri geçimini sağlayabilmek için sınıfa modellik etmeyi, ders aralarında da başka biri poz verirken resim yapmayı sürdürmeyi önerdi. Sınıftaki kimi genç kadınlar buna şiddetle karşı çıktılar, karşılarındaki model kürsüsünde çıplak bir modelin durması başka şeydi, bu modelin sınıf arkadaşlarından biri olması başka şeydi. Bir başka Macar öğrenci de birkaç öğrencinin resim masalarında bıraktığı, kalemle yapılan çizimleri silmek için kullanılan ekmek parçalarını yerken görülmüştü ve büyük bir yoksullukla sağlık bilgisi yoksunluğunun göstergesi olan bu davranış Amerikalılar'ı çok sarsmıştı. Epeyce Amerikalı öğrenci vardı. Bu Amerikalılar'dan biri yoksul olduğu gerekçesiyle hiç ders ücreti vermiyordu ama sonradan kendisine küçük bir Matisse, küçük bir Picasso ve küçük bir Seurat tablosu aldığı ortaya çıktı. Bu haksızlık olmakla kalmıyordu, çünkü öbür öğrencilerin de pek çoğu ustalarının bir tablosuna sahip olmak istedikleri halde buna güçleri yetmiyordu ve üstelik ders ücretlerini de ödüyorlardı, bu Amerikalı kendine bir Picasso tablosu aldığı için ihanetti de. Bazen de öğrencinin biri Matisse'e bir şeyler söylerken öyle kötü bir Fransızca kullanıyordu ki söylediği şey asıl anlamından bambaşka bir anlama bürünüyor ve Matisse buna çok kızıyordu, zavallı öğrenci de doğru biçimde nasıl özür dileneceğini öğrenmek zorunda kalıyordu. Bütün öğrenciler öyle büyük bir gerilim içinde çalışıyorlardı ki sık sık patlamalar oluyordu. Biri kalkıyor, bir başkasını ustaları üzerinde aşırı bir etki yaratmakla suçluyor, sonra da uzun, karmaşık, çözümü güç olaylar çıkıyor ve çoğunlukla da bu olayların sonunda birilerinin özür dilemesi gerekiyordu. Kendi düzenlerini kendileri kurdukları için sorunların üstesinden gelmeleri çok güç oluyordu.

Bütün bu karışıklıklar Gertrude Stein'ı müthiş eğlendiriyordu. Matisse de usta bir dedikoducuydu Gertrude Stein da ve o sıralar birlikte dedikodu yapmaya bayılıyorlardı.

Gertrude Stein o sıralarda Matisse'e C.M., yani cher maître* demeye

* Sevgili üstadım. (ç.n.)

başlamıştı. Ve ona en sevdiği Batı öyküsünü anlatmıştı, lütfen beyler, daha fazla kan dökülmesin. Matisse rue de Fleurus'e oldukça sık geliyordu. İşte o günlerde Hélène ona omlet yerine yağda yumurta pişirmişti.

Üç Yaşam'ın daktilo işi bitmişti, şimdi yapılacak şey kitabı bir yayıncıya göstermekti. Birisi Gertrude Stein'a New York'taki bir ajansın adını verdi ve Gertrude Stein bu ajansa başvurdu. Ajanstan hiçbir haber çıkmadı. Sonra Gertrude Stein doğrudan yayıncılara başvurmayı denedi. Kitapla ilgilenen tek yayınevi Bobbs-Merrill oldu ama onlar da bu işi üstlenemeyeceklerini söylediler. Bu yayıncı bulma girişimleri bir süre devam etti, sonunda Gertrude Stein cesaretini yitirmeyip kitabı doğrudan bir basımevinde bastırmaya karar verdi. Hiç görülmedik bir şey değildi bu çünkü Paris'te böyle şeyler sık sık yapılıyordu. Birisi Gertrude Stein'a New York'taki Grafton Basımevi'nden söz etti, özel olarak tarih kitaplarını basan saygın bir firmaydı bu. Basımeviyle anlaşmaya varıldı, *Üç Yaşam* basılacak ve provalar Gertrude Stein'a gönderilecekti.

Bir gün kapı çalındı ve pek hoş, pek Amerikalı bir genç adam Miss Stein'la görüşmek istediğini söyledi. Evet, buyrun, dedi Gertrude Stein. Ben Grafton Basımevi'nden geliyorum, dedi genç adam. Evet, dedi Gertrude Stein. Şey, bakın, dedi genç adam hafifçe duraksayarak, Grafton Basımevi'nin yöneticisine öyle geliyor ki, galiba sizin İngilizce bilginiz. Ama ben Amerikalı'yım, diye parladı Gertrude Stein. Evet evet çok iyi anlıyorum, dedi genç adam, ama belki de yazı yazma konusunda deneyiminiz yok pek. Herhalde, dedi Gertrude Stein gülerek, doğru dürüst bir öğrenim görmediğim izlenimini edindiniz. Genç adam kıpkırmızı kesildi, yoo yoo, dedi, ama yazı yazma konusunda pek deneyim kazanmamış olabilirsiniz. Aa evet, dedi Gertrude Stein, evet. Eh, pekâlâ. Yöneticiye bir mektup yazacağım, tabii siz de söyleyeceklerimi ona aktarabilirsiniz, o kitapta yazılı olan her şey öyle yazılması amaçlanarak yazılmıştır, onun yapacağı tek şey kitabı basmak, bütün sorumluluk benimdir. Genç adam başıyla selam verip gitti.

Daha sonra, kitap kimi yazarlarla gazetecilerin ilgisini çekip inceleme yazılarına konu olunca, Grafton Basımevi'nin yöneticisi Gertrude Stein'a çok içtenlikli bir mektup gönderdi, mektupta kitabın böylesi bir ilgiyle karşılanmasına çok şaşırdığını itiraf ediyor, ancak sonucu görünce firmasının bu kitabı basmış olmasından dolayı büyük bir sevinç duyduğunu eklemek istediğini belirtiyordu. Ama bu son olay benim Paris'e gelişimden sonra oldu.

PARİS'E GELİŞİNDEN ÖNCE GERTRUDE STEIN

Genç Paris'e gelmiştim ve artık rue de Fleurus'ün müdavimlerinden biriydim. Gertrude Stein *Amerikalıların Oluşumu*'nu yazıyordu, kısa bir süre önce de *Üç Yaşam*'ın provalarını düzeltmeye başlamıştı. Provaların düzeltisinde ona yardımcı oldum.

Gertrude Stein Pennsylvania Eyaleti'nde Allegheny'de doğmuştu. Ateşli bir Kaliforniyalı olduğum için ve o da gençlik yıllarını Kaliforniya'da geçirdiği için ona Kaliforniya doğumlu olması için yalvardım durdum ama o her zaman Allegheny, Pennsylvania doğumlu olmakta diretti. Allegheny'den altı aylıkken ayrılmış, bir daha da orayı görmemişti, hem zaten tümüyle Pittsburgh sınırları içine alındığı için böyle bir yer yok artık. Gelgelelim savaş sırasında, savaşla ilgili görevimizi yapmak için kimlik belgesi çıkartırken görevliler ilk iş olarak doğum yerini sorduğunda, Allegheny, Pennsylvania doğumlu olmaktan zevk alırdı Gertrude Stein. Benim istediğim gibi gerçekten Kaliforniya'da doğmuş olsaydı çeşit çeşit Fransız resmi görevlisinin Allegheny, Pennsylvania sözcüklerini yazmak için nasıl çabaladığını görme zevkini hiçbir zaman tadamayacağını söylerdi.

Gertrude Stein'la Paris'teki ilk tanışmamızda, masanın üstünde her zaman bir yığın İngilizce kitap olduğu halde, hiç Fransızca kitap olmadığını görünce çok şaşırmıştım, tek bir Fransızca gazete bile yoktu masasında. Başka pek çok kişinin sorduğu gibi, peki Fransızca bir şey

okumuyor musunuz hiç, diye sordum ona. Hayır, okumuyorum, diye yanıt verdi, bakın, ben gözlerimle duyumsarım ve hangi dili duyarsam duyayım, o dilin kendisini duymam, insan seslerinin tonlarını ve ritimlerini duyarım, oysa gözlerimle sözcükleri ve tümceleri görürüm, ayrıca benim için dünyada tek bir dil var, İngilizce. Bütün bu yıllar boyunca en hoşuma giden şeylerden biri, çevremdeki insanların hiç İngilizce bilmemesi oldu. Gözlerim ve İngilizcemle daha fazla baş başa kalmamı sağladı bu. Çevrem böyle insanlardan oluşmasaydı, İngilizce benim için bu denli önemli olur muydu bilmiyorum. Ve bu insanların hiçbiri yazdığım tek bir sözcüğü bile anlayamıyordu, dahası çoğu kitap yazdığımı bile bilmiyordu. Yoo, bir alay insanla birlikte ama İngilizcem ve kendimle baş başa yaşamak hoşuma gidiyor benim.

Amerikalıların Oluşumu'ndaki bölümlerden biri şu tümceyle başlar: Kendim ve yabancılar için yazıyorum ben.

Gertrude Stein Pennsylvania Eyaleti'nde Allegheny'de, çok saygın orta halli bir ailenin kızı olarak doğmuştu. Entelektüel bir ailenin kızı olarak doğmadığı için şükrettiğini söyler hep, entelektüel diye tanımladığı insanlar ona her zaman ürküntü vermiştir. Ve yeryüzündeki bütün insanlarla dost olup onları tanıyabilen, bütün insanların da tanıyabildiği bir insan olmasına karşın, hep seçkin, kibar insanların beğendiği bir yazar olması oldukça gülünç bir şeydir. Ama bir gün onların, herkesin, ona, ona ve kitaplarına ilgi duyabileceklerini keşfedeceklerini söyler hep. Ve hep gazetelerin onunla sürekli ilgilendiğini söyleyerek avutur kendini. Boyuna yazdığım şeylerin korkunç olduğunu söylüyorlar, der, ama bir yandan da boyuna kitaplarımdan alıntı yapıp duruyorlar, üstelik doğru bir biçimde alıntı yapıyorlar, oysa kitaplarımı beğendiğini söyleyenler hiçbir alıntı yapmıyorlar. Kimileyin en üzüntülü anlarında onun için bir avunç kaynağı olmuştur bu. Benim tümcelerim gerçekten onları büyülüyor, ama onlar bunu bilmiyor, der sık sık.

Pennsylvania Eyaleti'nde, Allegheny'de bir evde, birbirine bitişik iki evden birinde doğmuştu Gertrude Stein. Evlerden birinde kendi ailesi, öbüründeyse babasının erkek kardeşinin ailesi yaşıyordu. Bu iki aile *Amerikalıların Oluşumu*'nda betimlenen ailelerdi. Gertrude Stein doğduğunda, bu aileler aşağı yukarı sekiz yıldır bu evlerde oturuyordu. Gertrude Stein'ın doğumundan bir yıl önce de, birbirleriyle hiç geçinemeyen iki eli iyiden iyiye küsüşmüştü.

Gertrude Stein'ın, *Amerikalıların Oluşumu*'nda da betimlediği gibi,

çabuk öfkelenen kibar sevimli ufak tefek bir kadın olan annesi, eltisiyle bir daha asla görüşmeyeceğini söylemişti. Neler olduğunu tam olarak bilmiyorum ama bir şeyler olmuştu işte. Her neyse çok başarılı bir iş ortaklıkları olan iki erkek kardeş ortaklıklarına son vermiş, biri New York'a gidip orada ailesiyle birlikte zengin olmuş, öbürü, yani Gertrude Stein'ın babası ise ailesiyle birlikte Avrupa'ya gitmişti. İlkin Viyana'ya gidip Gertrude Stein üç yaşma gelene değin orada kalmışlardı. Gertrude Stein o yıllarla ilgili olarak yalnızca erkek kardeşleri özel ders alırken yanlarında oturmasına izin verildiğini, bir gün bir erkek kardeşinin öğretmeni kaplan sesinin taklidini yapınca bunun hem hoşuna gittiğini hem de onu korkuttuğunu hatırlıyor. Ayrıca, erkek kardeşlerinden birinin ona gösterdiği bir resimli kitapta, oturduğu zaman hep kıvrımlı tahtalardan yapılmış yemek odası sandalyelerine oturan Ulysses'in gezilerini anlatan bir öykü olduğunu hatırlıyor. Bir de parklarda oynadıklarını, Kaiser Francis Joseph'in sık sık bu parklarda gezindiğini, kimi zaman da bir bandonun Avusturya ulusal marşını çaldığını ve bu marşın çok hoşuna gittiğini hatırlıyor. Yıllar boyu Kaiser'in Francis Joseph'in gerçek adı olduğunu sanmış ve bu adın başkaları için de kullanılan bir ad olmasını bir türlü kabullenememişti.

Viyana'da üç yıl kalmışlar, bu arada baba bir iş için Amerika'ya dönmüş ve sonra Paris'e taşınmışlardı. Gertrude Stein'ın Paris'e ilişkin anıları çok daha canlı. Paris'te ablasıyla birlikte yatılı olarak okudukları küçük okulu, bir gün okul bahçesinin bir köşesinde küçük bir kızın durduğunu ve öbür küçük kızların ona o kızın yanına gitmemesini çünkü herkesi tırmaladığını söylediklerini hatırlıyor. Kahvaltıda Fransız ekmeği yiyip çorba içtiklerini, öğle yemeğinde koyun etiyle ıspanak yediklerini, ıspanağı çok sevdiği ama koyun etini hiç sevmediği için etini hep karşısında oturan küçük kızın ıspanağıyla değiş tokuş ettiğini de hatırlıyor. Ondan yaşça büyük olan üç erkek kardeşinin okula onları görmeye geldiğini hem de atla geldiğini de hatırlıyor. Passy'deki evlerinde bir kedinin tavandan yere atlayıp annesinin ödünü kopardığını ve hiç tanımadığı birinin annesinin imdadına yetiştiğini de hatırlıyor.

Stein ailesi Paris'te bir yıl kalıp sonra Amerika'ya dönmüştü. Gertrude Stein'ın ağabeyi Paris'teki son günlerinde annesiyle birlikte nasıl alışverişe çıkıp zevklerini okşayan her şeyi aldıklarını çok hoş bir dille anlatır, anneden en küçük kızkardeş Gertrude Stein'a değin, ailedeki herkese fok kürkleri, bereler, manşonlar, düzinelerle eldiven, harika şapka-

lar, binici giysileri ve son olarak da bir mikroskopla ünlü Fransız zooloji tarihi dizisinin tamamını almışlardı. Sonra da gemiyle Amerika'ya dönmüşlerdi.

Paris'te geçirdiği bu bir yıl Gertrude Stein'da çok derin bir iz bırakmıştı. Savaş başladıktan sonra, o sıralar ikimiz de İngiltere'deydik ve patlayan savaşa da orada yakalanıp ekim ayına değin Paris'e dönememiştik, Paris'e döndüğümüzde sokağa çıktığımız ilk gün, çok garip, dedi Gertrude Stein, Paris ne kadar farklı ama ne kadar da bildik geliyor insana. Ve sonra düşünceli bir tavırla, bunun nedenini anlıyorum, dedi, Fransızlar'dan başka hiç kimse yok burada (askerler ya da müttefikler Paris'e girmemişti henüz), siyah önlüklü küçük çocukları görebiliyorsun, sokakları görebiliyorsun, çünkü hepsi bomboş, tıpkı üç yaşındayken yaşadığım Paris'i hatırlatıyor bu bana. Kaldırımlar tıpkı eskisi gibi kokuyor (atlar yeniden kullanılmaya başlamıştı), tıpkı bugünmüş gibi hatırladığım Fransız sokaklarının ve Fransız parklarının kokuları bunlar.

Amerika'ya geri dönmüşler ve New York'ta, ailenin New York bölümü iki eltiyi barıştırmaya çalışmış ama Gertrude Stein'ın annesi Nuh demiş peygamber dememişti.

Bu öykü Gertrude Stein'ın uzak bir akrabası olan ve *Üç Yaşam*'ı daktilo eden Miss Etta Cone'u getirdi aklıma. Floransa'da onunla tanıştığımız gün, bana içini açmış ve bağışlayabildiğini ama hiçbir zaman unutamadığını söylemişti. Ben de, unutabildiğimi ama bağışlayamadığımı söylemiştim. Gertrude Stein'ın annesi ise bu olayda her ikisini de yapamamıştı demek ki.

Stein ailesi kısa bir süre Baltimore'da Gertrude Stein'ın büyükbabasının evinde kaldıktan sonra batıya Kaliforniya'ya gitmişti, bu büyükbaba, Gertrude Stein'ın *Amerikalıların Oluşumu*'nda betimlediği o dindar yaşlı adamdı ve bir sürü neşeli sevimli ufacık tefecik insanla, Gertrude Stein'ın teyzeleri ve dayılarıyla birlikte Baltimore'da eski bir evde yaşıyordu.

Gertrude Stein, unutmadığı ve bağışlamadığı için annesine her zaman gönül borcu duymuştur. Bir düşün, der bana sık sık, annem eltisini bağışlasaydı, babam da amcamla birlikte çalışsaydı ve New York'ta yaşayıp orada yetişseydik, düşünsene, der, ne korkunç bir şey olurdu. Yoksul sayılabilecek insanlar olacağımıza zengin insanlar olacaktık gerçi ama New York'ta yetişmenin korkunçluğunu düşünsene.

Bir Kaliforniyalı olarak, onun bu düşüncesine yürekten katılıyorum.

Ve böylece Kaliforniya'ya giden trene binmişlerdi. Bu yolculukla ilgili olarak Gertrude Stein'ın tek hatırladığı şey, hem kendisinin hem ablasının kenarlarına çok güzel birer devekuşu tüyü tutturulmuş kırmızı renkli kocaman ve çok güzel Avusturya stili fötr şapkaları olduğu ve tren giderken ablası başını camdan dışarıya uzatınca başındaki şapkanın uçup gittiği. Babası imdat zilini çalıp treni durdurmuş ve yolcularla kondüktörün korku ve şaşkınlık dolu bakışları altında şapkayı alıp gelmişti. Bunun dışında hatırladığı tek şey, Baltimore'daki teyzelerinin onlara çok güzel bir kapaklı yiyecek sepeti verdiği ve sepetin içinde nefis bir hindi olduğu. Daha sonra sepetin içindeki yemek azaldıkça, yol boyunca durdukları her istasyonda yiyecek bir şeyler alıp sepeti yeniden doldurduklarını ve bunun her kezinde çok heyecanlı bir şey olduğunu da hatırlıyor. Bir de, çölde bir yerde birkaç Kızılderili gördüklerini ve gene çölün bir yerinde kendilerine tatları çok garip birkaç şeftali verildiğini.

Kaliforniya'ya vardıklarında bir portakal bahçesine gitmişler ama bu bahçede hiç portakal gördüğünü hatırlamıyor Gertrude Stein, yalnızca babasının puro kutusunu küçücük misket limonlarıyla doldurduklarını hatırlıyor.

Yol boyunca dura dura San Francisco'ya gelip Oakland'a yerleşmişlerdi. Gertrude Stein Oakland'daki okaliptüs ağaçlarının ona çok uzun, ince ve yabanıl, hayvan dünyasının ise çok acımasız göründüğünü hatırlıyor. Ancak bütün bunları ve başka şeyleri, o günlere özgü bütün fiziksel yaşamı, *Amerikalıların Oluşumu*'ndaki Hersland ailesinin yaşamı içinde betimledi. Şimdi anlatılması gereken önemli bir konu da Gertrude Stein'ın gördüğü eğitim.

Gertrude Stein'ın babası çocuklarını Avrupa eğitiminden biraz yararlanabilsinler diye Avrupa'ya götürdüğü halde şimdi katışıksız bir Amerikan İngilizcesi konuşsunlar diye Almancaları'nı ve Fransızcaları'nı unutmaları için diretiyordu. Gertrude Stein çocukken dilinin döndüğü kadar Almanca, sonra da Fransızca konuşabiliyordu gerçi, ama İngiliz dilinde okumayı öğrenene değin hiçbir şey okumamıştı. Dediği gibi, gözler kulaklardan daha önemliydi onun için ve her zaman olduğu gibi o yıllarda da İngilizce onun tek diliydi.

Kitap kurtluğu da o yıllarda başlamıştı. Basılan ve eline geçen her kitabı okuyordu, eline de epeyce kitap geçiyordu Evde gelişigüzel birkaç roman, birkaç seyahatname, annesine armağan edilmiş, çok güzel cilt-

ler halinde birtakım şiir kitapları, Wordsworth, Scott ve başka şairlerin şiirleri, Bunyan'ın *Hacının İlerleyişi* (Pilgrim's Progress), çeşitli notlarla birlikte Shakespeare'in bütün yapıtları, Burns'ün yapıtları, Kongre Kayıtları, ansiklopediler vb. gibi pek çok kitap vardı. Gertrude Stein bunların hepsini, hem de tekrar tekrar okumuştu. Sonra gerek Gertrude Stein gerek erkek kardeşleri başka kitaplar da edinmeye başlamışlardı. Ayrıca parasız kitap alınabilen yerel kütüphane, daha sonra da San Francisco'da on sekizinci yüzyılla on dokuzuncu yüzyıl yazarlarının bütün yapıtlarını kapsayan harika kitap dizilerinin bulunduğu ticari ve teknik kütüphaneler vardı. Gertrude Stein, Shakespeare'in bütün yapıtlarını ezberlediği sekiz yaşından, Clarissa Harlowe'u, Fielding'i, Smollett'i vb. okuduğu ve birkaç yıl sonra her şeyi okumuş olacağı için artık okuyacak bir şey kalmayacak diye kaygılandığı on beş yaşına değin, sürekli İngilizce'yle iç içe yaşamıştı. Sayısız tarih kitabı da okumuştu, sık sık, kendi kuşağında Charles Grandison'ın ve Worsdsworth'ün uzun şiirlerinin yanı sıra, Carlyle'ın *Büyük Frederick*'ini (Frederick the Great) ve Lecky'nin *İngiltere'nin Meşrutiyet Tarihi*'ni de (Constitutional History of England) satır satır okuyan ender kişilerden biri olduğunu söyler gülerek. Gerçekten de hâlâ yaptığı gibi durmadan okuyordu o yıllarda. Ne olursa olsun, her şeyi okur Gertrude Stein, bugün bile kitap okurken rahatsız edilmekten nefret eder ve her şeyden önemlisi, bir kitabı kaç kez okumuş olursa olsun ya da okuduğu kitap ne denli saçma olursa olsun, kimse o kitapla alay etmemeli ya da kitabın sonunun nasıl olduğunu ona söylememelidir kesinlikle. Bu eskiden olduğu gibi bugün de böyle.

Tiyatroya hiçbir zaman fazla ilgi duymamıştır Gertrude Stein. Tiyatronun çok hızlı bir akışı olduğunu, gözle kulağın birbirine karışmasının onu rahatsız ettiğini ve duygularının bu akışa ayak uyduramadığını söyler hep. Müzikle de yalnızca ergenlik döneminde ilgilenmişti. Müzik dinlemek güç gelir ona, müziğe uzun süre dikkatini veremez. Bütün bunlar garip gelebilir tabii, çünkü kitaplarının temelde kulağa ve bilinçaltına yönelik olduğu söylenmiştir çoğun. Aslında Gertrude Stein'da etkin ve önemli olan, seçme edimini gerçekleştiren, gözleriyle zihnidir.

Gertrude Stein aşağı yukarı on yedi yaşına geldiğinde Kaliforniya'daki yaşamı sona ermişti. Gertrude Stein'ın Kaliforniya'daki son birkaç yılı büyük bir yalnızlık ve ergenlik sancıları içinde geçmişti. İlkin annesinin, ardından da babasının ölümünden sonra, kız kardeşi ve erkek

kardeşlerinden biriyle Kaliforniya'dan ayrılıp Doğu'ya gitmişlerdi. Baltimore'a gidip annesinin akrabalarının yanına yerleşmişlerdi. Orada yalnızlığından yavaş yavaş kurtulmaya başlamıştı Gertrude Stein. Son birkaç yıldır sürdürdüğü umutsuzluk dolu içedönük yaşamdan çıkıp teyzeleriyle dayılarının neşe dolu yaşamına katılmanın ona ne denli garip geldiğini sık sık anlatır bana. Daha sonra Radcliffe College'a giderken, yazdığı ilk yazıda bu deneyimi anlatmıştı. Yazdığı ilk yazı bu değildi aslında. Daha önce de iki kez yazma girişiminde bulunduğunu hatırlıyor. Bir kezinde, aşağı yukarı sekiz yaşındayken, Shakespeare biçeminde bir oyun yazmaya kalkışmış, saraylıların nükteli sözler söylemeye başladığını belirten bir sahne direktifine kadar gelmişti. Ama sonra aklına hiçbir nükteli söz gelmediği için oyunu yazmaktan vazgeçmişti.

Hatırladığı kadarıyla öbür yazma girişimi de genç aynı yaşta olmuştu galiba. Devlet okullarında, çocuklardan bir kompozisyon yazıp herhangi bir şeyi betimlemeleri istenmişti. Gertrude Stein'ın aklında kaldığına göre güneşin bulutlardan oluşan bir mağaraya girdiği biçiminde bir günbatımı betimlemesi yapmıştı. Neyse yazdığı kompozisyon çok güzel parşömen kâğıtlarına yazılmak üzere seçilen altı kompozisyondan biri olmuştu. Sonra iki kez kompozisyonunu parşömen kâğıtlarına yazmayı denemiş ama el yazısı giderek kötüleyince bu işi başkasına yaptırmak zorunda kalmıştı. Öğretmenine göre çok ayıp bir şey yapmıştı. Kendisinin de böyle düşündüğünü hiç hatırlamıyor Gertrude Stein.

Aslında Gertrude Stein'ın hiçbir zaman okunaklı bir el yazısı olmamıştır ve çoğunlukla o kendi yazısını okuyamadığında ben okumayı beceririm.

Hiçbir sanat dalına kendini vermeyi başaramamıştır Gertrude Stein, hiçbir zaman böyle bir istek de duymamıştır zaten. Sözgelişi, bir bahçenin, bir odanın, giysilerin ya da başka herhangi bir şeyin düzenlenmesi sırasında bir şeyin yapımı bitmeden o şeyin nasıl bir görünüm alacağını hiçbir zaman kestiremez. Hiç resim de yapamaz. Bir nesneyle kâğıt parçası arasında hiçbir bağlantı kuramaz. Tıp okuluna giderken, anatomik çizimler yapması gerektiğinde, bir şeyin nasıl içbükey ya da dışbükey olarak çizileceğini hiçbir zaman öğrenememişti. Çok küçükken, resim yapmayı öğrenmesi için bir kursa gönderildiğini hatırlıyor. Kurstaki çocuklara, evde bir fincanla tabağını alıp bunların resmini yapmaları söylenmişti, en iyi resim mühürlü bir deri madalyayla ödüllendirilecek, ertesi haftanın en iyi resmine de genç aynı madalya verilecekti.

Gertrude Stein eve gidip erkek kardeşlerine durumu anlatmış, onlar da karşısına güzel bir fincanla tabak koyup tek tek ona resmi nasıl yapacağını açıklamışlardı. Hiçbir şey çizememişti Gertrude Stein. Sonunda erkek kardeşlerinden biri resmi onun yerine yapıvermişti. Gertrude Stein resmi sınıfa götürmüş ve deri madalyayı kazanmıştı. Gelgelelim eve dönerken oynadığı bir oyun sırasında deri madalyayı kaybetmişti. Resim derslerinin sonu olmuştu bu.

İnsanın hoşlandığı şeylerin nasıl yapıldığını hiç bilmemesinin çok iyi bir şey olduğunu söyler Gertrude Stein. Ona göre, insan kendini tek bir uğraşa vermeli ve yaşamdaki öbür şeylerden de tam anlamıyla zevk alabilmek için bu şeylerin yalnızca sonuçlarına bakmalıdır. Böyle yapınca insan bu şeylerden, bu şeylerin nasıl yapıldığını biraz bilen kişilerden kesinlikle daha fazla tat alacaktır.

Gertrude Stein, Fransızlar'ın métier* dediği şeye tutkunluk derecesinde düşkündür ve nasıl insanın ancak tek bir dili olabilirse, ancak tek bir métier'si olabileceğini ileri sürer. Onun métier'si yazma, dili de İngilizce'dir.

Gözlem ve kurgu imgelemi oluşturur, kişiye imgelem gücü kazandırır, işte pek çok genç yazara bunu öğretmiştir Gertrude Stein. Bir kezinde Hemingway yazdığı öykülerden birinde Gertrude Stein'ın Cézanne'ın ne gibi üstün nitelikleri olduğunu her zaman bildiğini söylediğinde, ona şöyle bir bakıp, Hemingway, dedi, salt görüşler yazın değildir.

Gençler öğrenebilecekleri her şeyi öğrendiklerinde aşırı gururlu olmakla suçlarlar Gertrude Stein'ı. O da, evet elbette, der. İçinde yaşadığı dönemin İngiliz diliyle yaratılan yazın dünyasında tek olduğunun bilincindedir çünkü. Her zaman bildiği bir şeydi bu, şimdiyse açık açık söylüyor.

Gertrude Stein yaratıcılığın temelinde yatan şeyleri çok iyi bilir, bu nedenle de bütün arkadaşları onun öğütlerine ve eleştirilerine çok değer verir. Picasso'ya yaptığı resimlerden biri üzerine bir şeyler söyleyip söylediği şeyi kendisinin yapmaya çalıştığı bir şeyle örneklediğinde Picasso'nun, racontez-moi cela, şunu anlatın bana, dediğini kaç kez duymuşumdur kimbilir. İkisi bugün bile baş başa oturup uzun uzun söyleşir. Picasso'nun oturduğu daireden stüdyosunda iki küçük alçak sandal-

* Meslek; iş. (ç.n.)

yede diz dize otururlar ve Picasso, expliquez-moi cela, şunu açıklayın bana,'der. Ve birbirlerine açıklarlar. Her şeyden söz ederler, resimlerden, köpeklerden, ölümden, mutsuzluktan. Çünkü Picasso İspanyol'dur ve yaşam da trajiktir, acı ve mutsuzluk doludur. Gertrude Stein sık sık gelip bana, Pablo benim de onun kadar mutsuz olduğuma inandırmaya çalışıyor beni, der. Israrla benim de mutsuz olduğumu ve mutsuz olmak için onunki kadar nedenim olduğunu söylüyor. Peki mutsuz musun, diye sorarım ben de ona. Eh, mutsuz olduğumu pek belli etmiyorum, değil mi, deyip güler. Pablo, der, ondan daha yürekli olduğum için mutsuzluğumu belli etmediğimi söylüyor, ama ben mutsuz olduğumu sanmıyorum, der, hayır, mutsuz olduğumu sanmıyorum.

Ve böylece Gertrude Stein bir kış Baltimore'da kalıp daha insancıl, daha az ergen ve daha az yalnız bir insan haline geldikten sonra Radcliffe College'a gitmişti. Orada çok güzel günler yaşamıştı.

Harvardlı birtakım erkeklerle Radcliffe'li birtakım kadınlardan oluşan bir gruba katılmıştı orada, bu gruptaki kişiler hep birlikte birbirlerine çok yakın ve çok ilginç bir biçimde yaşıyorlardı. Bu gruptakilerden biri, psikoloji alanında araştırmalar yapan ve hem felsefeci hem de matematikçi olan bir genç adam, Gertrude Stein'ın yaşamında bir dönüm noktası yaratmıştı. İkisi birlikte, istençdışı yazı yazma üzerine Münsterberg'in yönetiminde bir dizi deney yapmışlardı. Gertrude Stein'ın kendi deneylerinin sonuçlarını anlattığı ve daha sonra *Harvard Psikoloji Dergisi*'nde yayımlanan yazısı yayımlanan ilk yazısı olmuştu. Çok da ilginç bir yazıdır bu, çünkü sonradan *Üç Yaşam*'da ve *Amerikalıların Oluşumu*'nda geliştirdiği yazı tekniği daha bu ilk yayımlanan yazıda ortaya çıkmıştı.

Gertrude Stein'ın Radcliffe'teki yaşamında en önemli kişi William James* olmuştu. Radcliffe'teki yaşamından ve kendinden çok hoşnuttu Gertrude Stein. Felsefe kulübünün sekreterliğini yapıyor, çeşit çeşit insanlarla söyleşip eğleniyordu. Soru sorma oyununu oynamaktan çok hoşlanıyordu ve soru sormak kadar sorulara yanıt vermekten de hoşlanıyordu. Bütün bunlardan çok hoşlanıyordu. Ne var ki, Radcliffe'teki yaşamının onun üzerinde gerçekten kalıcı bir etki yaratması William James aracılığıyla gerçekleşmişti.

Gertrude Stein'ın o yıllarda, şimdi büyük bir hayranlık duyduğu, her açıdan kendisinin önceli saydığı ve bir Amerikalı olarak yirminci yüz-

* Amerikalı yazar Henry James'in erkek kardeşi. (ç.n.)

yıla özgü yöntemleri sezinleyen tek on dokuzuncu yüzyıl yazarı olarak tanımladığı Henry James'in kitaplarıyla hiç ilgilenmemiş olması çok garip bir şeydir. Amerika'dan hep dünyanın en eski ülkesi diye söz eder Gertrude Stein çünkü ona göre yirminci yüzyılı iç savaş yöntemleri ve iç savaşı izleyen ticari kavramlar sayesinde Amerika yaratmıştı ve bütün öbür ülkeler ancak şimdi yirminci yüzyılı yaşadığı ya da yaşamaya başladığı için, daha on dokuzuncu yüzyılın altmışlı yıllarında yirminci yüzyılı yaratmaya başlayan Amerika bugün dünyanın en eski ülkesi sayılırdı.

Aynı biçimde Henry James'in yazın dünyasında yirminci yüzyılın yazın yöntemlerine ulaşan ilk yazar olduğunu ileri sürer Gertrude Stein. Ama çok gariptir, bütün büyüme dönemi boyunca Henry James'i hiç okumamış, onunla hiç ilgilenmemişti. Ama sık sık insanın doğallıkla her zaman anne ve babasına düşmanlık, büyükannesiyle büyükbabasına ise yakınlık duyduğunu söyler. Anne ve baba fazla yakındırlar, der, insanı engellerler, insan yalnız olmalı. İşte belki de bu nedenle Henry James'i ancak son yıllarda okumaya başladı Gertrude Stein.

Gertrude Stein, William James'ten çok hoşlanıyordu. William James'in kişiliği, öğretmenliği ve hem kendi kendisiyle hem öğrencileriyle eğlenmesi, her şeyi hoşuna gidiyordu. William James, zihninizi açık tutun, diyordu ve birisi, ama Profesör James, dediğim şey doğru, diye ona karşı çıktığında, evet, diyordu, acınacak bir biçimde doğru.

Gertrude Stein'ın hiçbir zaman bilinçaltından kaynaklanan tepkileri olmamıştı, istenedişi yazı yazma konusunda başarılı bir denek de olmamıştı. Henüz öğrenci olduğu halde William James'in özel ricası üzerine üye olarak kaıldığı psikoloji seminerinde, bilinçalu uyarımı konusunda bir dizi deney yapan bir öğrenci vardı. Bu öğrenci deney sonuçlarını içeren bildirisini okumaya başlamadan önce, bir açıklama yaparak, deneklerin birinden hiçbir sonuç alamadığını, bu durumun onun elde ettiği ortalama değeri çok düşürdüğünü ve deney sonuçlarının yanlış çıkmasına yol açtığını, onun için bu bulguyu araştırmasından çıkarmasına izin verilmesini istediğini belirtmişti. Kime ait bir bulgu bu, demişti James. Miss Stein'a, demişti öğrenci. Aa, demişti James, eğer Miss Stein hiçbir tepki vermemişse bence tepki vermemek tepki vermek kadar olağan bir şeydir ve bu bulgunun kesinlikle araştırmadan çıkarılmaması gerekir.

Çok güzel bir bahar gününde, Gertrude Stein bir süredir her gece ope-

raya gidiyordu, o öğleden sonra da operaya gidecekti, bunun dışında çok meşguldu, yıl sonu sınavları gelip çatmıştı ve o gün de William James'in dersinden sınava girecekti. Sınav kâğıdını önüne koyup öylece oturmuş ve bir türlü yazmaya başlayamamıştı. Sonunda kâğıdın üst kısmına, Sevgili Profesör James, diye yazmıştı. Çok özür dilerim ama bugün gerçekten felsefe konulu bir sınav kâğıdını doldurmak hiç içimden gelmiyor, sonra da çıkıp gitmişti.

Ertesi gün William James'ten bir kart almıştı, kartta, Sevgili Miss Stein, duygularınızı çok iyi anlıyorum, ben de sık sık böyle duygulara kapılırım, diyordu. Ve kartın altına kendi dersinde verdiği en yüksek notu yazmıştı William James.

Gertrude Stein Radcliffe'teki son yılını tamamlamak üzereyken, bir gün bundan sonra ne yapacağını sormuştu ona William James. O da hiçbir fikri olmadığını söylemişti. Ee, demişti William James, ya felsefeyi ya da psikolojiyi seçmen gerekir senin. Felsefeyi seçersen yüksek matematik öğrenmek zorundasın ve anladığım kadarıyla senin hiç ilgini çekmeyen bir konu bu. Psikolojiyi seçersen tıp öğrenimi yapman gerekiyor. Oliver Wendell Holmes'un bana söylediği ve benim de sana söylediğim gibi, tıp öğrenimi bütün kapıları açar. Gertrude Stein hem biyolojiye hem de kimyaya ilgi duyuyordu, onun için tıp okulunda hiçbir güçlükle karşılaşmayacaktı.

Karşılaşılacak tek güçlük Gertrude Stein hiçbir zaman üniversiteye girmek niyetinde olmadığı için, Radcliffe'in giriş sınavlarının yarısından fazlasını geçmeye zahmet etmemiş olmasıydı. Neyse ki canını dişine takarak çalışıp yeterince de özel ders aldıktan sonra Gertrude Stein Johns Hopkins Tıp Okulu'na girmeyi başarmıştı.

Birkaç yıl sonra, Gertrude Stein'la erkek kardeşinin Matisse'le Picasso'yu yeni yeni tanımaya başladıkları sırada, Willam James Paris'e gelmiş ve Gertrude Stein'la buluşmuştu. Gertrude Stein onu görmek için kaldığı otele gitmişti. Gertrude Stein'ın yaptığı şeylerle, yazdıklarıyla ve sözünü ettiği tablolarla çok ilgilenmişti William James. Sonra da bu tabloları görmek için Gertrude Stein'la birlikte onun evine gitmişti. Tablolara bakınca soluğu kesilmiş ve, söylemiştim sana, demişti, zihnini açık tutmanı hep söylemiştim sana.

Daha bundan iki yıl önce çok garip bir şey oldu. Gertrude Stein Boston'daki bir adamdan bir mektup aldı. Mektubun başlığından adamın bir avukatlık firmasında çalıştığı anlaşılıyordu. Adam mektubunda kısa bir

süre önce Harvard kütüphanesinde kitap okurken William James'in kitaplığının Harvard kütüphanesine bağışlandığını fark ettiğini söylüyordu. Bu kitaplar arasında Gertrude Stein'ın imzalayıp James'e gönderdiği *Üç Yaşam*'ın bir kopyası da vardı. Kitabın sayfa kenarlarında da besbelli Willam James'in kitabı okurken yazdığı birtakım notlar vardı. Sonra adam Gertrude Stein'ın bu notlarla çok ilgileneceğini tahmin ettiğini belirtiyor, eğer Gertrude Stein arzu ederse bu notların bir kopyasını çıkarıp ona göndermeyi öneriyordu, kitaba el koymuştu çünkü, başka bir deyişle kitabı kütüphaneden almıştı ve artık kendi kitabı sayıyordu. Ne yapacağımızı şaşırmıştık. Sonunda adama Gertrude Stein'ın William James'in notlarının bir kopyasının eline geçmesini arzu ettiğini bildiren bir not gönderildi. Bu nota karşılık olarak adam kendi el yazısıyla notların bir kopyasını çıkarıp göndermişti, ayrıca Gertrude Stein'ın bu notlara ilişkin görüşlerini ona bildirmesini dilediğini de belirtiyordu. Bu konuda ne yapacağını bilemediği için, hiçbir şey yapmadı Gertrude Stein.

Gertrude Stein giriş sınavlarını geçtikten sonra Baltimore'a yerleşip tıp okuluna gitmeye başlamıştı. Lena adında bir hizmetçisi vardı, sonradan *Üç Yaşam*'ın ilk öyküsü olarak bu hizmetçinin öyküsünü yazdı Stein.

Tıp okulundaki ilk iki yıl iyi gitmişti. Bütün çalışmaları laboratuvar çalışması biçimindeydi ve Gertrude Stein okula girer girmez Llewelys Barker'ın denetiminde araştırma çalışmalarına girişmişti. Bütün beyin merkezlerini incelemeye başlamıştı, karşılaştırmalı bir incelemenin başlangıcıydı bu. Bu incelemesi daha sonra bütün ayrıntılarıyla birlikte Llewelys Barker'ın kitabında yer aldı. Çalışmalarını yöneten anatomi profesörü Doktor Mall'ı çok seviyordu Gertrude Stein. Herhangi bir şeyden ötürü kendisinden özür dileyip bir mazeret ileri süren bütün öğrencilere Doktor Mall'ın verdiği yanıtı sık sık tekrarlar. Düşünceli bir görünüme bürünüp, evet tıpkı bizim ahçı gibi, diyordu Doktor Mall. Her zaman bir bahane vardır. Yemekleri hiçbir zaman sıcakken masaya getirmez bizim ahçı. Yazın getiremez, çünkü hava çok sıcaktır, kışın da getiremez, çünkü hava çok soğuktur, evet her zaman bir bahane vardır. Doktor Mall herkesin kendi tekniğini oluşturması gerektiğine inanıyordu. Ayrıca, kimse kimseye bir şey öğretmez, ilk başta her öğrencinin neşteri kördür ama daha sonra her öğrencinin neşteri keskinleşir, bugüne kadar kimse kimseye bir şey öğretmemiştir, diyordu.

Tıp okulundaki bu ilk iki yıldan epey hoşnut kalmıştı Gertrude Stein. Pek çok insanla tanışmak, pek çok olaya karışmak çok hoşuna gidiyordu ve yaptığı çalışmalara müthiş bir ilgi duymasa da fazla sıkılmıyordu, üstelik Baltimore'da bir sürü sevimli akrabası vardı ve bu hoşuna gidiyordu. Gelgelelim tıp okulundaki son iki yıl boyunca çok sıkılmıştı, içtenlikle açıkça çok sıkılmıştı. Öğrenciler arasında epeyce entrika çevriliyor, epeyce çekişme oluyordu, bu hoşuna gidiyordu, ama tıp uygulamaları ve kuramları hiç mi hiç ilgisini çekmiyordu. Sıkıldığını bütün öğretmenleri de biliyordu, ne var ki ilk iki yılda yaptığı bilimsel çalışmalar ona belli bir ün kazandırdığı için herkes ona geçer notlar vermişti, okuldaki son yılı da bitmek üzereydi. Bu arada doğum servisinde çalışma sırası ona gelmişti ve sonradan *Üç Yaşam*'daki öykülerin ikincisi ve devrimci yapıtlarının ilki olan Melanctha Herbert'ın öyküsünde kullandığı zenci tipleriyle mekânları da o dönemde fark etmişti.

Kendisinin de her zaman söylediği gibi, çok atıl bir insandır Gertrude Stein, bir şeye bir kez başladı mı başka bir şeye başlayıncaya değin onu sürdürür.

Mezuniyet sınavları yaklaştıkça profesörlerinden bazıları ona kızmaya başlamıştı. Onun özgün bilimsel çalışmalar yapmakla ün saldığını bilen Halstead, Osler vb. gibi kimi büyük adamlar onu yalnızca formalite gereği sınavlara sokuyor ve geçiriyorlardı. Gelgelelim, bu profesörler kadar tatlı olmayan başka profesörler de vardı. Gertrude Stein sürekli gülüyordu ve bu da sorun yaratıyordu. Bu profesörler ona soru soruyorlardı, oysa Gertrude Stein'ın arkadaşlarına söylediği gibi, sorulara yanıt vermeye can atan bunca hevesli varken sorularını ona sormaları saçmaydı. Ne var ki zaman zaman onu sorguya çekip duruyorlardı ve Gertrude Stein'ın dediği gibi, yapabileceği hiçbir şey yoktu, yanıtları bilmiyordu ama profesörleri onun yanıtları bilmediğine inanmıyorlar, kendilerini yanıt vermeye değmeyecek kişiler olarak gördüğünü düşünüyorlardı. Çok güç bir durumdu bu ve dediği gibi, özür dileyip onlara tıp öğreniminden çok sıkıldığını, öyle ki en kafasız öğrencinin bile unutmayacağı şeyleri hatırlayamadığını açıklaması olanaksızdı. Bu profesörlerden biri o büyük adamlar onu geçirmeye hazır olsa bile kendisinin ona bir ders vermeye niyetli olduğunu söyleyerek ona geçer not vermemişti, bu nedenle diplomasını alamamıştı Gertrude Stein. Okulda büyük bir olay olmuştu bu. Gertrude Stein'ın çok yakın arkadaşı olan Marion Walker ona yalvarmış, Gertrude ama Gertrude kadın eşitliği davasını hatırlasana,

demişti, Gertrude Stein da, can sıkıntısının ne olduğunu sen bilemezsin, demişti.

Gertrude Stein'ı sınıfta bırakan profesör ona gelip kendisini görmesini söylemişti. O da gitmişti. Elbette, Miss Stein, demişti profesör, bütün yapmanız gereken şey burada bir yaz kursuna devam etmek, sonra hiç kuşkusuz güz döneminde diplomanızı alırsınız. Hayır olmaz, demişti Gertrude Stein, aslında size ne büyük bir gönül borcu duyuyorum bilemezsiniz. Benim o denli büyük bir ataletim ve o denli az inisiyatifim var ki diploma almamı engellemeseydiniz büyük olasılıkla, şey, doktorluk yapmayacaktım zaten, psikopatolojiye geçecektim herhalde, psikopatolojiye de ne denli az ilgi duyduğumu, bütün üp biliminin beni ne denli sıktığını bilemezsiniz. Profesör şaşkınlıktan donakalmıştı ve böylece Gertrude Stein'ın üp öğrenimi sona ermişti.

Gertrude Stein, anormal şeylerden hoşlanmadığını, anormal şeylerin çok anlaşılır olduğunu söyler hep. Normal şeylerin çok daha katıksız bir karmaşıklığı ve ilginçliği olduğunu söyler.

Bundan ancak birkaç yıl önce Marion Walker, Gertrude Stein'ın o eski arkadaşı, yaz aylarını geçirdiğimiz Bilignin'de onu görmeye geldi. Gertrude Stein'la ikisi o eski günlerden beri hiç görüşmemişti, birbirlerine mektup da yazmamışlardı, ama üpkı o günlerdeki gibi birbirlerine çok düşkündüler ve üpkı o günlerdeki gibi kadın eşitliği davası konusunda şiddetli tartışmalara giriştiler. Kadın eşitliği davasını ya da başka herhangi bir davayı umursamadığımdan değil, diye bir açıklama yaptı Gertrude Stein, yalnızca bunun benim üstüme vazife olmadığını düşünüyorum.

Radcliffe'e ve sonra Johns Hopkins'e gittiği yıllarda yaz aylarını çoğun Avrupa'da geçiriyordu Gertrude Stein. Son iki yıl boyunca erkek kardeşi Floransa'da kalmıştı, şimdi artık üpla ilgili olan her şey sona erdiği için Gertrude Stein da Floransa'ya erkek kardeşinin yanına gitmişti, sonra ikisi birlikte kışı geçirmek üzere Londra'ya gitmişlerdi.

Londra'da bir pansiyona yerleşmişlerdi ve kaldıkları odalar pek de rahatsız değildi. Berenson'ların aracılığıyla çeşitli kişilerle tanışmışlardı, Bertrand Russell'la, Zangwill'lerle, sonra *Serserilerle Serserilik Etmek*'i (Tramping with Tramps) yazan ve Londra'nın bütün pub'larını bilen Willard'la (Josiah Flynt) tanışmışlardı, ama Gertrude Stein pek eğlenemiyordu. Bütün günlerini British Museum'da Elizabeth dönemi yazarlarının kitaplarını okumakla geçirmeye başlamıştı. İlk aşkı Shakes-

peare'e ve Elizabeth dönemi yazarlarına bir dönüş yapmış ve Elizabeth döneminin düzyazı yapıtlarına, özellikle Greene'in düzyazılarına kendini iyiden iyiye kaptırmıştı. Çocukluğunda olduğu gibi şimdi de hoşuna giden sözcüklerle doldurduğu küçük küçük not defterleri vardı. Geri kalan zamanını ise Londra sokaklarında dolaşarak geçiriyordu, bu sokaklar son derece sönük ve kasvetli geliyordu ona. Gertrude Stein Londra'ya ilişkin bu anısını belleğinden hiç silememiş ve bir daha da oraya gitmek istememişti, ama bin dokuz yüz on-iki yılında yayımcı John Lane'le görüşmek için yeniden Londra'ya gitti ve bu kez orada çok güzel bir yaşam sürüp çok neşeli ve hoş insanların ziyaretlerine gidince bu eski anıyı unutup Londra'dan çok hoşlanır oldu.

Gertrude Stein ilk gidişinde Londra'nın tıpkı Dickens'ın Londrası'nı andırdığını, Dickens'ın da ona her zaman korku verdiğini söylerdi hep. Dediği gibi her şey onu korkutabilir, Dickens'ın Londrası'nı andırınca Londra da onu korkutmuştu tabii.

O günlerde sıkıntılarının yanı sıra onu avutan kimi şeyler de vardı, Greene'in düzyazıları vardı, Viktorya döneminin en önemli yazarı saydığı Anthony Trollope'un romanlarını da o günlerde keşfetmişti. Daha sonra Anthony Trollope'un bütün yapıtlarını satın almıştı, bunların kimisini bulmak çok güçtü ve yalnızca Tauchnitz'de bulunabiliyordu, Robert Coates Gertrude Stein'ın genç yazarlara ödünç verdiği kitaplardan söz ederken işte bu kitapları kasteder. On sekizinci yüzyılda yazılmış birkaç özyaşamöyküsü de almıştı Gertrude Stein, bunların arasında Ceevy gazeteleri ve Walpole'un özyaşamöyküsü de vardı, Bravig Imbs Gertrude Stein'a göre Chatterton'ın yaşamını çok güzel bir biçimde öyküleidiği kitabını yazarken, işte bu yapıtları ödünç almıştı ondan. Gertrude Stein çok kitap okur ama kitapların biçimi konusunda hiç titiz değildir, ne basım biçimine bakar ne de mizanpaja, yeter ki baskı çok kötü yapılmış olmasın, hatta bunu bile önemsemez pek. Gene o sıralarda, dediği gibi, gelecekte artık okuyacak hiçbir şey bulamayacağı kaygısından kurtulmuş, öyle ya da böyle her zaman bir şeyler bulacağını anlamıştı.

Ne var ki Londra'nın kasveti, sarhoş kadınlar, çocuklar, iç sıkıntısı ve yalnızlık, ergenlik döneminde yaşadığı bütün melankoliyi geri getirmişti ve bir gün, Amerika'ya gideceğini söylemiş, nitekim gitmişti de. Kışın geri kalanını Amerika'da geçirmişti. O arada erkek kardeşi de Londra'dan ayrılıp Paris'e gitmiş, daha sonra o da Paris'e erkek kardeşinin

yanına gitmişti. Ve hemen yazmaya başlamıştı. Kısa bir roman yazmıştı.

Çok garipür, sonradan bu kısa romanı tamamen unutmuştu Gertrude Stein, yıllar boyu da hatırlamamıştı. Bu romanın yazıldığı dönemden kısa bir süre sonra *Üç Yaşam*'ı yazmaya başladığını hatırlıyordu ama romanın kendisi tamamen aklından çıkmıştı, bana hiçbir zaman, hatta onunla tanıştığım zaman bile söz etmemişti bu romandan. Demek ki yazar yazmaz unutmuştu bu romanı. Bu bahar Paris dışına çıkmamızdan tam iki gün önce Bernard Faÿ'e göstermek için *Amerikalıların Oluşumu*'nun müsveddesini ararken, titizce yazılmış ama tümüyle unutulmuş bu iki ciltlik ilk romanı eline geçti. Utandı, ne yapacağını bilemedi, romanı okumak istemedi pek. O akşam evde Louis Bromfield vardı, romanı ona uzatıp, sen oku, dedi.

1907 - 1914

Böylece Paris yaşamı başladı, bütün yollar Paris'e çıktığı için şimdi hepimiz oradayız ve ben de artık katıldığım kadarıyla olup bitenleri anlatmaya başlayabilirim.

Paris'e geldiğim zaman ilkin bir arkadaşımla birlikte Saint-Michel bulvarında bir otelde kalmıştık, sonra rue Notre-Dame-des-Champs'da küçük bir daire tuttuk, daha sonra arkadaşım Kaliforniya'ya döndü, ben de rue de Fleurus'e Gertrude Stein'ın yanına geldim.

Daha önceleri de her cumartesi gecesi rue de Fleurus'e geliyordum, cumartesi geceleri dışında da sık sık geliyordum. Gertrude Stein'a *Üç Yaşam*'ın baskı provalarının düzeltisinde yardım ettikten sonra *Amerikalıların Oluşumu*'nu daktilo etmeye başladım. Evdeki küçük kalitesiz Fransız yapımı portatif daktilo bu kalın kitabın sonuna kadar dayanmayacaktı, onun için kocaman devasa bir Smith Premier aldık, ilk başta bu daktilo atölyenin havasına hiç uymadı gibi geldi bize ama çok geçmeden hepimiz ona alıştık ve ben savaştan hemen sonra bir Amerikan yapımı portatif daktilo alana kadar da orada durdu.

Dediğim gibi Fernande yan yana oturduğum ilk dâhi eşiydi. Dâhiler gelip Gertrude Stein'la konuşurlardı, eşleri de gelip benim yanıma otururlardı. Uzun yılları kapsayan bir görüntü dizisi gibi, nasıl da tek tek gözümün önüne geliyorlar. Bu işe Fernande'la başladım, onun arkasından Madam Matisse, sonra Marcelle Braque, Josette Gris, Eve Picas-

so, Bridget Gibb, Marjory Gibb, Hadley ve Pauline Hemingway, Mrs. Sherwood Anderson, Mrs. Bravig Imbs, Mrs. Ford Madox Ford gibi dâhi eşlerinin yanı sıra başka pek çok, sayılamayacak kadar çok dâhi eşiyle yan yana oturdum, pek çok dâhi, dâhi benzerleri, dâhi adayları vardı ve hepsinin de eşleri vardı, ben bütün bu eşlerle yan yana oturup onlarla konuştum, daha sonra, çok daha sonra da bütün dâhi eşleriyle yan yana oturup onlarla konuştum. Ama ilkin Fernande'la başladım.

Fiesole'deki Casa Ricci'ye Gertrude Stein ve erkek kardeşiyle birlikte ben de gittim. Onlarla birlikte orada geçirdiğim ilk yazı nasıl da iyi hatırlıyorum. O yaz birlikte çok hoş şeyler yaptık. Bir gün Gertrude Stein'la birlikte bir Fiesole taksisi tuttuk, kasabanın tek taksisiydi galiba ve bu eski taksiyle ta Siena'ya kadar gittik. Bir kezinde Gertrude Stein bir arkadaşıyla birlikte Siena'ya yürümüştü ama ben o kızgın İtalya güneşinde taksi tutmayı yeğliyordum. Çok hoş bir gezi olmuştu bu. Bir başka gün de Roma'ya gittik ve oradan siyah renkli çok güzel bir rönesans tabağı getirdik. Bir sabah Maddalena, yaşlı İtalyan ahçımız, yukarıya Gertrude Stein'ın odasına gelip ona yıkanması için su getirdi. O sırada da Gertrude Stein'ı hıçkırık tutmuştu. Ama signora hıçkırığını durduramıyor mu acaba, dedi Maddalena kaygılı bir tavırla. Hayır, dedi Gertrude Stein hıçkırıklar arasında. Maddalena üzgün üzgün başını sallayarak çıkıp gitti. Az sonra korkunç bir şangırtı duyduk. Maddalena koşarak yukarı geldi, ah signora, signora, dedi, signorayı hıçkırık tuttu diye o kadar üzüldüm ki, signoranın o kadar özenli bir şekilde Roma'dan getirdiği o siyah tabağı kırıverdim. Gertrude Stein sövüp saymaya başladı, beklenmedik bir şey olduğunda ayıplanmayı hak edecek derecede sövmek gibi bir alışkanlığı vardır Gertrude Stein'ın, bana bu alışkanlığı gençliğinde Kaliformiya'da edindiğini söyler hep, sadık bir Kaliformiyalı olduğum için hiçbir şey söyleyemem ben de o zaman. Gertrude Stein sövgüler yağdırırken hıçkırığı kesiliverdi. Maddalena'nın yüzünü geniş bir gülümseme kapladı. Ah, signorina, dedi, işte hıçkırığı kesildi. Aa, yoo, o güzelim tabağı kırmadım ben, yalnız kırmış gibi gürültü yaptım ve sonra da sırf signorinanın hıçkırığı kesilsin diye gelip ona tabağı kırdığımı söyledim.

Gertrude Stein en sevdiği nesnelerin kırılması karşısında bile çok sabırlı davranır aslında ve üzülerek söyleyeyim, çoğunlukla bu nesneleri kıran da ben olurum. Ne kendisi ne hizmetçi ne de köpek hiçbiri kırmaz bu nesneleri, ama hizmetçi onlara hiç dokunmaz zaten, tozlarını hep ben

alırım ve ne yazık ki zaman zaman kazayla onları kırarım. Bu nesnelerden hangisinin kırıldığını ona söylemeden önce, kırdığım şeyi bir uzmana onartmama izin vermesi için rica eder dururum Gertrude Stein'a, o da bu nesneler onarımdan geçerse artık onlardan hiç zevk alamayacağını söyler, ama sonra da, peki onart, der, kırılan şey onarılır ve bir yere kaldırılır. Ucuz olsun pahalı olsun, kırılabilen nesneleri çok sever Gertrude Stein, marketten alınmış bir tavuk biblosu ya da panayırdan alınmış bir güvercin biblosu da olabilir bu, bir tanesi daha bu sabah kırıldı, bu kez ben kırmadım, böyle şeylerin hepsini sever Gertrude Stein, hepsini de tek tek aklında tutar ama er ya da geç kırılacaklarını bilir ve kitaplar gibi bu tür şeyleri de her zaman bulabileceğini söyler. Ne var ki beni hiç mi hiç avutmaz bu. O sahip olduğu şeyleri sevdiğini ama yeni bir şey alma serüveninden de zevk aldığını söyler. Genç ressamlar için de aynı şeyi söyler, herhangi bir şey için de, bir kez iyi olduklarını herkes öğrendi mi serüven biter, der. Picasso da içini çekerek, iyi olduklarını herkes öğrendikten sonra bile, iyi oldukları çok az kişi tarafından bilindiği günlerdekinden fazla kişi tarafından sevilmezler, diye ekler.

O yaz çok sıcak bir günde ister istemez bir yürüyüş yaptım. Gertrude Stein Assisi'ye ancak yaya olarak gidilebilir diye diretip duruyordu. Çok sevdiği üç azizi vardır onun, Aziz Ignatius Loyola, Avilalı Azize Teresa ve Aziz Francis. Ne yazık ki benim sevdiğim tek bir aziz var, Padualı Aziz Anthony, çünkü kaybolan şeyleri bulan hep odur ve bir kezinde Gertrude Stein'ın ağabeyinin de dediği gibi general olsaydım giriştiğim bir çarpışmayı asla kaybetmezdim, olsa olsa yerini kaybederdim. Neyse Aziz Anthony bulmama yardım eder. Gittiğim her kilisede onun kutusuna yüklüce bir para bırakırım. İlk başta Gertrude Stein bu savurganlığa karşı çıkıyordu ama artık bunun gerekli olduğunu anladı ve şimdi onunla birlikte değilsem Aziz Anthony'yi benim yerime o anar.

Sıcak mı sıcak bir İtalya günüydü ve her zamanki gibi öğlenleyin yola çıkmıştık. Gertrude Stein'ın yürüyüş yapmak için en sevdiği saatler öğle saatleriydi, çünkü günün en sıcak saatleriydi bunlar, ayrıca Aziz Francis de günün her saatinde yürüdüğü bu yolu belki de en çok öğle saatlerinde yürümüştü. Perugia'dan yola çıkıp kızgın vadide yürümeye başladık. Ben yavaş yavaş üstümdekileri çıkarmaya başladım, o günlerde şimdikinden çok daha fazla şey giyiliyordu, hatta o günlerde çok yakışıksız bir davranış olarak görüldüğü halde çoraplarımı bile çıkardım, gene de Assisi'ye varana kadar bir iki gözyaşı döktüm ama sonunda oraya

vardık. Gertrude Stein iki nedenden ötürü Assisi'yi çok severdi, biri Aziz Francis ve kasabasının güzelliği öbürü de yaşlı kadınların Assisi'nin tepelerinde keçi yerine küçük birer domuz gütmeleriydi. Küçük siyah domuzun boynunda her zaman kırmızı bir kurdele olurdu. Gertrude Stein öteden beri küçük domuzları çok severdi ve yaşlılığında Assisi tepelerinde küçük siyah bir domuz güdeceğini umduğunu söylerdi hep. Şimdi Ain tepelerinde yanında biri büyük ve beyaz öbürüyse küçük ve siyah iki köpekle geziniyor, eh bu da aynı şey sayılır herhalde.

Domuzları her zaman sevmiştir Gertrude Stein, bu nedenle Picasso İsa'nın mesellerinden birinde adı geçen savurgan oğulu domuzlar arasında gösteren çok güzel birkaç karakalem resim yapıp ona verdi. Yalnız domuzların yer aldığı bir eskiz de yapmıştı. Genç o sıralarda Gertrude için küçücük bir tavan süsü de yaptı, küçük bir tahta pano üzerine yapılmış, meyve getiren ve boru çalan kadınlarla melekleri gösteren bir hommage à Gertrude, yani Gertrude'a saygı resmiydi bu. Resim yıllarca Gertrude Stein'ın yatağının yukarısında tavana tutturulmuş durumda kaldı. Ancak savaştan sonra duvara kondu.

Ama Paris'teki yaşamımın başlangıcına döneyim ben. Rue de Fleurus ve cumartesi geceleri üzerine kurulmuştu bu yaşam ve ağır ağır dönen bir kaleydoskopu andırıyordu.

O ilk günlerde neler mi oldu. Pek çok şey.

Dediğim gibi, rue de Fleurus'ün gediklisi olmuştum ve Picasso'lar, yani Pablo'yla Fernande da yeniden birlikte yaşamaya başlamışlardı. O yaz yine İspanya'ya gitmişler ve Picasso birkaç İspanya peyzajıyla birlikte dönmüştü, ikisi hâlâ rue de Fleurus'te, üçüncüsü de Moskova'da Stchoukine'in oluşturduğu ve şimdi kamu mülkiyetine geçen koleksiyonda duran bu peyzajların Kübizm'e giden ilk adımlar olduğu söylenebilir. Bu resimlerde Afrika yontuculuğunun hiçbir etkisi görülmüyordu. Açık seçik bir biçimde Cézanne'ın etkisi görülüyordu, özellikle gökyüzünün küp biçimleriyle değil uzamsal boyutlarla bölünmüş olması Cézanne'ın son yaptığı suluboya resimlerin etkisini yansıtıyordu.

Ama en önemli şey, yani evlerin işleniş tarzı temelde İspanyol tarzıydı ve dolayısıyla da temelde Picasso tarzıydı. Bu resimlerde Picasso ilkin İspanyol köylerindeki yapı biçimlerini vurgulamıştı, ev sıraları kır görünümüyle art arda yerleştirileceğine kır görünümünün içinden geçirilerek bu görünüme katıştırılmıştı, dolayısıyla kır görünümünün içine karışan evler bu görünümden ayırt edilemiyordu. Savaş yıllarında

silahlarla gemilerin kamuflajında da öngörülen ilke bu oldu. Savaşın ilk yılı, Picasso ve o sıralarda birlikte yaşadığı Eve, Gertrude Stein ve ben, soğuk bir kış akşamı Raspail Bulvarı'nda yürüyorduk. Dünyada soğuk bir kış akşamındaki Raspail kadar soğuk hiçbir yer yoktur, Moskova'nın şubesi derdik bu bulvara. Birden caddenin aşağısında kocaman bir top göründü, gördüğümüz ilk boyanmış, yani kamuflе edilmiş toptu bu. Pablo durdu, dili tutulmuş gibiydi. C'est nous qui avons fait ça, dedi, bunu yaratan biziz, dedi. Doğruydu, o yaratmıştı. Cézanne'dan başlayarak hep birlikte bu sonucu yaratmışlardı. Öngörüsü doğru çıkmıştı Picasso'nun.

Ama o üç peyzaja döneyim ben gene. Bu resimler duvara ilk konduğunda, doğal olarak herkes onlara karşı çıktı. Picasso'yla Fernande, laf olsun diye, Picasso'nun resmini yaptığı köylerin fotoğraflarını da çekmişlerdi ve Picasso Gertrude Stein'a bu fotoğraflardan birer tane vermişti. Peyzajları görenler bu resimlerdeki bir iki küp biçiminin küpten başka bir şeye benzemediğini söylediğinde, Gertrude Stein gülüp, eğer bu peyzajlara fazla gerçekçi oldukları için karşı çıksaydınız, o zaman itirazınızda haklı bir yan olabilirdi, derdi. Ve onlara fotoğrafları gösterirdi, Gertrude Stein'ın haklı olarak dediği gibi gerçekten de bu resimlerin, fotoğrafa çok benzer bir biçimde doğanın birer kopyası olduğu açıkça söylenebilirdi. Yıllar sonra, Elliot Paul, Gertrude Stein'ın önerisi üzerine, Picasso'nun yaptığı bir köy resminin fotoğrafıyla o köyün fotoğraflarını aynı sayfa üzerine iç içe bastırmış ve ortaya olağanüstü ilginç bir düzenleme çıkmıştı. Kübizm'in tam anlamıyla başlangıcı olmuştu bu. Renk de tipik İspanyol rengiydi, belli belirsizce yeşile çalan o gümüşsü sarı sonradan hem Picasso'nun hem de ona öykünenlerin yaptığı Kübist resimlerin çok iyi bilinen rengi oldu.

Gertrude Stein her zaman Kübizm'in katıksız bir İspanyol kavramı olduğunu, yalnız İspanyollar'ın Kübist olabileceğini ve gerçek Kübizm'in yalnızca Picasso'yla Juan Gris'in resimlerinde görülebileceğini söyler. Kübizm'i Picasso yaratmıştı, Juan Gris de yalınlığını ve coşkusunu katarak bu akımı beslemişti. Bunu anlamak için Gertrude Stein'ın yazdığı Juan Gris'in yaşam ve ölüm öyküsünü okumak yeter, en sevdiği iki dostundan birinin ölümü üzerine yazmıştı bunu Gertrude Stein ve bu iki dost her ikisi de İspanyol olan Picasso'yla Juan Gris'ti.

Amerikalılar'ın İspanyollar'ı anlayabildiğini söyler hep Gertrude Stein. Batılı uluslar arasında yalnızca bu ikisinin soyutluğu kavrayabil-

diğini söyler. Ona göre soyutluk Amerikalılar'da gerek yazın gerekse makine dünyasında cisimden soyutlanma biçiminde anlatıma ulaşır, İspanyollar'da ise öyle soyut törenlerle anlatıma ulaşır ki törenden başka hiçbir şeyle bağlantılı olamaz.

Picasso'nun boğa güreşlerinden çok hoşlandıklarını söyleyen birtakım Almanlar'la ilgili olarak, büyük bir tiksinti ve öfkeyle, severler elbet, kan dökülmesinden hoşlanıyorlar çünkü, deyişini hiç unutmam. Bir İspanyol'a göre kan dökmek değil, bir törendir boğa güreşi.

Amerikalılar, der Gertrude Stein, tıpkı İspanyollar'a benzerler, soyut ve katıdırlar. Acımasız değildirler, katıdırlar. Pek çok Avrupalı'nın tersine yeryüzüyle hiçbir yakın ilişkileri yoktur. Maddecilikleri varoluşa ya da iyeliğe yönelik bir maddecilik değildir, eyleme ve soyutlamaya yönelik bir maddecilikür. Ve bu nedenle de Kübizm bir İspanyol akımıdır.

Gertrude Stein'la birlikte İspanya'ya ilk gidişimizde, Kübizm'in ortaya çıkmasından bir ya da iki yıl sonra oldu bu, Kübizm'in İspanya'da ne denli doğal bir biçimde uygulandığını gördüğümüzde çok şaşırmıştık. Barcelona'daki dükkânlarda içlerine bir puro, gerçek bir puro, bir pipo, bir mendil parçası vs. yerleştirilmiş kare biçimli küçük birtakım çerçeveleri posta kartı olarak satıyorlardı, bu çerçevelerdeki düzenleme pek çok Kübist resimde görülen düzenlemenin kesinlikle aynıydı, arkalarına da başka birtakım nesneleri betimleyen kâğıt parçaları yerleştirilmişti. İspanya'da yüzyıllardır uygulanan, çağdaş bir yaklaşımdı bu.

Picasso ilk Kübist resimlerinde, Juan Gris'in de yaptığı gibi, boyalı yüzeyde katı bir bölüm oluşturarak bir kontrast yaratmak için matbaa harfleri kullanıyordu, ortaya çıkan katı bölüm matbaa harfi biçiminde oluyordu. Yavaş yavaş baskı gereci kullanmak yerine harfleri boyayla yapmaya başladılar, böylece bütün o hava yok oldu, yalnızca Juan Gris bir baskı harfini son derece yoğun bir biçimde boyayarak katılık kontrastını yaratabiliyordu. Ve böylece Kübizm yavaş yavaş ortaya çıktı, ama ortaya çıktı.

O sıralarda Braque'la Picasso arasındaki yakınlık giderek güçleniyordu. İşte gene o sıralarda Juan Gris toy ve oldukça deneyimsiz bir delikanlı olarak Madrid'den Paris'e gelmiş ve Picasso'ya cher maître diye hitap ederek onun tepesini attırmaya başlamıştı. Ve işte bu nedenle Picasso Braque'a cher maître diye takılmaya başlamıştı, ama üzülerek söylüyorum, birtakım aptal kişiler bu şakayı anlamayıp Picasso'nun Braque'ı

ustası olarak gördüğünü sandılar.

Ama Fernande ve Pablo'yla tanıştığım o ilk Paris günlerinden çok uzaklara gittim ben gene.

O günlerde yalnızca üç peyzaj yapmıştı Picasso ve düzlemler biçiminde bölündüğü izlenimini veren birtakım portrelerle uzun biçimli ekmek somunu resimleri yapmaya başlamıştı.

O sıralarda Matisse, okulu hâlâ yürütüyordu, iyice tanınmaya başlamıştı, öyle ki aslında ikinci sınıf bir firma olan Bernheim Jeune, çok iyi bir fiyat karşılığında bütün resimlerini satın almak için bir kontrat önermişti ona ve herkes çok heyecanlanmıştı. Çok heyecanlı bir an olmuştu bu.

Fénéon adında bir adamın aracılığıyla gerçekleşmişti bu olay. Matisse Fénéon'dan çok etkilenerek, Il est très fin,* dedi. Fénéon gazeteciydi, feuilleton en deux lignes denen şeyi icat eden, başka bir deyişle günün haberlerini yalnızca iki satırla ustaca özetlemeyi başaran ilk Fransız gazetecisiydi. Fransızlaştırılmış bir Sam Amca karikatürünü andırıyordu Fénéon ve Toulouse-Lautrec'in yaptığı bir sirk tablosunda da bir perdenin önünde durur pozda yer almıştı.

Ve şimdi de Bernheim'lar, nasıl ya da niçin bilmiyorum, Fénéon'u işe almışlardı ve yeni ressam kuşağıyla ilişki kurmaya hazırlanıyorlardı.

Bu arada bir şeyler oldu, ne olduysa bu kontrat pek uzun ömürlü olmadı ama gene de Matisse'in talihini değiştiriverdi. Şimdi artık resmen tanınma konumuna ulaşmıştı Matisse. Clamart'da kendine bir arsayla ev aldı ve yavaş yavaş oraya taşınmak için hazırlanmaya başladı. Gördüğüm kadarıyla bu evi anlatayım şimdi.

Clamart'daki bu ev çok ferah bir evdi, banyoya gelince, Amerikalılar'la uzun süredir görüşmelerinin bir sonucu olarak evde bir banyo oluşuna çok sevinmişti Matisse ailesi, ama öteden beri Matisse'lerin her zaman temiz ve derli toplu olmaya büyük bir özen gösterdiklerini de söylemek gerek, zemin katta yemek odasının yanındaydı tabii. Ama bunun önemi yoktu, Fransız evlerinde görülen bir Fransız geleneğiydi bu, hâlâ da öyle. Bir banyonun zemin katta olması o banyoya daha büyük bir gizlilik kazandırıyordu. Geçenlerde Braque'ın yaptırdığı yeni eve gittiğimizde banyonun gene aşağıda, ama bu kez yemek odasının altında olduğunu gördük. Peki niye, diye sorduğumuzda, banyonun fırına daha

* Çok ince bir adam. (ç.n.)

yakın olduğu için daha sıcak olacağını söylediler.

Clamart'daki arsa çok genişti ve evin bahçesi de Matisse'in kıvanç ve hüzünle karışık dediği gibi un petit Luxembourg'du.* Çiçek yetiştirmek için bir de cam sera vardı. Sonradan bu serada begonya yetiştirdiler, bu begonyalar küçüldükçe küçüldü. Seranın ötesinde leylak ağaçları, onların ötesinde de kocaman portatif bir stüdyo vardı. Bu stüdyoya bayılıyorlardı. Madam Matisse her gün dünyayı umursamaz bir tavırla evden çıkıp stüdyoya bakar ve çiçek toplardı, bu arada tuttuğu bir taksiyi de bekletirdi. O günlerde yalnızca zenginler taksileri bekletirlerdi, o da çok ender olarak.

Matisse'ler bu eve taşındılar ve orada çok rahat ettiler, o kocaman stüdyo çok geçmeden kocaman yontular ve kocaman resimlerle doldu. Matisse'in kocaman şeyler yapma dönemiydi bu. Gene çok geçmeden Clamart Matisse'e o denli güzel gelmeye başladı ki çıplak modelden desen çalışması yaptığı derslere girmek için Paris'e giderken, ta başından beri yaşamının her öğleden sonrasında yaptığı bir şeydi bu, evinden ayrılmak artık çok güç geliyordu ona ve her öğleden sonra tekrar eve dönüyordu. Artık okulu yoktu, çünkü hükümet lise olarak kullanmak üzere bu eski manastıra el koymuş, böylece okul da kapanmıştı.

Bunlar Matisse'lerin varlık içinde yaşadıkları günlerin başlangıcıydı. Bu arada Cezayir'e gittiler, Tanca'ya gittiler, sadık Alman öğrencileri onlara Ren şarapları ve çok güzel siyah bir polis köpeği verdiler, bu cins bir köpeği daha önce hiçbirimiz görmemiştik.

Ve sonra Matisse Berlin'de çok büyük bir sergi açtı. Çok iyi hatırlıyorum, bir bahar günü, çok güzel bir gündü, Clamart'da Matisse'lerle öğle yemeği yiyecektik. Oraya vardığımızda hepsi üstü açılmış devasa bir ambalaj kutusunun çevresinde dikiliyordu. Yürüyüp yanlarına gittik, kutuda o güne değin yapılmış çelenklerin en büyüğü duruyordu, defne dallarından yapılmış bu çelenge çok güzel bir de kırmızı kurdele bağlanmıştı. Matisse kutudan çıkan bir kartı Gertrude Stein'a gösterdi. Kartta, Berlin Savaş Alanının Galibi Henri Matisse'e diye yazılmıştı, altta da Thomas Whittemore'un imzası vardı. Thomas Whittemore Bostonlu bir arkeologdu, Tufts College'da da profesördü, Matisse'in en büyük hayranlarından biriydi ve bu çelenk ona hayranlığının bir nişanıydı. Matisse daha da acıklı bir tavırla, ama ben henüz ölmedim ki,

* Küçük bir Lüksemburg. Paris'teki Luxembourg Bahçesi anıştırılıyor. (ç.n.)

dedi. Madam Matisse, şaşkınlığını atlatır atlatmaz, ama Henri baksana, deyip eğildi ve bir defne yaprağı koparıp tadına baktı, gerçek defne bu, çorbada ne kadar iyi gider düşünsene. Ve, dedi daha da neşeli bir tavırla, bu kurdele de Margot'nun uzun yıllar kullanabileceği harika bir saç kurdelesi olur.

Matisse'ler aşağı yukarı savaşa değin Clamart'da oturdular. O dönemde Matisse'lerle Gertrude Stein gitgide daha az görüşmeye başlamışlardı. Daha sonra savaş patladığında Matisse'ler rue de Fleurus'e sık sık gelmeye başladılar. Çok yalnız ve tedirgindiler, Matisse'in ailesi kuzeyde, Saint-Quentin'de tam Alman sınırlarının içinde kalmıştı, erkek kardeşi de tutsak düşmüştü. Yün eldiven örmeyi de bana Madam Matisse öğretti. Çok düzgün ve çok hızlı bir biçimde harika eldivenler örüyordu Madam Matisse, ben de aynı biçimde örmeyi öğrendim. Sonra Matisse Nice'e göçtü ve öyle ya da böyle, hâlâ aralarında çok güçlü bir dostluk bağı olduğu halde, Gertrude Stein'la Matisse'ler artık hiç görüşmüyorlar.

O ilk günlerdeki cumartesi gecelerine pek çok Macar, epeyce Alman, çok sayıda melez, bir iki Amerikalı geliyordu, gelenler arasında hemen hemen hiç İngiliz yoktu. İngilizler daha sonra gelmeye başladılar, onlarla birlikte çeşitli ülkelerden birtakım soylular, hatta kral ailelerinden kişiler de geliyordu.

O ilk günlerde gelen Almanlar arasında Pascin de vardı. O sıralar zayıf zeki görünüşlü bir insandı Pascin ve Almanya'nın en parlak mizah dergisi *Simplicissimus*'taki çok incelikli küçük karikatürlerin çizeri olarak çoktan büyük bir ün kazanmış durumdaydı. Öbür Almanlar onun hakkında garip öyküler anlatırlardı. Bir genelevde büyümüş olduğu, babasının kimliğinin bilinmediği, belki de kral ailesinden biri olduğu vesaire gibi.

Pascin'le Gertrude Stein o ilk günlerden beri hiç görüşmemişlerdi, ama birkaç yıl önce, eskiden Pascin'in öğrencisi olan, Gertrude Stein'ın da o aralar resimlerine ilgi duyduğu Kristians Tonny adında genç bir Hollandalı ressamın sergisinin açılışında karşılaştılar. Yeniden görüştüklerine sevinmişlerdi, uzun uzun söyleştiler.

Pascin o güne değin tanıdığımız en sevimli Alman'dı ama bu tam da doğru değil çünkü Uhde vardı.

Uhde hiç kuşkusuz iyi bir aileden geliyordu, öyle sarışın bir Alman da değildi, uzunca boylu ince esmer bir adamdı, yüksek bir alnı vardı ve olağanüstü zekiydi. Paris'e ilk geldiğinde, neler bulabileceğini görmek

için bütün antikacılarla ıvır zıvır dükkânlarına gitmişti. Pek bir şey bulamamıştı, Ingres'in yaptığı ileri sürülen bir resim bulmuştu, çok erken dönemlere ait birkaç Picasso bulmuştu, ama belki başka şeyler de bulmuştu. Öyle ya da böyle, savaş patladıktan sonra onun en büyük casuslardan biri olduğu ve Almanlar hesabına çalıştığı söylendi.

Söylenenlere bakılırsa savaşın ilanından sonra Fransız savaş bürosunun yakınlarında bir yerde görülmüştü, ayrıca bir arkadaşıyla birlikte sonradan Hindenburg sınırını oluşturan bölgeye çok yakın bir yerde bir yazlık evleri olduğu biliniyordu. Ne olursa olsun, çok hoş ve çok cana yakın bir insandı Uhde. Gümrükçü Rousseau'nun resimlerini ilk pazarlayan kişi de oydu. Bir tür özel sanat galerisi işletiyordu. İşte Braque'la Picasso onunla görüşmek için en yeni ve en kaba giysilerini giyip bu galeriye gitmişler, Medrano Sirki modasına uygun bu en şık görünümleriyle, biri öbüründen, öbürü berikinden, kendisini Uhde'yle tanışturmasını rica etmiş ve büyük bir heyecan içinde birbirlerini onunla tanıştırmışlardı.

Uhde cumartesi gecelerine sık sık çok uzun boylu sarışın yakışıklı genç adamlarla birlikte gelirdi, bu genç adamlar topuklarını birbirine vurup eğilerek selam verir ve bütün gece ciddi bir tavırla hazırol durumunda ayakta dikilirlerdi. Öbür kişiler için çok etkileyici bir fon oluştururdu bu genç adamlar. Bir gece ünlü bilim adamı Bréal'in oğlunun ve çok sevimli akıllı karısının yanlarında bir İspanyol gitarist getirdiklerini hatırlıyorum, adam kendisi gelip gitar çalmak istemişti. Uhde'yle korumaası fon konumundaydılar, giderek çok eğlenceli bir gece olmuştu bu, gitarist gitar çalmıştı, Manolo da oradaydı. O sıralarda Paris'te bir efsane haline gelmiş olan yontucu Manolo'yu ilk ve son kez o gece gördüm. Picasso iyice coşmuş ve pek öyle ahlaka uygun denemeyecek bir güney İspanya dansı yapmıştı, Gertrude Stein'ın erkek kardeşi de Isadora'nın ölüm dansını yapmıştı, coşku dolu bir danstı bu, sonra Fernande'la Picasso Lapin Agile'in Frédéric'i ve apaş denilen Paris kabadayıları üzerine tartışmaya başlamışlardı. Fernande apaşların sanatçılardan daha iyi olduğunu ileri sürmüş, işaret parmağı da havaya dikilmişti. Picasso da, evet tabii, demişti, apaşların üniversiteleri var, ama sanatçıların yok. Fernande çok sinirlenmiş ve Picasso'yu tutup sarsarak, sen çok akıllı olduğunu sanıyorsun ama aptalın tekisin, demişti. Picasso üzgün üzgün Fernande onu sarstığı sırada kopan düğmesini göstermiş, Fernande da büyük bir öfkeyle, ve senin, senin tek farklı yanın erken gelişmiş bir

çocuk olman, demişti. O günlerde araları pek iyi değildi ve tam o sıralarda da rue Ravignan'dan ayrılıp Clichy bulvarında bir daireye taşınmak üzereydiler, o dairede bir hizmetçileri oldu ve refah içinde yaşadılar.

Ama Uhde'ye ve ilk önce Manolo'ya döneyim ben. Manolo Picasso'nun belki de en eski arkadaşıydı. Garip bir İspanyol'du. Efsaneye göre, Madrid'in en büyük yankesicilerinden birinin kardeşiydi. Manolo'nun kendisiyse kibar ve çok hoş bir insandı. Picasso'nun Paris'te İspanyolca konuştuğu tek kişi oydu. Öbür İspanyollar'ın hepsinin Fransız karıları ya da sevgilileri vardı ve Fransızca konuşmaya çok alışık oldukları için birbirleriyle de Fransızca konuşuyorlardı. Bu bana her zaman garip gelmiştir. Ama Picasso'yla Manolo birbirleriyle her zaman İspanyolca konuşuyorlardı.

Manolo'yla ilgili bir sürü söylenti vardı, yaşamı boyunca azizleri sevmiş ve onların koruması altında yaşamıştı Manolo. Herkes onun nasıl Paris'e ilk gelişinde karşısına çıkan ilk kiliseye girdiğini ve orada içeri girenlere sandalye verip bunun karşılığında para alan bir kadın gördüğünü anlatırdı. Manolo da aynı şeyi yapmaya başlamıştı, bir sürü kiliseye girmiş ve boyuna herkese sandalye verip boyuna para almıştı, gelgelelim sonunda bir gün, bu işi geçimini sağlamak için yapan ve sandalyelerin sahibi olan kadına yakalanmış ve epey patırtı çıkmıştı.

Bir kezinde de iyice dara düşmüş, arkadaşlarından ödül olarak yontularından birini vereceği bir çekilişe katılmalarını istemiş ve bütün arkadaşları bunu kabul etmişti, ne var ki sonradan karşılaştıklarında hepsinde de aynı numara olduğunu keşfetmişlerdi. Bunun üzerine onu paylaştıklarında, hepsinde aynı numara olmazsa arkadaşlarının buna çok üzüleceğini bildiği için böyle yaptığını söylemişti Manolo. Askerliğini yaparken, yani süvari birliğindeyken, sınırı geçip İspanya'dan ayrıldığı ve atını, üniformasını, bütün araç-gerecini satarak Paris'e gelip yontucu olmak için gerekli parayı bulduğu rivayet ediliyordu. Bir kezinde de Gauguin'in bir arkadaşının evi birkaç günlüğüne ona emanet edilmişti. Ev sahibi geri döndüğünde evdeki bütün Gauguin anmalıklarıyla bütün Gauguin eskizlerinin yok olduğunu görmüştü. Manolo bunları Vollard'a satmıştı, Vollard da hepsini geri vermek zorunda kalmıştı. Ama kimse buna aldırmamıştı. Tatlı çılgın dindar bir İspanyol dilencisi gibiydi Manolo ve herkes onu severdi. O günlerde Paris'te çok tanınmış bir kişi olan Yunanlı şair Moréas da onu çok severdi ve yapacak bir işi olduğu zaman onu hep yanında götürürdü. Manolo, bir öğün yemek yiyebilme

umuduyla ona eşlik ederdi hep ama Moréas yemek yerken bir köşede beklerdi. Manolo hep sabreder, hep umutla beklerdi, oysa o sıralarda Moréas tıpkı daha sonra Guillaume Apollinaire'in olduğu gibi, elinin cebine çok ender girmesi, daha doğrusu hiç girmemesiyle ünlüydü.

Manolo Montmartre'ın gece kulüplerine de yemek vesaire karşılığında yontu yapıp veriyordu, sonunda Alfred Stieglitz onun adını duydu ve yaptığı şeyleri New York'ta sergileyip bir bölümünü satın, bunun üzerine Manolo Fransa sınırına, Céret'ye döndü, o günden beri de Katalonyalı karısıyla birlikte orada yaşıyor ve gecesini gündüzüne katarak çalışıyor.

Ama Uhde. Uhde bir cumartesi gecesi nişanlısını Gertrude Stein'la tanıştırdı. Uhde'nin ahlakı pek öyle ideal bir ahlak sayılmazdı, nişanlısı olan genç kadın ise çok varlıklı ve geleneklere çok bağlı biri olduğu izlenimini uyandırmıştı, onun için bu birlikteliğe hepimiz şaşırmıştık. Ne var ki sonradan bunun anlaşmalı bir evlilik olduğu ortaya çıktı. Uhde saygın bir konum kazanmak istiyordu, nişanlısı da kendisine kalan mirasa kavuşmak istiyordu, ancak evlenirse alabilecekti bu mirası çünkü. Kısa bir süre sonra evlendiler, bundan kısa bir süre sonra da boşandılar. Genç kadın daha sonra, o sıralarda ön plana çıkmaya başlayan ressam Delaunay'le evlendi. Kübizm kavramını sıradanlaştırmaya yönelik pek çok ekolden ilkinin, felaket ekolü denen, eğik ev resimleri yapma biçimindeki ekolün kurucusuydu Delaunay.

Delaunay iri yarı sarışın bir Fransız'dı. Yaşam dolu ufak tefek bir annesi vardı. Rue de Fleurus'e birtakım yaşlı vikontlarla birlikte gelirdi annesi ve bu vikontlar tıpkı insanın gençken hayalinde canlandırdığı yaşlı Fransız markisi tipini andırırdı. Bu adamlar her zaman kartlarını bırakır, daha sonra da ciddi bir teşekkür notu gönderirlerdi ve kendilerini bu eve çok aykırı hissetseler bile bunu hiç belli etmezlerdi. Delaunay'in kendisi de hoş bir insandı. Oldukça yetenekli, aşırı hırslıydı. Boyuna Picasso'nun filanca resmi yaparken kaç yaşında olduğunu sorardı. Bunun yanıtı kendisine verildiğinde de, aa ben henüz o yaşa gelmedim, derdi hep. O yaşa geldiğimde ben de bu kadar resim yapmış olacağım.

Doğrusu gerçekten de çok hızlı bir ilerleme gösterdi Delaunay. Rue de Fleurus'e de çok sık gelirdi. Gertrude Stein ondan çok hoşlanırdı. Garip bir adamdı Delaunay, üç güzel kızkardeşi* Paris'in önünde gösteren oldukça güzel bir resim yapmıştı, bu kocaman resimde herkesin görüş-

* Yunan efsanelerinde geçen üç güzel kızkardeş. (ç.n.)

lerini birleştirmiş, ayrıca belli bir Fransız tarzı saydamlıkla kendi özgün biçemini de katıştırmıştı. Resmin oldukça ilginç bir havası vardı, bu nedenle de büyük bir başarı kazandı. Gelgelelim Delaunay'in ondan sonraki resimleri bütün bu özellikleri yitirdi, ya büyük ve boş, ya da küçük ve boş resimler ortaya çıkmaya başladı. Bir kezinde Delaunay'in bu küçük resimlerden birini eve getirip, bakın size küçük bir resim yani bir mücevher getirdim, dediğini hatırlıyorum. Resim küçük gerçekten, demişti Gertrude Stein, ama mücevher mi acaba.

İşte Uhde'nin eski karısıyla evlenen ressam Delaunay'di ve bu çift pek çok kişiyi kollayıp destekliyordu. Guillaume Apollinaire'in koruyuculuğunu da üstlenmişlerdi, nasıl yemek pişirileceğini, nasıl yaşanacağını da o öğretmişti onlara. Olağanüstü bir adamdı Guillaume. Ondan başka hiç kimse, kanındaki İtalyanlık sayesinde olurdu bu, bir de New Yorklu ressam Stella Paris'teki ilk gençlik yıllarında aynı şeyi yapabilmişti, ev sahipleriyle, konuklarla, ev sahiplerinin pişirdiği yemeklerle alay edip onları boyuna daha fazla çaba harcamaları için kışkırtamazdı.

Guillaume'un eline ilk kez bir seyahat fırsatı geçmişti, Delaunay'le birlikte Almanya'ya gitmiş ve orada çok eğlenmişti.

Uhde eski karısının nasıl bir gün onun evine gelip Delaunay'in mesleğindeki geleceğini uzun uzadıya anlattıktan sonra ona Picasso'yla Braque'ı, yani geçmişi bir yana bırakıp kendini Delaunay'in davasına, yani geleceğe adamasını söylediğini anlatmaktan büyük bir zevk alırdı. O sıralarda Picasso'yla Braque'ın henüz otuz yaşına gelmediklerini de unutmamak gerekir. Uhde bir sürü espri de katarak bu öyküyü herkese anlatır ve her anlatışında, bütün bunları size sans discrétion* anlatıyorum, yani bunu herkese anlatabilirsiniz, diye eklerdi.

O günlerde eve gelen öbür Alman sıkıcı biriydi. Bu Alman, bildiğim kadarıyla şu anda kendi ülkesinde çok önemli bir adam, her zaman, hatta savaş yıllarında bile Matisse'in en sadık dostlarından biri oldu. Matisse ekolünün koruyucu kalesiydi. Matisse ise her zaman iyi davranmazdı ona, aslında çoğunlukla iyi davranmazdı. Rivayete göre bütün kadınlar ona bayılıyordu. Tıknaz yapılı bir Don Juan'dı. Ona âşık olan iri kıyım bir İskandinavyalı kadını hatırlıyorum, bu kadın cumartesi geceleri hiç içeri girmez, hep avluda dururdu ve ne zaman birisinin girmesi ya da çıkması için kapı açılsa avlunun karanlığında yüzünde Cheshire kedisi-

* Hiçbir şeyi gizlemeden; açık açık. (ç.n.)

nin* gülümsemesini andıran bir gülümseme görülürdü. Bu Alman Gertrude Stein'ın yaptığı şeylerden tedirgin olurdu hep. Öylesine garip şeyler yapar, öylesine garip şeyler alırdı ki Gertrude Stein. Gertrude Stein'ın yüzüne karşı eleştirmeye cesaret edemezdi adam ama gelip bana, ya siz Maunazel, derdi küçümsediği nesneyi işaret ederek, ne dersiniz, sizce güzel mi bu.

Bir kezinde İspanya'dayken, daha doğrusu İspanya'ya ilk gidişimizde, Gertrude Stein Cuenca'da Ren taşlarından yapılmış yepyeni kocaman bir kaplumbağayı alacağım diye tutturdu. Çok güzel eski mücevherleri vardı, ama bu kaplumbağayı kopça olarak kullanmaktan büyük bir zevk alıyordu. Bir kez şaşkınlıktan neredeyse dilini yutacaktı Purrmann. Beni bir köşeye çekti. Miss Stein'ın taktığı şu mücevher, dedi, taşları gerçek mi acaba.

İspanya'dan söz edince bir kezinde yemek yediğimiz kalabalık bir lokanta geldi aklıma. Birdenbire salonun dibinde uzun bir gövde ayağa kalkıp ciddi bir tavırla eğilerek Gertrude Stein'a selam vermiş, Gertrude Stein da aynı ciddi tavırla bu selama karşılık vermişti. Cumartesi gecelerine gelen Macarlar'dan biriydi bu besbelli.

Bir başka Alman daha vardı, her ikimizin de ondan hoşlandığını itiraf etmeliyim. Çok daha sonra, aşağı yukarı bin dokuz yüz on ikide olmuştu bu. O da esmer uzun boylu bir Alman'dı. Bu Alman İngilizce de biliyordu, Marsden Hartley'in arkadaşıydı, Marsden Hartley'i çok severdik, bu Alman arkadaşını da sevdik, sevmediğimizi söyleyemem.

Bu Alman kendisini pek zengin olmayan bir babanın zengin oğlu olarak tanımlardı. Başka bir deyişle bir üniversitede profesör olan ve yoksul sayılabilecek bir babadan yüklüce bir harçlık alıyordu. Cana yakın bir insandı Rönnebeck ve bütün akşam yemeklerine çağrılırdı. İtalyan resmi konusunda uzmanlaşmış ünlü eleştirmen Berenson'un olduğu bir akşam gene yemeğe çağrılıydı. Yanında Rousseau'nun bazı tablolarının fotoğraflarını getirmişti. Fotoğrafları atölyede bırakmıştı ve hepimiz yemek odasındaydık. Herkes Rousseau'dan söz etmeye başladı. Berenson buna çok şaşırmıştı, ama Rousseau, Rousseau, dedi, tamam, Rousseau saygın bir ressamdı ama bunca heyecan niye. Ah, dedi sonra içini çekerek, moda değişiyor, bunu biliyorum, ama gerçekten Rousseau'nun gençler için de moda olacağı hiç aklıma gelmezdi. Berenson büyük-

* "Alis Harikalar Diyarında" adlı yapıta geçen, sürekli gülümseyen kedi. (ç.n.)

lenmeye eğilimi olan bir adamdı, onun için boyuna konuşup durmasına hiçbirimiz ses çıkarmadık. Sonunda Rönnebeck kibar bir tavırla, ama Mr. Berenson, dedi, siz belki de ünlü Rousseau'yu, Gümrükçü Rousseau'yu hiç duymamışsınızdır. Evet, diye itiraf etti Berenson, duymamıştı, daha sonra fotoğrafları gördüğünde aklı iyice karışmış ve iyiden iyiye telaşlanmıştı. O gece yemekte olan Mabel Dodge, ama Berenson, dedi, sanatın önüne geçilemeyeceğini unutmamalısınız. Siz, dedi Berenson kendini toparlayarak, bunu anlayabiliyorsunuz, çünkü kendiniz de uğursuz bir kadınsınız.

Rönnebeck'ten çok hoşlanıyorduk, üstelik eve ilk gelişinde, Gertrude Stein'ın son yazdıklarından bölümler okumuştu ona. Gertrude Stein bazı çalışmalarının müsveddelerini bir süre için Marsden Hartley'e vermişti. İlk kez biri onun yazdığı şeylerden alıntı yapıyordu, doğal olarak bu çok hoşuna gitmişti Gertrude Stein'ın. Rönnebeck Gertrude Stein'ın o sıralarda yazmakta olduğu portrelerin bazılarını Almanca'ya da çevirdi ve böylece ona ilk uluslararası ününü kazandırdı. Ama tümüyle doğru değil bu, Roché, sadık Roché çok önceden kimi genç Almanları *Üç Yaşam*'la tanıştırmış, bu genç Almanlar da çoktan kitabın büyüsüne kapılmıştı. Ne var ki çok cana yakındı Rönnebeck ve biz de ondan çok hoşlanıyorduk.

Rönnebeck yontucuydu, küçük tam boy portre yontuları yapıyordu, bu portreleri çok da iyi yapıyordu, ayrıca müzik öğrenimi yapan bir Amerikalı kıza âşıktı. Fransa'yı, Fransız olan her şeyi seviyordu Rönnebeck, bizden de çok hoşlanıyordu. Yaz gelince her zamanki gibi hepimiz birbirimizden ayrıldık. Rönnebeck onu çok eğlenceli bir yaz döneminin beklediğini söylemişti. Bir kontesin, iki oğluyla birlikte, yani küçük kontlarla birlikte portresini yapma işini üstlenmişti ve bütün yazı kontesin evinde, Baltık kıyısındaki o görkemli evinde bu yontuyu yaparak geçirecekti.

O kış hepimiz geri döndüğümüzde Rönnebeck farklıydı. Her şeyden önce dönerken yanında bir sürü fotoğraf getirmişti. Alman donanmasındaki gemilerin fotoğraflarıydı bunlar ve ısrarla bu fotoğrafları bize göstermek istiyordu. Biz de hiç ilgilenmedik. Gertrude Stein, tabii, Rönnebeck, dedi, sizin de bir donanmanız var, tabii, biz Amerikalılar'ın da bir donanması var, herkesin bir donanması var, ama donanmadakiler dışında herkes için, kocaman bir zırhlı gemi olsa olsa kocaman bir zırhlı gemiye benzer, saçmalama. Ne var ki değişmişti Rönnebeck. Gittiği

yerde çok iyi vakit geçirmişti. Ne kadar kont varsa hepsiyle resim çektirmişti, kontesin çok yakın arkadaşı olan Almanya veliaht prensiyle de bir resim çektirmişti. O kış, 1913-14 kışıydı bu, yavaş yavaş geçip gidiyordu. Hep aynı şeyler oluyor, biz de her zamanki gibi ara sıra akşam yemekleri veriyorduk. Bu yemeklerden birine, nedeni neydi hatırlamıyorum, Rönnebeck'in gelmesinin çok iyi olacağını düşünmüştük. Ve onu çağırmıştık. O da bize haber gönderip iki günlüğüne Münih'e gitmek zorunda olduğunu ama gece yolculuğu yapıp yemeğe yetişeceğini bildirmişti. Nitekim yetişmişti de ve her zamanki gibi bütün sevimliliği üstündeydi.

Çok geçmeden Rönnebeck katedralli kentleri gezmek için kuzeye gitti. Geri döndüğünde bütün bu kuzey kentlerinin kuşbakışı görünümlerini içeren bir sürü fotoğraf getirdi bize. Nedir bunlar, diye sordu Gertrude Stein. Aa, dedi Rönnebeck, senin ilgini çekeceklerini düşündüm, bunlar gezdiğim katedral kentlerinin fotoğrafları. Çan kulelerinin tepesinden çektim bu fotoğrafları ve ilgini çekeceklerini düşündüm, çünkü, baksana, dedi, tıpkı Delaunay'in yandaşlarının yaptığı resimlere benziyorlar, sonra da bana dönerek, hani senin deprem ekolü dediğin resimlere, dedi. Ona teşekkür ettik ve bir daha da bu konunun üstünde durmadık. Daha sonra savaş sırasında bu resimler elime geçtiğinde, büyük bir öfke içinde hepsini yırtım.

Sonra hep birlikte yaz için yaptığımız planlardan söz etmeye başladık. Gertrude Stein temmuz ayında John Lane'le görüşüp *Üç Yaşam*'la ilgili kontratı imzalamak için Londra'ya gidecekti. Rönnebeck, Londra'ya gideceğin yerde, daha doğrusu gitmeden önce ya da döndükten hemen sonra Almanya'ya gelsene, dedi ona. Gelmem, dedi Gertrude Stein, çünkü bildiğin gibi Almanlar'ı sevmiyorum ben. Evet biliyorum, dedi Rönnebeck, ama beni seviyorsun, gelirsen orada harika günler geçirirsin. Seninle çok ilgileneceklerdir, senin oraya gitmen onlar için çok şey ifade edecektir. Mutlaka gel, dedi. Hayır, dedi Gertrude Stein, seni severim, ama Almanlar'ı sevmiyorum.

Temmuzda İngiltere'ye gittik, oraya vardığımızda Gertrude Stein Rönnebeck'ten bir mektup aldı, Rönnebeck mektubunda hâlâ bizim Almanya'ya gelmemizi çok istediğini belirtiyor, ama gelmeyeceğinize göre, daha önceden planladığınız gibi Paris'e döneceğinize yazı İngiltere'de ya da belki de İspanya'da geçirseniz daha iyi olmaz mı, diyordu. İlişkinin sonu oldu bu tabii. Öylesine bir olaydı bu da işte.

Paris'e ilk geldiğimde cumartesi gecelerine çok az Amerikalı geliyordu, sonradan sayıları giderek artu ama Amerikalılar'dan söz etmeden önce Rousseau için verilen şöleni anlatmalıyım.

Paris'teki ilk günlerimde daha önce de söylediğim gibi bir arkadaşımla birlikte rue Notre-Dame-des-Champs'da küçük bir dairede oturuyordum. Artık Fernande'dan Fransızca dersi almıyordum çünkü Picasso'yla ikisi yine birlikte yaşamaya başlamıştı ama Fernande sık sık ziyaretimize geliyordu. Güz gelmişti, bunu çok iyi hatırlıyorum, çünkü ilk kışlık Paris şapkamı o güz almıştım. Siyah kadifeden yapılmış çok güzel bir şapkaydı bu, parlak sarı ilginç bir süsü olan kocaman bir şapkaydı. Fernande bile beğenmişti.

Bir gün Fernande bize öğle yemeğine gelmişti, Rousseau için bir şölen verileceğini ve bu şöleni kendisinin vereceğini söyledi. Sonra tek tek çağrılıların adlarını saydı bize. Çağrılılar arasında biz de vardık. Kimdi Rousseau. Bilmiyordum ama bunun önemi yoktu, bir şölen olacaktı bu, herkes gidecekti ve biz de çağrılıydık.

Bir sonraki cumartesi gecesi rue de Fleurus'te herkes Rousseau için verilecek şöleni konuşuyordu, ben de sonradan Rousseau'nun o ilk bağımsızlar sergisinde resmini gördüğüm ressam olduğunu öğrendim. Sonra Picasso'nun kısa bir süre önce Montmartre'da Rousseau'nun büyük bir kadın portresini bulduğu, portreyi satın aldığı, şenliğin de bu alışverişin ve ressamın onuruna düzenleneceği ortaya çıktı. Olağanüstü bir şölen olacaktı bu.

Fernande uzun uzun şölen menüsünü anlattı bana. Yemekte riz à la Valenciennes olacaktı, Fernande bu yemeğin nasıl yapıldığını İspanya'ya son gidişinde öğrenmişti, ayrıca hazır yiyecek de satan erzak mağazası zinciri Félix Potin'e de, neler olduğunu şu anda hiç hatırlamıyorum, bir sürü yemek ısmarlamıştı. Herkes heyecan içindeydi. Hatırladığım kadarıyla, Rousseau'yu şölene gelmeye razı eden kişi onu çok yakından tanıyan Guillaume Apollinaire'di, şölene de onu Apollinaire getirecekti, herkes şiirler, şarkılar yazacaktı ve şölen çok rigolo olacaktı, Montmartre'da çok sevilen, neşeli ve eğlenceli anlamına gelen bir sözcüktü rigolo. Hepimiz rue Ravignan'ın bitimindeki café'de buluşup birer aperitif alacak, sonra da Picasso'nun atölyesine çıkıp akşam yemeği yiyecektik. Yeni şapkamı giydim ve hep birlikte Montmartre'a gidip o café'de buluştuk.

Gertrude Stein'la birlikte café'ye girdiğimizde içeride bir sürü insan

vardı, bu kalabalığın tam ortasında da uzun ince bir genç kız uzun ince kollarını açmış, bir ileri bir geri sallanıp duruyordu. Kızın ne yaptığını anlayamamıştım, besbelli jimnastik yapmıyordu, çok şaşırtıcı bir şeydi bu yaptığı ama kızın çok baştan çıkarıcı bir görünümü vardı doğrusu. Nedir bu, diye fısıldadım Gertrude Stein'a. Aa Marie Laurencin bu, korkarım biraz fazla aperitif almış. Hani Fernande'ın bana sözünü ettiği, o hayvan gibi sesler çıkaran ve Pablo'nun sinirine dokunan yaşlı hanım bu mu? Pablo'nun sinirine dokunmasına dokunuyor ama çok genç bir hanımdır ve de içkiyi biraz fazla kaçırmış, dedi Gertrude Stein içeri girerken. Tam o anda café'nin kapısında şiddetli bir gürültü oldu ve çok iri, çok heyecanlı ve çok öfkeli bir halde Fernande belirdi. Félix Potin, dedi, yemeği göndermedi. Herkes bu kötü haberden etkilenmiş gibiydi, ama ben, Amerikalı tavrımla, gel, dedim Fernande'a, hemen gidip telefon edelim. O günlerde Paris'te telefon edilmezdi, hele bir erzak mağazasına hiçbir zaman telefon edilmezdi. Ama Fernande buna razı oldu ve birlikte dışarı çıktık. Nereye gittiysek ya telefon yoktu ya da bozuk bir telefon vardı. Sonunda çalışan bir telefon bulduk ama Félix Potin kapanmıştı ya da kapanmak üzereydi, yalvarmalarımıza hiç kulak asmadılar. Fernande çok üzgün bir haldeydi ama sonunda onu Felix Potin'in göndermediği yemeklerin tam olarak ne olduğunu söylemeye razı ettim ve Montmartre'daki küçük bir dükkânda, sonra bir başka küçük dükkânda o yemeklerin yerini tutabilecek bir şeyler bulduk. Fernande sonunda riz à la Valenciennes'den bol bol yaptığı için bu yemeğin her şeyin yerini tutabileceğini bildirdi, öyle de oldu gerçekten.

Café'ye geri döndüğümüzde daha önce orada olanların neredeyse hepsi gitmiş, yerlerine yeni birtakım kişiler gelmişti, Fernande hepsine bizimle birlikte gelmelerini söyledi. Yokuşu tırmanmaya çalışırken bütün grubun önümüzde yürüdüğünü gördük. Grubun tam ortasında Marie Laurencin sesi hep tiz ve tatlı, kolları hep ince zarif ve uzun bir yanında Gertrude Stein'ın, öbür yanında da Gertrude Stein'ın erkek kardeşinin desteğiyle, bir onun bir diğerinin kollarına düşerek ilerliyordu. Guillaume yoktu tabii, herkes yerine yerleştikten sonra Rousseau'yu getirecekti o.

Fernande ağır ağır ilerleyen bu alayı geçti, ben de arkasından gittim ve birlikte atölyeye vardık. Pek etkileyici bir hali vardı atölyenin. Birkaç sehpa, marangoz sehpası almışlar, bu sehpaların üzerine tahta parçaları dizmişlerdi, tahtaların çevresinde de banklar vardı. Bu masanın

başucunda yeni edinilen şey, Rousseau'nun tablosu duruyordu, tablo bayraklar ve çelenklerle donatılmıştı ve her iki yanında da ne yontuları olduğunu şu anda hatırlamadığım kocaman yontular vardı. Çok görkemli ve çok şenlikli bir görünümdü bu. Riz à la Valenciennes herhalde aşağıda Max Jacob'un stüdyosunda pişiyordu. Picasso'yla arası iyi olmadığı için gelmemişti Max ama pilavla erkeklerin paltoları için onun stüdyosunu kullanıyorlardı. Hanımlar mantolarını, ıspanaklı günlerinde Van Dongen'e, şimdiyse Vaillant adında bir Fransız'a ait olan ön stüdyoya koyacaklardı. Sonradan Juan Gris'in tuttuğu stüdyoydu bu.

Ben şapkamı henüz bir yere koyup atölyedeki düzenlemeyi övmeye başlamıştım ki, o sırada Fernande da boyuna Marie Laurencin'e sövüp saymıştı, grup atölyeye geldi. Fernande kocaman heybetli cüssesiyle grubun önüne dikilip onları durdurdu, Marie Laurencin'in partisini mahvetmesine izin vermeyecekti. Ciddi bir parti, Rousseau için verilen ciddi bir şölen olacaktı bu ve böyle bir davranışa ne Pablo ne de kendisi hoşgörü gösteremezdi. Tabii Pablo bütün bunlar olurken grubun en arkasında gözden ırak duruyordu. Gertrude Stein yarı İngilizce, yarı Fransızca, lanet olsun, Marie Laurencin'i o korkunç yokuştan çıkaracağım diye boşuna mı uğraşım ben, diye Fernande'a çıkıştı. Yo gerçekten olacak şey değildi bu, sonra Gertrude Stein Fernande'a Guillaume Apollinaire'le Rousseau'nun her an gelebileceğini ve onlar gelmeden önce geleneğe uygun olarak herkesin yerine oturmuş olması gerektiğini hatırlattı. O arada Pablo da öne doğru çıkıp onların yanına gelerek evet evet, dedi ve Fernande da boyun eğdi. Öteden beri Guillaume Apollinaire'den, onun ciddiyetinden ve zekâsından çekinirdi Fernande, böylece hepsi içeri girdi. Herkes oturdu.

Herkes oturdu ve herkes pilavla öbür yiyecekleri yemeye başladı, yani Guillaume Apollinaire'le Rousseau gelir gelmez demek istiyorum, onlar da çok geçmeden gelmişlerdi zaten ve çılgınca alkışlanmışlardı. Gelişlerini ne kadar da iyi hatırlıyorum. Rousseau küçük bir sakalı olan, ufacık tefecik cılız solgun, her yerde rastlanacak tipte bir Fransız. Guillaume Apollinaire, ince hatlı kırmızı yüzlü, siyah saçlı ve güzel tenli bir adam. Herkes tanıştırıldı ve herkes gene yerine oturdu. Guillaume yavaşça gidip Marie Laurencin'in yanına oturdu. Guillaume'u görür görmez, epey sakinleşmiş bir halde Gertrude Stein'ın yanında oturmakta olan Marie Laurencin gene ellerini kollarını sallayarak çığlıklar atmaya başladı. Guillaume onu dışarı çıkarıp alt kata götürdü ve epey uzun bir

süre sonra geri döndüler, Marie'nin bir iki çürüğü vardı ama ayılmıştı. O arada herkes her şeyi yemiş ve şiir faslı başlamıştı. Aa evet, ondan önce Lapin Agile'le Apaş Üniversitesi'nin Frédéric'i yanından hiç ayırmadığı eşekle birlikte gezine gezine içeri girmiş, kendisine bir kadeh içki verilmiş, sonra yine gezine gezine çıkıp gitmişti. Bundan kısa bir süre sonra da partiyi duyan birtakım İtalyan sokak şarkıcıları içeri doluştu. Fernande masanın öbür ucunda ayağa kalktı, yüzü kıpkırmızı ve işaret parmağı havada, bunun o tür bir parti olmadığını söyledi, şarkıcılar da hemen yaka paça dışarı atıldı.

Şölende kimler mi vardı. Biz vardık, Salmon, yani o zamanlar yeni yeni yetişen bir gazeteci şair olan, André Salmon vardı, Pichot ve Germaine Pichot, Braque ve belki de Marcelle Pichot da vardı, Marcelle Pichot'nun olup olmadığını pek hatırlamıyorum, yalnız o sıralarda ondan söz edildiğini biliyorum, sonra Raynal'lar, Agero'lar yani sahte Greco'yla karısı ve hiç tanımadığım ve de hatırlamadığım birkaç çift vardı, bir de Vaillant vardı, çok tatlı sıradan bir Fransız'dı bu genç adam ve ön stüdyo da onundu.

Tören başladı. Guillaume Apollinaire ayağa kalkıp ciddi bir övgü konuşması yaptı, neler söylediğini hiç mi hiç hatırlamıyorum ama söylevini kendi yazdığı bir şiirle noktaladı, şiirini yer yer şarkıya dönüştürdü ve la peinture de ce Rousseau* biçimindeki nakarat bölümünde herkes ona eşlik etti. Sonra başka biri, galiba Raynald'dı, hatırlamıyorum, ayağa kalktı ve kadehler tokuşturuldu, derken birdenbire, arkadaşımın yanında oturup ciddi ciddi yazından ve gezilerden söz etmekte olan André Salmon hiç de sağlam sayılmayacak masanın üstüne atladı ve doğaçtan bir övgü söyleviyle bir şiir döktürdü. Sonunda kocaman bir kadehi kaptığı gibi kafasına dikti ve hemen kafayı bulup çıldırmışçasına sağa sola saldırmaya başladı. Erkekler onu tuttular, yontular sallandı, irikıyım bir adam olan Braque bir koluyla yontulardan birini yakaladı, o öylece durup yontuları tutarken Gertrude Stein'ın erkek kardeşi de, o da irikıyım bir adamdı, cılız Rousseau'yla kemanını koruyordu. Öbürleri Picasso'nun önderliğinde, ufak tefek olmasına karşın çok güçlüdür Picasso, Salmon'u sürükleye sürükleye ön atölyeye götürdüler ve kapıyı da üstünden kilitlediler. Herkes geri döndü ve yerine oturdu.

Ondan sonra gece çok sakin geçti. Marie Laurencin incecik bir sesle

* Bu Rousseau'nun resmi. (ç.n.)

çok güzel birkaç eski Normandiya türküsü söyledi. Agero'nun karısı Limousine yöresine özgü çok güzel birkaç eski türkü söyledi. Picasso olağanüstü güzel bir dinsel İspanyol dansı yaptı, dansın sonunda yere yatarak çarmıha gerilmiş bir İsa görünümüne büründü. Guillaume Apollinaire ciddi bir tavırla bana ve arkadaşıma yaklaşıp birkaç Kızılderili türküsü söylememizi rica etti. Ne var ki ne arkadaşım ne de ben bunu yapabilecek durumda değildik ve Guillaume Apollinaire'le orada bulunan herkes buna çok üzüldü. Rousseau neşe ve sevecenlikle keman çaldı, bize yazdığı oyunlarla Meksika anılarını anlattı. Gece sonuna değin huzur içinde geçti ve aşağı yukarı sabahın üçünde hep birlikte şapkalarımızı ve paltolarımızı alıp eve gitmek üzere onları bıraktığımız ve Salmon'un kapatıldığı atölyeye girdik. Salmon divanda sakin sakin uyuyordu, çevresindeyse yarısı çiğnenmiş bir kutu dolusu kibritle küçük bir mavi telgraf ve de benim sarı şapka süsüm duruyordu. Sabahın üçünde ne hale geldiğimi bir düşünün. Gelgelelim Salmon pek tatlı, pek kibar bir halde uyandı ve hep birlikte sokağa çıktık. Derken birdenbire Salmon çılgın gibi bağırarak yokuş aşağı koşmaya başladı.

Gertrude Stein ve erkek kardeşi, arkadaşım ve ben, hepimiz bir taksiye binip Rousseau'yu eve götürdük.

Bundan aşağı yukarı bir ay sonra, Paris'in karanlık bir kış öğleden sonrasında acele acele eve doğru giderken birinin beni izlediğini sezdim. Adımlarımı giderek sıklaştırdım, ayak sesleri de giderek yaklaştı ve birinin matmazel, matmazel, diye seslendiğini duydum. Döndüm. Seslenen Rousseau'ydu. Ah matmazel, dedi, karanlık bastıktan sonra tek başınıza dolaşmamalısınız, evinize kadar size eşlik edebilir miyim. Ve öyle de yaptı.

Bundan kısa bir süre sonra Kahnweiler Paris'e geldi. Bir Fransız kadınla evli bir Alman'dı Kahnweiler ve uzun yıllar İngiltere'de yaşamışlardı. Kahnweiler İngiltere'de ticaret işiyle uğraşmış, bir gün Paris'te bir resim dükkânı açma hayalini gerçekleştirebilmek için para biriktirmişti. Sonunda hayalini gerçekleştireceği an gelmiş, rue Vignon'da güzel küçük bir resim galerisi açmıştı. Önce sakıngan davranıp işi biraz ağırdan aldı Kahnweiler, sonra da yazgısını bütün bütüne Kübist gruba bağladı. İlk başta birtakım sorunlar da oldu, Picasso her zamanki kuşkuculuğu yüzünden Kahnweiler'le pek fazla iş yapmak istemiyordu. Kahnweiler'le pazarlığı hep Fernande yapıyordu, ama sonunda hepsi Kahnweiler'in ilgisinin ve bağlılığının içten olduğunu, gerçekten on-

ların resimlerini pazarlayabileceğini ve pazarlayacağını anladı. Hepsi onunla sözleşme yaptı, o da savaşa değin onlar için elinden gelen her şeyi yaptı. Kübist grubun dükkânına girip çıktığı öğleden sonraları, Kahnweiler'e gerçekten Vasari'yle* geçirilmiş öğleden sonraları gibi geliyordu. Onlara, onların gelecekteki başarılarına inanıyordu Kahnweiler. Savaştan hemen önceki yıl Juan Gris'i de bu gruba kattı. Savaşın çıkmasından tam iki ay önce de Gertrude Stein, Kahnweiler'in galerisinde ilk Juan Gris tablolarını gördü ve bu tabloların üçünü satın aldı.

Picasso, o günlerde Kahnweiler'e Fransız vatandaşlığına geçmesini, yakında savaş çıkacağını ve o zaman kıyamet kopacağını belirttiğini söyler hep. Kahnweiler de hep bunu askerlik çağını atlattıktan sonra yapacağını ama tabii ikinci kez askerlik yapmak istemediğini söylüyordu. Savaş çıktı, o sırada Kahnweiler ailesiyle birlikte İsviçre'de tatildeydi ve geri dönemedi. Paris'te ne kadar malı mülkü varsa hepsine el kondu.

Hükümetin Kahnweiler'in resimlerinin, savaştan önceki üç yıl içinde yapılmış Kübist resimlerin neredeyse tümünün satışı için düzenlediği açık arttırma, savaştan sonra eski gruptaki herkesin yeniden bir araya gelmesini sağlayan ilk olaydı. Bütün eski resim tüccarları, artık savaş sona erdiği için, Kübizm'i yok etme yönünde oldukça bilinçli bir biçimde çaba harcıyorlardı. Müzayedeyi yönetecek olan eksper aynı zamanda çok tanınmış bir resim satıcısıydı, böyle bir niyetinin olduğunu açık açık söylemişti. Fiyatları olabildiğince düşük tutacak, alıcıları olabildiğince caydırmaya çalışacaktı. Sanatçılar böyle bir şeye karşı kendilerini nasıl savunabilirlerdi.

Resimlerin satış için halka sergilenmesinden bir iki gün önce Braque'larla birlikteydik, Marcelle Braque, yani Braque'ın karısı, bir karara vardıklarını söyledi. Picasso'yla Juan Gris İspanyol oldukları için hiçbir şey yapamazlardı, müzayedeyse Fransız hükümetince düzenleniyordu. Marie Laurencin yasal açıdan Alman sayılıyordu, Lipschitz Rus'tu ve o yıllarda Rus olmak pek popüler bir şey değildi. Braque ise, bir çarpışmada croix de guerre** kazanmış, subay rütbesine yükseltilmiş, légion d'honneur kazanmış ve başından çok kötü bir yara almış

* Giorgio Vasari (1511-1574). İtalyan ressam, mimar ve sanat tarihçisi. İlk sanat tarihçilerimdendir. Çeşitli ressam, mimar ve yontucular, özellikle Michelangelo üzerine birtakım biyografileri vardır. En ünlü yapıtı "Ünlü İtalyan Mimar, Ressam ve Yontucularının Yaşamı"dır. (ç.n.)

** Savaş madalyası. (ç.n.)

bir Fransız olarak dilediğini yapabilirdi. Müzayede eksperiyle kavga etmek için geçerli bir nedeni de vardı. Ekspere resimlerini alma olasılığı olan kişilerin bir listesini göndermişti Braque, resimleri bir açık artırmada satılacak olan sanatçılara her zaman verilen bir ayrıcalıktı bu, oysa bu kişilere katalog gönderilmemişti. Müzayedeye gittiğimizde görevini çoktan yapmıştı Braque. İçeri girdiğimizde kavga daha yeni bitmişti. Ortalığı bir telaştır almıştı.

Braque eksperin yanına gitmiş ve ona görevini açıkça savsakladığını söylemişti. Eksper de canı ne istediyse onu yaptığını, bundan sonra da canı ne isterse onu yapacağını söylemiş ve Braque'a Normandiya domuzu demişti. Braque da ona vurmuştu. İriyarı bir adamdır Braque, oysa eksper öyle değildi ve Braque fazla sert vurmamaya çalışmışsa da adam yere düşmüştü. Polisler gelmiş, ikisini de karakola götürmüşlerdi. Karakolda her ikisi de kendi öyküsünü anlatmıştı. Tabii Braque bir savaş kahramanı olarak büyük bir saygıyla karşılanmışı ve bildik tarzıyla ekspere sen diye hitap edince eksper iyiden iyiye sinirlenip kendini kaybetmiş, sonra da sulh yargıcı tarafından herkesin önünde adamakıllı paylanmıştı. Olayın bitiminden hemen sonra Matisse geldi ve daha önce olanlarla o anda olanları öğrenmek istedi, Gertrude Stein da bütün olup bitenleri ona anlattı. Matisse de, tam Matisse tarzında bir sözdü bu, Braque a raison, celui-là a volé la France, et on sait bien ce que c'est que voler la France,* dedi.

Gerçekte alıcılar ürküp kaçmış ve Derain'inkiler dışında bütün resimler çok ucuza gitmişti. Resimleri çok düşük fiyatlarla satılan zavallı Juan Gris yüreklilikle durumu kabullenmeye çalışıyordu. Gene de onurlu bir fiyata gittiler, dedi Gertrude Stein'a, ama çok üzgündü.

Neyse ki ertesi yıl, Fransa'ya karşı hiç savaşmamış olan Kahnweiler'in ülkeye dönmesine izin verildi. Öbürlerinin artık ona gereksinmesi kalmamıştı gerçi ama umarsız Juan'ın ona çok büyük bir gereksinimi vardı ve Kahnweiler'in bütün o zorlu yıllar boyunca Juan Gris'e gösterdiği bağlılık ve cömertlik, ancak Juan'ın, ölümünden hemen önce üne kavuşup başka resim satıcılarından cazip teklifler aldığı zaman ona gösterdiği bağlılık ve cömertlikle karşılaştırılabilir.

Kahnweiler'in Paris'e gelişi ve ticari yönden Kübistlerin davasını

* Braque haklı, o adam Fransa'yı soydu ve Fransa'yı soymanın ne demek olduğu da açık. (ç.n.)

üstlenmesi bütün Kübistlerin yaşamında büyük bir değişim yarattı. Hem içinde yaşadıkları gün hem de gelecekleri güvence altındaydı artık.

Picasso'lar rue Ravignan'daki eski stüdyodan Clichy Bulvarı'ndaki bir daireye taşındılar. Fernande mobilyalar almaya başladı, bir hizmetçi tuttu, bu hizmetçi sufle de yapıyordu tabii. Bol güneş alan güzel bir daireydi bu. Ne var ki genelde eskisi kadar mutlu değildi pek Fernande. Evlerine pek çok kişi gelip gidiyordu, hatta akşamüstü çayları bile oluyordu. Braque da sık sık oraya gidiyordu, o günlerde Braque'la Picasso arasındaki yakınlık doruğundaydı ve gene o günlerde ikisi de ilk kez resimlerine müzik aletlerini katmaya başlamıştı. Picasso'nun konstrüksiyon yapmaya başlaması da gene o dönemde olmuştu. Picasso çeşitli nesneleri alıp natürmort tarzında konstrüksiyonlar yapıyor, sonra da bunların fotoğraflarını çekiyordu. Sonradan kâğıt parçalarıyla da birtakım konstrüksiyonlar yaptı ve bunlardan birini Gertrude Stein'a verdi. Belki de şu anda var olan tek kâğıt konstrüksiyonu da budur.

Poiret'nin adını ilk duyuşum da gene o dönemde oldu. Seine nehri üzerinde bir yüzenevi vardı Poiret'nin, bu yüzenevde bir parti vermiş ve partiye Pablo'yla Fernande'ı da çağırmıştı. Fernand'a yaldızlı bir saçağı olan pembe renkli çok güzel bir eşarp vermişti, bir de cam elyafından yapılmış bir şapka süsü vermişti, o günlerde hiç duyulmamış yepyeni bir fikirdi bu. Fernande bu süsü bana verdi, ben de sivri tepeli küçük bir hasır şapkaya takıp yıllarca kullandım onu. Hâlâ duruyordur belki de bu süs.

Sonra Kübistlerin en genci olan biri vardı. Bu genç adamın adını hiçbir zaman öğrenemedim. O sıralarda askerliğini yapıyordu ve diplomat olma yolundaydı. Onu bu gruba sürükleyen neydi, resim yapıyor muydu, bilmiyorum. Bütün bildiğim Kübistlerin en genci olarak tanınmasıydı.

Fernande'ın o günlerde bana sık sık sözünü ettiği bir arkadaşı vardı. Marcoussis'le birlikte yaşayan Eve'di bu. Ve bir akşam dördü birden, Pablo, Fernande, Marcoussis ve Eve, rue de Fleurus'e geldi. Marcoussis'i, yıllar sonra yeniden karşılaşana değin, bir tek o gece gördük.

Fernande'ın Eve'den hoşlanmasının nedenini çok iyi anlamıştım. Dediğim gibi Fernande'ın en sevdiği kadın kahraman Evelyn Thaw'du, ufacık tefecik ve olumsuz Evelyn Thaw. İşte Eve de küçücük bir Fransız Evelyn Thaw'du, ufacık tefecik, kusursuz bir Evelyn Thaw.

Bundan kısa bir süre sonra Picasso bir gün eve geldi ve Gertrude Stein'a rue Ravignan'da bir atölye tutmaya karar verdiğini söyledi. Orada

daha iyi çalışabilecekti. Eski atölyesini tutamadı, alt katta bir atölye tuttu. Bir gün onu görmek için oraya gittik. Picasso atölyesinde değildi, Gertrude Stein da şaka olsun diye kartvizitini bıraktı. Birkaç gün sonra atölyeye yine gittik, Picasso, üstüne ma jolie* sözcükleri yazılmış, alt köşesine de Gertrude Stein'ın kartvizitinin resmi çizilmiş bir tablo üzerinde çalışıyordu, Atölyeden ayrıldığımızda, kesinlikle Fernande değil bu ma jolie, acaba kim, dedi Gertrude Stein. Birkaç gün sonra bunu öğrendik. Pablo Eve'le kaçmıştı.

Bu olay ilkbaharda olmuştu. Hepsi, belki de Manolo'nun etkisiyle, yaz gelince Perpignan yakınındaki Céret'ye gitmeyi alışkanlık haline getirmişti, bütün bu olup bitenlere karşın gene oraya gittiler. Fernande Pichot'larla, Eve de Pablo'yla birlikte oradaydılar. Korkunç kavgalar çıktı ve sonra herkes Paris'e döndü.

Bir akşam, biz de dönmüştük, Picasso geldi. Gertrude Stein'la ikisi baş başa uzun uzun konuştular. Gelen Pablo'ydu, dedi Gertrude Stein onu geçirdikten sonra, Fernande'la ilgili hayret verici bir şey söyledi Pablo, Fernande'ın güzelliğinin onu her zaman etkilediğini ama artık onun saçma sapan hareketlerine dayanamadığını söyledi. Sonra Gertrude Stein, Pablo'yla Eve'in şimdi Raspail Bulvarı'na yerleştiklerini ve yarın onları görmeye gideceğimizi söyledi.

O arada Gertrude Stein Fernande'dan bir Fransız kadınının sır saklayıcı tavrıyla yazılmış, çok onurlu ve resmi anlatımlı bir mektup aldı. Fernande mektubunda Gertrude Stein'a, onun her zaman Pablo'nun dostu olduğunu çok iyi anladığını, Gertrude'un her zaman kendisine anlayış ve sevecenlik göstermiş olmasına karşın, artık Pablo'yla ayrıldıklarına göre, doğal olarak bundan böyle Gertrude'la aralarında hiçbir ilişki olamayacağını, onun Pablo'yla olan dostluğundan ötürü başka hiçbir seçeneğin kalmadığını belirtmek istediğini söylüyordu. Gertrude Stein'la olan ilişkisini her zaman zevkle anacak ve bir gün başı sıkışacak olursa kendisine Gertrude Stein'ın cömertliğine sığınma iznini verecekti.

Ve böylece Picasso bir daha dönmemek üzere Montmartre'dan ayrıldı.

Rue de Fleurus'e ilk geldiğimde Gertrude Stein *Üç Yaşam*'ın dizgi provalarını düzeltiyordu. Çok geçmeden bu düzelti işinde ona yardım etmeye başladım ve bundan kısa bir süre sonra da kitap yayımlandı. Gertrude Stein'dan gazete kupürü toplayan Romeike bürosuna abone olma-

* Güzelim; tatlım. (ç.n.)

ma izin vermesini istedim, Romeike'nin *San Francisco Argonaut* gazetesindeki reklamı ta çocukluk yıllarımda hayallerimi süsleyen bir şeydi. Çok geçmeden kupürler gelmeye başladı.

Hiç bilinmeyen biri tarafından kendi yayını olarak basılan bu kitaptan söz eden gazete sayısı, şaşılacak derecede yüksek oldu. Gertrude Stein'ın en hoşuna giden eleştiri yazısı *Kansas City Star*'dakiydi. Hem o günlerde hem de daha sonraki yıllarda sık sık bu yazıyı kimin yazmış olabileceğini sordu durdu Gertrude Stein ama bunu hiçbir zaman öğrenemedi. Çok sevecen, çok hoşgörülü bir yazıydı bu. Gertrude Stein daha sonra başka kişilerin söylediği şeyler karşısında cesareti kırıldığında o sıralar ona büyük bir avunç verdiği için bu yazıya sığınırdı hep. *Kompozisyon Olarak Açıklama*'da (Composition as Explanation), insan bir şey yazdığında, yazdığı şeyin ilkin açık seçik bir biçimde anlaşılır göründüğünü, sonra insanın yavaş yavaş kuşkuya düşmeye başladığını, ama sonra yazdığı şeyi yeniden okuyunca, tıpkı yazma aşamasında olduğu gibi, gene kendini yazdığı şeye kaptırdığını söyler Gertrude Stein.

Gertrude Stein'ı bu ilk kitabıyla ilgili olarak sevindiren bir başka şey, H. G. Wells'den coşku dolu kısa bir mektubun gelmesi oldu. Yıllar boyu bu mektubu hep ayrı bir yerde sakladı Gertrude Stein, onun için çok şey ifade ediyordu bu mektup. O günlerden birinde H. G. Wells'e mektup yazdı ve ikisi defalarca görüşmeye niyetlendilerse de nedense hiç görüşmediler. Ve şu anda da görüşeceğe benzemiyorlar.

Gertrude Stein o sıralarda *Amerikalıların Oluşumu*'nu yazıyordu. Kitap bir ailenin tarihçesinden bu ailenin tanıdığı bütün insanların tarihçesine ve daha sonra da her şeyin ve her insanın tarihçesine dönüştü. Ama bütün bunlara karşın bir kahraman vardı gene de ve bu kahraman kitabın sonunda ölüyordu. Kahramanın öldüğü gün, Mildred Aldrich'in dairesinde Gertrude Stein'la karşılaştım. Mildred Gertrude Stein'dan çok hoşlanırdı, kitabın sonuna da içten bir ilgi duymuştu. Kitap bin sayfanın üstündeydi, daktilo işini de ben üstlenmiştim.

Her zaman söylerim, bir resmin ya da bir nesnenin gerçekten nasıl bir şey olduğunu her gün bu resmin ya da nesnenin tozunu almadan anlayamazsınız, bir kitabın nasıl bir şey olduğunu da bu kitabı daktilo etmeden ya da dizgi provalarının düzeltisini yapmadan anlayamazsınız. O zaman bu kitap salt okumanın veremeyeceği birtakım şeyler verir size. Uzun yıllar sonra Jane Heap Gertrude Stein'ın yapıtlarının dizgi provalarının düzeltisini yapana değin bu yapıtların değerini kavrayamadığını

söyledi.

Amerikalıların Oluşumu bittiğinde, Gertrude Stein genç uzun olmasını tasarladığı ve *Uzun Neşeli Bir Kitap* (A Long Gay Book) adını verdiği bir başka kitaba başladı ama sonunda hiç de uzun olmadı bu kitap, ne bu kitap ne de aynı dönemde yazmaya başladığı *Pek Çok Kadın* (Many Many Women) adlı kitabı uzun oldu, çünkü her ikisi de portre yazımı yüzünden kesintiye uğradı. İşte portre yazımı da böyle başladı.

Hélène pazar akşamları kocasıyla birlikte evinde kalıyordu, daha doğrusu bize gelmeye hep can atıyordu ama biz çoğun kendisini sıkıntıya sokmamasını söylüyorduk ona. Yemek pişirmeyi severim ben, beş dakikada işini bitiriveren çok usta bir ahçıyımdır, ayrıca Gertrude Stein da zaman zaman benim Amerikan yemekleri yapmamdan hoşlanıyordu. Bir pazar akşamı harıl harıl bu yemeklerden birini yapmaya uğraşıyordum, sonra atölyede bulunan Gertrude Stein'a seslenip yemeğe gelmesini söyledim. Gertrude Stein çok heyecanlı bir halde içeri girdi ve masaya oturmamakta direttı. Bak, sana bir şey göstermek istiyorum, dedi. Ben, hayır olmaz, bu yemeğin sıcakken yenmesi gerekiyor, dedim. O, hayır, dedi, ilk önce bunu görmelisin. Gertrude Stein hiçbir zaman sıcak yemek yemeyi sevmez, bense yediğim yemeğin sıcak olmasını isterim, bu konuda bağdaşamayız hiç. Gelgelelim yemek bir kez tabağa kondu mu bir daha ısıtılamayacağını ama soğumasının beklenebileceğini kabul eder Gertrude Stein onun için yemeği sofraya dilediğim kadar sıcak getirmem konusunda anlaşmaya varmış durumdayız. Bütün karşı çıkmalarıma ve yemeğin de soğumasına karşın gösterdiği şeyi okumak zorunda kaldım. O küçücük not defterinin hem ön hem de arka yüzleri yazılarla doldurulmuş küçücük sayfaları hâlâ gözümün önündedir. *Ada* başlıklı bir portreydi bu, *Coğrafya ve Oyunlar*'daki (Geography and Plays) portrelerin de ilkiydi. Portreyi okumaya başladım ve benimle eğlendiği duygusuna kapılıp ona karşı çıkım, şimdi de özyaşamöyküme karşı çıktığımı söylüyor. Sonunda portrenin tümünü okudum ve çok beğendim. Sonra oturup yemeğimizi yedik.

Uzun bir portre dizisinin başlangıcıydı bu. Gertrude Stein neredeyse tanıdığı bütün kişilerin portresini yazdı, bu portrelerde her türlü yaklaşımı ve her türlü biçemi kullandı.

Ada'yı Matisse'le Picasso'nun portreleri izledi ve gerek bu portrelere gerekse Gertrude Stein'a büyük bir ilgi duyan Stieglitz *Camera Work*'ün özel bir sayısında bu portreleri yayımladı.

Sonra eve gelip giden herkesin kısa kısa portrelerini yazmaya başladı Gertrude Stein. Amerikalı illüstrasyoncu A. B. Frost'un oğlu Arthur Frost'un da bir portresini yazdı. Matisse'in öğrencisiydi Frost ve portresini okuyup kendi portresinin hem Matisse'in hem de Picasso'nun portresinden üç sayfa daha uzun olduğunu öğrendiğinde duyduğu kıvanç görülecek şeydi.

A. B. Frost Arthur Frost'un Matisse'e bağlanmasına yol açan Pat Bruce'a oğlundan yakınarak Arthur'un gelenekçi bir ressam olarak ün ve para kazanma yoluna girdiğini fark etmemesini çok üzücü bulduğunu söyledi. Bir atı suya götürebilirsiniz ama suyu ona zorla içiremezsiniz, dedi Pat Bruce. Çoğu at suyu içer, Mr. Bruce, dedi A. B. Frost.

Bruce, yani Patrick Henry Bruce, Matisse'in ilk ve en ateşli öğrencilerinden biriydi ve çok geçmeden küçük küçük Matisse'ler yapmaya başlamıştı, ama mutlu değildi. Gertrude Stein'a mutsuzluğunun nedenlerini açıklarken, boyuna büyük sanatçıların çektiği acılardan, büyük sanatçıların trajik mutsuzluğundan söz edilir ama gene de bu sanatçılar büyük sanatçıdır, dedi. Küçük bir sanatçı da büyük sanatçılara özgü bütün trajik mutsuzluğu ve acıları yaşar ama gene de büyük sanatçı olmaz.

Gertrude Stein Nadelman'ın, ayrıca yontucu Mrs. Whitney'in koruyuculuğu altında olan Lee ile Russel'ın, ilk ve en iyi İngiliz arkadaşı Harry Phelan Gibb'in de portrelerini yazdı. Sonra Manguin'in, Roché'nin, Purrmann'ın ve Paris'teki Hıristiyan Bilim Kilisesi'nin yöneticisiyle evlenip kadını mahveden o şişman İsveçli yontucu David Edstrom'un portrelerini yazdı. Ve Brenner'ın, yaptığı hiçbir şeyi tamamlamayan yontucu Brenner'ın portresini yazdı. Brenner'ın olağanüstü bir tekniği ama çalışmasını engelleyen bir sürü saplantısı vardı. Gertrude Stein onu çok severdi, hâlâ da sever. Bir kezinde haftalarca ona poz vermiş ve Brenner onun çok güzel yarım bir portre yontusunu yapmıştı. Daha sonra Brenner ve Cody birkaç sayı sürdürebildikleri *Soil* adında küçük bir eleştiri dergisi çıkardılar ve Gertrude Stein'ın yazılarını ilk yayımlayan kişilerden oldular. Bu dergiden önce Gertrude Stein'ın yazdığı bir şeyi basan tek dergi Allan Norton'un yayımladığı küçük *Rogue* dergisiydi, bu dergide Gertrude Stein'ın Lafayette Galerisi'ne ilişkin betimlemesi yayımlanmıştı. Tabii bunlar çok daha sonra ve Carl Van Vechten sayesinde oldu.

Gertrude Stein, Miss Etta Cone'la kızkardeşi Doktor Claribel Cone'un portrelerini de yazdı. Miss Furr ve Miss Skeene başlıkları

altında Miss Mars ile Miss Squires'ın portrelerini de yazdı. Mildred Aldrich'le kızkardeşinin portreleri de yazıldı. Herkese kendi portresi verilip okutuluyor, herkes okuduğu şeyden memnun kalıyor ve gerçekten çok zevkli anlar yaşanıyordu. O kışın büyük bir bölümü bu portrelerle geçti ve sonra İspanya'ya gittik.

İspanya'da Gertrude Stein *Sevecen Düğmeler*'i (Tender Buttons) oluşturacak yazılarını yazmaya başladı.

İspanya'ya bayıldım. Birkaç kez gittik İspanya'ya, her gidişimde bu ülkeyi daha da çok sevdim. Gertrude Stein benim İspanya ve İspanyollar dışında her konuda yansız davrandığımı söyler hep.

İspanya'da dosdoğru Avila'ya gittik, daha görür görmez Avila'ya gönlümü kaptırıp ben sonsuza değin burada yaşamalıyım diye tutturdum. Gertrude Stein buna çok sinirlendi, Avila fena yer değil, ama benim Paris'e gereksinmem var, diye diretti. Bense Avila'dan başka hiçbir şeye gereksinmem olmadığı duygusu içindeydim. İkimiz de bu konuda çok hırçınlık ettik. Gene de orada on gün kaldık ve Azize Theresa Gertrude Stein'ın gençlik yıllarının en büyük kadın kahramanı olduğu için on gün çok güzel geçti. Bundan birkaç yıl önce yazdığı *Dört Aziz* (Four Saints) operasında, Avila'nın beni derinden etkileyen kır görünümlerini betimler Gertrude Stein.

Avila'dan Madrid'e geçtik ve orada Gertrude Stein'ın Baltimore'dan tanıdığı eski arkadaşı Bryn Mawr'un Georgiana King'iyle tanıştık. *Üç Yaşam* üzerine yazılan ilk eleştirilerin en ilginçlerinden bazılarını da Georgiana King yazdı. O sıralar İspanya'nın katedrallerini konu alan *Street*'in son düzeltmelerini yapıyordu Georgiana King ve işi nedeniyle İspanya'nın her yanını gezmişti. Bize de İspanya'yla ilgili çok yararlı öğütler verdi.

O günlerde Gertrude Stein hep fitilli kadifeden yapılmış bir tayyör, bir ceketle etek giyer, başına her zaman Fiesole'deki bir kadına ördürdüğü küçük hasır kasketlerden birini takar, sandalet giyer ve çoğunlukla da yanına bir baston alırdı. O yaz kehribar başlı bir baston kullanmıştı. Picasso'nun yaptığı portrede de kasketle baston dışında üstünde aşağı yukarı aynı giysiler vardı. İspanya için ideal bir giysiydi bu, herkes onun dinsel bir tarikatın üyesi olduğunu sanıyor, bu nedenle de her yerde sonsuz bir saygıyla karşılanıyorduk. Hatırlıyorum, bir kezinde bir rahibe Toledo'daki bir manastır kilisesinin hazinelerini gösteriyordu bize. Mihraba çıkan basamakların yakınında bir yerdeydik. Derken bir gürültü

oldu, Gertrude Stein bastonunu yere düşürmüştü. Rahibenin benzi attı, kilisede dua edenler sıçradılar. Gertrude Stein bastonunu yerden aldı ve ürkü içindeki rahibeye dönüp yatıştırıcı bir sesle, hayır kırılmamış, dedi.

Ben de o günlerde İspanya'ya yaptığımız gezilerde İspanyol tebdili kıyafetim diye tanımlamayı alışkanlık haline getirdiğim bir giysi giyerdim. Sürekli siyah ipek bir manto giyer, siyah bir şapka ve siyah eldiven takardım, kendime taşıma iznini verdiğim tek süs şapkamdaki çok güzel yapma çiçeklerdi. Bu çiçekler köylü kadınların çok ilgisini çekerdi ve bu kadınlar çok saygılı bir tavırla gelip çiçeklerin yapma olduğunu kendi gözleriyle görsünler diye, onlara dokunmak için izin isterlerdi.

O yaz Cuenca'ya da gittik, İngiliz ressam Harry Gibb söz etmişti bize buradan. Harry Gibb her şeyi önceden gören garip bir tipti. Gençliğinde İngiltere'de hayvan ressamı olarak epeyce başarı kazanmıştı, İngiltere'nin kuzeyinde bir yerde doğup büyümüş, sonra evlenip Almanya'ya gitmişti, orada yapmakta olduğu şeyleri yetersiz bulmaya başlamış ve bu arada da Paris'teki yeni resim okulunu duymuştu. Paris'e gelmiş ve hemen Matisse'in etkisine girmişti. Sonradan Picasso'ya ilgi duymaya başladı Gibb ve hem Matisse'in hem de Picasso'nun etkisini yansıtan çok ilginç resimler yaptı. Sonra bütün bunlar onu bir başka şeye, savaş ertesinde Gerçeküstücülerin yapmaya çalıştığı şeyleri oldukça eksiksiz bir biçimde gerçekleştiren bir şeye yöneltti. Harry Gibb'de eksik olan tek şey Fransızlar'ın saveur* dediği, bir resmin inceliği diye tanımlanabilecek özellikti. Bu eksiklikten ötürü resimleri için bir Fransız alıcı kitlesi bulması olanaksızdı. O günlerde hiç İngiliz alıcı kitlesi de yoktu tabii. Harry Gibb iyiden iyiye sıkıntıya düştü. Durmadan sıkıntıya düşüyordu. Ne var ki Harry'nin ve yan yana oturduğum en hoş dâhi eşlerinden biri olan karısı Bridget'ın yürekleri cesaret doluydu ve hayran olunacak bir biçimde her şeye göğüs geriyorlardı, ama sıkıntılı günlerin ardı arkası kesilmiyordu. Sonra durumların biraz düzeldi. Harry ona inanan bir iki koruyucu buldu ve gene aynı dönemde, 1912-1913 döneminde, Dublin'e gidip orada resimlerini sergileyerek, resim sanatında neredeyse bir çığır açtı. Dublin'e giderken Mabel Dodge'ın Curonia Villası'nda bulunan portresinin birkaç kopyasını da yanında götürdü Harry, Mabel Dodge bu portreyi Floransa'da bastırmıştı ve işte bu dönemde

* Tat. (ç.n.)

Dublin'in yazarları café'lerde Gertrude Stein'ın yüksek sesle okunan yazısını dinlediler. Harry Gibb'i konuk eden ve ona hayranlık duyan Doktor Gogarty bu portreyi yüksek sesle okumaya, başkalarına da yüksek sesle okutmaya bayılıyordu.

Sonra savaş çıktı ve zavallı Harry'nin yıldızı tümden sönüverdi, o gün bu gündür de uzun acı dolu bir savaşım içinde. İnişli çıkışlı bir yaşam sürmeye başladı Harry, inişler çıkışlar giderek arttı, ancak bundan kısa bir süre önce şansı yeniden döndü. Gertrude Stein kendi kuşağından iki ressamın, her ikisine de içtenlikli bir sevgi beslediği Juan Gris'le Harry Gibb'in trajik bir yaşama yazgılı olduklarını, ancak ölümlerinden sonra keşfedileceklerini düşünürdü hep. Öleli beş yıl olan Juan Gris kendi payına düşen ünü yeni yeni kazanmaya başladı. Hâlâ hayatta olan Harry Gibb ise hâlâ tanınmayan bir ressam. Gertrude Stein'la Harry Gibb her zaman birbirlerine çok sadık ve birbirlerini çok seven iki dost oldular. Gertrude Stein'ın ilk yazdığı portrelerden biri Harry Gibb'in portresiydi ve bu portre *Oxford Review*'da, sonra da *Coğrafya ve Oyunlar*'da yayımlandı.

İşte Harry Gibb bize Cuenca'dan söz etti ve biz de kıvrıla kıvrıla giden küçük bir demiryolu üzerinde yola koyulduk, demiryolu ıssız bir yerin tam ortasında sona erdi ve karşımızda Cuenca'yı gördük.

Cuenca'yı çok sevdik, Cuenca'nın halkı da bizi çok sevdi. Öylesine sevdi ki yavaş yavaş rahatsızlık vermeye başladı bu sevgi. Derken bir gün sokakta yürürken, birden kasaba halkı, özellikle çocuklar, bizden uzak durmaya başladı. Çok geçmeden üniformalı bir adam yanımıza gelip selam verdi ve kendisinin kasabanın polisi olduğunu, il valisinin ona, çevrede dolaşırken kasaba halkınca rahatsız edilmemizi önlemek için sürekli bizi uzaktan izleme görevi verdiğini, bunun canımızı sıkmayacağını umduğunu söyledi. Hiç de canımızı sıkmadı bu, polis cana yakın bir adamdı, kasaba dışında kendi başımıza gidemeyeceğimiz çok güzel yerlere götürdü bizi. O günlerde İspanya böyleydi işte.

Sonunda gene Madrid'e döndük ve orada Argentina'yla boğa güreşlerini keşfettik. Madridli genç gazeteciler Argentina'yı yeni keşfetmişlerdi. Ona bir müzikholde rastladık, İspanyol danslarını seyretmek için onlara gittik, onu ilk gördüğümüz günü izleyen günlerde her öğleden sonra ve her akşam oraya gittik. Boğa güreşlerine de gittik. İlk başta boğa güreşi bana üzüntü verdi, Gertrude Stein boyuna, şimdi bak, şimdi bakma, derdi, sonunda sürekli olarak bakmayı başardım.

En sonunda Granada'ya geldik ve bir süre orada kaldık, orada Gertrude Stein çok yoğun bir biçimde çalıştı. Granada'yı öteden beri çok severdi Gertrude Stein. İspanya'yı ilk kez Granada'da tanımıştı, İspanyol-Amerikan savaşından hemen sonra, daha Radcliffe College'da öğrenciyken, erkek kardeşiyle birlikte İspanya'yı bir uçtan öbür uca katetmişlerdi. İspanya'da çok güzel günler geçirmişlerdi, Gertrude Stein Bostonlu bir adam ve kızıyla birlikte yemek odasında oturup konuşurlarken korkunç bir ses, bir eşek anırması duymalarını sık sık anlatır. Nedir bu, demişti Bostonlu kız tir tir titreyerek. Aa, demişti baba, Mağribi'nin son nefesi bu.

Granada'da çok eğlendik, hem İngiliz hem İspanyol pek çok kişiyle tanıştık, Gertrude Stein'ın biçemi de gene orada ve o dönemde yavaş yavaş değişmeye başladı. Söylediğine göre, o güne değin yalnızca insanların iç dünyalarıyla, kişilikleri ve içlerinde olup bitenlerle ilgilenmişti, o yaz ilk kez gözle görülebilen dünyanın ritmini anlatma isteğini duymuştu.

Uzun zorlu bir süreçti bu, bakıyor, dinliyor ve betimliyordu. Eskiden olduğu gibi, bugün de, hep dış dünya ve iç dünya sorunsalını çözümleme savaşımı içindedir Gertrude Stein. Ressamların hissettiği ve onları natürmort yapmaya iten o güçlük, yani insanın temelde resmi yapılamayacak bir varlık olması sorunu, resim sanatı konusunda Gertrude Stein'ı öteden beri kaygılandıran olgulardan biridir. Bir kez daha ve bundan çok kısa bir süre önce, ressamlardan birinin bu sorunun çözümüne bir şeyler kattığı düşüncesine vardı Gertrude Stein. Picabia ressamların insan resmi yapma konusundaki sorunları çözmeden hiçbir sorunu çözemeyeceğini bilen bir ressam olduğu için, Gertrude Stein daha önce hiç ilgi duymadığı bu ressama ilgi duyuyor artık. Picabia'nın izinden yürüyen ve bu sorunu göğüslemeye çalışan bir ressam daha var, ama bu sorunun üstesinden gelecek mi bu ressam acaba. Gelmeyecek belki de. Her neyse Gertrude Stein sürekli bu konudan söz eder durur ve işte o sıralarda artık kendisi de bu konuda savaşım vermeye başlayacaktı.

Gertrude Stein o günlerde *Susie Asado*'yu, *Preciocilla*'yı ve *İspanya'daki Çingeneler*'i (Gypsies in Spain) yazdı. Bir betimleme yapmaya çalışırken her şeyi deniyordu. Biraz da sözcük türetmeyi denedi ama kısa sürede bundan vazgeçti. Onun elindeki araç İngiliz diliydi ve bu görev İngiliz diliyle yerine getirilecek, sorun çözülecekti. Uydurma sözcük kullanımı onu rahatsız etmişti, yapay bir duygusallığa sığınma yoluydu bu.

Hayır, o görevine bağlı kaldı, ama Paris'e döndükten sonra nesneleri de betimledi, nesnelerle birlikte mekânları da betimledi ve bunlar İspanya'da gerçekleştirdiği ilk deneylerle birleşerek *Sevecen Düğmeler* adlı kitabı oluşturdu.

Ancak Gertrude Stein temel inceleme konusu olarak her zaman insanları ele aldı ve bunun sonucunda da bitmez tükenmez portre dizileri oluştu.

Her zamanki gibi rue de Fleurus'e döndük.

Rue de Fleurus'e ilk geldiğimde beni çok etkileyen kişilerden biri Mildred Aldrich'di.

Mildred Aldrich o sıralarda ellili yaşların ilk yıllarını sürüyordu ve George Washington yüzlü, ak saçlı, hayran olunacak derecede temiz yeni giysiler ve eldivenlerle dolaşan tıknaz yapılı dinç bir kadındı. Çeşitli uluslardan gelen o karma topluluk içinde çok göze çarpan ve çok hoşnut edici bir kişiydi. Gerçekten de Picasso'nun, c'est elle qui fera la gloire de l'Amérique,* diyebileceği ve nitekim de dediği kişilerden biriydi. İnsanın, böyle bir kadını yarattığı için, kendi ülkesine karşı büyük bir hoşnutluk duymasına yol açıyordu Mildred.

Kızkardeşi Amerika'ya gittiği için Mildred Raspail Bulvarı'yla çıkmaz bir sokak olan rue Boissonade'ın köşesindeki bir binanın en üst katında tek başına yaşıyordu. Evde pencerenin önünde içi kanarya dolu devasa bir kafes vardı. Biz de bunun nedeninin onun kanaryaları çok sevmesi olduğunu düşünürdük hep. Hiç de öyle değildi oysa. Bir kezinde bir kadın arkadaşı yokluğunda bakması için ona kafes içinde bir kanarya bırakmıştı. Mildred, her şeyi çok iyi yaptığı gibi, kafesteki kanaryaya da çok iyi bakmıştı. Bunu gören ve doğal olarak Mildred'ın kanaryaları sevdiğini düşünen bir arkadaşı ona bir kanarya daha vermişti. Tabii Mildred her iki kanaryaya da çok iyi bakmış ve böylece giderek hem kanaryaların sayısı artmış, hem de kafesin boyutları büyümüştü, ne var ki 1914'te Huiry'ye, Marne kıyısındaki Hilltop'a taşındı Mildred ve kanaryaları da sağa sola dağıttı. İleri sürdüğü gerekçe de kırlık yerde kanaryaların kedilere yem olacağıydı. Ama gerçek neden, bir kezinde bana söylediği gibi, aslında kanaryalara katlanamamasıydı.

Ev işlerinde de çok ustaydı Mildred. Bir öğleden sonra evine gittiğimde, onu yatak çarşafını onarırken, hem de çok güzel bir biçimde ona-

* Amerika'nın görkemli geleceğini işte bu kadın yaratacak. (ç.n.)

rırken bulduğumda, onun hakkında çok farklı bir izlenimim olduğu için, çok şaşırmıştım.

Mildred telgraflara bayılırdı, para sıkıntısı çekmeye bayılırdı, daha doğrusu para harcamaya bayılırdı ama para kazanma kapasitesi, gerçekte büyük olduğu halde sınırlı olduğu için, sürekli para sıkıntısı çekerdi. O günlerde Maeterlinck'in *Mavi Kuş*'unu (Blue Bird) Amerika'da sahnelemek için birtakım anlaşmalar yapmaya çalışıyordu. İşin ayarlanması için boyuna telgraf çekmesi gerekiyordu, Mildred'la ilgili ilk anılarımdan biri, bir akşam geç bir saatte Notre-Dame-des-Champs'daki küçük dairemize gelip benden uzun bir telgraf için gerekli olan parayı ödünç vermemi istemesiydi. Birkaç gün sonra para çok güzel bir açelyayla birlikte geri geldi, verdiğim paranın beş katı değerindeydi bu açelya. Tevekkeli iki yakası bir araya gelmiyordu hiç. Ne var ki Mildred'ın anlattığı şeyleri herkes dinlerdi. Dünyada hiç kimse Mildred gibi öykü anlatamazdı. Onun rue de Fleurus'te kocaman koltuklardan birinde oturuşu ve o konuştukça çevresindeki dinleyicilerin giderek artışı hâlâ gözümün önündedir.

Gertrude Stein'ı çok severdi Mildred, onun yapıtlarıyla çok ilgilenirdi, *Üç Yaşam*'a bayılmış, çok heyecanlanmıştı, *Amerikalıların Oluşumu*'ndan çok etkilenmiş ama hafif yollu rahatsız da olmuştu, *Sevecen Düğmeler* ise epey sinirine dokunmuştu, ama her zaman sadık bir dost oldu ve bir kitabı Gertrude Stein yazmışsa o kitapta mutlaka değerli bir şeyler olduğu inancını taşıdı.

Bin dokuz yüz yirmi altı yılında Gertrude Stein Cambridge ve Oxford'da konferanslar verdiğinde Mildred'ın duyduğu sevinç ve kıvanç çok dokunaklıydı. Israrla Gertrude Stein'ın yola çıkmadan önce konferans metinlerini kendisine okumasını istemişti. Gertrude Stein da okumuş ve her ikisi de bundan zevk almıştı.

Mildred Picasso'dan hoşlanırdı, hatta Matisse'den bile hoşlanırdı, yani kişisel olarak hoşlanırdı, ama tedirgin de olurdu. Bir gün bana, Alice, söyle bana, bunlar doğru şeyler mi, bu yaptıkları doğru şeyler mi, Gertrude Stein öyle olduğunu düşünüyor ve Gertrude Stein neyin doğru olduğunu bilir, ama bütün bunlar fumisterie, bütün bunlar aldatmaca değil mi, dedi.

Zaman zaman böyle kuşkulara kapılsa da Mildred Aldrich bütün olup bitenlerden hoşlanırdı. Rue de Fleurus'e gelmek hoşuna giderdi, başkalarını getirmek de hoşuna giderdi. Pek çok kişi getirirdi. O sıralarda *New*

York Sun gazetesinde yazan Henry McBride'ı da o getirmişti. Bütün o zorlu yıllar boyunca, Gertrude Stein'ın adını gündemden düşürmeyen de McBride oldu. İsterseniz gülün, derdi Henry McBride Gertrude Stein'ı yerenlere, ama ona gülmeyin, onunla birlikte gülün, o zaman onun yapıtlarından çok daha büyük bir zevk alırsınız.

Henry McBride dünyevi başarıya inanmazdı. İnsanı mahveder bu, insanı mahveder bu, derdi hep. Ama Henry, diye yanıtlardı Gertrude Stein hüzünlü hüzünlü, sence hiç mi başarı kazanmayacağım ben, birazcık başarım olsun istiyorum biliyorsun. Daha yayımlanmamış kitaplarımı düşünsene. Gelgelelim Henry McBride bu düşüncesinde direttiyordu, senin için dileyebileceğim en iyi şey hiç başarı kazanmamandır, diyordu durmadan. En iyisi bu. Bu konuda çok direşkendi Henry McBride.

Ne var ki Mildred başarılı olduğunda Henry McBride çok sevindi, şimdi de Gertrude Stein'ın bir parça başarıyı tatma zamanının geldiği kanısında olduğunu söylüyor. Artık başarının ona zarar vereceğini düşünmüyor.

Roger Fry'ın eve ilk gelişi de aşağı yukarı aynı dönemde oldu. Yanında Clive Bell'le Mrs. Bell'i, daha sonra da başka pek çok kişiyi getirdi Roger Fry. O günlerde Clive Bell bu ikisiyle birlikte geziyordu. Karısıyla Roger Fry'ın belli başlı sanat yapıtlarıyla çok fazla ilgilenmelerinden yakınırdı hep Clive Bell. Bu konuda çok garip davranırdı. Çok da sevimli bir insandı, daha sonra gerçek bir sanat eleştirmeni olduğunda daha az sevimli bir insan oldu.

Hep cana yakındı Roger Fry, konuk olarak da cana yakındı, ev sahibi olarak da; sonradan Londra'ya gittiğimizde bütün bir günü onunla birlikte kent dışında geçirdik.

Gertrude Stein'ın Picasso tarafından yapılan portresini gördüğünde büyük bir coşkuya kapıldı Roger Fry. *Burlington Review*'da bu portre üzerine bir yazı yazdı ve yan yana basılan iki fotoğrafla da yazıyı resimledi, fotoğraflardan biri bu portrenin öbürü de Raphael'in yaptığı bir portrenin fotoğrafıydı. Israrla bu iki resmin eşdeğerli olduğunu söylüyordu Roger Fry. Eve de art arda bir sürü insan getiriyordu. Çok geçmeden İngilizler de akın etmeye başladı, Augustus John ve Lamb de geldi, Augustus John'un çok ilginç bir görünümü vardı, pek öyle ciddi biri de değildi, Lamb ise oldukça yabansı ve çekiciydi.

Gene o günlerde Roger Fry çevresine bir yığın genç mürit topladı. Bunların arasında Wyndham Lewis da vardı, Wyndham Lewis uzun ve

ince yapısıyla, yükselmekte olan genç bir Fransız görünümündeydi daha çok, belki de ayaklarının ya da en azından ayakkabılarının çok Fransız tarzı olmasından ileri geliyordu bu. Wyndham Lewis eve gelip oturur ve boyuna resimleri ölçerdi. Eline bir cetvel alıp ölçtüğünü söyleyemem tabii, ama tuvalleri, tuvallerin içindeki çizgileri ve işe yarayacak her şeyi büyük bir dikkatle ölçüyormuş gibi bir izlenim yaratırdı. Gertrude Stein ondan epey hoşlanırdı. Özellikle de gelip Roger Fry'la yaptığı kavgayı anlattığı gün ondan çok hoşlanmıştı. Roger Fry daha birkaç gün önce gelip olayı anlatmıştı zaten. Her ikisi de tümüyle aynı öyküyü anlatmışlar ancak farklı biçimlerde, çok farklı biçimlerde anlatmışlardı.

Önce Boston'daki Güzel Sanatlar Müzesi'nde daha sonra da Kensington Müzesinde çalışan Prichard da gene o günlerde gelmeye başladı. Pek çok Oxfordlu genç adam da getirdi Prichard. Odada çok hoş dururdu bu genç adamlar ve Picasso'yu da olağanüstü bulmuşlardı. Picasso'nun başında bir ayla olduğu duygusuna kapılmışlardı, bir bakıma doğruydu da bu. Bu Oxfordlu genç adamlarla birlikte Thomas Whittemore da geliyordu. Canlı ve alımlı bir genç adamdı Thomas Whittemore ve daha sonra bir gün, bütün maviler değerlidir, demesi Gertrude Stein'ın çok hoşuna gitmişti.

Herkes birilerini getiriyordu. Dediğim gibi cumartesi gecelerinin niteliği yavaş yavaş değişmeye başlamışı, yani gelen insanların türü değişmişti. Birisi Infanta Eulalia'yı getirmişti, hem de birkaç kez getirmişti. Bizde çok eğleniyordu Infanta Eulalia ve kral ailelerinden gelen kişilere özgü o gurur okşayıcı belleğiyle, benim adımı her zaman aklında tuttu, hatta yıllar sonra bir rastlantı sonucu Vendôme'da karşılaştığımızda bile adımı hatırladı. Odaya ilk girdiğinde biraz ürkmüş durumdaydı. Ona garip gelmişti bu oda ama giderek bu odadan çok hoşlanır oldu.

Lady Cunard da kızı Nancy'yi, sonra da küçük bir kız getirdi ve çok ciddi bir tavırla kıza bu ziyareti hiç unutmamasını söyledi.

Başka kimler geliyordu. Pek çok kişi geliyordu. Bavyeralı bakan bir sürü insan getiriyordu. Jacques-Emile Blanche çok hoş insanlar getiriyordu, Alphonse Kann da öyle. Gelenler arasında, olağanüstü güzel bir dişi Disraeli görünümünde olan, uzun boyu ve yabancılığıyla utangaç utangaç kapıda duraklayan Lady Otoline Morrell vardı. Kral ailesine yakınlığı olan bir Hollandalı kadın vardı, kadının kavalyesi bir taksi bulmak için dışarı çıkmak zorunda kalmış, bu kısa bekleyiş süresinde

kadının yüzünde müthiş bir korku ifadesi belirmişti.

Bir Romanyalı prenses vardı, onu bekleyen taksi şoförü giderek sabırsızlanmıştı. Hélène içeri girip sert bir sesle şoförün artık beklemeyeceğini bildirmişti. Sonra da kapıya sertçe vurulmuş, şoförün kendisi gelip artık beklemeyeceğini bildirmişti.

Eve gelen insan türleri saymakla bitecek gibi değildi. Herkes geliyordu ve bizim için hepsi birdi. Gertrude Stein bir sandalyede sakin sakin oturur, sandalye bulabilenler de aynı şeyi yapar, öbürleriyse ayakta dikilirlerdi. Sobanın çevresinde oturup söyleşen dostlar da vardı, gelip giden sayısız yabancı da vardı. Bütün bunlarla ilgili anılarım belleğimde capcanlı yaşıyor.

Dediğim gibi herkes birilerini getiriyordu. William Cook Chicagolu bir sürü insan, çok varlıklı tıknaz hanımlarla, onlar kadar varlıklı güzel yüzlü uzun ince hanımlar getirdi. O yaz haritada Balear Adaları'nı bulunca Mallorca adasına gittik, bizi adaya götüren küçük gemide Cook da vardı. O da bu adayı haritada bulmuştu. Biz adada çok az kaldık ama o bütün yazı orada geçirdi, daha sonra yine oraya gitti ve o günden bu yana Palma'yı keşfeden bir yığın Amerikalı'nın da ilki oldu. Savaş sırasında hepimiz yine oraya gittik.

Gene o yaz Picasso Barcelona'da yaşayan Roventos adlı bir çocukluk arkadaşına iletmemiz için bir mektup verdi bize. Peki ama Fransızca biliyor mu bu arkadaşın, diye sordu Gertrude Stein. Picasso kıkır kıkır gülüp, hem de senden daha iyi biliyor Gertrude, diye yanıt verdi.

Roventos bize epey hoşça vakit geçirtti, de Soto'nun torunlarından biriyle birlikte iki uzun gün boyunca bizi gezdirdiler, günlerin büyük bir bölümü gece olduğu için uzundular. Roventos'ların bir arabası vardı, hem de o yıllarda, bu arabayla eski kiliseleri göstermek için bizi tepelere çıkardılar. Hızla bir tepeye çıkıyor, dönüşte biraz yavaşlayarak neşe içinde tepeden aşağıya iniyor ve iki saatte bir yemek yiyorduk. Sonunda akşamleyin on sularında Barcelona'ya döndüğümüzde, şimdi birer aperitif alalım, sonra da akşam yemeği yeriz, dediler. Bu kadar çok yemek yemek usanç vermişti ama çok da eğlenmiştik.

Daha sonra çok daha sonra daha doğrusu bundan birkaç yıl önce Picasso bizi bir başka çocukluk arkadaşıyla tanıştırdı.

Sabartes'le Picasso birbirlerini on beş yaşından beri tanıyorlardı ama Sabartes, Gertrude Stein Picasso'yla tanışmadan önce, ortadan kaybolup Güney Amerika, Montevideo, Uruguay gibi yerlere gittiği için Gertrude

Stein onun adını hiç duymamıştı. Bundan birkaç yıl önce Picasso bir gün haber gönderip Sabartes'i bize getireceğini bildirdi. Sabartes Uruguay'da Gertrude Stein'ın çeşitli dergilerde yayımlanan bazı yazılarını okumuş ve onun çalışmalarına büyük bir hayranlık duymaya başlamıştı. Picasso'nun Gertrude Stein'ı tanıyacağı da aklının köşesinden bile geçmemişti hiç. Onca yıldan sonra Paris'e döndüğünde Picasso'yu görmeye gitmiş ve ona Gertrude Stein'dan söz etmişti. Ama benim biricik arkadaşımdır o, demişti Picasso, gittiğim tek ev onun evidir. Beni oraya götür, demişti Sabartes de ve böylece eve gelmişlerdi.

Gertrude Stein'la İspanyollar doğal bir biçimde dosttırlar, bu kez de oluşmuştu bu dostluk.

Fütüristlerin, İtalyan Fütüristlerinin, Paris'teki o büyük sergilerini açmaları da aşağı yukarı aynı dönemde oldu ve bu sergi müthiş bir gürültü kopartıı. Herkes heyecan içindeydi, sergi çok tanınmış bir galeride düzenlendiği için herkes sergiye gitti. Jacques-Emile Blanche'ın çok keyfini kaçırmıştı bu sergi. Onu Tuileries'nin bahçesinde titreye titreye gezinirken bulduk, pek fena bir şeye benzemiyor ama gerçekten öyle mi acaba, dedi. Hayır değil, dedi Gertrude Stein. İçimi rahatlattın, dedi Jacques-Emile Blanche.

Severini'nin önderlik ettiği bütün Fütüristler Picasso'nun çevresinde toplaşıılar. Picasso da hepsini eve getirdi. Marinetti daha sonra tek başına gelmişti hatırladığım kadarıyla. Ne olursa olsun herkes Fütüristleri çok yavan bulmuştu.

Bir akşam yontucu Epstein rue de Fleurus'e geldi. Gertrude Stein bin dokuz yüz dört yılında Paris'e ilk geldiğinde, Epstein Luxembourg müzesindeki Rodin yontuları arasında hayalet gibi bir içeri bir dışarı süzülerek gezinen, ince oldukça güzel oldukça melankolik bir genç adamdı. Hutchins Hapgood'un getto konulu çalışmalarını resimlemiş, bu işten kazandığı parayla Paris'e gelmişti ve çok da yoksuldu. Ben onu ilk gördüğümdeyse Oscar Wilde için yaptığı sfenks biçimli yontuyu Oscar Wilde'ın mezarının üstüne yerleştirmek için gelmişti Paris'e. İri oldukça tıknaz bir adamdı, etkileyici olmayan biri değildi ama güzel de değildi. Kahverengisinin tonunu daha önce hiçbir gözde görmediğim nefis kahverengi gözleri olan bir İngiliz karısı vardı.

Baltimore'lu Doktor Claribel Cone heybetli bir biçimde gelir giderdi. Gertrude Stein'ın çalışmalarını yüksek sesle okumayı çok severdi ve gerçekten de olağanüstü derecede güzel okurdu. Kolaylıktan, incelikten

ve rahatlıktan hoşlanırdı Doktor Claribel. Kızkardeşi Etta Cone'la ikisi bir seyahate çıkmışlardı. Otelde buldukları tek oda hiç de rahat bir oda değildi. Etta yalnızca tek bir gece kalacakları için duruma katlanmasını söylemişti ona. Etta, diye yanıt vermişti Doktor Claribel, tek bir gece de yaşımımdaki bütün öbür geceler kadar önemlidir, onun için rahat etmeliyim ben. Savaş patladığında bir bilimsel çalışma nedeniyle Münih'teydi Doktor Claribel. Ve oradan hiç ayrılamadı çünkü o sıralarda seyahat etmek hiç de rahat bir şey değildi. Herkes Doktor Claribel'den hoşlanırdı. Daha sonra Picasso onun karakalem bir resmini yaptı.

Emily Chadbourne da geliyordu, Lady Otoline Morrell'i de o getirdi, ayrıca bir sürü de Bostonlu getirdi.

Mildred Aldrich bir kezinde Myra Edgerly adında çok olağanüstü birini getirdi. San Francisco'da epey gençken gittiğim bir maskeli baloda, bir Mardi Gras balosunda, çok uzun boylu, çok güzel ve alımlı bir kadın gördüğümü çok iyi hatırlıyordum. Myra Edgerly'nin gençlik haliydi bu. Genthe, o ünlü fotoğrafçı, onun çoğu bir kediyle birlikte sayısız fotoğrafını çekti. Myra Edgerly Londra'ya minyatürcü olarak gelmiş ve Avrupa'da olağanüstü başarılar kazanan Amerikalılar'dan biri olmuştu. Herkesin minyatürünü yapmıştı, kral ailesinin minyatürlerini de yapmıştı, bu arada içtenlikli neşeli pervasız açıksözlü San Franciscolu tavrını da sonuna değin sürdürmüştü. Şimdi de mesleği üzerine biraz inceleme yapmak için Paris'e gelmişti. Mildred Aldrich'le tanışmış ve ona çok bağlanmıştı. Nitekim bin dokuz yüz on üçte, Mildred'ın para kazanma kapasitesinin hızla azaldığı bir sırada ona yıllık bir gelir bağlayıp Marne kıyısındaki Hilltop'ta inzivaya çekilme olanağını sağlayan da o oldu.

Myra Edgerly Gertrude Stein'ın çalışmalarının daha yaygın bir biçimde tanınmasını gerçekten de canı gönülden istiyordu. Mildred ona bütün o yayımlanmamış kitaplardan söz edince bu konuda mutlaka bir şeyler yapılması gerektiğini söyledi Myra. Ve tabii bir şeyler yapıldı.

Myra John Lane'i biraz tanıyordu, Gertrude Stein'la benim Londra'ya gitmemiz gerektiğini söyledi. Ama ilkin Myra'nın birtakım mektuplar yazması gerekiyordu, sonra da benim Gertrude Stein adına herkese mektup yazmam gerekiyordu. Myra mektuplarda kullanmam gereken yöntemi bana anlattı. Bildiğiniz ya da belki bilmediğiniz gibi Miss Gertrude Stein, diye başlanacak, sonra mektubun devamında söylenmesi gereken her şey söylenecekti.

Myra'nın hararetli bir biçimde bizi yüreklendirmesi üzerine bin dokuz

yüz on iki, on üç kışında birkaç günlüğüne Londra'ya gittik. Ve orada harika günler geçirdik.

Myra bizi Albay Rogers'la Mrs. Rogers'ın evinde kalmak üzere Surrey'de Riverhill'e götürdü. Knole ile Ightham Mote yakınlarında, çok güzel evleri ve çok güzel parkları olan bir yerdi bu. Çocukluğumdan beri ilk kez İngiltere'de bir kır evine geliyordum, küçücük bir çocukken de yalnızca bir kır evinin çocuk odasında bulunmuştum zaten. Orada geçirdiğim her andan zevk aldım. O rahatlık, açık havada yakılan o ateşler, haberci melekleri andıran o uzun boylu hizmetçiler, çocuklar, her yeri saran o huzur. Ve nesnelerin, güzel şeylerin bolluğu. Nedir bu, diye sorardım Mrs. Rogers'a, ah hiç bilmiyorum, geldiğimde buradaydı. Mrs. Rogers'ın sözleri pek çok güzel gelinin bu eve geldiğinde bütün bu eşyaları bulduğu duygusunu verirdi bana.

Gertrude Stein kır evi ziyaretlerinden benim kadar hoşlanmıyordu. Sürekli tatlı duraksamalı bir biçimde akıp giden sohbetler, İngilizce konuşan ve ardı arkası kesilmeyen insan sesleri onu rahatsız ediyordu.

Londra'ya bir sonraki gidişimizde ve savaşa orada yakalandığımız için uzun bir süre dostlarımızla birlikte kır evlerinde kaldığımızda, Gertrude Stein günün büyük bir bölümünde kendisini yalıtıp yalnız kalmanın ve üç ya da dört öğün yenen yemeklerden en az birini savuşturmanın bir yolunu buldu, böylelikle de kır yaşamından daha çok hoşlanır oldu.

İngiltere'de gerçekten çok iyi vakit geçirdik. Gertrude Stein Londra'yla ilgili o ilk üzücü anısını tümden unuttu, o gün bu gündür de Londra'ya gitmeye bayılıyor.

Roger Fry'ın kır evine de gittik ve Fry'ın Kuveykır mezhebine bağlı olan kızkardeşi tarafından çok candan bir biçimde ağırlandık. Lady Ottoline Morrell'e de gittik ve orada herkesle tanıştık. Clive Bell'in evine de gittik. Durmadan bir yerlere gidiyorduk, alışverişe de gittik ve bir şeyler ısmarladık. Çantamla mücevher kutum hâlâ durur. Son derece güzel günler geçiriyorduk. Ve sık sık da John Lane'i görmeye gidiyorduk. Daha doğrusu her pazar öğleden sonra evine çaya çağrılıyorduk, ayrıca Gertrude Stein onunla bürosunda da birkaç kez görüştü. Bodley Head yakınındaki bütün dükkânlarda bulunan bütün şeyleri nasıl da ezberlemiştim, çünkü Gertrude Stein John Lane'le içeride oturduğu ve hiçbir şey olmadığı ama sonunda bir şeyler olduğu sırada ben dışarıda bekliyor ve her şeye bakıyordum.

John Lane'ın evinde geçirdiğimiz pazar öğleden sonraları çok eğlen-

celi oluyordu. Hatırladığıma göre Londra'da o ilk kalışımızda oraya iki kez gittik.

John Lane bizimle çok ilgilendi. Mrs. Lane de Bostonlu bir kadındı ve çok da sevecendi.

John Lane'in evinde pazar öğleden sonraları yaşanan çay saatleri başlı başına bir deneyimdi. John Lane'de *Üç Yaşam*'la *Mabel Dodge'ın Portresi*'nin birer kopyası vardı. Bu kitapları göstermek için seçtiği kişileri neden seçtiği ise akıl erdirilecek bir şey değildi. Okumaları için kimseye vermiyordu kitapları. Ellerine veriyor, sonra da hemen geri alıyor, kimsenin duyamayacağı bir sesle de onlara Gertrude Stein'ın orada olduğunu bildiriyordu. Kimse kimseye tanıştırılmıyordu. Zaman zaman John Lane Gertrude Stein'ı çeşitli odalara götürüp ona resimler gösteriyordu. Kimi zaman da filanca resmi nasıl elde ettiği konusunda bir öykü anlatıyordu ona. Resimler üzerine başka hiçbir şey söylemiyordu. Gertrude Stein'a Beardsley'in çok sayıda karakalem resmini de gösterdi John Lane ve sonra da Paris konusunda söyleştiler.

Ertesi pazar John Lane Gertrude Stein'ı yine Bodley Head'e çağırdı. Bu kez uzun bir görüşme yaptılar. John Lane Mrs. Lane'in *Üç Yaşam*'ı okuduğunu ve çok beğendiğini, kendisinin de karısının yargılarına çok güvendiğini söyledi. Gertrude Stein'a Londra'ya bir daha ne zaman geleceğini sordu. Gertrude Stein belki de Londra'ya bir daha gelmeyeceğini söyledi. Eh, dedi John Lane de, tekrar geldiğin zaman bir şeyler ayarlamak için hazırlığımızı yapmış oluruz. Belki de, diye ekledi sonra, baharın başında seni Paris'te görürüm.

Ve böylece Londra'dan ayrıldık. Genel olarak halimizden çok hoşnuttuk. Çok iyi vakit geçirmiştik ve Gertrude Stein da ilk kez bir yayıncıyla görüşmüştü.

Mildred Aldrich cumartesi geceleri sık sık eve grup halinde birtakım insanlar getiriyordu. Bir akşam onunla birlikte birkaç kişi geldi, bu kişilerin arasında Mabel Dodge da vardı. Mabel Dodge'la ilgili izlenimimi çok iyi hatırlıyorum.

Alnında gür saçlarından dökülen çok kalın bir perçemi, gür uzun kirpikleri, çok güzel gözleri ve çok eski moda elbiseleri olan tıknazca bir kadındı Mabel Dodge. Çok da güzel bir sesi vardı. Gençlik yıllarımın bir kadın kahramanını, aktris Georgia Cayvan'ı hatırlatıyordu bana. Bizi Floransa'ya evine davet etti. Biz yazı İspanya'da geçirecektik, o sıralar bunu alışkanlık haline getirmiştik, ama güzün Paris'e dönecektik ve işte

o zaman gidebilirdik belki. Geri döndüğümüzde Mabel Dodge'dan ısrarla bizi Villa Curonia'ya çağıran birkaç telgraf aldık ve böylece Floransa'ya gittik.

Floransa'da çok eğlenceli günler geçirdik. Edwin Dodge'ı da sevdik Mabel Dodge'ı da ama özellikle orada tanıştığımız Constance Fletcher'ı sevdik.

Constance Fletcher bizim oraya varışımızdan bir ya da iki gün sonra geldi ve ben onu karşılamak için istasyona gittim. Mabel Dodge onu üstünde mor bir elbise olan iriyarı ve sağır bir kadın olarak tarif etmişti bana. Oysa yeşil bir elbise giymişti Constance Fletcher ve sağır da değildi ama ileri derecede miyoptu, çok da hoş bir insandı.

Constance Fletcher'ın annesiyle babası Massachusetts eyaletinde Newburyport'ta doğmuşlardı ve hâlâ orada yaşıyorlardı. Edwin Dodge'ın ailesi de aynı kasabadandı ve bu durum ikisi arasında güçlü bir bağ oluşturuyordu. Constance on iki yaşındayken annesi Constance'ın erkek kardeşinin ders aldığı İngilizce öğretmenine âşık olmuştu. Constance annesinin evi terketmeye hazırlandığını anlamıştı. Bir hafta boyunca yatağına uzanıp ağlamış, sonra annesi ve müstakbel üvey babasıyla birlikte İtalya'ya gitmişti. Üvey babası İngiliz olduğundan Constance koyu İngiliz olmuştu. Üvey baba İtalya'da yaşayan İngilizler arasında yerel ünü olan bir ressamdı.

Constance Fletcher on sekiz yaşına geldiğinde *Kısmet* adlı çok satan bir kitap yazmıştı ve Byron'ın torunu Lord Lovelace'la da nişanlıydı.

Constance Fletcher Lord Lovelace'la evlenmemiş ve ondan sonra hep İtalya'da yaşamıştı. Sonunda Venedik'e yerleşmişti. Annesiyle babasının ölümünden sonra olmuştu bu. Onun gençliğinde Roma'da tanıdığı Joaquin Miller'ı tanımlama biçimi bir Kaliforniyalı olarak çok hoşuma giderdi.

Artık görece yaşlı olsa da çekici ve etkileyiciydi Constance Fletcher. Ben nakış işlemeyi çok severim, onun çelenk biçiminde çiçek motifleri işleme tarzına hayran olmuştum. Nakış işleyeceği kumaş üzerinde çizili hiçbir desen olmazdı, kumaşı öylece eline alır, zaman zaman bir gözüne iyice yaklaştırır ve sonunda çelenk biçimlenirdi. Hayaletlerden de çok hoşlanırdı Constance Fletcher. Villa Curonia'da da iki hayalet vardı ve Mabel bu hayaletlerle Amerikalı konukları korkutmaya bayılıyordu, anlamlı tavırlarıyla çok da inandırıcı oluyordu. Bir kezinde evde verilen bir partide Jo ve Yvonne Davidson, Florence Bradley, Mary Foote ve başka

birtakım kişilerden oluşan bir topluluğun neredeyse ödünü koparmıştı. Ve sonunda onları iyiden iyiye etkilemek için dualarıyla hayaletleri kovsun diye eve bir de yerel rahip çağırmıştı. Konuklarının ne hale geldiğini tahmin edersiniz herhalde. Ama Constance Fletcher hayaletlerden hoşlanıyordu ve özellikle ikinci hayalete, bu evde intihar eden bir İngiliz mürebbiyenin özlem dolu hayaletine yakınlık duyuyordu.

Bir sabah nasıl olduğunu sormak için Constance Fletcher'ın yatak odasına girdim, bir gece önce pek iyi değildi çünkü.

İçeri girip kapıyı kapadım. Constance Fletcher, pek iriyarı ve pek solgun, villada bulunan o kocaman rönesans yataklarından birinde yatıyordu. Kapının yakınında çok büyük bir rönesans dolabı vardı. Çok güzel bir gece geçirdim, dedi Constance Fletcher, o kibar hayalet ziyaretime gelip bütün gece yanımda kaldı, aslında az önce ayrıldı yanımdan. Hâlâ dolabın içinde sanırım, dolabı açar mısın lütfen. Ben de açtım. Orada mı, diye sordu Constance Fletcher. Hçbir şey görmediğimi söyledim. Aa evet, dedi Constance Fletcher.

Orada epey hoşça vakit geçirdik ve Gertrude Stein da o dönemde *Mabel Dodge'ın Portresi*'ni yazdı. Constance Fletcher'ın da portresini yazdı ve bu portre sonradan *Coğrafya ve Oyunlar*'da yayımlandı. Yıllar sonra daha doğrusu savaştan sonra Londra'da Edith Sitwell'in Gertrude Stein için verdiği partide Siegfried Sassoon'la tanıştım. *Coğrafya ve Oyunlar*'da okuduğu Gertrude Stein'ın Constance Fletcher portresinden söz etti Siegfried Sassoon ve ilk kez bu portre nedeniyle Gertrude Stein'ın çalışmalarına ilgi duymaya başladığını söyledi. Ve sonra, siz Constance Fletcher'ı tanıdınız mı hiç, tanıdınızsa onun o harika sesinden söz edebilir misiniz bana, diye ekledi. Ben de büyük bir ilgiyle, demek onu hiç tanımadınız siz, dedim. Evet, dedi, onu hiç görmedim ama benim hayatımı mahvetti o. Nasıl, diye sordum heyecanla. Çünkü, diye yanıt verdi, babamın annemden ayrılmasına neden oldu.

Constance Fletcher *Yeşil Çoraplar* (Green Stockings) adlı çok başarılı bir oyun yazmış ve bu oyun Londra'da uzun bir süre gösterimde kalmıştı ama onun gerçek yaşamı İtalya'daydı. İtalyanlar'dan daha İtalyan'dı Constance Fletcher. Üvey babasına hayrandı ve onun için de İngiliz'di gerçi ama onu yöneten güç Machiavelli'nin incelikli İtalyan eliydi. Constance Fletcher'ın İtalyanlar'dan bile daha ustalıklı bir biçimde İtalyan tarzı entrika çevirme becerisi vardı, nitekim çeviriyordu da, bu yüzden uzun yıllar Venedik'te yalnızca İngilizler arasında değil İtalyanlar arasın-

da da rahatsız edecek derecede sözü geçen bir kişi olmuştu.

Villa Curonia'dayken André Gide çıkageldi. Oldukça sıkıcı bir gece geçirdik. Muriel Draper ve Paul Draper'la ilk tanışmamız da o sıralarda oldu. Gertrude Stein Paul'ü çok severdi. Onun Amerikan tarzı coşkunluğu, her şeyi müzikli ve insancıl bir dille açıklaması çok hoşuna giderdi. Paul Draper Bau'da pek çok serüven yaşamıştı ve bu da aralarında yeni bir bağ oluşturmuştu. Paul Draper Londra'ya gitmek üzere Floransa'dan ayrıldıktan sonra Mabel Dodge, inciler kayıp şüpheli ikinci erkek, diyen bir telgraf aldı. Ve telaş içinde Gertrude Stein'a gelip bu konuda ne yapması gerektiğini sordu. Beni uyandırma, dedi Gertrude Stein, hiçbir şey yapma. Sonra doğrularak, ama ne güzel bir söylem bu böyle, dedi, şüpheli ikinci erkek, çok hoş sözcükler bunlar, peki ama bu ikinci erkek de kim ya da ne? Mabel de ona durumu açıkladı, villada olan son soygun olayında polisler hiçbir şey yapamayacaklarını çünkü kimsenin kimseden kuşkulanmadığını söylemişlerdi, işte Paul de bu kez böyle bir engeli ortadan kaldırmak için ikinci erkek hizmetkârdan kuşkulanıyordu. Bu açıklamanın yapıldığı sırada incilerin bulunduğunu bildiren ikinci bir telgraf geldi. İkinci erkek incileri kolye kutusuna koymuştu.

Haweis'le karısı da, sonradan Mina Loy oldu karısı, Floransa'daydılar. Evlerinde işçiler çalışığı için bütün eşyalar kaldırılmış durumdaydı ama hepsini yerlerine koyup ortalığı toparlayarak bize nefis bir öğle yemeği verdiler. Haweis'le Mina Gertrude Stein'ın çalışmalarına ilgi duyan ilk kişiler arasındaydı. Haweis *Amerikalıların Oluşumu*'nun el yazması metninde okuduğu şeylere hayran olmuştu. Ne var ki biraz virgül kullanmasını rica etti Gertrude Stein'dan. Gertrude Stein da virgül kullanmanın gereksiz olduğunu, anlamın metnin özünde doğal bir biçimde var olması gerektiğini, virgüllerle açıklanma zorunluluğunun olmaması gerektiğini ve virgülün yalnızca insanın durup biraz soluk alması gerektiğini belirten bir im olduğunu, oysa insanın ne zaman durup soluk almak istediğini bilmesi gerektiğini söyledi. Gelgelelim Haweis'i çok sevdiği ve Haweis ona üstünde çok güzel bir resim olan bir yelpaze verdiği için ona iki virgül armağan etti. Ama kitabı yeniden okuduğunda bu virgülleri çıkardığını da eklemek gerek.

Kitaba Haweis kadar ilgi duyan Mina Loy virgülsüz de anlayabilmişti. Her zaman da başardı bunu Mina.

Gertrude Stein *Mabel Dodge'ın Portresi*'ni yazdıktan sonra Mabel Dodge portrenin hemen basılmasını istedi. Portreyi Floransa kâğıdıyla

üç yüz nüsha bastırtıp ciltletti. Dizgi provalarını Constance Fletcher düzeltti ve bu olanlara hepimiz çok sevindik. Mabel Dodge hemen Gertrude Stein'ın kır evlerine çağrılıp evden eve gezerek portre yazması, sonunda da Amerikalı milyonerlerin portrelerini yazması gerektiği, bunun çok heyecanlı ve de kazançlı bir meslek olacağı biçiminde bir fikir attı ortaya. Gertrude Stein güldü. Kısa bir süre sonra da Paris'e döndük.

Gertrude Stein oyun yazmaya da o kış başladı. Bu oyunların ilki *Bir Oyun Oldu* (It Happened a Play) adlı oyundu. *Bir Oyun Oldu* Harry'yle Bridget Gibb'in verdiği akşam yemeği üzerine yazıldı. Gertrude Stein bu oyundan sonra *Hanım Sesleri*'ni (Ladies' Voices) yazdı. Gertrude Stein'ın oyun yazma merakı hâlâ sürüyor. Söylediğine göre kırsal alan bir savaş ya da oyun için öylesine doğal bir ortam oluşturuyor ki insan oyun yazma zorunluluğunu duyuyor.

Mabel Dodge'ın bir arkadaşı, Florence Bradley, bir kış kalmak üzere Paris'e gelmişti. Florence Bradley'in biraz sahne deneyimi vardı ve küçük bir tiyatro açmayı tasarlıyordu. Gertrude Stein'ın oyunlarını sahneye koymaya da yürekten heves ediyordu. O sıralar Demuth da Paris'teydi. Demuth o aralar resimden çok yazıya ilgi duyuyordu ve özellikle de bu oyunlarla çok ilgilenmişti. Florence Bradley'le ikisi boyuna bu oyunlardan söz edip duruyorlardı.

Demuth'u bir daha hiç görmedi Gertrude Stein. Onun resim yaptığını ilk duyduğunda çok ilgilenmişti. Birbirlerine hiç mektup da yazmadılar ama sık sık ortak arkadaşlarıyla birbirlerine mesajlar gönderdiler. Demuth boyuna Gertrude Stein'a haber gönderip bir gün kendisini tam anlamıyla hoşnut edecek küçük bir resim yapacağını ve sonra da bu resmi ona göndereceğini bildiriyordu. Ve gerçekten de onca yıl sonra, bundan iki yıl önce, birisi bizim olmadığımız bir sırada rue de Fleurus'e küçük bir resimle bu resmin Demuth'un Gertrude Stein'a vermek istediği o resim olduğunu belirten bir not bıraktı. Olağanüstü bir küçük peyzaj olan bu resimde çatılar ve pencereler öyle incelikli bir biçimde yapılmışlar ki Hawthorne'un ya da Henry James'in çatıları ve pencereleri kadar gizemli ve canlı bir görünümleri var.

Bundan kısa bir süre sonra Mabel Dodge Amerika'ya gitti ve gene o kış ilk kez halka bu resimleri görme fırsatı veren silahhane sergisi açıldı. Marcel Duchamp'ın *Merdivenden İnen Çıplak*'ı da (Nude Descending the Staircase) orada sergilendi.

Gene o sıralarda Picabia'yla Gertrude Stein tanıştılar. Picabia'lara bir

akşam yemeğine gittiğimizi ve bunun güzel bir yemek olduğunu hatırlıyorum, Gabrielle Picabia yaşam ve neşe dolu, Picabia esmer ve canlı, Marcel Duchamp da tıpkı genç bir Normandiyalı Haçlı askeri gibiydi.

Marcel Duchamp savaşın ilk yıllarında New York'a gittiğinde orada neden büyük bir coşku yarattığını çok iyi anlamıştım. Marcel Duchamp'ın erkek kardeşi savaşta aldığı yaralar yüzünden kısa süre önce ölmüştü, öbür erkek kardeşi hâlâ cephedeydi, kendisiyse askerlik için yeterli bulunmadığından savaşa katılamamıştı. Bu duruma çok üzülmüş ve Amerika'ya gitmişti. Marcel Duchamp'ı sevmeyen yoktu. Öyle ki Paris'e gelen her Amerikalı'nın ilk iş olarak, ya Marcel nasıl, diye sorması Paris'te bir espri haline gelmişti artık. Bir kezinde, savaştan hemen sonra, Gertrude Stein Braque'ı görmeye gitti, o sırada üç genç Amerikalı'nın da bulunduğu stüdyoya girdiğinde, ya Marcelle nasıl, dedi Braque'a. Üç genç Amerikalı soluk soluğa onun yanına koşup, siz Marcel'i gördünüz mü, dedi. Gertrude Stein güldü ve Amerikalılar'ın önüne geçilemeyecek bir biçimde dünyada tek bir Marcel'in var olduğuna inanmalarına artık alışmış bir halde, onlara Braque'ın karısının adının Marcelle olduğunu, kendisinin sorduğu kişinin de Marcelle Braque olduğunu söyleyerek durumu açıkladı.

O günlerde Picabia'yla Gertrude Stein pek dost olamamışlardı. Picabia dur durak bilmeme huyuyla ve Gertrude Stein'ın gecikmiş ergenliğin verdiği bir özellik diye niteleldiği kabalığıyla onu sinirlendiriyordu. Ama çok gariptir, geçen yıl birbirlerine çok düşkün olmaya başladılar. Gertrude Stein onun çizimlerine ve resimlerine büyük bir ilgi duyuyor şimdi. Picabia'nın daha bir yıl önce açtığı sergiyle başladı bu ilgi. Şimdi Gertrude Stein onun bir anlamda ressamlık yeteneğine sahip olmasa da bütün zamanlar için çok büyük bir değer taşıyan, bundan sonra da taşıyacak olan bir düşünce yapısına sahip olduğuna inanıyor. Öncülük ettiği akımın Leonardo da Vinci'si diyor ona. Gerçekten de doğru bu, Picabia her şeyi anlıyor ve yaratıyor.

Silahhane sergisinin açıldığı o kış sona erer ermez Mabel Dodge Avrupa'ya döndü ve yanında Jacques-Emile Blanche'ın deyişiyle collection des jeunes gens assortis'sini, karma bir genç adam koleksiyonunu getirdi. Bu toplulukta Carl Van Vechten, Robert Jones ve John Reed de vardı. Carl Van Vechten rue de Fleurus'e Mabel Dodge'la gelmedi. Daha sonra ilkbaharda tek başına geldi. Öbür ikisi Mabel Dodge'la geldi. Hepsinin geldiği o geceyi hatırlıyorum. Picasso da gelmişti o gece. Eleş-

tirici bir tavırla John Reed'e bakıp, le genre de Braque mais beacoup moins rigolo, Braque'ın türünden bu ama onun kadar eğlendirici değil, dedi. Reed'in bana İspanya'ya yaptığı bir geziyi anlattığını da hatırlıyorum. Orada pek çok garip görünümle karşılaştığını, Salamanca'nın sokaklarında cadıların kovalandığını gördüğünü söyledi bana. Ben İspanya'da aylar geçirdiğim, o ise yalnızca birkaç hafta geçirdiği için anlattığı öykülerden ne hoşlandım ne de onlara inandım.

Robert Jones Gertrude Stein'ın görünümünden çok etkilenmişti. Onu hemen o anda ve orada yaldızlı bir kumaş parçasına sarıp bir karakalem resmini yapmak istediğini söyledi. Gertrude Stein'ın hiç ilgisini çekmedi bu.

Londra'da John Lane'in evinde tanıştığımız kişiler arasında Gordon Caine'le kocası da vardı. Gordon Caine arp çalan ve arpını her gittiği yere götüren, ayrıca tek geceliğine bile olsa kaldığı her otel odasında mobilyaların yerlerini değiştirip odayı yeni baştan düzenleyen Wellesley College mezunu bir kadındı. Uzun boylu, kızıl saçlı ve çok güzeldi. Kocası tanınmış bir İngiliz mizah yazarıydı ve John Lane'in yazarlarından biriydi. Caine'ler Londra'da bizi çok hoş bir biçimde ağırladılar, biz de Paris'teki ilk gecelerinde onları yemeğe çağırdık. Tam olarak ne oldu bilmiyorum ama o gece Hélène berbat bir yemek pişirdi. Bize hizmet ettiği onca yıl boyunca bizi yalnızca iki kez düş kırıklığına uğrattı Hélène. Biri bu yemekti, öbürü de iki hafta sonra Carl Van Vechten'ın geldiği akşam yaptığı yemekti. O yemekte de garip şeyler yaptı Hélène, bize sunduğu yemek tabak tabak ordövrden oluşuyordu. Ama daha sonra oldu bu.

Yemek sırasında Mrs. Caine bizden izin almadan çok sevdiği dostu ve okul arkadaşı Mrs. Van Vechten'a yemekten sonra bize gelmesini söyleme cüretini gösterdiğini, çünkü Mrs. Van Vechten'ın çok üzgün ve mutsuz olduğunu, Gertrude Stein'ın mutlaka yaşamında olumlu bir etki yaratacağını düşündüğü için de onunla tanışmaya can attığını söyledi. Gertrude Stein da Van Vechten adının ona belli belirsiz bir çağrışım yaptığını ama bunun ne olduğunu çıkaramadığını söyledi. Adlar konusunda çok kötü bir belleği vardır Gertrude Stein'ın. Mrs. Van Vechten geldi. O da çok uzun boylu bir kadındı, Wellesley'e pek çok uzun boylu kadın gidiyordu galiba ve o da çok güzeldi. Mrs. Van Vechten evlilik yaşamına ilişkin tragedyayı anlattı ama Gertrude Stein bu konuya özel bir ilgi duymadı.

Bundan aşağı yukarı bir hafta sonra Florence Bradley kendisiyle birlikte *Bahar Ayini*'nin (Sacre du Printemps) ikinci gösterimine gitmemizi istedi. Bu Rus balesi kısa bir süre önce ilk gösterimini yapmış ve müthiş bir gürültü kopartmıştı. Bu bale yüzünden bütün Paris heyecan içindeydi. Florence Bradley bir loca için üç bilet almış, loca dört kişilikti, sonra da onunla birlikte baleye gitmemizi istemişti. O arada da Mabel Dodge'dan genç bir New Yorklu gazeteci olan Carl Van Vechten'ı tanıtan bir mektup gelmişti. Gertrude Stein Carl Van Vechten'ı bir sonraki cumartesi gecesi için akşam yemeğine davet etti.

Baleye erken gittik, Rus balesinin büyük dansçı Nijinski'yle yaşadığı parlak dönemin ilk günleriydi bunlar. Gerçekten de büyük bir dansçıydı Nijinski. Dans bana olağanüstü bir heyecan verir ve üzerine epeyce şey bildiğim bir konudur. Bugüne değin üç büyük dansçı gördüm ben. Benim dâhilerim hep üçlü oluyormuş gibi görünüyor ama benim suçum değil ki bu, nedense hep öyle oluyor. Bugüne değin gördüğüm gerçek anlamda büyük üç dansçı Argentina, Isadora Duncan ve Nijinski'dir. Tanıdığım üç dâhi gibi bunların da her biri ayrı uluslardan gelen insanlar.

Nijinski *Bahar Ayini*'nde dans etmiyordu ama dansçıların yaptığı dansı o yaratmıştı.

Locaya girdik ve arkadaki sandalyeyi boş bırakıp öndeki üç sandalyeye oturduk. Aşağıda tam önümüzdeki koltukların arasında Guillaume Apollinaire vardı. Gece giysileri içindeydi Apollinaire ve hanı hanı birtakım önemli görünüşlü kadınların ellerini öpüyordu. Ait olduğu grubun içinde dışa açılıp soylu kişilerin dünyasına katılarak gece giysileri giyen ve el öpen ilk kişiydi Apollinaire. Onun böyle bir şey yaptığını görmek bizi çok eğlendirmiş ve çok da sevindirmişti. Onun böyle bir şey yaptığını ilk kez görüyorduk. Savaştan sonra o gruptakilerin hepsi böyle şeyler yapmaya başladılar ama savaştan önce böyle bir şeye girişen ilk kişi Apollinaire olmuştu.

Gösterinin başlamasından hemen önce locamızdaki dördüncü sandalye de doldu. Arkamıza baktık, sandalyede uzun boylu iri yapılı bir adam oturuyordu, Hollandalı, İskandinav ya da Amerikalı'ydı belki de ve üstünde önü boydan boya inececik plilerle kaplı dökümlü bir kumaştan yapılmış bir gece gömleği vardı. Etkileyici bir şeydi bu, erkeklerin böylesi gece gömlekleri giydiğini hiç duymamıştık bile. O gece eve gittiğimizde Gertrude Stein *Birinin Portresi* başlığı altında bir bilinmeyen kişi portresi yazdı.

Gösteri başladı. Gösteriyle birlikte heyecan da başladı. Bugün çok iyi bilinen ve hiç de olağanüstü sayılmayan o parlak fonlu sahne Paris seyircisinin tepesini attırmıştı. Müzik ve dans başlar başlamaz seyirciler ıslıklamaya başladılar. Baleyi savunanlar ise alkışlamaya başladılar. Hiçbir şey duyamıyorduk, doğrusunu söylemek gerekirse bugüne değin *Bahar Ayini*'nin müziğinin tek bir notasını bile duymuş değilim çünkü bu baleyi bir tek o gece gördüm ve gerçekten de gösterinin başından sonuna değin müziğin sesini duymak olanaksızdı. Danslar çok güzeldi, bitişik locada bastonunu sallayıp duran bir adam yüzünden dikkatimiz sürekli dağıldıysa da dansları görebildik, sonunda bu adam yanındaki locada oturan ve baleyi büyük bir coşkuyla savunan bir adamla kapışınca baston indi ve öbür adamın az önce meydan okurcasına başına geçirdiği opera şapkasını ezdi. Ortalığı inanılmaz bir ölüm kaplamıştı.

Ertesi cumartesi akşamı Carl Van Vechten yemeğe gelecekti. Carl Van Vechten geldi ve karşımızda bol plili ince bir gece gömleği giyen o genç adamı bulduk, üstünde gene o gömlek vardı. Tabii aynı zamanda Mrs. Van Vechten'ın trajik öyküsünün de kahramanı ya da kötü adamıydı Carl Van Vechten.

Dediğim gibi, o gece Hélène gerçekten de yaşamında ikinci kez olağanüstü kötü bir yemek pişirdi. En iyi kendisinin bildiği bir nedenden ötürü önümüze art arda tabaklar dolusu ordövr getirdi ve en sonunda da tatlı bir omlet getirdi. Gertrude Stein zaman zaman Carl Van Vechten'a geçmişiyle ilgili özel birtakım şeyler bildiğini belirten imalı sözler ederek ona takılmaya başladı. Doğal olarak Carl Van Vechten buna şaşakaldı. İlginç bir gece olmuştu bu.

Gertrude Stein'la Carl Van Vechten çok iyi dost oldular.

Carl Van Vechten Allan'la Louise Norton'ın Gertrude Stein'ın çalışmalarıyla ilgilenmelerini sağladı ve çıkardıkları küçük dergide, *The Rogue*'da, Gertrude Stein'ın o güne değin küçük bir dergide yayımlanan ilk yazısını, *Lafayette Galerisi*'ni yayımlamaları için onları ikna etti. Bugün artık pek çıkmayan bu küçük derginin bir başka sayısında da, Gertrude Stein'ın yapıtları üzerine küçük bir deneme yayımladı. İlk kitaplarından birinde Gertrude Stein'ın mektup kâğıtlarındaki güldür bir gül gül bir güldür sözcüklerini içeren logoyu bir özdeyiş biçiminde bastırtan da oydu. Daha geçenlerde Gertrude Stein onun için Belley'de tepenin yamacındaki çömlekçimize kırsal bölgelerde bulunan sarı kilden birkaç tabak yaptırdı ve tabakların kenarlarına güldür bir gül gül bir

güldür, ortalarına da Carl'a diye yazdırdı.

Hiç durmadan Gertrude Stein'ın adını ve yapıtlarını kamuya tanıttı Carl Van Vechten. Ünlenmeye başladığı sıralarda ona yılın en önemli kitabının hangisi olduğunu düşündüğü sorulduğunda, Gertrude Stein'ın *Üç Yaşam*'ı diye yanıt vermişti. Carl Van Vechten'ın sadakati, yardım çabaları ve direnci hiç azalmadı. Knopf'un *Amerikalıların Oluşumu*'nu yayımlaması için de uğraştı ve neredeyse başarıyordu da bunu ama tabii o adamların direnci azalmıştı.

Güldür bir gül gül bir güldür logosuna gelince, bu sözcükleri Gertrude Stein'ın el yazmalarından birinde bulan bendim ve bu sözcüklerin bir logo olarak mektup kâğıtlarına, masa örtüsüne ve Gertrude Stein'ın koymama izin verdiği her yere konması için direttim. Böyle bir şey yaptığım için de kendimden çok memnunum.

Carl Van Vechten bütün bu yıllar boyunca Gertrude Stein'ın hoşuna gideceğini düşündüğü kişilere birer tanıtma mektubu vermeyi hoş bir alışkanlık haline getirmişti. Bu kişilerin seçimini öyle ince eleyip sık dokuyarak yapıyordu ki Gertrude Stein bu kişilerin hepsini sevdi.

Bu kişiler arasında Gertrude Stein'ın ilk ve belki de en çok sevdiği kişi Avery Hopwood oldu. Bundan birkaç yıl önce Avery'nin ölümüne değin de sürdü bu dostluk. Avery Paris'e her gelişinde Gertrude Stein'la beni akşam yemeğine davet ederdi. Tanışıklığımızın daha ilk günlerinde başladı bu gelenek. Gertrude Stein dışarıda yemeye pek düşkün bir insan değildir ama Avery'yi hiçbir zaman reddetmezdi. Avery her kezinde masayı çok güzel bir biçimde çiçeklerle donatırır ve yemekler de büyük bir özenle seçilmiş olurdu. Bu yemek işinin ayarlanması için boyuna petit bleus, küçük telgraflar gönderirdi bize Avery ve birlikte çok güzel vakit geçirirdik. O ilk günlerde başını hafifçe yana eğdiğinde saman sarısı saçlarıyla bir kuzuyu andırırdı Avery. Daha sonraki günlerde ise Gertrude Stein'ın kendisine de söylediği gibi zaman zaman kurda dönüşürdü bu kuzu. Şu anda Gertrude Stein olsa, sevgili Avery, derdi biliyorum. Birbirlerine çok düşkündüler. Avery ölümünden kısa bir süre önce bir gün eve gelip, sana akşam yemekleri dışında da bir şeyler verebilsem keşke, dedi, belki de bir resim verebilirim sana. Gertrude Stein güldü, Avery, dedi, buraya sık sık gelip yalnızca çay içmen yeter. Bundan sonraki günlerde bizi akşam yemeğine davet ettiği bir petit bleu'nün yanı sıra yalnızca çay içmek için bir öğleden sonra bize geleceğini bildiren bir petit bleu daha göndermeye başladı Avery. Nitekim bir kezinde çaya

geldi ve yanında Gertrude Atherton'u da getirdi. Çok tatlı bir tavırla, çok sevdiğim iki Gertrude'un birbirlerini tanımalarını istiyorum, dedi. Olağanüstü güzel bir öğleden sonra olmuştu bu. Herkes keyifli ve memnundu, bana gelince bir Kaliforniyalı olarak Gertrude Atherton gençlik yıllarımın ilahesi olduğu için halimden çok hoşnuttum.

Avery'yi en son Paris'e son gelişinde gördük. Her zamanki gibi bizi yemeğe çağıran mesajını gönderdi, bizi almak için eve geldiğinde de Gertrude Stein'a yemeğe birkaç arkadaşını da çağırdığını çünkü ondan kendisi için bir şey yapmasını isteyeceğini söyledi. Bak, dedi, bugüne kadar hiç benimle birlikte Montmartre'a gelmedin, işte bu gece bunu yapmanı çok arzu ediyorum. Biliyorum benim olmadan çok daha önce senin Montmartre'ındı orası ama gelir misin. Gertrude Stein da güldü ve, tabii gelirim Avery, dedi.

Gerçekten de yemekten sonra onunla birlikte Montmartre'a çıktık. Garip garip yerlere gittik ve Avery çok gururlanıp keyiflendi. Bir taksiyle durmadan o yer senin bu yer benim dolaşıp duruyorduk, Avery Hopwood'la Gertrude Stein hep yan yana yürüyüp uzun uzun konuşuyorlardı ve mutlaka Avery bir önseziyle bunun Gertrude Stein'ı son görüşü olduğunu anlamıştı çünkü o geceki kadar açık ve içten konuşmamışlı hiç. Sonunda oradan ayrıldık, Avery de dışarı gelip bizi bir taksiye bindirdi ve Gertrude Stein'a bunun yaşamının en güzel gecelerinden biri olduğunu söyledi. Ertesi gün Avery güneye indi, biz de Paris dışına gittik. Çok geçmeden, onu yeniden gördüğü için ne denli mutlu olduğunu anlatan bir kart aldı Avery'den Gertrude Stein ve aynı sabah *Herald*'da onun ölüm haberini gördük.

Aşağı yukarı bin dokuz yüz on ikide Alvin Langdon Coburn Paris'e çıkageldi. Garip bir Amerikalı'ydı Alvin Langdon Coburn ve yanında garip bir İngiliz kadınını, analığını da getirmişti. Alvin Langdon Coburn Henry James için hazırladığı fotoğraf dizisini daha yeni tamamlamıştı. Ünlü erkeklerin fotoğraflarından oluşan bir kitap yayımlamıştı, şimdi de ünlü kadınların fotoğraflarını içeren bir ek kitap hazırlamak istiyordu. Ona Gertrude Stein'dan söz eden kişi Roger Fry'dı sanıyorum. Her neyse gelip Gertrude Stein'ın ünlü bir kişi olarak fotoğrafını çeken ilk fotoğrafçıydı Alvin Langdon Coburn ve Gertrude Stein bu duruma çok sevinmişti. Gerçekten de Gertrude Stein'ın çok güzel birkaç fotoğrafını çekip bu fotoğrafları ona verdi Alvin Langdon Coburn, sonra da ortadan kayboldu ve Gertrude Stein sık sık onun nerede olduğunu

soruşturduysa da kimse o günden beri onunla ilgili bir şey duymuşa benzemiyor.

Bin dokuz yüz on dört yılının baharına yaklaştırıyor bu bizi. O kış eve gelen kişiler arasında Berenson'un küçük üvey kızı da vardı. Bu kız bir gün genç bir arkadaşını, Hope Mirlees'i de getirdi ve Hope yazın İngiltere'ye gittiğimizde mutlaka Cambridge'e gidip ailesinin evinde kalmamızı söyledi bize. Biz de bunu yapacağımıza söz verdik.

O kış Gertrude Stein'ın erkek kardeşi artık Floransa'da oturmaya karar verdi. Birlikte aldıkları resimleri aralarında paylaştılar. Gertrude Stein Cézanne'larla Picasso'ları, erkek kardeşi de *Şapkalı Kadın*'ın orijinal kopyası dışında Matisse'lerle Renoir'ları aldı.

Stüdyoyla küçük evin arasında küçük bir geçit yaptırmayı tasarladık, bu iş bir kapının kaldırılıp sıva yapılmasını gerektireceği için atölyeyi de boyayıp evin kâğıtlarını yenilemeye ve eve elektrik bağlatmaya karar verdik. Bütün bunları gerçekleştirmek için hemen işe koyulduk. Bu işlerin tamamlanması haziranın sonunu buldu, Gertrude Stein John Lane'den ertesi gün Paris'te olacağını ve onu görmeye geleceğini bildiren bir mektup aldığında da ev henüz toparlanmamış durumdaydı.

Var gücümüzle çalıştık, yani ben, kapıcı ve Hélène, üçümüz çalıştık ve evi onu ağırlamaya hazır duruma getirdik.

John Lane Wyndham Lewis'in *Patlama*'sının (Blast) ilk kopyasını getirmişti, kitabı Gertrude Stein'a verdi ve onun kitabı nasıl bulduğunu, bu kitap üzerine bir yazı yazmayı düşünüp düşünmeyeceğini öğrenmek istedi. Gertrude Stein da bilmediğini söyledi.

Sonra John Lane *Üç Yaşam*'ın ikinci basımını yapmaya karar verir gibi olduğundan Gertrude Stein'a temmuzda Londra'ya gelip yanında kitabın bir başka el yazması kopyasını getirip getiremeyeceğini sordu. Gertrude Stein da geleceğini söyledi ve o güne değin oluşturduğu portrelerin bir derlemesinin basılmasını da önerdi. *Amerikalıların Oluşumu* çok uzun olduğu için basılması düşünülmüyordu. Ve böylece her şeyi ayarladıktan sonra John Lane Paris'ten ayrıldı.

O günlerde oldukça hüzünlü bir halde rue Schoelcher'de oturan Picasso biraz daha uzak bir semte Montrouge'a taşınacaktı. Mutsuz bir dönem olmamıştı bu onun için ama Montmartre günlerinden sonra tiz tonlu kişnemeyi andıran İspanyol kıkırdaması artık duyulmaz olmuştu. Arkadaşları, arkadaşlarının pek çoğu peşinden Montmartre'a gitmişti gerçi ama hiçbir şey aynı değildi artık. Braque'la olan yakınlığı azal-

maya başlamıştı ve eski arkadaşları içinde yalnızca Guillaume Apollinaire ve Gertrude Stein'la sıkça görüşüyordu. O yıl ressamların her zaman kullandığı renkler yerine ripolin boyalar kullanmaya başladı Picasso. Daha geçen gün uzun uzun ripolin boyalardan söz etti. Bu boyalar, dedi ciddi bir tavırla, la santé des couleurs, sağlıklı boyanın temeli bunlar. O günlerde, bugün de yapuğı gibi ve genci yaşlısı pek çok hayranının da yaptığı gibi, resimleri ve her şeyi ripolin boyalarla boyuyordu.

O sıralarda kâğıttan, tenekeden ve her çeşit gereçten konstrüksiyonlar da yapıyordu Picasso, bu çalışmalar sonradan *Geçit Töreni*'nin (Parade) o ünlü sahne dekorunu yapmasını olanaklı kılan çalışmalar oldu.

Mildred Aldrich de o günlerde Marne kıyısındaki Hilltop'a çekilmeye hazırlanıyordu. O da mutsuz değildi ama epeyce hüzünlüydü. O bahar akşamlarında bir taksi tutup onun deyişiyle birlikte son gezintimizi yapmamızı istiyordu sık sık. Rue Boissonade'daki bir apartmanın en üst katındaki dairesinden bize iyi geceler diye seslenirken evinin anahtarını merdiven boşluğundan ta zemin kata her zamankinden daha sık düşürmeye başlamıştı.

Sık sık da onunla birlikte kent dışına çıkıp evine bakmaya gidiyorduk. Sonunda taşındı Mildred. Biz de gidip bütün bir günü onunla geçirdik. Mutsuz değildi Mildred ama çok hüzünlüydü. Bütün perdelerim takıldı, bütün kitaplarım yerleştirildi, her şey tertemiz, peki ama ne yapacağım ben şimdi, dedi Mildred. Ben de ona annemin söylediğine göre küçük bir kızken durmadan, ne yapacağım ben şimdi, dediğimi, bugünse değişen tek şeyin, ne yapacağım, demem olduğunu söyledim. Mildred en kötüsünün bizim Londra'ya gitmemiz ve bu yüzden de bütün yaz bizi görememesi olduğunu söyledi. Biz de Londra'da yalnızca bir ay kalacağımızı, daha doğrusu gidiş dönüş bileti aldığımızı, onun için de bir ay içinde dönmek zorunda olduğumuzu, eve döner dönmez onu görmeye geleceğimizi söyleyerek güvence verdik ona. Gene de Gertrude Stein'ın sonunda kitaplarını yayımlayacak bir yayımcısı olacağı için sevinçliydi Mildred. Ama, John Lane'e dikkat et, tilkinin tekidir o, dedi onu öpüp ayrılırken.

Hélène artık rue de Fleurus'ten ayrılacaktı çünkü kocası kısa bir süre önce çalıştığı atölyede ustabaşılığa yükseltilmiş ve artık çalışmayıp evinde oturması için direnmeye başlamıştı.

Kısacası bin dokuz yüz on dört yılının baharıyla yaz başında eski yaşam sona erdi.

SAVAŞ

Savaştan önce Avrupa'da yaşayan Amerikalılar gerçekten bir savaş çıkacağına hiç inanmıyorlardı. Gertrude Stein kapıcının oğlunun, avluda oynarken, nasıl her iki ya da üç yılda bir kesin bir ifadeyle babasının savaşa gideceğini söylediğini sık sık anlatır. Bir kezinde de Gertrude Stein'ın kuzenlerinden birkaçı Paris'te oturuyordu, bir köylü kızını hizmetçi olarak tutmuşlardı. O sırada Rus-Japon savaşı vardı ve hep birlikte en son gelen haberlerden söz ediyorlardı. Hizmetçi kız birden dehşete kapılarak elindeki tepsiyi düşürmüş ve Almanlar kapımıza dayandılar mı yani, diye çığlık atmıştı.

William Cook'un babası bir Iowalı'ydı ve bin dokuz yüz on dört yılının yazında yetmiş yaşında Avrupa'ya ilk yolculuğunu yapıyordu. Kendilerini savaşın içinde bulduklarında yaşlı adam buna inanamadı ve bir ailenin kendi içinde savaşmasını, kısacası bir iç savaşı anlayabildiğini, ama insanın komşularıyla ciddi bir savaşa girmesini aklının almadığını söyledi.

Gertrude Stein 1913 ve 1914 yıllarında gazete okumaya çok düşkündü. Fransız gazetelerini çok ender okuyordu, Fransızca hiçbir şey okumuyordu zaten ve sürekli *Herald* gazetesini okuyordu. O kış *Daily Mail*'i de okumaya başladı. Suffragetler'le* ve Lord Roberts'ın İngiltere'de askerliğin zorunlu olması için başlattığı kampanyayla ilgili haberleri

* Kadınların oy kullanma hakkını savunan kadınlar. (ç.n.)

okumak hoşuna gidiyordu. Gençlik yıllarında en sevdiği kahramanlarından biriydi Lord Roberts. Onun *Hindistan'da Kırk Bir Yıl* (Forty-One Years in India) adlı yapıtı sık sık okuduğu bir kitaptı, okuldayken de bir tatil sırasında erkek kardeşiyle birlikte Yedinci Edward'ın taç giyme törenini seyrederken onu görmüştü. Dediğine göre İrlanda'ya hiç ilgi duymasa da *Daily Mail*'i okuyordu.

Temmuzun beşinde İngiltere'ye gittik ve program uyarınca pazar öğleden sonra John Lane'le görüşmek için evine gittik.

John Lane'in evinde birkaç kişi daha vardı ve çeşitli şeylerden söz ediyorlardı ama kimileri savaştan söz ediyordu. İçlerinden biri, bu adamın Londra'nın günlük gazetelerinden birinde başyazar olduğu söylendi bana, her zaman yaptığı gibi artık ağustos ayında Provence'da incir yiyemeyeceğini söyledi. Niye, diye sordu birisi. Savaş yüzünden, diye yanıt verdi adam. Başka biri, Walpole ya da erkek kardeşiydi sanıyorum, Almanya'yı yenme umudunun hiç olmadığını çünkü bu ülkede kusursuz bir sistem olduğunu, bütün yük vagonlarının lokomotiflerin ve demiryolu makaslarının sayısına göre hesap edildiğini söyledi. Ama, dedi incir yiyicisi, o vagonlar Almanya'da kendi hatlarında ve makaslarında kaldığı sürece bütün bunların hiçbir sakıncası yok, oysa saldırganca bir savaşta bunlar Almanya sınırlarının dışına çıkacak ve sonra da, inanın bana, sonra da büyük bir hesaplanmış karışıklık ortaya çıkacak.

Temmuz ayının o pazar öğleden sonrasına ilişkin net olarak hatırladıklarım bunlar.

Oradan ayrıldığımız sırada, John Lane Gertrude Stein'a bir haftalığına kent dışına gideceğini ve *Üç Yaşam* için bir sözleşme imzalamak üzere temmuz sonlarında ona bürosunda bir randevu ayarladığını söyledi. Galiba, dedi, bugünkü koşullarda işe yepyeni bir kitapla başlamaktansa o kitapla başlamayı yeğleyeceğim. O kitaba güveniyorum. Mrs. Lane çok heyecanlanıyor, okurlar da öyle.

Önümüzde on günlük bir süre olduğu için Mrs. Mirlees'in, yani Hope'un annesinin çağrısını kabul edip birkaç günümüzü Cambridge'de geçirmeye karar verdik. Oraya gittik ve gerçekten çok eğlendik.

Çok rahat bir evdi bu. Gertrude Stein evden hoşlanmıştı, fazla konuşma duymak zorunda kalmadan, dilediği sürece odasında ya da bahçede oturabiliyordu. Yemekler de harikaydı, çok lezzetli ve taze İskoçya yemekleri yiyorduk, Cambridge Üniversitesi'nin bütün ileri gelenleriyle tanışmak da çok hoş bir şeydi. Ne kadar bahçe varsa hepsine götürü-

lüyor, pek çok eve de çağrılıyorduk. Havalar çok güzel gidiyordu, öbek öbek güller, bütün öğrencilerin ve genç kızların katıldığı eski İngiliz dansları, genel olarak her şey çok hoştu. Newnham'da bir öğle yemeğine davet edildik, Hope Mirlees'in gözdesi olan Miss Jane Harrison Gertrude Stein'la tanışmayı çok istiyordu. Öğretim üyeleriyle birlikte kürsüye oturduk, çok korku verici bir şeydi bu. Gelgelelim sürdürülen sohbet pek öyle eğlenceli değildi. Miss Harrison'la Gertrude Stein da birbirlerine öyle özel bir yakınlık duymadılar pek.

Doktor ve Mrs. Whitehead'le ilgili pek çok haber alıyorduk. Artık Cambridge'de oturmuyorlardı. Bir yıl önce Doktor Whitehead Cambridge'den ayrılıp Londra Üniversitesi'ne geçmişti. Şimdi kısa bir süre için Cambridge'e geleceklerdi ve Mirlees'lerde akşam yemeği yiyeceklerdi. Yemeğe geldiler ve ben de böylece üçüncü dâhimi tanımış oldum.

Zevkli bir yemek oldu bu. Ben Cambridge'li şair Housman'ın yanına oturdum ve onunla balıklardan, David Starr Jordan'dan filan söz ettik ama ben daha çok Doktor Whitehead'i gözlemek istiyordum. Daha sonra bahçeye çıktık, Doktor Whitehead yanıma geldi ve Cambridge'in göğünden söz ettik.

Gertrude Stein'la Doktor Whitehead ve Mrs. Whitehead birbirlerinden çok hoşlanmışlardı. Mrs. Whitehead bizi Londra'daki evine akşam yemeğine çağırdı ve sonra da bir hafta sonunu, temmuzun son hafta sonunu onlarla birlikte Salisbury Ovası yakınlarında Lockridge'deki kır evlerinde geçirmemizi istedi. Biz de bu çağrıyı memnuniyetle kabul ettik.

Londra'ya döndük ve orada çok güzel vakit geçirdik. Bu arada Gertrude Stein'ın erkek kardeşinin alıp götürdüğü İtalyan mobilyalarının bazılarının yerine koymak üzere birtakım rahat sandalyelerle keten kaplamalı rahat bir kanepe ısmarladık. Epeyce zamanımızı aldı bu iş. Sandalyelerle kanepenin ölçüsünü kendimiz alıp kaplama için evdeki resimlere uyacak keteni kendimiz seçmek zorunda kaldık ve bütün bunları başarılı bir biçimde gerçekleştirdik. Bu sandalyelerle bu kanepe, gerçekten de çok rahat şeylerdir, savaşa karşın bin dokuz yüz on beş yılının ocak ayında bir gün rue de Fleurus'e kapıya geldi ve hepimiz bu mobilyaların gelişini büyük bir sevinçle karşıladık. O günlerde böylesi rahatlatıcı şeylere, böylesi bir konfora gereksinme duyuyordu insan. Whitehead'lerle akşam yemeği yedik ve onları her zamankinden daha çok sevdik, onlar da bizi her zamankinden daha çok sevdiler ve büyük bir incelik göstererek bunu

bize söylediler.

Gertrude Stein John Lane'le Bodley Head'deki randevusuna gitti. Uzun mu uzun bir görüşme yaptılar, bu kez görüşmeleri öyle uzun oldu ki o semtin en uzak köşelerine değin uzanıp ne kadar mağaza vitrini varsa hepsine baktım diyebilirim, ama sonunda Gertrude Stein elinde bir sözleşmeyle birlikte dışarı çıktı. Mutluluk verici bir doruk anıydı bu.

Sonra hafta sonunu Whitehead'lerle geçirmek üzere Lockridge trenine bindik. Bir hafta sonu sandığımız vardı, hafta sonu sandığımızla gurur duyuyorduk, ilk yolculuğumuzda da kullanmıştık bu sandığı ve çok işimize yaradığı için gene kullanıyorduk. Daha sonra arkadaşlarımdan biri, sizi hafta sonu için davet ettiler, siz alu hafta kaldınız, dedi bana. Gerçekten de öyle oldu.

Eve vardığımızda epeyce kalabalık bir toplulukla karşılaştık, birtakım Cambridge'li kişiler, birtakım genç adamlar, Whitehead'lerin o sıralarda on beş yaşında olmasına karşın çok uzun boylu ve gelişmiş görünümlü küçük oğulları Eric'le, Newnham'dan yeni dönen kızları Jessie de vardı. Savaşa ilişkin ciddi bir düşünce alışverişi pek olmamıştı herhalde çünkü hepsi Jessie Whitehead'in Finlandiya'ya yapacağı geziden söz ediyordu. Jessie hep yabancı yerlerden gelen yabancı insanlarla arkadaşlık ediyordu, coğrafyaya ve İngiliz İmparatorluğu'nun görkemine tutkundu Jessie. Finlandiyalı bir arkadaşı vardı, bu Finlandiyalı yazı ailesiyle birlikte geçirmek üzere Jessie'yi Finlandiya'ya davet etmiş ve ona ülkesinde büyük bir olasılıkla Rusya'ya karşı ayaklanma olacağına dair güvence vermişti. Mrs. Whitehead bu gezi konusunda kararsızdı ama hemen hemen razı olmuş gibiydi. O sıralarda uzakta olan North adında büyük bir oğulları daha vardı Whitehead'lerin.

Sonra birden, hatırladığıma göre, savaşı önlemek için Lord Grey'le Rus dışişleri bakanı arasında görüşmeler başladı. Ve sonra başka bir adım atılmasına fırsat kalmadan Fransa'ya últimatom verildi. Fransız kanı taşıyan, Fransa'da yetişmiş olan ve Fransızlar'a büyük bir yakınlık duyan Evelyn Whitehead gibi Gertrude Stein'la ben de üzüntüden perişan olduk. Sonra Belçika'nın işgal edildiği günler geldi, Doktor Whitehead'in yüksek sesle gazeteleri okuyan kibar sesini, sonra hep birlikte Louvain'deki yıkımdan ve o yürekli küçük Belçikalılar'a nasıl yardım etmeleri gerektiğinden söz edişlerini hâlâ duyar gibi oluyorum. Gertrude Stein büyük bir umarsızlık ve mutsuzluk içinde, nerede bu Louvain, dedi bana. Bilmiyor musun, dedim. Hayır, dedi, umursadığım da yok,

ama neresi bu.

Hafta sonumuz sona erdi ve Mrs. Whitehead'e gitmek zorunda olduğumuzu söyledik. Ama şimdi Paris'e dönemezsiniz ki, dedi Mrs. Whitehead. Evet, diye yanıt verdik, ama Londra'da kalabiliriz. Aa olmaz, dedi Mrs. Whitehead, Paris'e dönebileceğiniz güne kadar bizimle kalmalısınız. Çok tatlıydı Mrs. Whitehead, biz de çok üzgündük ve onları seviyorduk, onlar da bizi seviyordu, böylece kalmayı kabul ettik. Sonra İngiltere savaşa katılınca sonsuz bir iç rahatlığı duyduk.

Sandıklarımızı almak, Amerika'daki yakınlarımıza telgraf çekmek ve ayrıca para çekmek için Londra'ya gitmemiz gerekiyordu. Mrs. Whitehead de kendisinin ve kızının Belçikalılar'a yardım etmek için bir şeyler yapıp yapamayacaklarını öğrenmek amacıyla bize katılmak istedi. O yolculuğumuzu çok iyi hatırlıyorum. Neredeyse her yerde bir sürü insan var gibiydi, tren fazla kalabalık değildi gerçi ama bütün istasyonlar, küçücük köy istasyonları bile insanla doluydu, hiç de kaygılı bir görünümleri yoktu bu insanların ama ortalıkta bir sürü insan vardı işte. Aktarma yapacağımız kavşak yerinde Myra Edgerly'nin Paris'te tanıştığımız bir arkadaşıyla, Lady Astley'le karşılaştık. Aa nasılsınız, dedi Lady Astley neşeli yüksek bir sesle, oğlumla vedalaşmak için Londra'ya gidiyorum. Bir yere mi gidiyor, dedik kibarca. Aa evet, dedi Lady Astley, muhafız alayına girdi biliyorsunuz ve bu gece de Paris'e gidiyor.

Londra'da her şey zorlaşmıştı. Gertrude Stein'ın akreditifi bir Fransız bankasındaydı ama benim şans eseri küçük olan akreditifim bir Kaliforniya bankasındaydı. Şans eseri diyorum çünkü bankalar büyük miktarlarda para vermeye yanaşmıyorlardı ama benim akreditifim öylesine küçüktü ve tükenme noktasına öylesine yaklaşmıştı ki hiç duraksamadan hesabımda kalan bütün paramı verdiler.

Gertrude Stein para göndermesi için Baltimore'daki kuzenine telgraf çekti, sandıklarımızı topladık, trende Evelyn Whitehead'le buluştuk ve onunla birlikte Lockridge'e döndük. Oraya dönmek çok rahatlatıcı bir şeydi. Mrs. Whitehead'in bu iyiliği karşısında gönül borcu duyuyorduk çünkü o anda Londra'nın bir otel odasında olmak çok korkunç bir şey olacaktı.

Sonra günler birbirini izledi, tam olarak neler olduğunu hatırlamak da oldukça güç. North Whitehead Lockridge'de değildi ve Mrs. Whitehead oğlu bir aulganlık edip de orduya katılacak diye kaygılanıyordu. Onu mutlaka görmek istiyordu. Bu nedenle ona bir telgraf çekip hemen eve

gelmesini söylediler. North geldi. Mrs. Whitehead haklıydı. North hemen orduya yazılmak için en yakın asker toplama merkezine gitmişti ama önünde çok uzun bir kuyruk olduğu için ona sıra gelmeden büro kapanmıştı. Mrs. Whitehead hemen Kitchener'la görüşmek için Londra'ya gitti. Doktor Whitehead'in erkek kardeşi bir ara Hindistan'da piskoposluk yapmıştı ve gençliğinde Kitchener'la çok yakın bir dostluğu olmuştu. Mrs. Whitehead bu tanışıklıktan yararlandı ve böylece North'a bir görev verildi. Eve epeyce rahatlamış bir halde döndü Mrs. Whitehead. North üç gün içinde görevine başlayacaktı ama bu süre içinde araba kullanmayı öğrenmesi gerekiyordu. Üç gün çabucak geçti ve North gitti. North hemen ve yanında fazla araç gereç olmadan Fransa'ya gitmek üzere ülkeden ayrıldı. Sonra bekleme dönemi başladı.

Evelyn Whitehead yoğun bir biçimde savaş çalışmalarını planlıyor ve herkese yardım ediyordu, ben de elimden geldiğince ona yardımcı oluyordum. Gertrude Stein'la Doktor Whitehead kırlarda bitmez tükenmez yürüyüşler yapıyorlardı. Felsefeden ve tarihten söz ediyorlardı, Doktor Whitehead'le Russell'ın ortaklaşa yazdığı o ünlü kitaptaki* düşünceleri yetkin bir biçimde yaratan kişinin Russell değil Doktor Whitehead olduğunu da işte o günlerde anladı Gertrude Stein. İnsanların en kibarı ve en yürekten cömerti olan Doktor Whitehead kendi adına hiçbir iddiada bulunmuyor, zeki olan herkese büyük bir hayranlık duyuyordu ve Russell da zeki bir insandı kuşkusuz.

Gertrude Stein eve döndüğünde, yapuğı bu yürüyüşlerden, hâlâ Chaucer'ın zamanındaki görünümünü taşıyan kırlardan, ilk Britanyalılar'ın göz alabildiğine uzanan ovalarda hâlâ görülebilen yeşil patikalarından ve o garip yaz günlerinin üç katlı gökkuşaklarından söz ederdi bana. İkisi, Doktor Whitehead'le Gertrude Stein, avlak bekçileriyle ve köstebek avcılarıyla da uzun uzun söyleşiyordu. Ama efendim, demişti köstebek avcısı bir kezinde, İngiltere hiçbir savaşa girmedi ama her zaman galip bir ülke oldu. Doktor Whitehead yüzünde kibar bir gülümsemeyle dönüp Gertrude Stein'a baktı. Öyle diyebiliriz herhalde, dedi. Avlak bekçisiyse, Doktor Whitehead'in umutsuz göründüğü bir anda, ama Doktor Whitehead İngiltere üstün bir ülkedir, öyle değil mi, dedi. Dilerim öyledir, diye yanıt verdi Doktor Whitehead de kibarca, dilerim öyledir.

* *Principia Mathematica*, 1913. Matematiksel mantık kuramının ortaya atıldığı bir yapıt. (ç.n.)

Almanlar giderek Paris'e yaklaşıyorlardı. Bir gün Doktor Whitehead Gertrude Stein'a, o sırada inişli yokuşlu taşlık küçük bir korudan geçiyorlardı ve Doktor Whitehead ona yardım ediyordu, yazılarından yanında olan var mı hiç yoksa hepsi Paris'te mi, dedi. Hepsi Paris'te, dedi Gertrude Stein. Bunu sormaya dilim varmıyordu, dedi Doktor Whitehead, ama kaygılandığım bir konuydu bu.

Almanlar giderek Paris'e yaklaşıyorlardı, son gün Gertrude Stein artık odasından çıkamadı ve oturup yas tuttu. Paris'i çok seviyordu Gertrude Stein ve ne yazılarını düşünüyordu ne de resimlerini, yalnızca Paris'i düşünüyordu ve çok üzgündü. Odasına çıktım, durum düzeldi Paris kurtuldu, Almanlar geri çekiliyor, diye seslendim. Arkasını döndü ve, bana böyle şeyler söyleme, dedi. Ama doğru bu, dedim, doğru. Ve sonra birlikte ağlamaya başladık.

İngiltere'de tanıdığımız herkesin Marne çarpışmasıyla ilgili olarak eline geçen ilk tanımlama Gertrude Stein'ın Mildred Aldrich'ten aldığı mektupla geldi. Mildred'ın *Marne Kıyısındaki Hilltop* (The Hilltop on the Marne) adlı kitabının da aşağı yukarı ilk mektubuydu bu. Bu mektubu aldığımıza, Mildred'ın güvenlik içinde olduğunu öğrendiğimize ve olup biten her şeyi öğrendiğimize çok sevinmiştik. Mektup elden ele geçirildi ve çevredeki herkes bu mektubu okudu.

Daha sonra Paris'e döndüğümüzde Marne çarpışmasına ilişkin iki tanımlama daha duyduk. Boulogne-sur-Seine'de yaşayan Nellie Jacot adında Kaliforniya'dan tanıdığım eski bir okul arkadaşım vardı ve bu arkadaşım için çok kaygılanıyordum. Ona telgraf çektim ve o da kendine özgü anlatımıyla, Nullement en danger ne t'inquiète pas, hiçbir tehlike yok merak etme, diyen bir telgrafla karşılık verdi. O ilk yıllarda Picasso'ya yakışıklı bir ayakkabı boyacısı diyen, Fernande içinse fena biri değil ama niye onun için kendini üzüyorsun anlamıyorum, diyen de Nellie'ydi. Matisse'i, Madam Matisse'i farklı biçimlerde görme konusunda sorguya çekip Madam Matisse'in ona bir eş olarak nasıl, bir resim olarak nasıl göründüğünü ve onun bir görünümden öbür görünüme nasıl geçebildiğini sorarak Matisse'in kızarmasına yol açan da Nellie'ydi. Gertrude Stein'ın aktarmaya bayıldığı öyküyü, bir kezinde bir adamın ona, seni seviyorum Nellie, adın Nellie'ydi değil mi, deyişini anlatan da Nellie'ydi. İngiltere'den döndükten sonra, herkes bize pek iyi davrandı dediğimizde, a evet, pek iyi bilirim o iyiliği diyen de Nellie'ydi.

Nellie bize Marne çarpışmasını anlattı. Biliyorsunuz, dedi, haftada bir

kez alışveriş için şehre inerim hep ve hizmetçimi de her zaman yanıma alırım. Boulogne'da taksi bulmak zor olduğu için şehre tramvayla gelir ve dönüşte taksi tutarız. Neyse her zamanki gibi şehre geldik ve hiçbir şey farketmedik, alışverişimizi bitirip çayımızı da içtikten sonra bir köşede durup taksi beklemeye başladık. Birkaç taksiyi durdurduk ama gitmek istediğimiz yerin adını duyunca hepsi çekip gidiyordu. Biliyorum bazen taksi şoförleri ta Boulogne'a kadar gitmek istemiyorlar, onun için Marie'ye, şoförlere Boulogne'a giderlerse onlara yüklüce bir bahşiş vereceğimizi söyle, dedim. O da yaşlı bir şoförün kullandığı bir taksiyi durdurdu ve ben adama, bizi Boulogne'a götürürsen sana yüklüce bir bahşiş veririm, dedim. Ah, dedi adam parmağını burnunun üstüne koyarak, ne yazık ki imkânsız bir şey bu Madam, bugün hiçbir taksi şehir sınırlarının dışına çıkamaz. Niye, diye sordum. Adam karşılık olarak bana göz kırptı ve çekip gitti. Biz de Boulogne'a tramvayla dönmek zorunda kaldık. Sonradan Gallieni* ve taksiler meselesini duyunca bütün bunların nedenini anladık tabii, dedi Nellie ve, meğer Marne'de bir çarpışma varmış, diye ekledi.

Paris'e döndükten hemen sonra, Marne çarpışmasına ilişkin ikinci tanımlamayı Alfy Maurer'den duyduk. Bir café'de oturuyordum, dedi Alfy, ve Paris çok solgundu, ne demek istediğimi anlıyorsunuz değil mi, tıpkı solgun bir apsent** gibiydi. Evet orada öylece oturuyordum ve sonra sokakta bir sürü atın çektiği bir sürü kocaman yük arabasının ağır ağır ilerlediğini farkettim, arabaların yanında birkaç asker de vardı ve arabalardaki kutuların üzerinde Banque de France yazıyordu. İşte, Marne çarpışmasından önce öylece kaçırılıveren altınlardı bunlar.

İngiltere'deki o karanlık bekleyiş döneminde pek çok şey de oldu tabii. Whitehead'lerin evine pek çok kişi gelip gidiyordu ve bol bol tartışına da yapılıyordu tabii. İlkin Lytton Strachey geldi. Lockridge'e yakın küçük bir evde oturuyordu Lytton Strachey.

Lytton Strachey bir akşam Mrs. Whitehead'i görmeye geldi. İpeğimsi bir sakalı ve cılız tiz bir sesi olan zayıf solgun yüzlü bir adamdı Lytton Strachey. Bir yıl önce George Moore'la tanışmak üzere Miss Ethel Sands'in evine çağrıldığımızda tanışmıştık onunla. Gertrude Stein'la be-

* Joseph-Simon Gallieni (1849-1916). Marne yengisinin yaratıcılarından biri olan Fransız general. (ç.n.)

** Pelin denen bitkiyle kokulandırılmış sert bir içki. (ç.n.)

sili bir mama bebeğini andıran George Moore birbirlerine pek ısınamamışlardı. Lytton Strachey'le ben Picasso'dan ve Rus balesinden söz etmiştik.

Lytton Strachey o akşam Whitehead'lere geldi ve Mrs. Whitehead'le ikisi Lytton Strachey'in Almanya'da kayıp olan kızkardeşini kurtarma olanağını tartıştılar. Mrs. Whitehead ona yardımcı olabilecek bir adamdan söz edip bu adama başvurmasını önerdi Lytton Strachey'e. Ama, dedi Lytton Strachey, ben o adamı hiç tanımıyorum ki. Evet, dedi Mrs. Whitehead, ama ona yazıp görüşmek istediğini söyleyebilirsin. Yo, dedi Lytton Strachey alçak bir sesle, hiç tanımadığım biriyse yapmam bunu.

O hafta çıkıp gelen bir başka kişi de Bertrand Russell'dı. Russell North Whitehead'in cepheye gitmek üzere evden ayrıldığı gün gelmişti Lockridge'e. Barış yanlısı ve tartışmayı seven biriydi Russell ama çok eski arkadaşlar oldukları halde Doktor ve Mrs. Whitehead böyle bir günde onun görüşlerini dinlemeye katlanabileceklerini sanmıyorlardı. Russell geldi ve Gertrude Stein, herkesin zihnini dillerinden düşürmedikleri savaş mı barış mı sorunundan uzaklaştırmak için, eğitim konusunu ortaya attı. Bu konu Russell'ın ilgisini çekti ve Russell Amerikalılar'ın eğitim sisteminin bütün eksik yönlerini açıklayıp özellikle Yunanca öğrenimini boşlamalarından söz etti. Gertrude Stein bir ada olan İngiltere'nin doğallıkla gene bir ada olan ya da ada sayılan Yunanistan'a gereksinme duyduğunu söyleyerek yanıt verdi ona. Ada olsun olmasın Yunan kültürü temelde bir ada kültürüydü, oysa Amerika'nın temelde bir kıta kültürüne gereksinimi vardı, bu kültür de ister istemez Latin kültürü olacaktı. Bu sav üzerine Russell iyice coştu ve çok etkileyici bir biçimde konuşmaya başladı. Sonra Gertrude Stein adamakıllı ciddileşip Yunanistan'ın bir ada olmanın dışında da İngiltere için taşıdığı önem üzerine ve Amerikalılar'ın psikolojisinin İngilizler'in psikolojisinden farklı olduğu gerçeğine dayanarak Yunan kültürünün Amerikalılar için hiçbir önem taşımaması üzerine uzun bir söylev verdi. Amerikalılar'ın doğasının cisimi dışlayan soyutlama özelliği üzerine çok etkileyici bir konuşma yaptı ve otomobil örneğiyle Emerson örneğini birbirine katıştırarak Amerikalılar'ın Yunanlılar'a gereksinme duymadığını kanıtlayan örnekler verdi, öyle ki Russell iyiden iyiye heyecanlandı ve bu konu yatana değin herkesi oyaladı.

O günlerde pek çok tartışma yapılıyordu. Piskopos, yani Doktor Whitehead'in erkek kardeşi ailesiyle birlikte bir öğle yemeğine geldi.

Hepsi de sürekli İngiltere'nin Belçika'yı kurtarmak için nasıl savaşa girdiğinden söz ediyordu. Sonunda buna daha fazla dayanamayacağımı sezip dilimi tutamadım ve, niye böyle söylüyorsunuz, niye İngiltere için savaştığınızı söylemiyorsunuz, insanın kendi ülkesi için savaşmasını utanılacak bir şey olarak görmüyorum ben, dedim.

O zaman piskoposun karısı Bayan Piskopos çok komik bir şey yaptı. Ciddi bir tavırla Gertrude Stein'a, Miss Stein anladığıma göre siz Paris'te önemli bir kişisiniz, dedi. Bence sizin gibi tarafsız bir kişinin gidip Fransız hükümetine Pondichéry'yi bize vermelerini önermesi çok iyi olur. Pondichéry bizim çok işimize yarar. Gertrude Stein da kibar bir tavırla ne yazık ki kendisinin politikacılar değil ressamlarla yazarlar arasında önemli bir kişi olduğunu söyleyerek yanıtladı onu. Ama, dedi Mrs. Bishop, hiç farketmez ki bu. Fransız hükümetine Pondichéry'yi bize vermelerini önermelisiniz bence. Yemekten sonra Gertrude Stein fısıltıyla, bu Pondichéry nerede allahaşkına, dedi bana.

Gertrude Stein İngilizler'in boyuna Almanlar'ın örgütlenmesinden söz etmelerine çok sinirlenirdi. Israrla Almanlar'ın hiçbir örgütü olmadığını, yöntemleri olduğunu ama hiçbir örgütleri olmadığını söylerdi onlara. Aradaki farkı görmüyor musunuz, derdi öfkeyle, rasgele iki Amerikalı, rasgele yirmi Amerikalı, rasgele milyonlarca Amerikalı herhangi bir şeyi gerçekleştirmek için kendilerini örgütleyebilir ama Almanlar hiçbir şey için kendilerini örgütleyemezler, bir yöntem oluşturabilir ve bu yöntemi uygulama yükümlülüğüne girebilirler ama örgütlenme demek değildir bu. Almanlar modern insanlar değil, diye diretirdi, bizim örgütlenme olarak algıladığımız bir yöntem yaratan geri bir ulus onlar, anlamıyor musunuz bunu. Modern olmadıkları için de bu savaşı kazanmaları olanaksız.

Bizi müthiş sinirlendiren bir başka şey de, İngilizler'in Amerika'daki Almanlar'ın Amerika'yı müttefiklerin aleyhine çevireceklerini söylemesiydi. Saçmalamayın, derdi Gertrude Stein bu sözü söyleyen birine ya da herkese, Amerika'da en çok Fransa'yla İngiltere'ye yakınlık duyulduğunu ve Amerika'nın Almanya gibi bir ortaçağ ülkesiyle hiçbir zaman bağdaşamayacağını anlamıyorsanız, Amerika'yı anlayamıyorsunuz demektir. Biz cumhuriyetçiyiz, derdi güçlü bir sesle, yüreğimizle tutkumuz her şeyimizle bir cumhuriyetiz biz ve bir cumhuriyetin Fransa'yla ortak her şeyi, İngiltere'yle de ortak pek çok şeyi olabilir ama yönetim biçimi ne olursa olsun Almanya'yla ortak hiçbir şeyi olamaz. Onun, o

günlerde ve o günden bu yana, Amerikalılar'ın başka hiçbir şey olamayacak kadar cumhuriyetine düşkün bir ülkede yaşayan cumhuriyetçiler olduğu biçimindeki açıklamasını kaç kez duymuşumdur kimbilir.

O uzun yaz yavaş yavaş geçip gidiyordu. Havalar çok güzeldi, kırlar çok güzeldi ve Doktor Whitehead'le Gertrude Stein bu kırlarda gezinip çeşitli konularda söyleşmekten hiç vazgeçmiyorlardı.

Zaman zaman da Londra'ya gidiyorduk. Paris'e ne zaman dönebileceğimizi öğrenmek için düzenli aralıklarla Cook'un bürosuna gidiyor ve her kezinde henüz değil yanıtını alıyorduk. Gertrude Stein bir kezinde John Lane'i görmeye gitti. John Lane çok üzüntülüydü. Ateşli bir yurtseverdi John Lane. Doğal olarak o aralar savaş kitapları yayımlamaktan başka bir şey yapmadığını ama çok yakında her şeyin değişeceğini ya da belki de savaşın sona ereceğini söyledi.

Gertrude Stein'ın kuzeniyle babam Amerika Birleşik Devletleri'nin Tennessee adlı kruvazörüyle bize para gönderdiler. Parayı almaya gittik. İkimizi de bir tartıya koyup kilomuzu ve boyumuzu ölçtüler, sonra da paramızı verdiler. Nasıl olur, dedik birbirimize, seni on yıldır görmeyen bir kuzenle beni altı yıldır görmeyen bir baba boyumuzu ve kilomuzu nasıl bilebilir ki. Uzun süre bir bilmece olarak kaldı bu. Bundan dört yıl önce Gertrude Stein'ın bu kuzeni Paris'e geldi ve Gertrude Stein'ın ona söylediği ilk şey, Julian Tennessee'yle bana para gönderirken kilomu ve boyumu nasıl bildin, oldu. Sahiden bilmiş miydim, dedi kuzeni. Eh, dedi Gertrude Stein, en azından bildiğin yazıyordu orada. Pek hatırlayamıyorum tabii, dedi kuzeni, ama şu anda senin kilonla boyunu sorsalar doğal olarak Washington'dan pasaportunun bir kopyasını getirtirdim, o sırada da aynı şeyi yapmışımdır herhalde. Ve böylece bu giz çözülmüş oldu.

Paris'e dönmemizi sağlayacak birer geçici pasaport almak için Amerikan elçiliğine de gitmek zorunda kaldık. Hiçbir kimlik belgemiz yoktu, o günlerde kimsenin kimlik belgesi yoktu. Aslında Gertrude Stein'ın Fransa'da oturan bir Amerikalı olduğunu gösteren ve Paris'te papier de matriculation* denen bir belgesi vardı.

Elçilik, sırasını bekleyen ve pek Amerikalı'ya benzemeyen bir sürü vatandaşla doluydu. Sonunda bir odada yorgun bir yüzle oturan genç bir Amerikalı'ya götürüldük. Gertrude Stein sırada bekleyen ve pek Ameri-

* Kayıt belgesi. (ç.n.)

kalı'ya benzemeyen insanların sayısının çokluğundan söz etti. Genç Amerikalı içini çekti. Onların işi daha kolay, dedi, kimlik belgeleri var çünkü, kimlik belgesi olmayanlar yalnızca Amerika doğumlu olanlar. Peki böyle kişiler için ne yapıyorsunuz, diye sordu Gertrude Stein. Tahminde bulunuyoruz, dedi genç Amerikalı, ve tahminimizin doğru çıkmasını umut ediyoruz. Ve şimdi, dedi, yemin eder misiniz lütfen. Hay Allah, dedi sonra, bu yemini o kadar çok tekrarladım ki nasıl olduğunu unuttum.

Ekimin on beşinde Cook artık Paris'e dönebileceğimizi söyledi. Mrs. Whitehead de bizimle gelecekti. Oğlu North palto almadan gitmişti ve Mrs. Whitehead onun için bir palto ayırmıştı ama bu paltoyu normal yoldan postalarsa oğlunun eline geçmesinin çok uzun sürmesinden korkuyordu. Paltoyu oğluna kendi eliyle vermek ya da verecek birini bulmak amacıyla Paris'e gitmek için gerekli hazırlıkları yaptı. Savaş bürosuna ve Kitchener'a gidip kimlik belgesi aldı ve hep birlikte yola çıktık.

Londra'dan ayrılışımızı belli belirsiz hatırlıyorum, ayrılırken gündüz müydü gece miydi onu bile hatırlayamıyorum ama gündüzdü herhalde çünkü kanal feribotundayken hava aydınlıktı. Feribot çok kalabalıktı. Anvers'den kaçan bir alay Belçikalı askerle subay vardı, hepsinin gözlerinden yorgunluk akıyordu. Yorgun ama uyanık asker gözlerini ilk kez görüyorduk. Sonunda hasta durumda olan Mrs. Whitehead'e feribotta oturacak bir yer bulmayı başardık ve çok geçmeden de Fransa'ya vardık. Mrs. Whitehead'ın kimlik belgesi öylesine etkileyiciydi ki bizi hiç beklletmediler ve hemen trene binip aşağı yukarı gece onda Paris'e vardık. Bir taksi tuttuk ve Paris'i, güzel ve henüz saldırıya uğramamış Paris'i boydan boya katedip rue de Fleurus'e geldik. Artık yuvamızdaydık.

İngiltere'deyken bize çok uzaktalarmış gibi gelen kişiler ziyaretimize geldiler. Alfy Maurer Marne kıyısındaki en sevdiği köyde kalışını anlattı, öteden beri Marne'da balık tutmaya giderdi, seferberlik lokomotifi giderek yaklaşıyormuş, Almanlar giderek yaklaşıyormuş, Alfy de korkuya kapılıp Paris'e dönmek için bir araç bulmaya çalışmış ve korkunç çabalardan sonra bir araç bulmayı başarıp Paris'e dönmüş. Evden ayrılırken Gertrude Stein onu kapıya kadar geçirdi ve yüzünde bir gülümsemeyle geri döndü. Mrs. Whitehead biraz sıkıntılı bir tavırla, Gertrude sen hep Alfy Maurer'den sevgiyle söz ederdin bize, ama onun gibi yalnızca bencil değil korkak olduğunu da, hem de böyle bir

dönemde, açıkça ortaya koyan bir adamı nasıl sevebilirsin, dedi. Kendi canını kurtarmaktan başka bir şey düşünmemiş ve üstelik tarafsız biriymiş. Gertrude Stein bir kahkaha patlattı. Akılsız kadın, dedi, anlamadın mı, Alfy'nin yanında kızı varmış tabii, kızı Almanlar'ın eline düşecek diye ödü kopmuş.

O günlerde Paris'te pek fazla insan yoktu, bu çok hoşumuza gitti ve Paris'in her yanını gezmeye başladık, Paris'te olmak çok güzel bir şeydi, harika bir şeydi. Çok geçmeden Mrs. Whitehead paltoyu oğluna ulaştırmanın bir yolunu bulup İngiltere'ye döndü ve biz de kış için evimize yerleştik.

Gertrude Stein, New York'taki arkadaşlarına saklamaları için el yazması çalışmalarının birer kopyasını gönderdi. Tehlikenin tümüyle geçmiş olduğunu umuyorduk ama gene de böylesi daha uygun geldi bize, ayrıca yakında Zeplinler de gelecekti. Biz ayrılmadan önce Londra geceleri tümüyle kararıtlıyordu. Paris'in sokak lambalarıysa ocak ayına değin yandı.

Nasıl oldu hiç hatırlamıyorum ama Carl Van Vechten sayesinde olmuştu, ayrıca Norton'ların da bu işle bir ilgisi vardı, nasıl olduysa Donald Evans'tan Gertrude Stein'ın metinlerinden üçünün küçük bir kitap biçiminde yayımlanmasını öneren ve Gertrude Stein'dan bu kitaba bir başlık bulmasını isteyen bir mektup geldi. Bu üç metinden ikisi İspanya'ya yaptığımız ilk yolculuk sırasında ve üçüncüsü, *Yemekler, Odalar vs.* (Food, Rooms etcetera) de bu yolculuktan döndükten hemen sonra yazılmıştı. Gertrude Stein'ın dediği gibi, dış dünyayla iç dünyayı birleştirme girişiminin ilk örnekleriydi bu metinler. O güne değin her şeyin gerçekliği ve iç yüzeyiyle ilgilenmişti Gertrude Stein, bu çalışmalarında ise dışarıdan göründüğü biçimiyle iç dünyayı betimlemeye başlamıştı. Bu üç metnin basılma fikri onu çok mutlu etti, bu işe hemen razı oldu ve başlık olarak da *Sevecen Düğmeler*'i (Tender Buttons) önerdi. Donald Evans firmasına Claire Marie adını vermiş ve bütün öbür sözleşmelere benzeyen bir de sözleşme göndermişti. Biz de Claire Marie diye biri var herhalde diye düşündük tabii ama sonradan böyle biri olmadığı ortaya çıktı. Bu kitap yedi yüz elli adet mi bin adet mi basıldı hatırlamıyorum, her neyse çok sevimli küçük bir kitap oldu ve Gertrude Stein buna çok sevindi, dahası bu kitap, herkesin bildiği gibi, bir yandan bütün genç yazarlar üzerinde büyük bir etki yaratırken bir yandan da ülkenin her yanındaki gazetelerin köşe yazarlarının uzun bir alay kam-

panyası başlatmalarına yol açtı. Köşe yazarları gerçekten gülünçleştiğinde, oldukça da sık yapıyorlar bunu, Gertrude Stein'ın kıkır kıkır güldüğünü ve bu yazıları yüksek sesle bana okuduğunu da söylemem gerek.

Bu arada bin dokuz yüz on dörtle bin dokuz yüz on beşin o iç kararıcı kışı geçip gidiyordu. Bir gece, aşağı yukarı ocak ayının sonlarıydı sanıyorum, bugün de olduğu gibi her zamanki alışkanlığımla erkenden yatmıştım ve Gertrude Stein da her zamanki alışkanlığıyla aşağıda stüdyoda çalışıyordu. Birden onun yavaşça bana seslendiğini duydum. Ne var, dedim. Aa hiçbir şey, dedi, ama zahmet olmazsa üstüne kalın bir şey giyip aşağıya gelsen iyi olur sanırım. Ne var, dedim, devrim mi oldu. Bütün kapıcılar ve kapıcıların karıları boyuna bir devrimden söz ediyorlardı. Fransızlar devrimlere öylesine alışıktırlar ki, pek çok devrim yaşadılar çünkü, ne olsa hemen devrim diye düşünür ve devrim derler. Öyle ki bir kezinde bazı Fransız askerleri gene bir devrim durumundan söz ettiklerinde Gertrude Stein oldukça sabırsız bir tavırla, siz aptalsınız, dedi, büyük ve kusursuz bir devrim yaşadınız, ayrıca bu devrim kadar iyi olmayan başka birtakım devrimler de yaşadınız; zeki bir halkın sürekli kendini yinelemeyi düşünmesi bana çok saçma geliyor. Askerler çok utanmış ve, bien sûr mademoiselle, başka bir deyişle, tabii haklısınız, demişlerdi.

İşte Gertrude Stein beni uyandırdığında ben de, devrim mi oldu, askerler mi geldi, dedim. Hayır, dedi Gertrude Stein, pek öyle değil. Peki ne öyleyse, dedim sabırsızca, pek bilmiyorum, diye yanıtladı Gertrude Stein, ama bir alarm verildi. Her neyse buraya gelsen iyi olur. Işığı açmaya davrandım. Yoo, dedi, açmasan iyi olur. Elini ver bana, seni aşağıya indireyim, stüdyodaki kanepede uyuyabilirsin. Aşağıya indim. Stüdyo çok karanlıktı. Kanepeye oturdum ve sonra, neyim var hiç bilmiyorum ama dizlerim birbirine vuruyor, dedim. Gertrude Stein kahkahalarla gülmeye başladı, bir dakika bekle, sana bir battaniye getireyim, dedi. Hayır beni yalnız bırakma, dedim. Stüdyoda üstüme örtecek bir şey buldu ve sonra bir patlama sesi duyduk, bunu birkaç patlama daha izledi. Sesler derinden gelmişti, sonra sokaklardan korna sesleri gelince her şeyin bittiğini anladık. Işıkları açtık ve yattık.

Kendi başıma gelmeseydi şiirlerde ve romanlarda anlatıldığı gibi insanın dizlerinin birbirine vurduğunun doğru olduğuna hiçbir zaman inanmayacağımı söylemeliyim.

Bir sonraki alarm bir Zeplin alarmıydı ve bu ilk alarmdan çok kısa bir süre sonra verildi, o gece Picasso'yla Eve de bizde yemekteydiler. Artık iki katlı atölye binasının küçük evin altında uyuduğumuz çatısından daha güvenli olmadığını öğrenmiştik, kapıcı kadın da onun odasına girmemizi önermişti bize, oradaki hiç değilse başımızın üzerinde altı kat olacaktı. Eve de o sıralarda pek iyi değildi ve korku içindeydi, onun için hep birlikte kapıcının odasına indik. Hélène'in yerine gelen Breton hizmetçimiz Jeanne Poule da bize katıldı. Çok geçmeden Jeanne bu önlemden sıkıldı ve bütün karşı çıkmalara kulağını tıkayıp mutfağına döndü, bütün talimatları çiğneyip ışığını açtı ve bulaşıklarını yıkamaya başladı. Çok geçmeden biz de kapıcının hücresinden sıkıldık ve atölyeye döndük. Bir mum yakıp ışığı fazla görünmesin diye masanın altına koyduk, Eve'le ben uyumaya çalıştık, Picasso'yla Gertrude Stein da sabahın ikisinde tehlike geçti uyarısı verilene değin konuştular, sonra Picasso'yla Eve evlerine gittiler.

Picasso'yla Eve o sıralar rue Schœlcher'de mezarlığa bakan stüdyolu ferah bir dairede oturuyorlardı. Yaşamları pek neşeli değildi. Tek heyecan kaynakları bir topçu askeri olmaya çabalarken boyuna attan düşen Guillaume Apollinaire'den gelen mektuplardı. Apollinaire dışında tek yakın dostları G. Apostrophe adını taktıkları bir Rus'la bu Rus'un bir barones olan kızkardeşiydi. Bu ikisi Rousseau öldüğünde onun atölyesindeki bütün Rousseau'ları satın almışlardı. Raspail Bulvarı'nda Victor Hugo'nun ağacının yukarısında bir daireleri vardı ve hiç de sıkıcı insanlar değildiler. Picasso onlardan Rus abecesini öğrendi ve kimi resimlerine Rus harfleri de koymaya başladı.

Pek neşeli bir kış olmadı bu. İnsanlar, yeniler ve eskiler, gelip gidiyordu. Bir kezinde Ellen La Motte de çıkageldi, pek yiğit bir kadındı ama silah sesinden ödü patlıyordu. Servia'ya gitmek istiyordu Ellen La Motte, Emily Chadbourne da onunla birlikte gitmek istiyordu ama gitmediler.

Gertrude Stein bu olay üzerine kısa bir roman yazdı.

Ellen La Motte kuzeni Dupont de Nemours için bir dizi savaş anmalığı toplamıştı. Bu anmalıkları elde etme öyküsü de eğlenceli bir şeydi. O günlerde herkes herkese anmalık getiriyordu, atların başlarını delen çelik oklar, mermi kovanı parçaları, mermi kovanı parçalarından yapılmış mürekkep hokkaları, miğferler, hatta birisi bize bir Zeplin ya da uçak parçası, hangisi olduğunu hatırlamıyorum, vermek istedi ama

biz kabul etmedik. Garip bir kıştı bu, hem hiçbir şey olmuyor hem de her şey oluyordu. Doğru hatırlıyorsam birisinin, o günlerde izinli olan Guillaume Apollinaire'di sanıyorum, bir konser verip Blaise Cendrars'ın şiirlerinin okunduğu bir gece düzenlemesi o sıralarda oldu. Erik Satie'nin müziğinden söz edildiğini ilk kez o gece duydum ve bu bestecinin müziğini ilk kez o gece dinledim. Bu konserin birinin atölyesinde verildiğini ve atölyenin çok kalabalık olduğunu hatırlıyorum. Gertrude Stein'la Juan Gris arasındaki dostluk da o günlerde başladı. Juan Gris rue Ravignan'da Salmon'un benim sarı renkli şapka süsümü yediği akşam kapatıldığı stüdyoda oturuyordu.

Oldukça sık gidiyorduk bu stüdyoya. Juan zor günler yaşıyordu, kimse resim almıyordu, Fransız ressamlar da hiç aranmıyordu çünkü hepsi cephedeydi ve bu ressamların karısı ya da sevgilisi olan kadınlar onlarla belli bir süre birlikte yaşamışlarsa hükümetten maaş alıyorlardı. Bu ressamlardan birinin, Herbin'in başına çok üzücü bir şey gelmişti, çok hoş ufak tefek bir adamdı Herbin ama öylesine cılızdı ki ordu ona yol vermişti. Acıklı bir tavırla, taşımak zorunda olduğu asker çantasının ağırlığının kendi gövdesinin ağırlığına eşit olduğunu ve ne denli uğraştıysa da çantayı taşıyamadığını söyledi Herbin. Askerlik için yetersiz bulunarak ordudan uzaklaştırılmış ve açlıktan neredeyse ölmüş bir halde geri dönmüştü. Bize ondan kim söz etti bilmiyorum, ilk içten ciddi Kübistlerden biriydi Herbin. Neyse ki Gertrude Stein Roger Fry'ın onunla ilgilenmesini sağladı. Roger Fry Herbin'i ve resimlerini İngiltere'ye götürdü ve Herbin orada epeyce ün kazandı, sanırım hâlâ da sürüyor bu ünü.

Juan Gris'in durumu daha da zordu. O günlerde çok sıkıntılı ve pek cana yakın olmayan bir kişiydi Juan. Alabildiğine melankolik ve coşkuluydu, her zamanki gibi de açık görüşlü ve aydın bir kişiydi. O sıralarda resimlerinde neredeyse yalnızca siyah ve beyaz renklerini kullanıyordu, dolayısıyla da tabloları çok kasvetli oluyordu. Ona dostça davranıp yardım eden Kahnweiler İsviçre'de sürgündü, İspanya'da olan kızkardeşi de ona fazla yardımcı olamıyordu. Durumu umutsuzdu Juan'ın.

Tam o sırada bir resim satıcısı, bu adam ileride Kahnweiler müzayedesinin eksperliğini yaparken Kübizm'i ortadan kaldıracağını söyleyecekti, Kübizm'i kurtarma görevini üstlenerek, hâlâ resim yapacak kadar özgür olan bütün Kübistlerle sözleşme yaptı. Bu Kübistler arasında Juan Gris de vardı ve bir süre için kurtulmuş oldu.

Paris'e döner dönmez Mildred Aldrich'i görmeye gittik. Mildred'ın evi askeri bölgede olduğundan onu görebilmek için özel bir izin almamızın gerekeceğini düşündük. Oturduğumuz semtin karakoluna gidip bu konuda ne yapmamız gerektiğini sorduk. Görevli polis, ne gibi belgeleriniz var, dedi. Amerikan pasaportumuz var, Fransız kayıt belgemiz var, dedi Gertrude Stein bir cep dolusu kâğıt çıkararak. Polis tek tek bütün belgelere baktu ve sonra sarı renkli bir kâğıda gelince, ya bu nedir, dedi. O, dedi Gertrude Stein, geçenlerde bankaya yatırdığım para karşılığında verilen makbuz. Galiba, dedi polis ciddi bir tavırla, bunu da alsam iyi olacak. Bence, diye ekledi, bunca belgeniz olduğuna göre hiçbir sorunla karşılaşmayacaksınız.

Aslında kimseye hiçbir belge göstermek zorunda değilmişiz. Mildred'ın evinde birkaç gün kaldık.

O kış tanıdığımız kişilerin neredeyse en neşelisiydi Mildred. Marne çarpışmasının tam ortasında kalmış, süvari askerlerinin evinin aşağısındaki ağaçlığa kadar sokulduğunu görmüş, evinin aşağısında süren çarpışmayı seyretmiş ve o kırlık bölgenin bir parçası haline gelmişti. Ona takılıp tıpkı bir Fransız köylüsüne benzemeye başladığını söyledik, gerçekten de benzemeye başlamıştı, hem de doğma büyüme bir New Englandlı olarak çok garip bir biçimde benzemeye başlamıştı. Gelgelelim Mildred'ın Fransız mobilyaları, Fransız boyaları, bir Fransız hizmetçisi, hatta bir Fransız fino köpeği olan küçük Fransız köy evinin iç kısmının tümüyle bir Amerikan evi görünümünü taşıması bana hep şaşırtıcı gelmiştir. O kış onunla birkaç kez görüştük.

Sonunda bahar geldi, biz de biraz uzaklara gitmek için hazırdık artık. Dostumuz William Cook bir süre Amerikan hastanesinde yaralı Fransız askerlerine hastabakıcılık yaptıktan sonra genç Palma de Mallorca'ya dönmüştü. Yaşamını hep resim yaparak kazanan Cook geçim sıkıntısı içindeydi, bu yüzden de Palma'ya sığınmıştı çünkü o günlerde İspanyol döviz kuru çok düşük olduğundan İspanya'da günde birkaç frankla çok rahat bir biçimde yaşanabiliyordu.

Biz de Palma'ya gidip savaşı biraz aklımızdan çıkarmaya karar verdik. Yalnızca bize Londra'da verilen geçici pasaportlarımız vardı, bu nedenle İspanya'ya gidebilmek için birer sürekli pasaport almak üzere elçiliğe gittik. Bizimle ilkin beşbelli dışişleri servisinden olmayan kibar yaşlı bir bey görüştü. İmkânsız, dedi, niye mi, dedi, bakın bana, kırk yıldır Paris'te yaşıyorum ve kuşaklar boyu Amerika'da yaşamış bir aileden ge-

liyorum ve hâlâ pasaportum yok. Hayır olmaz, dedi, Amerika'ya gitmek için pasaport alabilirsiniz, ya da pasaportsuz olarak Fransa'da kalabilirsiniz. Gertrude Stein ısrarla elçilik sekreterlerinden biriyle görüşmek istedi. Kırmızı yüzlü kızıl saçlı bir sekreterle görüştük. Genç adam sözcüğü sözcüğüne aynı şeyleri söyledi bize. Gertrude Stein sessizce onu dinledi. Sonra, bakın, dedi, aynı benim konumumda olan biri, Amerika doğumlu, Avrupa'da yaşamaya benimle aynı yıl başlamış ve şu anda da Amerika'ya dönmeye hiç niyeti olmayan bir yazar daha geçenlerde sizin bölümünüzden sürekli bir pasaport aldı. Herhalde, dedi genç adam daha da kızararak, bir yanlışlık yapıldı. Kayıtlarınıza bakıp durumu incelemeniz çok kolay, diye yanıt verdi Gertrude Stein. Genç adam ortadan kayboldu ve kısa bir süre sonra geri dönüp, evet çok haklısınız ama bakın özel bir durummuş bu, dedi. Benzer durumlarda olan iki Amerikan vatandaşından birine verilip öbürüne verilmeyen hiçbir ayrıcalık olamaz, dedi Gertrude Stein sert bir sesle. Genç adam gene ortadan kayboldu ve gene geri dönüp, evet evet şimdi ön işlemlere başlayabilir miyim lütfen, dedi. Sonra bize durumu açıklayıp olabildiğince az pasaport vermek için emir aldıklarını söyledi, ama gerçekten pasaport almak isteyen biri çıkarsa niye olmasın verilecekti elbette. Rekor denebilecek kadar kısa bir süre içinde pasaportlarımızı aldık.

Ve yalnızca birkaç hafta kalma düşüncesiyle Palma'ya gittik ama bütün kışı orada geçirdik. İlkin Barcelona'ya gittik. Sokaklarda onca erkek görmek olağanüstü bir şeydi. Dünyada bu kadar çok erkeğin kalmış olması aklımın köşesinden bile geçmezdi. Gözlerimiz erkeksiz sokaklara öylesine alışmıştı ki, gördüğümüz tek tük erkekler de üniformalıydı ve dolayısıyla da erkek değil askerdiler, Ramblas'ta bir aşağı bir yukarı yürüyen bir sürü erkek görmek çok şaşırtıcı bir şeydi. Boyuna otel odasının penceresinde oturup onlara bakıyorduk. Ben erken yatıp erken kalkıyordum, Gertrude Stein'sa geç yatıp geç kalkıyordu, onun için bir bakıma hiç aralıksız onları seyrediyor sayılırdık ama Ramblas'ta bir aşağı bir yukarı yürüyen erkek sayısında bir an bile azalma olmuyordu.

Gene Palma'ya gittik ve Cook bizi karşılayıp bizim için her şeyi ayarladı. William Cook her zaman güvenilebilecek bir insandı. O günlerde yoksuldu gerçi ama sonradan bir mirasa konup epey varlıklı oldu ve Mildred Aldrich'in durumu bozulup Gertrude Stein'ın da ona artık yardım edemediği bir sırada William Cook Gertrude Stein'a boş bir çek verip, Mildred'a vermek üzere buna dilediğin rakamı yaz, dedi, annem

onun kitaplarını okumaya bayılırdı biliyorsun.

William Cook sık sık ortadan kaybolur, hiç kimse de nereye gittiğini bilmezdi ama sonra şu ya da bu nedenle ona gereksinme duyduğunuzda yanı başınızda bitiverirdi. Daha sonra Amerikan ordusuna katıldı, o sıralarda Gertrude Stein'la ben de Yaralı Fransızlar İçin Amerikan Yardım Vakfı adına savaş çalışmaları yapıyorduk ve bu nedenle de sık sık Gertrude Stein'ı çok erken uyandırmak zorunda kalıyordum. Gertrude Stein'la Cook birbirlerine ansızın karşılaşılan gündoğumlarının tatsızlığı üzerine çok acıklı mektuplar yazıyorlardı. Gündoğumlarının bir gece öncesinden yavaş yavaş yaklaşıldığında güzel olduğunu, ama sabahleyin ansızın karşılaşıldığında korkunç olduğunu öne sürüyordu ikisi de. Daha sonra Marne çarpışmasında kullanılan eski taksilerden birinde çalıştırarak Gertrude Stein'a araba kullanmayı öğreten de William Cook oldu. Cook geçim sıkıntısı yüzünden Paris'te taksi şoförlüğü yapmaya başlamıştı, bin dokuz yüz on altıda oldu bu ve Gertrude Stein'ın da Yaralı Fransızlar İçin Yardım Vakfı adına bir araba kullanması gerekiyordu. Böylece karanlık gecelerde savunma hattının dışına çıkıp birlikte o eski iki silindirli savaş öncesi Renault'larından birinin ön koltuğunda ciddi bir tavırla oturuyorlar, William Cook Gertrude Stein'a direksiyon dersi veriyordu. Gertrude Stein'ı İngiliz dilinde yazdığı tek film senaryosunu yazması için esinlendiren de William Cook'tu, bu senaryoyu daha geçenlerde Plain Yayınları'nda *Opera ve Oyunlar*'da (Operas and Plays) yayımladım. Gertrude Stein bu senaryo dışında yazdığı tek senaryoyu, o da *Opera ve Oyunlar*'da yayımlandı, uzun yıllar sonra ve Fransızca olarak yazdı, bu kez esin kaynağı Sepet adındaki beyaz fino köpeği oldu.

Ama yine Palma da Mallorca'ya dönüyüm ben. Oraya iki yaz önce de gitmiş ve çok sevmiştik, bu gidişimizde de çok sevdik. Şimdi pek çok Amerikalı Palma de Mallorca'yı seviyor galiba ama o günlerde adada Cook'la bizden başka Amerikalı yoktu. Birkaç İngiliz vardı, aşağı yukarı üç aileydiler. Nelson'un kaptanlarından birinin torunu olan, Mrs. Penfold diye sivri dilli yaşlı bir kadınla kocası vardı. Evlerinde çay içilirken bu kadın, on altı yaşında barışçıl eğilimli bir İngiliz delikanlısı olan Mark Gilbert kendisine sunulan keki reddettiğinde ona, Mark ya ülken için savaşacak kadar büyüksün ya da kek yiyecek kadar küçüksün, dedi. Mark da kek yedi.

Adada birkaç Fransız ailesi de vardı, Fransız konsolosu Mösyö Marchand'la kısa bir süre içinde yakından tanıdığımız cana yakın İtalyan

karısı da oradaydı. Fas yolculuğumuzla ilgili olarak anlattığımız bir öykü Mösyö Marchand'ın çok hoşuna gitti. Kendisi de o dönemde Tanca'daki Fransız konsolosluğuna atanmıştı, Fransızlar o aralar Fas'ın sultanı olan Moulai Hafid'i tahttan çekilmesi için kandırmışlardı. Biz de o sırada on günlüğüne Tanca'ya gitmiştik, Gertrude Stein için önem taşıyan pek çok şeyin olduğu o ilk İspanya yolculuğumuz sırasındaydı bu.

Fas'ta kendimize Muhammed adında bir rehber tutmuştuk ve Muhammed bize çok bağlanmıştı. Bir rehberden çok sevimli bir arkadaş oldu bize Muhammed, onunla birlikte uzun yürüyüşlere çıkıyorduk, o da bizi kuzenlerinin çok güzel tertemiz orta sınıf Arap evlerine çay içmeye götürüyordu. Bütün bunlardan büyük bir zevk alıyorduk. Muhammed politik konularda da pek çok şey anlatıyordu bize. Moulai Hafid'in sarayında eğitilmişti ve olan biten her şeyi biliyordu. Moulai Hafid'in tahttan çekilmek için kuruşu kuruşuna ne kadar para istediğini ve bunu tam olarak ne zaman yapmaya hazırlandığını söyledi bize. Muhammed'in, sonunu hep, bir sonraki gelişinizde burada tramvaylar olacak, o zaman yürümek zorunda kalmayacağız ve çok hoş bir şey olacak bu, diye bitirdiği bütün öykülerinden hoşlandığımız gibi bu öykülerden de hoşlanmıştık. Daha sonra İspanya'da gazetelerde okuduğumuz haberlerde her şeyin tümüyle Muhammed'in bize önceden anlattığı biçimde gerçekleştiğini gördük ve artık bu konuyla ilgilenmedik. Bir kezinde Fas'a yaptığımız bu tek yolculuktan söz ederken Mösyö Marchand'a bu olayı anlattık. Evet diplomasi bu işte, dedi Mösyö Marchand, belki de dünyada Araplar dışında Fransız hükümetinin öylesine ivedilikle öğrenmek istediği şeyi bilen yalnızca ikinizdiniz ve bunu tamamen bir rastlantı sonucu öğrenmişsiniz ama buna hiç önem vermemişsiniz.

Palma'da yaşam güzeldi, onun için daha fazla yolculuk etmektense Palma'ya yerleşmeye karar verdik. Fransız hizmetçimiz Jeanne Poule'ü de Palma'ya getirttik ve postacının yardımıyla Palma'nın biraz dışındaki Terreno'da calle de Dos de Mayo'da* küçük bir ev bulup oraya yerleştik. Yaşamımızdan çok memnunduk. Yalnızca yazı geçireceğimize ertesi bahara değin orada kaldık.

Bir süredir Londra'daki Mudie Kütüphanesi'ne üyeydik ve nereye gitsek Mudie Kütüphanesi'nden bize kitap gönderiliyordu. Gertrude

* İki Mayıs sokağı. (ç.n.)

Stein'ın Kraliçe Victoria'nın bütün mektuplarını yüksek sesle bana okuması ve misyoner özyaşamöyküleriyle güncelerine ilgi duymaya başlaması da o sıralarda oldu. Mudie Kütüphanesi'nde çok kitap vardı ve Gertrude Stein bu kitapların hepsini okudu.

Sonradan *Coğrafya ve Oyunlar*'da yayımlanan oyunların çoğu Palma'daki bu kalışımız sırasında yazıldı. Belli türde bir kırsal alanın insanda oyun yazma isteği uyandırdığını söyler hep Gertrude Stein, Terreno çevresindeki kırlar da gerçekten böyle bir istek uyandırıyordu.

Bir köpeğimiz vardı, kıtanın İspanyol tazıları gibi tek renkli olmayan, alaca renkli ve ay ışığında hoplayıp zıplayan o biraz kaçık Mallorca tazılarından biriydi bu köpek. Ona Polybe adını verdik çünkü *Figaro*'da Polybe imzasıyla yayımlanan yazılar çok hoşumuza gidiyordu. Polybe, Mösyö Marchand'ın deyişiyle, tıpkı bir Arap gibi, bon accueil à tout le monde et fidèle à personne'du.* Onulmaz bir de pislik yeme hastalığı vardı Polybe'in ve hiçbir şey onu durduramıyordu. Bir işe yarar mı acaba düşüncesiyle ağzına bir ağızlık taktık ama İngiliz konsolosunun Rus hizmetçisi buna öylesine sinirlendi ki bu işten vazgeçmek zorunda kaldık. Sonra koyunları kovalamaya başladı Polybe. Polybe konusunda Cook'la kavga bile ettik. Cook'un Marie-Rose adında bir tilki teriyeri vardı, biz de Marie-Rose'un Polybe'i azdırıp sonra da terbiyeli terbiyeli bir köşeye çekilerek bütün suçun Polybe'e yüklenmesine yol açtığına inanıyorduk. Cook ise Polybe'in nasıl terbiye edileceğini bilmediğimiz kanısındaydı. Polybe'in tek bir iyi huyu vardı. Bir sandalyede oturup her zaman odanın ortasında yerde duran bir vazoya yerleştirdiğim kocaman sümbül demetlerini kibar kibar koklardı. Sümbülleri hiçbir zaman yemeye kalkışmazdı, yalnızca kibar kibar koklardı. Bir yere giderken Polybe'i eski Belver kalesinin bekçilerinden birine bıraktık. Bir hafta sonra dönüp onu gördüğümüzde ne bizi hatırlıyordu ne de adını. Polybe Gertrude Stein'ın o dönemde yazdığı oyunların birçoğunda yer aldı.

O dönemde adada yaşayan halkın savaşa ilişkin duyguları karmakarışıktı. Onları en çok etkileyen şey savaşın maliyetiydi. Savaşın bir yılda, bir ayda, bir haftada, bir günde, bir saatte, hatta bir dakikada kaça mal olduğunu hiç bıkıp usanmadan saatlerce tartışabiliyorlardı. Yaz akşamlarında onların beş milyon peseta, bir milyon peseta, iki milyon peseta, iyi geceler, iyi geceler dediğini duyar ve savaşın maliyetine

* Herkese güleryüz gösteriyor ama kimseye sadık kalmıyordu. (ç.n.)

ilişkin bitmez tükenmez hesaplarıyla uğraştıklarını anlardık. Erkeklerin çoğu hatta orta sınıfın üst katmanlarında olanlar bile güçlükle okuyup yazdığı ve hesap yapığı, kadınlar ise hiç okuma yazma bilmediği için, savaşın maliyetinin bu insanların gözünde ne denli büyüleyici ve bitimsiz bir konu olduğu tahmin edilebilir sanırım.

Komşularımızdan birinin bir Alman mürebbiyesi vardı, bu kadın ne zaman Almanlar bir yengi kazansa eve bir Alman bayrağı asıyordu. Biz de elimizden geldiğince ona aynı biçimde karşılık veriyorduk, ama ne yazık ki müttefikler o aralar pek fazla yengi kazanamıyorlardı. Alt sınıflardaki insanlar müttefikleri tutuyordu. Oteldeki garson İspanya'nın müttefiklerin yanında savaşa gireceği günü iple çekiyordu. İspanyol ordusunun, daha az yiyecekle dünyadaki bütün ordulardan daha uzun bir süre yürüyebildiği için, müttefiklere çok büyük bir katkısı olacağından emindi. Oteldeki hizmetçi kız ise askerler için ördüğüm şeylere büyük bir ilgi duyuyordu. Tabii madam çok ağır örüyor, dedi, bütün hanımefendiler ağır örer. Ama, dedim umutla, uzun yıllar örgü örersem hızlı örmeyi senin kadar olmasa da birazcık hızlı örmeyi öğrenemez miyim acaba. Hayır, dedi kesin bir tavırla, hanımefendiler örgüyü ağır örer. Ama gerçekte hızlı örgü örmeyi öğrendim, hatta aynı anda hem kitap okuyup hem de hızlı hızlı örgü örebiliyordum.

Güzel bir yaşam sürüyorduk, uzun yürüyüşler yapıyor nefis yemekler yiyorduk ve Breton hizmetçimiz de bizi epey eğlendiriyordu.

Yurtsever bir kadındı Jeanne ve şapkasına doladığı üç renkli kurdeleyi hiç çıkarmıyordu. Bir kezinde heyecan içinde eve geldi. Az önce bir başka Fransız hizmetçiyle görüşmüştü, düşünebiliyor musunuz, dedi, Marie az önce erkek kardeşinin boğulduğu ve onun için sivil cenaze töreni yapıldığı haberini almış. Nasıl olmuş bu acaba, diye sordum onun gibi heyecanlanarak. Nasıl olacak, dedi Jeanne, oğlan henüz askere çağrılmamıştı. Savaş sırasında insanın erkek kardeşine sivil cenaze töreni yapılması büyük bir onurdu. En azından çok ender rastlanan bir şeydi. Jeanne İspanyol gazetelerinden çok hoşnuttu, onları okumakta hiçbir güçlük çekmiyordu, dediği gibi, bütün önemli sözcükler Fransızca'ydı.

Fransa'daki köy yaşamına ilişkin bitmez tükenmez öyküler anlatıyordu Jeanne ve Gertrude Stein da onu uzun süre dinleyebiliyordu ama sonra birden onu daha fazla dinleyemez hale geliyordu.

Verdun'a yapılan saldırı başlayana değin Mallorca'da yaşam çok güzeldi. Saldırı başladığında hepimiz yasa gömülmeye başladık. Birbirimi-

zi avutmaya çalışıyorduk ama kolay bir şey değildi bu. Adadaki Fransızlar'dan biri, felç geçirmiş bir oymacı, felçli haline bakmadan birkaç ayda bir Fransız konsolosuna gidip orduya alınması için onu razı etmeye çalışıyordu, Verdun alınırsa buna üzülmememizi, bunun Fransa'ya girilmesi anlamına gelmeyeceğini, yalnızca Almanlar'a moral verecek bir yengi olacağını söylüyordu bu oymacı. Ama hepimiz korkunç bir mutsuzluk içindeydik. Bu saldırı öncesinde içimde çok büyük bir güven vardı ama şimdi savaşın artık çığırından çıktığı biçiminde korkunç bir duyguya kapılmıştım.

Palma limanında Fangturm adlı bir Alman gemisi vardı, bu gemi bütün Akdeniz limanlarını dolaşıp toplu iğne ve dikiş iğnesi satıyordu ve belki de daha uzak yerlere de gidiyordu, çok büyük bir vapurdu çünkü. Savaşa Palma'dayken yakalanmıştı Fangturm ve bir daha da oradan ayrılamamıştı. Mürettebatın çoğu gemiden ayrılıp Barcelona'ya gitmiş ama bu kocaman gemi limanda kalmıştı. Çok da paslı ve bakımsız bir görünümü vardı ve tam bizim pencerelerimizin aşağısındaydı. Verdun'a yöneltilen saldırı başlayınca, birden Fangturm'u boyamaya başladılar. Neler hissettiğimizi bir düşünün. Hepimiz derin bir üzüntüye kapılmıştık, umutsuzluk içindeydik. Üzüntümüzü Fransız konsolosuna anlattık, o da bize üzüntüsünü anlattı, durum korkunçtu.

Günbegün haberler kötüleşiyordu ve Fangturm'un bir yanı baştan başa boyanmıştı ama sonra birden boya işini bıraktılar. Onlar olanları bizden önce öğrenmişlerdi. Verdun alınmayacaktı.Verdun güvenlikteydi. Almanlar Verdun'u alma umudundan vazgeçmişlerdi.

Her şey bittiğinde artık hiçbirimiz Mallorca'da kalmak istemedik, hepimiz evimize gitmek istiyorduk. O sıralarda Cook'la Gertrude Stein da bütün zamanlarını otomobillerden konuşarak geçiriyorlardı. İkisi de daha önce hiç araba kullanmamıştı ama bu konuyla çok ilgilenmeye başlamışlardı. Cook Paris'e döndüğünde nasıl geçineceği konusunda da kaygılanmaya başlamıştı. Çok düşük olan geliri Mallorca'da ona yetiyordu ama bu para Paris'te onu uzun süre idare etmezdi. Bir ara Félix Potin'in yiyecek dağıtan atlı arabalarında sürücülük yapmayı düşündü Cook, ne de olsa atları otomobillerden daha çok sevdiğini söyledi. Her neyse Paris'e döndü ve biz de Paris'e vardığımızda, biz daha uzun bir yoldan, Madrid yoluyla döndük, bir Paris taksisi kullanıyordu Cook. Daha sonra Renault fabrikasının ürettiği arabaların deneme şoförü oldu, saatte seksen kilometre hızla giderken rüzgârın yanaklarını nasıl kamçıladığını

anlatışının ne kadar heyecan verici olduğunu hâlâ hatırlıyorum. Daha sonra da Amerikan ordusuna kauldı Cook.

Biz Madrid yoluyla eve döndük. Madrid'de başımıza ilginç bir şey geldi. Pasaportlarımıza vize almak için Amerikan konsolosuna gitmiştik. Konsolos iriyarı hantal bir adamdı ve Filipinli bir yardımcısı vardı. Konsolos pasaportlarımıza baktı, onları ölçtü, tarttı, ters çevirip inceledi ve sonunda bu pasaportlarda eksik bir şey olduğunu sanmadığını ama bunu bilemeyeceğini söyledi. Sonra da Filipinli'ye dönüp ne düşündüğünü sordu. Filipinli'nin konsolosun bunu bilemeyeceği görüşüne katılma eğiliminde olduğu belliydi. Size ne yapacağınızı söyleyeyim, dedi dalkavukça bir tavırla, Fransa'ya gideceğinize ve Paris'te oturduğunuza göre Fransız konsolosuna gidin, eğer Fransız konsolosu bu pasaportların geçerli olduğunu söylerse, konsolosumuz da imzalar tabii. Konsolos bilgece bir edayla başını sallayarak onu onayladı.

Çok kızmıştık. Amerikan pasaportlarının geçerli olup olmadığına karar verecek kişinin Amerikan konsolosu değil de Fransız konsolosu olması çok yakışıksız bir durumdu. Ne var ki yapacak başka hiçbir şey yoktu ve onun için biz de Fransız konsolosluğuna gittik.

Sıramız geldiğinde görevli pasaportlarımızı alıp inceledi ve Gertrude Stein'a, İspanya'ya en son ne zaman gelmiştiniz, diye sordu. Gertrude Stein bir an durup düşündü, birisinin kendisine aniden sorduğu hiçbir şeyi hatırlayamaz çünkü, sonra hatırlamadığını ama galiba filanca tarihte olduğunu söyledi. Hayır, dedi adam ve başka bir tarih söyledi. Gertrude Stein büyük olasılıkla haklı olduğunu söyledi ona. Sonra adam Gertrude Stein'ın İspanya'ya yaptığı çeşitli yolculukların tarihlerini bir bir saymaya başladı ve son olarak da onun okuldayken İspanya savaşından sonra erkek kardeşiyle birlikte İspanya'ya yaptığı yolculuğun tarihini söyledi. Yanlarında öylece dikilip dururken bütün bunlar beni epey korkuttu ama Gertrude Stein'la konsolos yardımcısı kendilerini tümüyle tarih saptama işine vermiş gibiydiler. Sonunda, bakın, dedi konsolos yardımcısı, ben uzun yıllar Madrid'de Crédit Lyonnais'nin akreditif bölümünde çalıştım, çok da güçlü bir belleğim vardır ve sizi hatırlıyorum, hem de çok iyi hatırlıyorum. Hepimiz bu duruma çok sevinmiştik. Konsolos yardımcısı pasaportlarımızı imzaladı ve bize yine kendi konsolosumuza gidip ondan da imza istememizi söyledi.

Bunlar olduğu sırada konsolosumuza çok kızmışuk ama şimdi düşünüyorum da, belki iki ofis arasında, Amerikan konsolosunun Fransa'ya

giriş vizesi almak için getirilen hiçbir pasaportu, Fransız konsolosu pasaport sahibinin Fransa'ya girmesi istenmeyen bir kişi olup olmadığına karar verene değin imzalamaması yönünde bir anlaşma yapılmıştı.

Bütün bütüne farklı bir Paris'e dönmüştük. Artık hüzünlü değildi Paris. Artık boş değildi. Bu kez yerimize yerleşmedik, savaşa katılmaya karar verdik. Bir gün rue des Pyramides'de yürürken Amerikalı bir genç kızın geri geri sürdüğü bir Ford araba gördük, arabanın üstünde Yaralı Fransızlar İçin Amerikan Yardım Vakfı yazıyordu. İşte, dedim, bizim de yapacağımız iş bu. Hiç değilse, dedim Gertrude Stein'a, sen arabayı kullanırsın, geri kalan işleri de ben yaparım. Amerikalı kızın yanına gidip onunla konuştuk, sonra da bu örgütün başkanı olan Mrs. Lathrop'la görüştük. Çok coşkulu bir kadındı Mrs. Lathrop, her zaman coşkuluydu, bir araba bulun, dedi bize. Peki ama nereden bulalım, diye sorduk. Amerika'dan, dedi Mrs. Lathrop. Peki ama nasıl, dedik. Birilerinden isteyin, dedi Mrs. Lathrop ve Gertrude Stein da istedi, kuzeninden ona bir araba göndermesini istedi, birkaç ay sonra da Ford arabamız geldi. Bu arada Cook da çalıştığı taksiyi kullanmasını öğretti Gertrude Stein'a.

Dediğim gibi değişik bir Paris'ti bu. Her şey değişmişti ve herkes neşe içindeydi.

Bizim yokluğumuzda Eve ölmüştü ve Picasso şimdi Montrouge'da küçük bir evde oturuyordu. Bir gün onu görmeye gittik. Yatağının üstünde olağanüstü güzel gül pembesi ipek bir yatak örtüsü vardı. Nerden geldi bu Pablo, diye sordu Gertrude Stein. Ah ça,* dedi Picasso keyifli keyifli, bir hanımdan geldi. Şilili tanınmış bir sosyetik kadın vermişti bu örtüyü ona. Örtü bir harikaydı. Picasso çok keyifliydi. Sürekli bize geliyor, yanında da çok hoş bir kız olan Paquerette'i ya da dağlardan gelen, özgürce yaşamak isteyen ve çok güzel bir kadın olan Irene'i getiriyordu. Sonra Erik Satie'yi, Polignac Prensesi'ni ve Blaise Cendrars'ı da getirdi Picasso.

Erik Satie'yi tanımak büyük bir zevkti. Normandiyalı'ydı Erik Satie ve Normandiya'yı çok seviyordu. Marie Laurencin'le Braque da Normandiyalı'dır. Savaştan sonra bir gün Satie'yle Marie Laurencin bize öğle yemeğine geldiklerinde iki Normandiyalı olarak birbirlerinden çok hoşlandılar. Erik Satie yemeğe ve şaraba düşkün bir insandı ve her iki konuda da pek çok şey biliyordu. O sıralarda evde Mildred Aldrich'in hizmet-

* Ha şu. (ç.n.)

çisinin kocasının verdiği birkaç şişe eau de vie'miz vardı ve Erik Satie, kadehindeki içkiyi ağır ağır ve zevkle yudumlarken gençlik yıllarının kırsal alanlarına ilişkin öyküler anlatırdı.

Erik Satie bizim eve yaptığı yarım düzine ziyaretten yalnızca birinde müzikten söz etti. Kendisinin öteden beri çağdaş Fransız müziğinin çağdaş Almanya'ya hiçbir şey borçlu olmadığına inandığını ve bu olgunun artık yaygın biçimde kabul edilmesine sevindiğini söyledi. Ona göre Debussy yolu açtıktan sonra Fransız müzisyenler ya onun izinden gitmişler ya da kendi Fransız biçemlerini bulmuşlardı.

Çoğunlukla Normandiya üzerine çok ilginç öyküler anlatırdı Erik Satie, zaman zaman acılaşan kıvrak bir zekâsı da vardı. Çok sevimli bir yemek konuğuydu Erik Satie. Yıllar sonra Virgil Thomson, Gare Saint-Lazare yakınlarındaki o küçücük odasında onu ilk tanıdığımızda, bize *Socrate*'ı başından sonuna kadar çaldı. İşte o zaman Gertrude Stein gerçek bir Satie hayranı oldu.

Sırbistan'a gitmeyen Ellen La Motte ve Emily Chadbourne hâlâ Paris'teydiler. Eskiden Johns Hopkins'te hemşirelik yapmış olan Ellen La Motte cepheye yakın bir yerde hemşirelik yapmak istiyordu. Hâlâ silah sesinden ödü kopuyordu ama cephenin tam ortasında hemşirelik yapmak istemiyordu zaten, sonra cephede bir hastane çalıştıran Mary Borden-Turner'la tanıştılar ve Ellen La Motte birkaç ay cephenin tam ortasında hemşirelik yaptı. Ondan sonra Emily Chadbourne'la birlikte Çin'e gittiler ve ondan sonra da afyon karşıtı bir kampanyanın liderleri oldular.

Mary Borden-Turner eskiden yazardı ve gene yazar olacaktı. Gertrude Stein'ın çalışmalarını çok beğeniyordu ve Gertrude Stein'ın yapıtlarından eline geçirdikleriyle Flaubert'in kitaplarını hep yanında taşıyarak cephede sağa sola koşturup duruyordu. Bois yakınlarında bir ev almıştı, bu ev çok da iyi ısınıyordu, hiçbirimizin kömür bulamadığı o kış onun evine akşam yemeğine gidip ısınmak çok hoşumuza gidiyordu. Turner'dan da hoşlanıyorduk. İngiliz ordusunda yüzbaşıydı Turner ve karşı casusluk işini de çok başarılı bir biçimde yürütüyordu. Mary Borden'la evli olduğu halde milyonerlere inancı yoktu Turner'ın. Kendi Noel partisini ordu tarafından yerleştirildiği bu köyün kadınlarıyla çocuklarına vermek için direttiyordu ve boyuna savaştan sonra Düsseldorf'ta İngiltere adına gümrük alımcılığı yapacağını ya da Kanada'ya gidip sade bir yaşam süreceğini söylüyordu. Ne de olsa, diyordu karısına, milyoner değilsin sen, yani gerçek bir milyoner değilsin. İngiliz tarzı bir milyoner-

lik ölçütü vardı Turner'ın. Mary Borden ise tam bir Chicagolu'ydu. Gertrude Stein, Chicagolular Chicagoluluklarını yok etmek için öylesine çaba harcıyorlar ki çoğun onların ne olduğunu kestirmek güç oluyor, der hep. Chicagolu sesini yok etmek isterler ve bunun için de bin bir yola başvururlar. Kimisi sesini alçaltır, kimisi yükseltir, kimisi İngiliz aksanına öykünür, hatta kimisi Alman aksanına öykünür, kimisi sözcükleri uzata uzata konuşur, kimisi çok tiz gergin bir sesle konuşur ve kimisi de Çinli ya da İspanyol kesilip dudaklarını hiç kıpırdatmaz. Mary Borden ise tipik bir Chicagolu'ydu ve Gertrude Stein hem ona hem de Chicago'ya çok büyük bir ilgi duyuyordu.

Bütün bu süre boyunca yolda olan Ford kamyonetimizin gelmesini bekledik, kamyonet geldikten sonra da karoserinin yapılmasını bekledik. Bu iş için epeyce bekledik. Gertrude Stein da o sıralarda bir sürü küçük savaş şiiri yazdı, daha sonra bu şiirlerin bazıları yalnızca Amerika'yla ilgili çalışmaların yer aldığı *Yararlı Bilgiler* (Useful Knowledge) adlı kitapta yayımlandı.

Sevecen Düğmeler'in yayımlanması pek çok gazete üzerinde kışkırtıcı bir etki yaratmış ve bu gazeteler bu yapıtın taklitlerini yayımlayarak eğlenip alay etmeye başlamıştı. *Life* da *Gertrude Stein* başlığını taşıyan bir dizi yayımlamaya başladı.

Gertrude Stein bir gün ansızın o sıralarda *Life*'ın editörü olan Masson'a bir mektup yazıp Henry McBride'ın da belirttiği gibi gerçek Gertrude Stein'ın, taklitlerinden daha ilginç olduğu gibi, her bakımdan daha gülünç olduğunu söyleyerek neden özgün metinleri yayımlamadıklarını sordu. Sonra Mr. Masson'dan bunu memnuniyetle yapacağını bildiren çok hoş bir mektup aldığında adamakıllı şaşırdı. Ve gerçekten de bunu yaptılar. Gertrude Stein'ın onlara gönderdiği iki yazıyı bastılar, bu yazılardan biri Wilson üzerineydi, öbürü de Fransa'daki savaş çalışmalarıyla ilgili daha uzun bir yazıydı. Çoğu kişiden daha yürekli çıkmıştı Mr. Masson.

Paris'te o kış çok soğuk oldu ve hiç kömür yoktu. Sonunda hiç kömürümüz kalmadı. Büyük odayı kapayıp küçük bir odaya yerleştik ama en sonunda tek parça kömürümüz bile kalmadı. Hükümet gereksinimi olanlara kömür dağıtıyordu gerçi ama hizmetçimizi kömür almak için dışarı gönderip kuyruklarda beklemne hakkını kendimizde görmüyorduk. Bir öğleden sonra acı bir soğuk çıkmıştı, dışarı çıktık ve sokağın bir köşesinde dikilen bir polisle komiser yardımcısını gördük. Gertrude

Stein adamların yanına gitti. Bakın, dedi onlara, ne yapacağımızı bilmiyoruz. Rue de Fleurus'te oturuyorum ben, hem de yıllardır oturuyorum. Aa evet, dedi adamlar başlarını sallayarak, tabii madam sizi çok iyi tanıyoruz. Ee, dedi Gertrude Stein, hiç kömürüm kalmadı hatta tek bir küçük odayı ısıtacak kadar bile kalmadı. Hizmetçimi bedava kömür alması için kömür kuyruklarına göndermek istemiyorum, doğru gelmiyor bu bana. Şimdi, dedi Gertrude Stein, bana ne yapabileceğimi söylemek tamamen size kalmış bir şey. Polis komiser yardımcısına baktı, komiser yardımcısı da onaylarcasına başını salladı. Pekâlâ, dediler.

Eve döndük. O akşam o polis sivil giysiler giymiş olarak iki çuval kömürle çıkageldi. Biz de teşekkür ederek kömürü aldık ve ona hiçbir şey sormadık. O polis, o iriyarı yiğit Breton bizim her şeyimiz oldu. Bizim için her şeyi yapıyordu, evimizi temizliyor, bacalarımızı temizliyor, eve giriş çıkışlarımızda bize eşlik ediyordu, Zeplinlerin geldiği karanlık gecelerde de onun dışarda bir yerlerde olduğunu bilmek çok rahatlatıcı bir şeydi.

Zaman zaman Zeplin alarmları veriliyordu ama başka şeylere olduğu gibi onlara da alışmıştık. Bu alarmlar akşam yemeği sırasında verildiğinde yemek yemeyi sürdürüyorduk, geceleyin verildiğinde de Gertrude Stein beni uyandırmıyordu artık, uykudaysam olduğum yerde kalabileceğimi çünkü uykuda olduğum zaman uyarı için çalınan sirenin bile beni uyandırmaya yetmediğini söylüyordu.

Küçük Fordumuz hemen hemen hazırdı. Daha sonra Gertrude Stein'ın ivedi durumlarda hayran olunacak bir biçimde davranan, gereğince pohpohlandığında da çoğu zaman oldukça iyi davranan teyzesi Pauline'den esinlenerek Fordumuza Teyzecik adını verdik.

Bir gün Picasso bize geldi, yanında başını onun omzuna yaslamış ince zarif bir genç vardı. Bu Jean dedi Picasso, Jean Cocteau ve biz ikimiz İtalya'ya gidiyoruz.

Picasso bir Rus balesinin sahne dekorunu tasarımlama olasılığı ortaya çıkınca çok heyecanlanmıştı, müziği Satie besteleyecek, librettoyu da Jean Cocteau yazacaktı. Herkes savaştaydı, Montparnasse'da yaşam pek eğlenceli değildi, Montrouge sadık bir hizmetçiyle bile pek renkli değildi, onun da bir değişikliğe gereksinimi vardı. Roma'ya gitme olasılığıyla karşılaşınca canlanıvermişti Picasso. Hepimiz birbirimizle vedalaştık ve kendi yollarımıza gittik.

Küçük Ford artık hazırdı. Gertrude Stein araba kullanmayı bir Fransız

arabasında öğrenmişti, herkes Ford kullanmanın da aynı şey olduğunu söyledi. Ben ömrümde araba kullanmadım, ama bu pek aynı şey gibi gelmiyordu bana. Hazır olduğunda arabayı almak için Paris dışına çıktık ve dönüşte arabayı Gertrude Stein kullandı. Tabii ilk yaptığı şey iki tramvay arasında rayların üstünde arabayı stop ettirmek oldu. Herkes arabasından inip bizi iterek raylardan çıkardı. Ertesi gün bakalım neler olacak diye yeniden yola koyulduğumuzda Champs Elysées'ye kadar gitmeyi başardık ve orada gene yolda kaldık. Bir grup insan bizi iterek kaldırıma çekti ve sonra hepsi sorunun ne olduğunu bulmaya çalıştı. Gertrude Stein motorun kolunu çevirdi, herkes tek tek motorun kolunu çevirdi, arabada hiç hareket yoktu, Sonunda yaşlıca bir şoför, benzin bitmiş, dedi. Aa olur mu depoda en az bir galon benzin var, dedik kasıla kasıla, ama adam arabanın benzinine bakmakta direttı ve tabii hiç benzin yoktu. Sonra oradaki insanlar Champs Elysées'ye doğru gelmekte olan upuzun bir askeri kamyon konvoyunu durdurdular. Bütün kamyonlar durdu ve birkaç asker devasa bir benzin tankı getirip küçük Ford'a benzin koymaya çalıştı. Tabii başarılı olmadı bu işlem. Sonunda bir taksi tutup bizim semtte süpürge ve benzin satılan, sahibiyle ahbap olduğum bir mağazaya gittim, sonra bir teneke benzinle geri geldim ve böylelikle o sıralar Yaralı Fransızlar İçin Amerikan Yardım Vakfı'nın merkezi olan Alcazar d'Eté'ye vardık.

Mrs. Lathrop Montmartre'a gitmek için arabalardan birinin gelmesini bekliyordu. Ben hemen arabamızı onun hizmetine sundum ve dışarı çıkıp bunu Gertrude Stein'a söyledim. O da Edwin Dodge'ın bir sözünü yineleyerek karşılık verdi bana. Bir kezinde Mabel Dodge'ın küçük oğlu terastan aşağıdaki bahçeye uçmak istediğini söylemişti. Haydi uç, demişti Mabel da. Gözüpek bir anne olmak kolay bir şey, demişti Edwin Dodge da.

Ama Mrs. Lathrop geldi ve araba yola çıktı. Onlar geri dönene kadar korkunç bir heyecan çektiğimi itiraf etmeliyim ama sonunda sağ salim geri döndüler.

Mrs. Lathrop'la bir görüşme yaptık ve Mrs. Lathrop bizi o güne değin hiçbir Amerikan örgütünün ziyaret etmediği bir sürü hastanenin bulunduğu bir bölgeye, Perpignan'a göndermeyi kararlaştırdı. Yola koyulduk. O güne değin arabayla Paris'in dışında Fontainbleau'nun ötesine geçmemiştik hiç, onun için müthiş heyecanlı bir yolculuk oldu bu.

Yolda çeşitli serüvenler yaşadık, kara yakalandık, ben de yanlış yola

girdiğimizden emindim, onun için geri dönmemiz gerektiğini söyledim. Doğru ya da yanlış, dedi Gertrude Stein, yola devam ediyoruz. Arabayla geri geri gitmeyi pek beceremiyordu Gertrude Stein, gerçekten de bugün bile her tür arabayı her yerde kullanabildiği halde hâlâ geri geri gitme konusunda pek başarılı olmadığını söyleyebilirim. İleri gitmeyi çok iyi becerir, geri geri gitmeyi pek beceremez. Bugüne değin onun araba kullanmasıyla ilgili olarak yaptığımız sert tartışmaların hepsi de geri geri gitme konusunda olmuştur.

Güneye yapuğımız bu ilk yolculukta yoldan ilk asker evlatlığımızı aldık. Yolda gördüğümüz her askeri arabamıza alıp gideceği yere götürmeyi alışkanlık haline getirdik ve bu alışkanlığı savaş boyunca sürdürdük. Gece gündüz demeden hem de Fransa'nın çok ıssız bölgelerinde arabayla dolaşırken yolda gördüğümüz her askeri arabaya alıyorduk, bu askerler başımıza hiç iş açmadığı gibi yaşamımızın en zevkli deneyimlerini yaşatıyorlardı bize. Zaman zaman bu askerlerin kimilerinin oldukça ters kişiler olduğunu keşfediyorduk. Bir kezinde Gertrude Stein arabayla ilgili bir sorunda ona yardım eden bir askere dedi ki, ona her zaman yardım ederlerdi, ne zaman ortada bir asker, şoför ya da herhangi bir adam olsa, Gertrude Stein hiçbir şeyi kendi başına yapmazdı, ne lastik değiştirirdi ne motor kolunu çevirirdi ne de motoru onarırdı. Gertrude Stein bu askere, tellement gentil'siniz, çok iyi ve naziksiniz, dedi. Madam, dedi asker oldukça kayıtsız bir tavırla, bütün askerler iyi ve naziktir.

Gertrude Stein'ın herkesin onun için her şeyi yapmasını sağlama yolundaki bu yetisi örgütteki öbür araba sürücülerini çok şaşırtıyordu. Kendi arabasını kullanan Mrs. Lathrop kimsenin onun için böyle şeyler yapmadığını söylüyordu. Gertrude Stein'a yardım edenler yalnızca askerler değildi. Vendôme'un ortasında özel bir arabanın şoförü de arabasından inip Gertrude Stein'ın eski Fordunu çalıştırmak için uğraşırdı. Gertrude Stein örgütteki öbür sürücülerin çok becerikli bir görünümleri olduğunu ve tabii hiç kimsenin onlar için bir şey yapmayı aklına getirmediğini söyledi. Oysa kendisi becerikli değildi, şakacıydı, demokrattı, ona göre bütün insanlar iyiydi ve başkalarına ne yapurmak istediğini de biliyordu. Böyle bir insansanız, der Gertrude Stein, herkes sizin için her şeyi yapar. Önemli olan şey, der ısrarla, ta yüreğinizin derinliklerinde derin bir eşitlik duygusu taşımanızdır. O zaman herkes sizin için her şeyi yapacaktır.

Yoldan ilk asker evlatlığımızı aldığımızda Saulieu'den pek fazla uzakta değildik. Bu asker Saulieu yakınlarındaki küçücük bir köyde kasaptı. Onu arabaya alış biçimimiz Fransız ordusundaki demokrasinin güzel bir örneğiydi. Üç asker yolda yürüyordu. Üçü de izinli olarak evlerine gidiyordu, en yakın kasabadan yola çıkmış yürüye yürüye kırsal bölgedeki evlerine dönüyorlardı. Arabayı durdurduk ve içlerinden birini basamağa oturtabileceğimizi söyledik. Biri teğmen, biri çavuş, biri de erdi. Bize teşekkür ettiler ve sonra teğmen herbirine, senin gideceğin yer ne kadar uzaklıkta, diye sordu, onlar da yanıtlarını verip, ya siz teğmenim sizin gideceğiniz yer ne kadar uzaklıkta, dediler. Teğmen de yanıtını verdi. Sonra hepsi içlerinde en uzağa gidecek kişinin er olduğu ve bu nedenle de arabaya binme hakkının onun olduğu görüşünde birleşti. Er elini kasketine götürerek çavuşuyla teğmenini selamladı ve arabaya bindi.

Dediğim gibi bu er bizim evlat edindiğimiz ilk askerdi. Sonraları pek çok asker evlatlığımız oldu, üstlendiğimiz bu görevi yürütmek oldukça da zorlu bir işti. Bir asker manevi annesinin görevi aldığı her mektuba karşılık vermek ve yaklaşık on günde bir giyecek ya da yiyecek bir şeylerin konduğu bir paket göndermekti. Bu paketleri almak askerlerin çok hoşuna gidiyordu gerçi ama gerçekte mektup almak daha çok hoşlarına gidiyordu. Mektupları alır almaz hemen yanıt veriyorlardı. Mektubumu yazar yazmaz yanıtı gönderiliyor gibi geliyordu bana. Ve sonra bütün bu askerlerin aile tarihçelerini de akılda tutmak gerekiyordu, bir kezinde çok korkunç bir şey yapım, yazdığım mektupları karıştırıp karısıyla ilgili her şeyi bildiğim ve annesi hayatta olmayan bir askerin annesine selam gönderdim, annesi hayatta olan askerin de karısına selam gönderdim. Bu mektuplarıma karşılık olarak gönderdikleri mektuplar oldukça acıklıydı. İkisi de bir hata yaptığımı yazmıştı ve ben de yaptığım bu hatayla onları derinden yaraladığımı anlamıştım.

Evlatlıklarımızın içinde en sevimlisi Nimes'de rastladığımız askerdi. Bir gün Nimes'deyken çantamı düşürdüm. Otele dönene değin de bu kaybımın farkına varmadım, vardığımda da çantamın içinde epeyce para olduğu için çok üzüldüm. Akşam yemeğimizi yerken garson birinin bizi görmek istediğini söyledi. Dışarı çıktık ve çanta elinde bizi bekleyen bir adam gördük. Adam çantayı sokakta bulduğunu ve iş yerindeki mesaisi biter bitmez çantayı bize vermek için otele geldiğini söyledi. Çantada bir kartım vardı ve o da bir yabancının olsa olsa otelde olacağını düşünmüştü, ayrıca Nimes'de epeyce tanınıyorduk artık. Tabii çantanın

içindeki paradan yüklüce bir miktarı ödül olarak ona sundum ama o kabul etmedi. Ancak bizden bir ricası olacağını söyledi. Marne'dan mülteci olarak gelmişlerdi ve on yedi yaşına giren oğlu Abel kısa bir süre önce gönüllü olarak askere gitmişti, şu anda da Nîmes'deki garnizondaydı, onun manevi annesi olur muydum acaba. Ben de olacağımı söyledim ve oğluna serbest kaldığı ilk akşam beni görmeye gelmesini söylemesini istedim. Ertesi akşam akla hayale gelebilecek en genç, en tatlı, en küçük asker otele geldi. Abel'di bu.

Abel'e çok bağlandık. Cepheden gönderdiği ilk mektubu hiç unutmuyorum. Gerçekten de cephede gördüğü hiçbir şeye fazla şaşırmadığını, her şeyin önceden ona anlatıldığı ve kendisinin de tahmin ettiği gibi olduğunu, yalnız hiç masa olmadığı için insanın yazacağı şeyi dizlerinin üstünde yazmak zorunda kaldığını söyleyerek başlamıştı mektubuna.

Abel'i bir sonraki görüşümüzde göğsünde kırmızı renkli dört parçalı bir *ragère* vardı, bulunduğu alayda herkese onur madalyası verilmişti ve biz de oğlumuzla çok gurur duymuştuk. Daha sonra ateşkesin ardından Fransız ordusuyla birlikte Alsace'a gittiğimizde, Abel gelip birkaç gün bizimle kaldı ve Strasbourg katedralinin tepesine tırmandığında pek gururlandı bizim oğlan.

Sonunda Paris'e döndüğümüzde, Abel gelip bir hafta bizde kaldı. Ona her yeri gezdirdik ve ilk günün bitiminde ciddi bir tavırla, bütün bunlar savaşmaya değermiş bence, dedi. Gelgelelim Paris geceleyin ürkütüyordu onu ve geceleri dışarı çıkacağı zaman yanına hep birini vermek zorunda kalıyorduk. Cephe onu korkutmamıştı ama geceleyin Paris korkutuyordu işte.

Bir süre sonra bana mektup yazıp ailesinin başka bir ilçeye taşınacağını bildirerek yeni adresini verdi. Ne gibi bir yanlışlık olduysa gönderdiğim mektup verdiği adrese ulaşmadı ve böylece onun izini yitirdik.

Sonunda Perpignan'a vardık ve hastaneleri ziyaret edip elimizdeki malzemeleri dağıtmaya başladık, elimizdekinden daha fazla malzemeye gereksinimleri olduğu kanısına vardığımızda da merkeze haber gönderiyorduk. Başlangıçta biraz güçlük çektik ama çok geçmeden yapmamız gereken her şeyi çok başarılı bir biçimde yapmaya başladık. Bize bir sürü armağan paketi de verilmişti ve bu paketleri dağıtmak sonsuz bir zevkti, sürekli bir Noel yaşanıyordu sanki. Hastane yöneticileri bu paketleri askerlere dağıtmamıza her zaman izin veriyorlardı, başlı başına bir zevkti bu iş, aynı zamanda da askerlere hemen bir teşekkür kartı yaz-

dırmamızı da sağlıyordu, sonra bu kartları yığınlar halinde Mrs. Lathrop'a gönderiyorduk, o da onları Amerika'ya bu paketleri gönderen kişilere postalıyordu. Böylece herkes mutlu oluyordu.

Sonra benzin sorunu ortaya çıktı. Yaralı Fransızlar İçin Amerikan Yardım Vakfı benzin satın alma ayrıcalığını elde etmek için Fransız hükümetinden bir emir çıkartmıştı. Ama ortada satın alınacak benzin yoktu. Fransız ordusundaysa benzin boldu, bize benzin vermeye de hazırdılar ama satmaları yasaktı ve biz de benzini ancak parayla alma hakkına sahiptik, parasız alamazdık. Levazım bölümünün başındaki subayla görüşmemiz şart olmuştu.

Gertrude Stein arabayla her an her yere gitmeye, yardım edecek hiç kimse olmadığında motor kolunu gerektiği kadar çevirmeye, arabayı onarmaya hazırdı, ta işin başında kendisine eli alışsın diye yapmasını önerdiğim gibi motorun bütün parçalarını söküp yeniden takmaya hazır olmasa bile, arabayı onarma işini çok ustaca yaptığını söylemeliyim, hatta sabahları erken kalkmayı bile kabullenmişti, ama herhangi bir büroya girip herhangi bir subayla görüşmeye kesinlikle yanaşmıyordu. Resmi açıdan ben vakıf temsilcisiydim, o ise şofördü ama gidip binbaşıyla görüşme işini ben üstlenmek zorunda kaldım.

Cana yakın bir binbaşıydı bu. İşlemler epey uzun sürdü, binbaşı beni oraya gönderdi buraya gönderdi ama sonunda mesele halledildi. Tabii bütün bu süre içinde binbaşı bana hep Matmazel Stein diye hitap etti çünkü ona gösterdiğim bütün kâğıtlarda şoför olarak Gertrude Stein'ın adı yazılıydı. Pekâlâ Matmazel Stein, dedi binbaşı, karım sizinle tanışmayı çok istiyor, benden sizi bir akşam yemeğine davet etmemi istedi. Ne diyeceğimi şaşırdım. Duraksadım. Ama Matmazel Stein değilim ben, dedim. Binbaşı nerdeyse sandalyesinden fırlayacaktı. Ne, diye bağırdı, Matmazel Stein değilsiniz ha. Kimsiniz peki. Bunun savaş zamanı olduğunu ve Perpignan'ın da hemen hemen İspanya sınırında olduğunu unutmamak gerekir. Şey, dedim, bakın Matmazel Stein. Nerede Matmazel Stein, dedi binbaşı. Aşağıda, dedim cılız bir sesle, arabada. Peki ne demek oluyor bu, dedi binbaşı. Şey, dedim, şoför olan Matmazel Stein'dır, ben temsilciyim ama Matmazel Stein bürolarda bekleyip insanlarla görüşecek kadar sabırlı olmadığı için o otomobilde otururken onun yerine bu görüşmeleri ben yapıyorum. Peki, dedi binbaşı sert bir sesle, sizden bir şey imzalamanızı istesseydim ne yapacaktınız. Şu anda da yaptığım gibi gerçeği size söyleyecektim, dedim. Öyle mi, dedi bin-

başı, pekâlâ aşağıya inip şu Matmazel Stein'ı görelim bakalım.

Aşağıya indik, Gertrude Stein küçük Ford'un şoför koltuğunda oturuyordu, binbaşı onun yanına gitti. İkisi anında dost oldu, binbaşı yemek davetini yineledi ve biz de bu yemeğe gittik. Çok da hoş vakit geçirdik. Madam Dubois Bordeaux'luydu, o yemek ve şarap diyarından geliyordu. Ne güzel yemekler yedik o gece hele o çorba. Hâlâ dünyadaki bütün çorbaları karşılaştırdığım bir ölçüttür o çorba. Kimi zaman bazı çorbalar o çorbaya yaklaşıyor, birkaç çorba da o çorbayla eş düzeyde çıktı, ama bugüne değin hiçbir çorba o çorbayı geçemedi.

Perpignan Rivesaltes'e uzak değildir ve Rivesaltes Joffre'un doğum yeridir. Bu kasabanın küçük bir hastanesi vardı, biz de oraya Papa Joffre onuruna her zamankinden fazla malzeme götürdük. Küçük bir sokakta Joffre'un doğduğu evin önünde, üstünde bir kızılhaç işaretiyle vakfı simgeleyen Y.F.A.Y.V. harfleri olan küçük Fordumuzun içinde oturup bir fotoğraf çektirdik ve bu fotoğrafı kartpostal biçiminde bastırıp Mrs. Lathrop'a gönderdik. Kartpostallar Amerika'ya gönderiliyor ve orada vakıf yararına satılıyordu. O arada ABD de savaşa girmişti, ABD'den üzerine yıldız ve şerit desenleri basılmış metrelerce kurdele getirttik, bu kurdeleyi kesip kesip askerlere dağıttık, hem onlar sevindi hem de biz.

Bir Fransız köylüsünü hatırlattı bu bana. Daha sonra Nîmes'deyken bir gün arabada ambulans görevlisi olan bir Amerikalı genç vardı. Amerikalı genç bir çağlayana bakmaya gitmişti, ben bir hastaneye bakmaya gitmiştim, Gertrude Stein da arabada kalmıştı. Geri döndüğümde Gertrude Stein yaşlı bir köylünün yanına geldiğini ve o genç adamın üstündeki üniformanın ne üniforması olduğunu sorduğunu söyledi. O üniforma, demişti Gertrude Stein kıvançla, sizin yeni müttefikiniz olan Amerikan ordusunun üniformasıdır. Aa, demişti yaşlı köylü. Ve sonra düşünceli düşünceli, kendi kendime birlikte neyi başaracağız acaba diye soruyorum, demişti, je me demande je me demande qu'est-ce que nous ferons ensemble.

Perpignan'daki görevimiz sona erince Paris'e dönmek üzere yola çıktık. Yolda arabanın başına her şey geldi. Perpignan'ın havası bir Ford arabaya bile fazla sıcak gelmişti galiba. Deniz seviyesinin altında Akdeniz'e yakın bir yerdir Perpignan ve havası da çok sıcaktır. Sıcak havaya hiç doymayan Gertrude Stein bu deneyimden sonra hiçbir zaman gerçek bir sıcak düşkünü olmadı. Tepesinde sıcaklık altında sıcaklık, üstelik bir yandan da motor kolunu çevirmeye çalışırken kendini gözleme gibi

hissettiğini söyledi Gertrude Stein. Ve kaç kez sövüp, parçalayacağım bu arabayı, yetti artık parçalayacağım bu arabayı, dedi bilmiyorum. Araba yeniden çalışana değin ona hem cesaret verdim hem de çıkıştım.

Mrs. Lathrop bu olayla ilgili olarak Gertrude Stein'a bir şaka yapıp. Savaş bittikten sonra Fransız hükümeti her ikimize de nişan verdi, Reconnaissance Française'i* aldık. Birine bir madalya verilirken madalyanın ne gibi bir kahramanlıktan ötürü verildiğini anlatan bir de yazılı belge verilir. İkimizin kahramanlık öyküsü de tıpatıp aynıydı, ancak benim belgemde bağlılığımın sans relâche, yani hiç eksilmeden sürdüğünden söz ediliyordu, oysa Gertrude Stein'ın belgesinde sans relâche sözcükleri kullanılmamışı.

Paris'e dönerken, dediğim gibi arabanın başına her şey geldi ama Gertrude Stein yoldaki yaşlı bir serserinin kritik anlarda arabayı iterek ona yardım etmesi sayesinde arabayı Nevers'e kadar getirmeyi başardı, Nevers'de Amerikan ordusunun ilk bölümüyle karşılaştık. İaşe subayları bölüğüyle birtakım denizcilerdi bunlar, Fransa'ya ayak basan ilk Amerikalı asker topluluğuydu. Gertrude Stein'ın denizcilerin hüzünlü şarkısı diye tanımladığı, Amerikan ordusundaki herkesin bir gün gelip ayaklandığını, denizcilerinse asla ayaklanmadığını anlatan şarkıyı da ilk kez orada duyduk.

Nevers'e girer girmez, çok az tanıdığımız biri olan Kaliforniyalı ve Parisli Tam McGrew'u gördük ama bu kez üniformalıydı Tam McGrew, onu yardımımıza çağırdık. Yanımıza geldi. Ona arabayla ilgili sorunlarımızı anlatuk. Pekâlâ, dedi o da, arabayı otelin garajına çekin, yarın birkaç asker gelip onu onarır. Biz de öyle yapuk.

Mr. McGrew'un isteği üzerine o akşamı Y.M.C.A.'de** geçirdik ve uzun yıllardan sonra ilk kez salt Amerikalı olan Amerikalılar, doğal olarak Avrupa'ya hiç gelmeyecek türde Amerikalılar gördük. Oldukça heyecanlı bir deneyim oldu bu. Tabii Gertrude Stein hepsiyle tek tek konuştu, hangi eyaletten ve kentten olduklarını, ne iş yaptıklarını, kaç yaşında olduklarını ve Fransa'yı nasıl bulduklarını sordu. Amerikalı gençlerle birlikte olan Fransız kızlarıyla da konuştu, bu kızlar ona Amerikalı gençler hakkında neler düşündüklerini anlatular, sonra Amerikalı gençler de Fransız kızları hakkında neler düşündüklerini anlattular.

* Bir çeşit liyakat nişanı. (ç.n.)

** Young Men's Christian Association: Genç Hıristiyan Erkekler Derneği. (ç.n.)

Ertesi günü Kaliforniya ve Iowa ile garajda geçirdi Gertrude Stein, arabayı onarmakla görevlendirilen iki askere Kaliforniya ve Iowa adlarını takmıştı. Bu ikisinin, ne zaman bir yerlerden korkunç bir gürültü gelse, ciddi bir tavırla birbirlerine, bir şey yok o Fransız şoför vites değiştiriyor, demesi çok hoşuna gitmişti. Gertrude Stein, Iowa ve Kaliforniya o gün garajda öylesine eğlenmişlerdi ki maalesef araba Nevers'den ayrıldıktan sonra fazla dayanmadı ama gene de Paris'e varmayı başardık.

O dönemde Gertrude Stein'ın kafasında Iowa'nın Kansas'tan, Kansas'ın Nebraska'dan vs. ne açıdan farklı olduğunu anlatan bölümlerden oluşacak bir Amerika Birleşik Devletleri tarihi yazma tasarısı oluştu. Birkaç bölümü yazdı ve yazdıkları sonradan *Yararlı Bilgiler* adlı kitapta yayımlandı.

Paris'te fazla kalmadık. Arabaya bir bakım yaptırdıktan sonra Nîmes'e gitmek üzere yola çıktık, üç bölgeye daha, Gard, Bouches-du-Rhône ve Vaucluse'e de gidecektik.

Nîmes'e vardık ve orada çok rahat bir yaşam sürmeye başladık. Kentin askeri başhekimini, Doktor Fabre'ı görmeye gittik, hem onun hem karısının iyilikseverliği sayesinde çok geçmeden Nîmes'de kendimizi evimizdeymiş gibi hissetmeye başladık, ama oradaki görevimize başlamadan önce, Doktor Fabre bizden bir istekte bulundu. Nîmes'de hiç ambulans arabası kalmamıştı. Askeri hastanede orduda yüzbaşı olan bir eczacı vardı, bu eczacı çok hastaydı, öleceği kesindi ve gidip kendi evinde ölmek istiyordu. Karısı da onunla birlikteydi ve arabada onun yanında oturabilirdi, dolayısıyla bizim onu evine götürmekten başka hiçbir sorumluluğumuz olmayacaktı. Tabii biz de onun bu isteğini kabul ettik ve eczacıyı evine götürdük.

Dağlar arasında yapuğımız bu yolculuk uzun zorlu bir yolculuk oldu, Nîmes'e döndüğümüzde hava çoktan kararmıştı. Ansızın yolda iki siluet gördüğümüzde Nîmes'den henüz oldukça uzaktaydık. Eski Ford'un farları yoldaki hiçbir şeyi doğru dürüst aydınlatmıyordu, hele yol kenarlarını hiç mi hiç aydınlatmıyordu, onun için bunların kim olduğunu pek seçemedik. Ama gene de yolda birisi kendisini arabaya almamızı istediğinde her zaman yaptığımız gibi durduk. Bir adam, bir subaydı besbelli, otomobilim bozuldu, bense Nîmes'e dönmek zorundayım, dedi. Pekâlâ, dedik, ikiniz de arkaya binin, orada battaniye gibi bir şeyler bulacaksınız, rahatınıza bakın. Yeniden Nîmes'e doğru yola koyulduk. Kente girerken aradaki küçük camdan, nerede inmek istersiniz, diye seslen-

dim, siz nereye gidiyorsunuz, diye yanıtladı bir ses. Hôtel Luxembourg'a dedim. Tamam orası iyidir, diye yanıtladı ses. Hôtel Luxembourg'un önüne gelince durduk. Bol ışıklı bir yerdi burası. Arabanın arka tarafından bir itişip kakışma sesi geldi ve orgeneral kasketi, meşe yaprakları ve yakasında onur madalyasıyla çok sert bir görünümü olan küçücük bir adam karşımıza dikildi. Size teşekkür etmek istiyorum, dedi, ama bunu yapmadan önce size kim olduğunuzu sormak zorundayım. Biz dedim, neşeli neşeli, Yaralı Fransızlar İçin Amerikan Yardım Vakfı'nın temsilcileriyiz ve şu anda da Nîmes'de görevlendirilmiş durumdayız. Ben de, diye yanıtladı general sertçe, buranın komutanlığını yapan generalim ve arabanızda bir Fransız askeri plakası taşıdığınızı görüyorum, bu durumu bana hemen bildirmeliydiniz. Öyle mi, dedim, bilmiyordum, gerçekten çok özür dilerim. Önemli değil, dedi general saldırgan bir tavırla, istediğiniz ya da gereksinme duyduğunuz bir şey olursa bana haber verin.

Nitekim kısa bir süre sonra haber verdik çünkü o bitmez tükenmez benzin sorunu vardı tabii ve iyiliğin ta kendisi olan bu general bizim için her şeyi ayarladı.

Bu küçük generalle karısı Fransa'nın kuzeyinden geliyorlardı ve evlerini yitirdikleri için kendilerine mülteci diyorlardı. Sonradan o devasa Bertha* Paris'e gülle yağdırmaya başladığında güllelerden biri rue de Fleurus'e çok yakın olan Luxembourg Bahçesi'ne düşünce, sefil bir mülteci olmak istemiyorum ben, diyerek ağlamaya başladığımı itiraf etmeliyim. O güne değin pek çok mülteciye yardım etmiştik. General Frotier'nin ailesi de mülteci ve hiç de sefil durumda değiller, dedi Gertrude Stein. Benim olmak istemediğim kadar sefil durumdalar, dedim ben de acı bir sesle.

Çok geçmeden Amerikan ordusu Nîmes'e girdi. Bir gün Madam Fabre bizi görmeye geldi ve ahçısının birkaç Amerikan askeri gördüğünü söyledi. İngiliz askerlerini Amerikalı sandı herhalde, dedik. Yoo hiç sanmam, diye yanıtladı Madam Fabre, çok yurtsever bir kadındır. Her neyse Amerikan askerleri geldiler, bir levazım hizmetleri, L.H. bölüğüydü bu, hizmetleri sözcüğünü nasıl üstüne basa basa söylediklerini çok iyi hatırlıyorum.

Çok geçmeden bu askerlerin hepsini yakından, kimilerini de çok

* (Bertha Krupp'tan, bir Alman sanayicinin kızı), Mart 1918'den ağustosa değin Paris'i ateş altına alan uzun menzilli Alman toplarına verilen ad. (ç.n.)

yakından tanımaya başladık. İçlerinde Duncan diye bir güneyli genç vardı ve bu gencin öylesine koyu bir güneyli aksanı vardı ki konuşmaya bir başladı mı ben şaşırıp kalıyordum. Bütün ailesi Baltimore'lu olan Gertrude Stein onu anlamakta hiç güçlük çekmiyordu, ikisi bağıra çağıra konuşup kahkahalar atıyordu, benimse tek anladığım şey Duncan'ın boğazlanan bir tavuk gibi sesler çıkardığıydı. Nîmes halkı da benim kadar güçlük çekiyordu bu konuda. Nîmes'deki hanımların büyük bir bölümü çok iyi İngilizce biliyordu. Öteden beri Nîmes'de pek çok İngiliz mürebbiye yaşamıştı ve bu insanlar, Nîmes'liler İngilizceleri'yle her zaman gurur duymuşlardı ama dediklerine göre kendileri bu Amerikalılar'ı anlayamadığı gibi Amerikalılar da İngilizce konuştuklarında onları anlayamıyorlardı. Onlara benim de aşağı yukarı aynı durumda olduğumu itiraf etmek zorunda kaldım.

Askerlerin hepsi Kentucky, Güney Carolina vs. gibi eyaletlerden geliyordu ve onları anlamak çok güç oluyordu.

Duncan çok tatlıydı. Kampın levazım çavuşuydu Duncan, Fransız hastanelerinde yer yer Amerikan askerleriyle de karşılaşmaya başladığımızda bu askerlere yitirdikleri üniformaların yenileriyle biraz beyaz ekmek versin diye onu da yanımıza almaya başlamıştık. Zavallı Duncan cephede olmadığı için çok üzülüyordu. Eskiden Meksika seferine bile gönüllü olarak yazılmıştı oysa burada cephenin epeyce gerisindeydi ve buradan ayrılma umudu da hiç yoktu çünkü ordunun karmaşık muhasebe sisteminden anlayan çok az kişiden biri olduğu için üstleri onu cepheye göndermeye hiç mi hiç yanaşmıyordu. Gideceğim, diyordu Duncan küskün küskün, isterlerse rütbemi söküp alsınlar gideceğim. Biz de ona ortalıkta bir sürü İ.Ç.G., izinsiz çekip giden asker olduğunu, güneyin böyle askerlerle dolu olduğunu, onlara sık sık rastladığımızı ve boyuna bize, söylesenize buralarda hiç askeri polis var mı, diye sorduklarını söyledik. Duncan böylesi bir yaşam için yaratılmamıştı. Zavallı Duncan. Ateşkesten iki gün önce bizi görmeye geldi, çok sarhoş ve kırgındı. Genel olarak ağırbaşlı bir gençti zaten ama hiç cephede çarpışmamış biri olarak geri dönüp ailesinin karşısına çıkmak çok korkunç geliyordu ona. Küçük bir salonda bizim yanımızdaydı, ön salondaysa birkaç üstü oturuyordu, üstlerinin onu bu durumda görmeleri hiç doğru olmazdı ve zaten kampa dönme saati de gelmişti. Başı masanın üstünde yarı yarıya sızmış durumdaydı Duncan. Duncan, dedi Gertrude Stein tiz bir sesle, evet, dedi Duncan. Gertrude Stein, dinle Duncan, dedi. Şimdi Miss Tok-

las ayağa kalkacak, sen de kalkacaksın ve gözlerini onun ensesine dikeceksin, anlıyor musun. Evet, dedi Duncan. İyi, sonra Miss Toklas yürümeye başlayacak, sen de onu izleyeceksin ve benim arabama binene kadar gözlerini bir an bile onun ensesinden ayırmayacaksın. Evet, dedi Duncan. Duncan kendisine söylenenleri yapıp ve Gertrude Stein arabayla onu kampa götürdü.

Sevgili Duncan. Amerikalılar'ın Saint-Mihiel'de kırk köyü ele geçirdiği haberi gelince nasıl da heyecanlanmıştı. O öğleden sonra bizimle birlikte bazı kutuları teslim etmek üzere Avignon'a gelecekti. Arabanın basamağında dimdik oturuyordu, birden gözüne birtakım evler ilişmişti. Nedir bunlar, diye sordu. Aa sadece bir köy, dedi Gertrude Stein. Biraz sonra başka evlerle de karşılaşık. Ya bunlar nedir, diye sordu Duncan. Aa sadece bir köy. Duncan iyiden iyiye suskunlaştı ve çevresindeki kırlara daha önce hiç bakmadığı biçimde baktı. Ansızın derin derin içini çekerek, kırk köy pek de fazla değilmiş, dedi.

Bu piyade askerleriyle sürdürdüğümüz yaşamdan gerçekten zevk alıyorduk. Öyle ki içimden yalnızca piyade askerleriyle ilgili öyküler anlatmak geliyor hep. Bu piyadelerin hepsi de Fransızlar'la şaşılacak derecede iyi geçiniyorlardı. Onlarla birlikte demiryollarının onarım barakalarında çalışıyorlardı. Amerikalılar'ın canını sıkan tek şey çalışma saatlerinin uzunluğuydu. Onca saat dayanamayacak kadar yoğun biçimde çalışıyorlardı çünkü. Sonunda Amerikalılar'ın kendi çalışma saatlerine Fransızlar'ın da kendi çalışma saatlerine göre çalışmaları konusunda bir anlaşmaya vardılar. Aralarında dostça bir çekişme de oluyordu. Amerikalı gençler çok geçmeden gene bombalarla yerle bir edilecek bir şeyi bitirmek için bu denli emek harcamakta hiçbir yarar görmüyorlardı, Fransızlar ise bir işi tamamlamadan bırakamayacaklarını söylüyorlardı. Ama her iki taraf da birbirini çok seviyordu.

Gertrude Stein durmadan bir bakıma savaşın Amerika'ya öylesine gitmekten çok daha iyi olduğunu söylüyordu. Burada insan, Amerika'ya gitmekle kalsa hiç olamayacağı bir biçimde yakın olabiliyordu Amerika'ya. Zaman zaman Amerikalı askerlerden biri Nîmes'deki hastaneye getiriliyordu ve Doktor Fabre Gertrude Stein'ın tıp öğrenimi gördüğünü bildiği için böyle durumlarda onun bu askerin yanında olmasını istiyordu. Bu askerlerden biri trenden düşmüştü. O küçücük Fransız trenlerinin hızlı gidebileceğini hiç düşünmemişti bu asker, ama hızlı gidiyorlardı işte, hem de onu öldürecek kadar hızlı gidiyorlardı.

Çok büyük bir olay oldu bu. Cenazede préfet'nin, bölge valisinin karısıyla generalin karısı Gertrude Stein'la birlikte ölünün yakınları konumundaydılar. Duncan ve başka iki asker boru çaldılar ve herkes birer konuşma yaptı. Protestan rahip Gertrude Stein'a ölüyü nasıl bildiğini, onun ne gibi erdemleri olduğunu sordu, Gertrude Stein da dönüp piyadelere sordu bunu. Ölünün herhangi bir erdemini bulmak bir sorun oldu. Besbelli huysuz bir vatandaştı bu asker. Peki ama hiç onunla ilgili iyi bir şey söyleyemez misiniz bana, dedi Gertrude Stein umarsızlık içinde. Sonunda, Taylor'ın, dedi ölünün arkadaşlarından biri ciddi bir tavırla ona bakarak, bir mangal kadar geniş bir yüreği olduğunu söyleyebilirim size.

O günlerde Gertrude Stein'ı çok yakından tanıyan bütün bu askerlerden herhangi birinin onunla gazetelerdeki Gertrude Stein arasında bir bağlantı kurup kurmadığını sık sık merak etmişimdir, hâlâ da ederim.

Çok yoğun bir yaşam sürüyorduk. Çevrede pek çok Amerikalı vardı, küçük hastanelerde de Nîmes'deki alayın asker sayısına eşit sayıda Amerikalı yaralı vardı ve biz bu yaralıların hepsini bulup onlarla ilgilenmek zorundaydık, ayrıca bu hastanelerde pek çok Fransız da vardı, onları da ziyaret etmek zorundaydık, asıl görevimiz buydu çünkü, daha sonra da İspanyol gribi salgını ortaya çıktı ve Gertrude Stein yanına askeri doktorlardan biri alıp izinli oldukları sırada evlerinde hastalanan askerlerle subayları Nîmes'e getirmeye başladı.

İşte bu uzun yolculukları yapuğı günlerde yeniden yoğun bir biçimde yazmaya başladı Gertrude Stein. Çevredeki kırsal alanlar, o garip yaşam biçimi onu esinlendiriyordu. Bütün kırsal alanlar içinde onun için en önemlisi olan Rhône vadisini de o dönemde sevmeye başladı. Şu anda da gene Rhône vadisinde Bilignin'deyiz.

Gertrude Stein o dönemde *Kaçak* (The Deserter) adlı şiiri yazdı, şiir yazılışından hemen sonra *The Vanity Fair*'de yayımlandı. Henry McBride, Crowninshield'ın Gertrude Stein'ın çalışmalarına ilgi duymasını sağlamıştı.

Avignon'da olduğumuz sırada bir gün Braque'la karşılaştık. Başından çok kötü bir yara almıştı Braque ve kendini toparlamak amacıyla Avignon yakınlarındaki Sorgues'a gelmişti. Kendisine seferberlik emri geldiğinde de oradaymış. Braque'ları yeniden görmek çok sevindirici bir şeydi. Picasso da kısa bir süre önce Gertrude Stein'a bir mektup yazıp bir jeune fille ile, gerçek bir genç hanımla evlendiğini bildirmiş ve evli-

lik anmalığı olarak çok güzel bir küçük tabloyla karısının yer aldığı bir tablonun fotoğrafını göndermişti.

Yıllar sonra Picasso benim için bir kanaviçe parçası üzerine o güzel küçük tablonun bir örneğini çıkardı, ben de bu deseni işledim ve böylece nakış işlemeciliğime başlamış oldum. Picasso'dan benim için bir desen çizmesini isteyebileceğimi hiç sanmıyordum ama Gertrude Stein'a bu konudan söz ettiğimde, pekâlâ ben bu işi ayarlarım, dedi. Ve böylece Picasso'nun bizde olduğu bir gün, Pablo, dedi, Alice o küçük tablonun deseninden bir örtü işlemek istiyor ve ben de ona şeffaf kâğıtla tablonun bir örneğini çıkarmaya söz verdim. Picasso sevecen bir küçümseyicilikle ona baktı ve, bu iş illa yapılacaksa, dedi, ben yaparım. Pekâlâ, dedi Gertrude Stein ona bir kanaviçe parçası uzatarak, haydi yap öyleyse. İşte o günden beri Picasso'nun desenleriyle kanaviçe örtüler işliyorum, çok da güzel oluyor bu örtüler, özellikle eski koltukların üzerinde harika duruyorlar. Bu şekilde iki 15. Louis stili koltuk kapladım. Şimdi Picasso bana çok nazik davranıp doğrudan nakış işlediğim kumaşın üzerine desenler yapıyor ve sonra da bu desenleri renklendiriyor.

Braque Apollinaire'in de gerçek bir genç hanımla evlendiğini söyledi bize. Birlikte uzun uzun dedikodu yaptık. Ama gene de birbirimize verebileceğimiz fazla haber yoktu.

Zaman akıp gidiyordu, çok yoğun bir biçimde çalışıyorduk, sonra ateşkes ilan edildi. Pek çok küçük köye bu haberi ilk ileten biz olduk. Hastanelerdeki Fransız askerleri sevinmekten çok rahatlamışlardı. Bunun öyle uzun süreli bir barış olacağını pek düşünmüyor gibiydiler. İçlerinden birinin Gertrude Stein ona, eh işte barış geldi, dediğinde, hiç değilse yirmi yıl sürer, dediğini hatırlıyorum.

Ertesi sabah Mrs. Lathrop'tan bir telgraf aldık. Hemen gelin Fransız birlikleriyle Alsace'a gitmenizi istiyorum. Yolda hiç durmadık. Paris'e bir günde vardık. Kısa bir süre sonra da Alsace'a doğru yola çıktık.

Alsace'a doğru yola çıktık ve yolda ilk ve tek kazamızı yaptık. Yollar korkunç bir haldeydi, çamur, çukur, erimiş kar, her şey vardı ve bütün yollar Alsace'a giden Fransız askeri birlikleriyle doluydu. Bir birliğin yanından geçerken seyyar bir ordu mutfağını taşıyan iki at birden şahlanıp yoldan çıktı ve bizim Fordumuza çarptı, çamurluğumuz koptu, alet çantamız yola fırladı ve en kötüsü de direksiyon milinin çatalı çok kötü bir biçimde eğrildi. Askerler dağılan aletlerimizi toplayıp çamurluğumuzu getirdiler ama eğrilen direksiyon mili konusunda yapılabilecek

hiçbir şey yoktu. Yeniden yola koyulduk, araba tepelerden yukarıya ve aşağıya, çamurlu yolda sağa sola kaya kaya gidiyordu, Gertrude Stein da direksiyona iyice yapışmış bir haldeydi. Sonunda kırk kilometre kadar gittikten sonra yolda birkaç Amerikalı ambulans görevlisi gördük. Arabamızı nerede tamir ettirebiliriz. Az ilerde, dediler. Biraz daha gittik ve bir Amerikan askeri ambulans birliğiyle karşılaştık. Fazla çamurlukları yoktu ama bize yeni bir direksiyon mili verebileceklerdi. Çavuşa arabayla ilgili sorunlarımızı anlatım, çavuş homurdandı ve bir tamirci askere bir sözcük fısıldadı. Sonra bize doğru dönerek kaba bir sesle, arabayı getirin, dedi. Sonra tamirci ceketini çıkarıp radyatörün üstüne fırlattı. Gertrude Stein'ın dediği gibi bir Amerikalı bu hareketi yaptığı zaman araba artık onun demekti.

O güne değin çamurlukların ne işe yaradığını hiçbir zaman anlayamamıştık ama Nancy'ye vardığımızda bunu biliyorduk artık. Fransız askeri onarım atölyesinde bize yeni bir çamurlukla bir alet kutusu verdiler ve biz de yolumuza devam ettik.

Çok geçmeden çarpışma alanlarına ve yolun her iki yanında uzanan siper hatlarına vardık. Bu çarpışma alanlarını ve siperleri o dönemde görmeyen biri bunların nasıl şeyler olduğunu hiçbir zaman hayalinde canlandıramaz. Korkutucu olmaktan çok garip bir görünümdü bu. Yıkılmış evlere, hatta yıkılmış kentlere alışmıştık artık ama bu farklı bir şeydi. Kırlık bir alandı bu. Ve hiçbir ülkeye de ait değildi.

Bir kezinde bir hemşirenin cepheyi, cephe üzerine söylediği tek şey buydu, c'est un paysage passionnant, büyüleyici bir görünüm, sözcükleriyle tanımladığını hatırlıyorum. Bizim gördüğümüz şey de buydu. Garip bir görünümdü. Kamuflaj, barakalar, her şey vardı. Yağmur yağıyordu ve karanlık da basmıştı, sağda solda birkaç kişi vardı ama bunların Çinli mi yoksa Avrupalı mı olduğu bile anlaşılmıyordu. Vantilatörümüz bozuldu. Bir subay arabası durdu ve vantilatörü bir saç tokasıyla onardılar, o günlerde hâlâ saç tokası kullanıyorduk.

Bize çok ilginç gelen bir başka şey de Fransızlar'ın kamuflaj yönteminin Almanlar'ınkinden çok farklı bir görünüm taşıması oldu, sonra bir kezinde de çok düzgün bir kamuflaj türüyle karşılaştık, bu da Amerikalılar'ın oluşturduğu bir kamuflajdı. Tümünde de fikir aynıydı ama bunlar farklı ulusların oluşturduğu kamuflaj biçimleri olduğu için sonucun da farklı olması kaçınılmazdı. Renk düzenlemeleri farklıydı, desenler farklıydı, yerleştirilme biçimleri farklıydı, gerideki bütün sanat ku-

ramını ve böylesi bir kuramın kaçınılmazlığını açıkça belirliyordu bu.

Sonunda Strasbourg'a vardık ve yola devam edip Mulhouse'a gittik. Ta mayısa kadar da orada kaldık.

Alsace'taki görevimiz hastanelerle değil mültecilerle ilgiliydi. Harap durumdaki ülkenin her yanında insanlar yıkılan evlerine dönmeye başlamıştı ve Y.F.A.Y.V. da her aileye bir çift battaniyeyle birkaç iç çamaşırı, yünlü çocuk ve bebek çorabıyla bebek patiği vermeyi amaçlıyordu. Bize yığınlar halinde gönderilen bebek patiklerinin o sıralarda dünyaya küçük bir Wilson getirmesi beklenen Mrs. Wilson'a armağan edilen patikler olduğu biçiminde bir söylenti vardı. Pek çok bebek patiği vardı ama Alsace için fazla değillerdi.

Mulhouse'daki büyük okullardan birinin toplantı salonu bizim merkez büromuz oldu. Alman öğretmenler ortadan kaybolmuştu ve o sırada orduda olan Fransız öğretmenler geçici olarak okullarda görevlendirilmişti. Bizim okulun müdürü umutsuzluk içindeydi, öğrencilerinin yaramazlığı ya da Fransızca öğrenmeyi isteyip istememeleriyle değil, üstleri başlarıyla ilgiliydi bu umutsuzluğu. Fransız çocukları her zaman güzel giyimli olurlar. Üstü başı dökülen tek bir Fransız çocuğu bile göremezsiniz, köylerde para karşılığında bakılan yetim çocuklar bile özenle giydirilirler, aynı biçimde yoksul olsun yaşlı olsun bütün Fransız kadınları da her zaman güzel giyinirler. Her zaman temiz olmayabilirler ama her zaman güzel giyinirler. Bu açıdan, görece zengin Alsace'li çocuklar bile üstlerindeki rengârenk paçavralarla acınası bir haldeydiler ve Fransız okul müdürleri bu duruma çok üzülüyordu. Bizim okulun müdürüne siyah okul önlükleri verip elimizden geldiğince ona yardımcı olmaya çalıştık ama pek fazla işe yaramadı bu, ayrıca bu önlükleri mültecilere saklamamız gerekiyordu.

Alsace'i ve Alsace'lıları, Alsace'lıların her çeşidini çok yakından tanımaya başladık. Fransız ordusunun ve Fransız askerlerinin kendilerine fazla özen göstermemeleri Alsace'lıları çok şaşırtıyordu. Alman ordusunda böyle bir şey görmeye alışık değillerdi. Öte yandan Fransız askerleri de Fransız olmaya can atan ama henüz Fransız olamayan Alsace'lılara pek güvenmiyorlardı. Bunlar açık sözlü değil, diyordu Fransız askerleri. Gerçekten de doğrudur bu. Fransızlar başka ne olurlarsa olsunlar temelde açık sözlüdürler. Çok kibardırlar, çok beceriklidirler ama ne olursa olsun er ya da geç size doğruyu söylerler. Alsace'lılar becerikli değildirler, kibar da değildirler ve size ille de doğruyu söylemezler. Fran-

sızlar'la yeniden bağlantı kurarlarsa böyle şeyleri öğrenirler belki.

Durmadan dağıtım yapıyorduk. Bütün yıkık durumdaki köylere gidiyorduk. Çoğunlukla da gittiğimiz köyün rahibinden bize dağıtım işinde yardımcı olmasını istiyorduk. Bize çok yararlı önerilerde bulunan ve çok yakın dost olduğumuz bir rahibin evinde tek bir büyük oda sağlam kalmıştı. Herhangi bir paravan ya da perde kullanmadan bu odadan kendine üç oda yaratmıştı rahip, birinci bölümde oturma odası mobilyaları, ikinci bölümde yemek odası mobilyaları, üçüncü bölümde de yatak odası mobilyaları vardı. Onunla öğle yemeği yediğimiz, hem de çok güzel bir yemek yiyip nefis bir Alsace şarabı içtiğimiz gün, bizi önce oturma odasına buyur etti, sonra izin isteyip ellerini yıkamak için yatak odasına çekildi, sonra da çok resmi bir tavırla bizi yemek odasına buyur etti, eski moda bir sahne dekorunun içindeydik sanki.

Durmadan dağıtım yapıyorduk, kar altında yolculuk ediyor, herkesle konuşuyorduk, herkes de bizimle konuşuyordu ve mayısın bitiminde işimiz sona erdiğinde oradan ayrılmaya karar verdik.

Metz, Verdun ve Mildred Aldrich yoluyla evimize döndük.

Bir kez daha farklı bir Paris'e dönmüştük. Huzursuzduk. Gertrude Stein çok yoğun bir biçimde çalışmaya başladı, *Coğrafya ve Oyunlar*'ın son oyunları olan *Alsace'taki Deyişler*'le (Accents in Alsace) öbür politik içerikli oyunları da o dönemde yazdı. Savaş çalışmalarımız henüz bütün bütüne sona ermemişti, bu çalışmaların bir bölümünü hâlâ sürdürüyor, hastanelere gidip artık kimsenin doğru dürüst ilgilenmediği askerlerle ilgileniyorduk. Paramızın çoğunu savaş sırasında harcamıştık ve onun için de tutumlu davranıyorduk, hizmetçi tutmak olanaksız değilse bile çok güçtü, ücretler çok yüksekti. Biz de bir süre için günde yalnızca birkaç saat çalışacak bir femme de ménage* tuttuk. Gertrude Stein'ın şoför olduğunu benim de ahçı olduğumu söylüyordum hep. Sabahları erkenden halk pazarlarına gidip gerekli erzağımızı kendimiz alıyorduk. Karmakarışık bir dünyaydı bu.

Jessie Whitehead barış komitesinin temsilcilerinden birinin sekreteri olarak bu komiteyle birlikte Paris'e gelmişti ve tabii biz de barışla ilgili her şeyi öğrenmeye can atıyorduk. O günlerde Gertrude Stein bu barış komitesinin üyelerinden biri olan ve konferanslar veren bir genç adamı, savaş üzerine her şeyi bilen biri olarak tanımlamıştı, barışın yapıldığı

* Gündelikçi kadın. (ç.n.)

ilk günden beri buradaymış bu genç adam. Sonra Gertrude Stein'ın kuzenleri ziyaretimize geldi, herkes ziyaretimize geldi, herkes hoşnutsuz, herkes huzursuzdu. Huzursuz, altüst olmuş bir dünyada yaşıyorduk.

Gertrude Stein'la Picasso kavga ettiler. Neden kavga ettiklerini ikisi de hiçbir zaman tam olarak anlayamadı. Her neyse bir yıl boyunca hiç görüşmediler, bir yılın sonunda bir rastlantı sonucu Adrienne Monnier'nin evindeki bir partide karşılaştılar. Picasso Gertrude Stein'a, nasılsın, dedi ve ona kendisini görmeye gelmesini söyledi. Hayır gelmem, dedi Gertrude Stein asık bir yüzle. Picasso yanıma geldi ve, Gertrude beni görmeye gelmeyeceğini söylüyor, dedi, bu söylediğinde içten mi acaba. Korkarım gelmeyeceğim diyorsa gelmeyecek demektir. Ondan sonraki yıl boyunca da hiç görüşmediler ve bu arada Picasso'nun küçük oğlu dünyaya geldi, Max Jacob vaftiz babası yapılmadığı için yakınıp duruyordu. Bundan kısa bir süre sonra bir gün bir resim galerisindeydik, Picasso yanımıza geldi ve elini Gertrude Stein'ın omuzuna koyup, of Allah kahretsin, dedi, gel dost olalım. Tabii, dedi Gertrude Stein ve kucaklaştılar. Ne zaman seni görmeye gelebilirim, dedi Picasso, dur bakayım, dedi Gertrude Stein, korkarım bu aralar işlerimiz çok yoğun ama hafta sonunda akşam yemeğine gel. Saçma, dedi Picasso, yarın akşam yemeğe geliyoruz, nitekim geldiler de.

Değişik bir Paris'ti bu. Guillaume Apollinaire ölmüştü. Bir sürü insanla karşılaşıyorduk ama hatırladığım kadarıyla bu insanların hiçbiri de daha önceden tanıdığımız insanlar değildi. Çok kalabalıktı Paris. Clive Bell'in de belirttiği gibi savaşta çok insan ölmüştü ama birdenbire olağanüstü büyük bir sayıda yetişkin erkekle kadın doğuvermiş gibi geliyordu bana.

Dediğim gibi huzursuzduk, tutumlu davranıyorduk ve gece gündüz insanlarla görüşüyorduk, sonunda müttefikler hep birlikte resmi geçit yaparak Zafer Takı'nın altından geçtiler.

Yaralı Fransızlar İçin Amerikan Yardım Vakfı üyeleri için Champs Élysées boyunca banklar yerleştirilmişti ama Paris halkı çok haklı olarak bu bankların onların geçit törenini görmelerini engelleyeceğini söyleyip karşı çıktı, Clemenceau da hemen bu bankları kaldırttı. Şans eseri Jessie Whitehead'in oteldeki odası tam Zafer Takı'na bakıyordu ve Jessie de geçit törenini görmemiz için bizi odasına davet etti. Biz de sevinerek kabul ettik. Ve olağanüstü bir gün oldu bu.

Gün doğarken kalktık, daha geç saatlerde arabayla Paris'i geçmek ola-

naksız olacaktı çünkü. Teyzecik'in de yaptığı son yolculuk oldu bu. Üzerindeki kızıl haç işareti boyayla kapatılmıştı gerçi ama gene de bir yük arabasıydı işte. Çok geçmeden Teyzecik onurlu bir biçimde emekliye ayrıldı ve yerine iki kişilik üstü açık bir araba, Godiva geldi, bu da küçük bir Ford'du. Ona Godiva adını verdik çünkü dünyaya geldiğinde çırılçıplaktı ve onu donatmak için arkadaşlarımızın her biri bir şey vermişti.

Teyzecik o gün gerçekten de son yolculuğunu yapıyordu. Onu nehir kıyısında bir yerde bırakıp otele doğru yürüdük. Herkes sokaklardaydı, erkekler, kadınlar, çocuklar, askerler, rahipler, rahibeler, iki rahibenin geçit törenini görebilmek için çevredekilerin yardımıyla bir ağaca tırmandığını gördük. Biz de otel odasında rahat bir yere yerleşip hiçbir şeyi kaçırmadan geçit törenini seyrettik.

Her şeyi gördük, ilkin Invalides'den gelen ve tekerlekli sandalyelerini kendi başlarına yürüten birkaç yaralı gördük. Bütün askeri geçit törenlerinin Invalides gazileriyle başlaması eski bir Fransız geleneğidir. Sonra hepsi sıra halinde Zafer Takı'ndan geçti. Gertrude Stein'ın aklına çocukluğunda Zafer Takı'nın çevresindeki salıncaklarda sallanırken mürebbiyesinin ona 1870 sonrasında Almanlar ordu halinde geçtiği için bu takın altından kimsenin geçmemesi gerektiğini söylediği geldi. Şimdiyse Almanlar dışında herkes takın altından geçiyordu.

Bütün uluslar farklı biçimde yürüyordu, kimileri ağır, kimileri hızlı yürüyordu, en iyi bayrak taşıyanlar Fransızlar'dı, Pershing'le arkasında bayrak taşıyan subayı ise belki de en ritmik yürüyen kişilerdi. Gertrude Stein bu dönem üzerine yazdığı ve benim de Plain Yayınları'nda *Opera ve Oyunlar*'da yayımladığım film senaryosunda işte bu sahneyi betimledi.

Her neyse sonunda resmi geçit bitti. Champs Elysées'de bir aşağı bir yukarı gezinmeye başladık, savaş sona ermişti, iki piramit yüksekliğindeki ele geçirilmiş top yığınları da kaldırılıyordu ve artık barış içindeydik.

SAVAŞTAN SONRA
1919-1932

Geriye bakıyorum da, o günlerde sürekli insanlarla görüşüyorduk.

Savaşı izleyen o ilk yıllara ilişkin anılar karmakarışık, geriye dönüp önce ne oldu sonra ne oldu bunları hatırlamak çok güç. Bir kezinde Picasso, daha önce de söylemiştim, dedi Gertrude Stein'la birlikte tarihler üzerinde tartışırken, gençliğimizde tek bir yıl içinde pek çok şey olduğunu unutuyorsun. Belleğimi tazelemek için Gertrude Stein'ın çalışmalarının kaynakçasına baktığımda, savaşın hemen ertesindeki yıllarda tek bir yıl içinde ne çok şey olduğunu görünce şaşırıp kalıyorum. O sıralarda pek öyle genç sayılmazdık ama dünyada pek çok genç insan vardı ve bu da aynı şey demekti herhalde.

Eski grubumuz dağılmıştı. Matisse artık Nice'e yerleşmişti ve Gertrude Stein'la ikisi görüştükleri zaman gerçek birer dost olsalar da, hemen hemen hiç görüşmüyorlardı. O sıralarda Gertrude Stein'la Picasso da birbirleriyle görüşmüyorlardı. Her ikisini de tanıyan kişilerle konuşurken birbirlerinden son kerte sevecen bir dille söz ediyorlardı gerçi ama birbirleriyle hiç görüşmüyorlardı. Guillaume Apollinaire ölmüştü. Braque'la karısını zaman zaman görüyorduk, Braque'la Picasso'nun arası artık iyice açılmıştı. Bir akşam Man Ray'in Picasso'nun bir fotoğrafını getirdiğini hatırlıyorum, fotoğrafı kendisi çekmişti, Braque da tesadüfen oradaydı. Fotoğraf elden ele dolaştı ve Braque'ın eline verildiğinde Braque fotoğrafa şöyle bir bakıp, ben bu beyi bir yerden tanıyorum galiba, je

dois connaître ce monsieur, dedi. O dönemi ve o dönemi izleyen uzunca bir süreyi Gertrude Stein *Dostluğu Sürdürmeden Uzun Bir Süre Yaşamak* (Of Having for a Long Time Not Continued to be Friends) başlığı altında yazıya döktü.

Juan Gris hastaydı ve düş kırıklığı içindeydi. Bir süredir çok hastaydı ve daha sonra da hiçbir zaman tam olarak iyileşemedi. Sıkıntı ve düş kırıklığı etkisini göstermişti. Kahnweiler savaşın bitiminden kısa bir süre sonra Paris'e döndü ama Juan dışında eski grubundaki bütün ressamlar artık ona gereksinim duymayacak kadar başarılı olmuşlardı. Mildred Aldrich *Marne Kıyısındaki Hilltop* adlı kitabıyla çok büyük bir başarı kazanmıştı ve kraliçelere layık bir biçimde kazandığı bütün parayı kraliçelere layık bir biçimde harcamıştı, hafiften tedirgin olmaya başlasa da hâlâ harcıyor ve bundan zevk alıyordu. Aşağı yukarı ayda bir kez onu görmeye gidiyorduk, daha doğrusu yaşamının sonuna değin hiç aksatmadan düzenli aralıklarla onu ziyaret etmeyi başardık. En parlak günlerinde bile başka insanların yaptığı hiçbir ziyaret Gertrude Stein'ın yaptığı bir ziyaret kadar sevindirmiyordu Mildred'ı. Gertrude Stein'ın *Atlantic Monthly*'yi Mildred'ın çalışmalarından birini yayımlamaya razı etmeye çalışmasının asıl nedeni de onu sevindirmek istemesiydi. Mildred boyuna *Atlantic Monthly* böyle bir şeye razı olursa bunun kendisine verilecek en büyük nişan olacağını düşünüyor ve söylüyordu ama *Atlantic Monthly* hiçbir zaman böyle bir şeye razı olmadı tabii. Mildred'ı çok üzen başka bir şey daha vardı. Gertrude Stein'ın adı *Amerika'da Kim Kimdir* ansiklopedisinde hiçbir zaman yer almamıştı. Aslında Gertrude Stein'ın adı herhangi bir Amerikan kaynakçasına girmeden önce bir İngiliz yazarlar kaynakçasına girmişti. Mildred'ın çok canını sıkıyordu bu. Bütün o önemsiz kişilerin adları yazıldığı halde Gertrude'un adının yazılmadığını gördüğümde *Amerika'da Kim Kimdir*'e bakmaktan nefret ediyorum, derdi bana. Sonra da, biliyorum önemli bir şey değil bu ama Gertrude'un böylesine dışlanmamış olmasını isterdim, derdi. Zavallı Mildred. Ve ancak bu yıl en iyi kendilerinin bildiği bir nedenle Gertrude Stein'ın adını *Kim Kimdir*'in listesine eklediler. *Atlantic Monthly*'nin ise bunu yapmadığını söylememe bile gerek yok.

Atlantic Monthly öyküsü oldukça gülünçtür.

Dediğim gibi Gertrude Stein *Atlantic Monthly*'ye birkaç el yazması metin gönderdi, kabul edileceklerini hiç ummuyordu, ama bir mucize olup da kabul etselerdi Gertrude Stein buna çok memnun olacak ve Mil-

dred da çok sevinecekti. Editörlük bürosundan bir yanıt geldi, uzun ve karşıt görüşlerle dolu bir mektuptu bu. Gertrude Stein bu mektubu editörlük bürosundaki Bostonlu bir kadının yazdığı sanısıyla, Miss Ellen Sedgwick'e uzun bir mektup yazıp bu görüşlere karşılık verdi. Neredeyse mektubunu gönderir göndermez bir yanıt geldi, bu mektupta da onun görüşlerine karşılık veriliyor ve aynı zamanda da bu konunun ilginç bulunmadığının söylenemeyeceği ama kuşkusuz bu metinleri *Atlantic Monthly*'nin yazın bölümünde yayımlayarak derginin okuyucularının güçendirilemeyeceği, ancak belki de birinin sunumuyla, yanlış hatırlamıyorsam, *Katkıda Bulunanlar Kulübü* denen magazin ekinde yayımlanabileceği belirtiliyordu. Son olarak da bu mektupları yazan kişinin Ellen değil Ellery Sedgwick olduğu belirtiliyordu.

Tabii Gertrude Stein bu kişinin Ellen değil Ellery olmasına sevindi ve metinlerin *Katkıda Bulunanlar Kulübü*'nde yayımlanmasına razı oldu ama tabii bu metinler *Katkıda Bulunanlar Kulübü*'nde bile yayımlanmadı.

Boyuna yeni yeni insanlarla tanışıyorduk.

Birisi bize, kim olduğunu hatırlamıyorum, bir Amerikalı kadının oturduğumuz semtte dışarıya ödünç İngilizce kitap verilen bir kütüphane açtığını söyledi. O günlerde masraftan çekindiğimiz için Mudie Kütüphanesi'ni bırakmıştık, Amerikan Kütüphanesi az da olsa bize kitap sağlıyordu gerçi ama Gertrude Stein'a yetmiyordu bu kitaplar. Sağa sola sora sora Sylvia Beach'i bulduk. Sylvia Beach Gertrude Stein'la tanışınca çok heyecanlandı ve ikisi dost oldu. Gertrude Stein Sylvia Beach'in ilk yıllık abonesi oldu ve Sylvia Beach bununla çok gururlanıp gönül borcu duydu. Sylvia Beach'in küçük kütüphanesi Ecole de Médecine yakınlarında küçük bir sokak üzerindeydi. O günlerde kütüphaneye pek fazla Amerikalı gelmiyordu. Gelenler arasında *Beebie the Beebeist*'in yazarı vardı, Marcel Schwob'un yeğeni vardı, birkaç da aylak İrlandalı şair vardı. O günlerde Sylvia Beach'le oldukça sık görüşüyorduk, Sylvia Beach sık sık eve de geliyordu ve ayrıca eski arabamızla kent dışına yaptığımız gezilere katılıyordu. Sonra Adrienne Monnier'yle tanıştık, o da Valéry Larbaud'yu eve getirdi, hepsi de *Üç Yaşam*'ı çok beğenmişti ve Valéry Larbaud, anladığımız kadarıyla, kitabı çevirmeyi düşünüyordu. Tristan Tzara'nın Paris'te ilk ortaya çıkışı da o dönemde oldu. Onun Paris'e gelişi Adrienne Monnier'yi çok heyecanlandırdı. Picabia Tristan Tzara'yı savaş sırasında İsviçre'de keşfetmişti ve ikisi birlikte Dadacılığı

yaratmıştı, Dadacılık'tan da, epeyce bir savaşım ve çekişmeden sonra Gerçeküstücülük doğdu.

Tzara eve geldi, onu Picabia getirmişti galiba ama bundan pek emin değilim. Bu adamın saldırganlığı ve kötülüğüyle ilgili öykülere inanmakta hep güçlük çekmişimdir, en azından eve geldiğinde çay masasında yanıma oturup hoş ama pek de heyecan verici olmayan bir kuzen gibi benimle konuştuğu sırada bu öykülere inanmak çok güç geldi bana.

Adrienne Monnier Sylvia'nın rue de l'Odéon'a taşınmasını istiyordu, Sylvia bu konuda kararsızdı ama sonunda taşındı ve doğrusu biz de o günden sonra onu pek görmedik. Sylvia taşınır taşınmaz bir parti verildi, partiye biz de gittik ve orada Gertrude Stein kendisini destekleyen bir Oxfordlu topluluk olduğunu keşfetti. Partide birkaç Oxfordlu genç adam vardı ve hepsi de onunla tanıştığına çok sevinmişti, ondan kendilerine birkaç yazısını vermesini istediler ve o yıl, bin dokuz yüz yirmide, *Oxford Magazin*'de bu yazıları yayımladılar.

Sylvia Beach zaman zaman eve grup halinde birtakım kişiler, genç yazarlardan oluşan birtakım gruplar ve onlarla birlikte yaşlıca birtakım kadınlar getiriyordu. Ezra Pound da o dönemde geldi, yo onu başka biri getirmişti. Sonraları Sylvia Beach artık eve gelmez oldu ama bir gün bize bir haber gönderip Sherwood Anderson'un Paris'e geldiğini ve Gertrude Stein'ı görmek istediğini bildirip gelebilir mi diye izin istedi. Gertrude Stein da ona haber gönderip buna çok sevineceğini bildirdi, Sherwood Anderson da karısı ve müzik eleştirmeni Rosenfeld'le birlikte eve geldi.

Her nedense bu olay sırasında ben evde değildim, büyük olasılıkla evle ilgili bir sorunu halletmeye çalışıyordum, her neyse eve geldiğimde Gertrude Stein onda çok ender görülen bir biçimde duygulanmış ve sevinmiş bir haldeydi. O günlerde bütün o yayımlanmamış çalışmaları ve bu çalışmaların yayımlanması ya da ciddi bir biçimde tanınması konusundaki umutsuzluğu yüzünden biraz buruktu Gertrude Stein. Sherwood Anderson geldi ve kendine özgü yalın ve dolaysız anlatımıyla onun çalışmaları hakkında ne düşündüğünü, kendi gelişiminde bu çalışmaların ne denli önemli bir rol oynadığını anlattı. O gün bunları ona sözlü olarak anlattı ve çok geçmeden daha da güzel bir şey yapıp bunları yazılarıyla anlattı. Gertrude Stein'la Sherwood Anderson her zaman çok yakın dost oldular ama Sherwood Anderson'un kendisinin bile bu ziyaretinin Gertrude Stein için ne büyük bir önem taşıdığını anladığını sanmı-

yorum. Bu ziyaretin hemen ardından *Coğrafya ve Oyunlar*'a önsöz de yazdı Sherwood Anderson.

O günlerde herkesle her yerde tanışılıyordu. Jewett'lar Perpignan yakınlarında onuncu yüzyıldan kalma bir şatoları olan Amerikalı bir çiftti. Onlarla savaş sırasında tanışmıştık ve Paris'e geldiklerinde onları görmeye gittik. Orada ilkin Man Ray'le, daha sonra da Robert Coates'la tanıştık, ikisinin de hangi nedenle oraya geldiğini bilmiyorum.

İçeri girdiğimizde odada bir sürü insan vardı ve çok geçmeden Gertrude Stein köşede oturan ufak tefek bir adamla konuşmaya başladı. Dışarı çıkarken Gertrude Stein bu adamla bir randevu ayarladı. Daha sonra bana bu adamın fotoğrafçı olduğunu ve ilginç birine benzediğini söyledi, sonra da William Cook'un karısı Jeanne Cook'un, William Cook'un Amerika'daki yakınlarına göndermek üzere bir fotoğraf çektirmek istediğini hatırlattı. Üçümüz birlikte Man Ray'in kaldığı otele gittik. Rue Delambre'daki o küçücük, minicik otellerden biriydi bu ve Man Ray de otelin küçücük odalarından birinde kalıyordu, ama bugüne değin içinde bu denli çok eşya olan, üstelik hayran olunacak derecede derli toplu bir görünüm taşıyan böylesine küçük bir oda, hatta bir gemi kamarası bile görmedim hiç. Man Ray'in odada bir yatağı vardı, üç büyük fotoğraf makinası vardı, çeşit çeşit ışıklandırma aygıtları vardı, bir pencere panjuru vardı ve küçük bir banyoda da filmlerinin banyosunu yapıyordu. Bize Marcel Duchamp'la başka bir sürü kişinin fotoğraflarını gösterdi Man Ray ve eve gelip stüdyonun ve Gertrude Stein'ın fotoğrafını çekip çekemeyeceğini sordu. Gelip bu fotoğrafları çekti, sonra benim de birkaç fotoğrafımı çekti ve sonuçtan hepimiz memnun kaldık. Man Ray ara ara Gertrude Stein'ın pek çok fotoğrafını çekti ve Gertrude Stein da her kezinde onun ışık kullanma yöntemine hayran kaldı. Her kezinde eve çok keyifli bir halde dönüyordu. Bir gün Man Ray'e o güne değin çektirdiği fotoğraflar içinde, benim yakınlarda çektiğim bir enstantane fotoğraf bir yana, en çok onun çektiği fotoğrafları beğendiğini söyledi. Buna biraz bozulur gibi oldu Man Ray. Kısa bir süre sonra da Gertrude Stein'dan gelip kendisine poz vermesini istedi, Gertrude Stein da gitti. Dilediğin gibi hareket et, dedi ona Man Ray, gözlerini, başını dilediğin gibi hareket ettir, bu bir poz olacak gerçi ama bir enstantane fotoğrafın bütün özelliklerini taşıyacak. Bu poz verme işi epey sürdü, Gertrude Stein, Man Ray'in istediği gibi, dilediğince hareket etti ve sonuç, Gertrude Stein'ın Man Ray tarafından çekilen son fotoğrafları, olağanüs-

tü ilginç oldu.

Savaştan hemen sonraki o ilk günlerde Jewett'larda Robert Coates'la da tanışmıştık. O günü çok iyi hatırlıyorum. Soğuk, karanlık bir gündü ve bir otelin üst katındaydık. Odada birkaç genç adam da vardı ve ansızın Gertrude Stein arabasının ışığını açık bırakmayı unuttuğunu ve bir para cezası daha istemediğini söyledi, daha geçenlerde bir polise yolumuzdan çekilmesi için klakson çaldım diye bir para cezası almıştık, Gertrude Stein da bir direkten dönüp yanlış yola girdiği için para cezası almıştı. Pekâlâ, dedi kızıl saçlı bir genç adam ve aşağıya inmesiyle yukarı çıkması bir oldu. Işık şu anda açık, dedi. Hangi arabanın benim arabam olduğunu nereden bildiniz, diye sordu Gertrude Stein. Aa bildim işte, dedi Coates. O gün bugündür Coates'u severiz. Paris'te dolaşırken onca az tanıdık kişiyle karşılaşmak olağandışı bir şeydi, ama sık sık en umulmadık yerlerde şapkasız ve kızıl saçlı Coates'la karşılaşıverirdik. Tam *Broom* olayının başladığı günlerdi, az sonra anlatacağım bu olayı, Coates yaptığı çalışmaları gösterir göstermez Gertrude Stein onun çalışmalarına çok büyük bir ilgi duymaya başladı. Kişisel bir ritim yaratan tek genç adamın Coates olduğunu, Coates'un sözcüklerinin göze yönelik bir ses oluşturduğunu, çoğu kişinin sözcüklerinin böyle bir ses oluşturmadığını söyledi. Coates'un kaldığı otel, ada üzerinde olan Kent Oteli de hoşumuza gidiyordu, onun her halinden hoşlanıyorduk.

Gertrude Stein Coates'un Guggenheim ödülü için hazırladığı yazı projesini çok beğendi. Ne yazık ki, çok hoş bir küçük roman olan ve Gertrude Stein'ın da desteklediği bu yazı projesi ödülü kazanamadı.

Dediğim gibi bir de *Broom* olayı vardı.

Savaştan önce genç bir adamla tanışmıştık, onu pek fazla tanımıyorduk ama biraz tanıyorduk, Paris'te müzik öğrenimi yapan Elmer Harden'dı bu. Savaş sırasında Elmer Harden'ın Fransız ordusuna katıldığını ve çok kötü yaralandığını duyduk. Oldukça ilginç bir öyküydü bu. Elmer Harden Amerikan hastanesinde yaralı Fransızlar'a hastabakıcılık yapıyordu ve hastalarından biri, bir kolu epeyce sakat durumda olan bir yüzbaşı yine cepheye dönecekti. Elmer Harden da artık hastabakıcılıkla yetinemez olmuştu. Yüzbaşı Peter'a, ben de sizinle geliyorum, demişti. Ama imkânsız bir şey bu, demişti Yüzbaşı Peter. Ama geliyorum, demişti Elmer inatçı bir tavırla. Böylece bir taksi tutup savaş bürosuna, sonra bir dişçiye ve başka nerelere gitmişler bilmiyorum ama o haftanın bitiminde Yüzbaşı Peter yeniden orduya katılmış, Elmer Harden da onun

alayında er olmuştu. Çok da iyi savaşmış ve yaralanmıştı. Savaştan sonra onunla yeniden karşılaştık ve sık sık görüşmeye başladık. Elmer ve bize gönderdiği o güzelim çiçekler barış ilanını izleyen o ilk günlerde büyük bir avunç oluyordu bizim için. Elmer'la ben boyuna kuşağımızın savaşı hatırlayan son kişileri olacağımızı söyler dururuz. Korkarım her ikimiz de daha şimdiden savaşı bir parça unutmuş durumdayız. Gelgelelim daha geçen gün çok büyük bir yengi kazandığını söyledi Elmer, Yüzbaşı Peter'a, üstelik Yüzbaşı Peter bir Breton'dur, bunun güzel bir savaş olduğunu söyletmeyi başarmıştı. O güne değin ne zaman Yüzbaşı Peter'a, güzel bir savaştı bu, dese Yüzbaşı Peter ona hiç yanıt vermemişti, ama bu kez Elmer, güzel bir savaştı bu, dediğinde, evet Elmer, demişti Yüzbaşı Peter, güzel bir savaştı.

Kate Buss Elmer'la aynı kasabadan, Massachusetts eyaletinin Medford kasabasındandı. O aralar Paris'teydi ve bizi görmeye geldi. Bizi onunla tanıştıran kişi Elmer değildi galiba, her neyse Kate Buss bizi görmeye geldi. Gertrude Stein'ın yapıtlarına büyük bir ilgi duyuyordu Kate Buss ve o güne değin Gertrude Stein'ın satın alınabilen her yapıtını almıştı. Kate Buss Kreymborg'u da getirip bizimle tanıştırdı. Kreymborg Harold Loeb'la birlikte *Broom*'u yayımlamak üzere Paris'e gelmişti. Kreymborg'la karısı eve sık sık geliyorlardı. Gertrude Stein'ın *Amerikalıların Oluşumu*'ndan sonra yazdığı kitabı, *Uzun Neşeli Kitap*'ı tefrika halinde yayımlamayı çok istiyordu Kreymborg. Harold Loeb ise buna razı olmuyordu tabii. Kreymborg yüksek sesle ve çok da zevkli bir biçimde bu kitaptan tümceler okurdu. Gertrude Stein'la ikisinin arasında karşılıklı bir hoşlanmanın yanı sıra *Üç Yaşam*'ı basan Grafton Basımevi'nin Kreymborg'un ilk kitabını da basmasının hem de aşağı yukarı *Üç Yaşam*'la aynı dönemde basmasının yarattığı bir bağ vardı.

Kate Buss eve bir alay insan getirdi. Djuna Barnes'la Mina Loy'u da getirdi, James Joyce'u da getirmek istemişti bu hanımlar ama getirmemişlerdi. Floransa'da Mina Haweis olarak tanıdığımız Mina Loy'u gördüğümüze çok sevinmiştik. Mina Avrupa'da yaptığı bu ilk yolculukta yanma Glenway Wescott'u da almıştı. Glenway Wescott İngiliz aksanıyla bizi çok etkiledi. Hemingway bu aksan konusunu bize açıkladı. Chicago Üniversitesi'ne kaydolurken tam olarak nasıl bir aksan edineceğinizi de yazıyordunuz, onlar da mezun olana değin bu aksanı size kazandırmış oluyorlardı. İster on altıncı yüzyıla özgü bir aksan ister çağdaş bir aksan, dilediğiniz bir aksanı seçebiliyordunuz. Giderken evde üstüne

adının baş harfleri işlenmiş bir ipek sigara kılıfını unuttu Glenway, kılıfı bir sonraki ziyaretine değin sakladık ve sonra ona verdik.

Mina Robert McAlmon'u getirdi. O günlerde çok hoş bir adamdı McAlmon, çok olgun ve çok yakışıklıydı. Yıllar sonra Robert McAlmon *Amerikalıların Oluşumu*'nu Contact Yayınevi'nde yayımladı ve herkes birbirine girdi. Ama Paris bu, ne var ki gerçekte bu olaydan sonra Gertrude Stein'la Robert McAlmon yeniden dost olmayı hiçbir zaman başaramadılar.

Kate Buss Ernest Walsh'u da getirdi, o sıralarda çok genç ve çok ateşliydi Ernest Walsh ve Kate Buss onun için kaygılanıyordu. Ernest Walsh'la daha sonra Hemingway'le birlikte olduğu bir sırada, daha sonra da Belley'de karşılaştık, ama onu hiçbir zaman doğru dürüst tanıyamadık.

Grace Lounsbery'nin evinde Ezra Pound'la tanıştık, bizimle birlikte eve akşam yemeğine geldi Ezra Pound, yemekten sonra da kalıp pek çok şeyin yanı sıra Japon estamplarından söz etti. Gertrude Stein ondan hoşlandı gerçi ama onu pek eğlendirici bulmadı. Onun bir köy tellalı olduğunu söyledi, siz bir köylüyseniz harika bir şeydi bu, ama değilseniz, değildi. Ezra T. S. Elliot'tan da söz etti. Evde ilk kez biri T. S.'den söz ediyordu. Çok geçmeden herkes T. S.'den söz etmeye başladı. Kitty Buss da ondan söz etti, bundan çok sonra da Hemingway ondan Üstad diye söz etti. Epeyce uzun bir süre sonra da Lady Rothermere ondan söz edip onunla tanıştırmak için Gertrude Stein'ı evine çağırdı. O aralar *Criterion*'ı yayına hazırlama çalışmaları içindeydiler. Lady Rothermere'le bizi Muriel Draper tanıştırmıştı ve uzun yıllardan sonra Lady Rothermere'i ilk görüşümüzdü bu. Gertrude Stein Lady Rothermere'in evine gidip T. S. Eliot'la tanışmaya pek istekli değildi, ama hepimiz gitmesi için ısrar ettik, o da kuşku dolu bir peki yanıtını verdi. Bu çağrıya giyecek gece elbisem yoktu, onun için bir gece elbisesi dikmeye başladım. Zil çaldı ve Lady Rothermere'le T. S. içeri girdi.

Eliot ve Gertrude Stein ciddi bir söyleşi yaptılar, çoğunlukla da mastar sözcüklerinin bölünmesiyle başka birtakım dilbilgisel aykırılıklardan ve Gertrude Stein'ın böyle şeyleri kullanmasının nedenlerinden söz ettiler. Sonunda Lady Rothermere'le Eliot gitmek üzere ayağa kalktılar ve Eliot *Criterion*'da Gertrude Stein'ın bir yazısını yayımlayacaksa bunun mutlaka onun en son yazdığı şey olması gerektiğini söyledi. Gittiler ve Gertrude Stein bana, elbiseni bitirmek için uğraşma, artık oraya

gitmek zorunda değiliz, dedi ve sonra T. S. Eliot'ın portresini yazmaya başladı, bunun en son yazdığı şey olduğundan kimse kuşkulanmasın diye de portreye o günün tarihi olan *Kasımın On Beşi* başlığını koydu. Yazdığı şey hep yün yündür ve ipek ipektir ya da yün yünlüdür ve ipek ipeklidir türünde şeylerdi. Yazıyı T. S. Eliot'a gönderdi, o da yazıyı kabul etti ama yayımlamadı tabii.

Sonra uzun bir yazışma süreci başladı, Gertrude Stein'la T. S. Eliot arasında değil T. S. Eliot'ın sekreteriyle benim aramda oldu bu yazışma. İkimiz de mektuplarımıza Beyefendi diye başlıyorduk, ben imzamı A. B. Toklas olarak atıyordum ve o da yalnızca adının baş harflerini yazıyordu. Ancak çok uzun bir süre sonra T. S. Eliot'ın sekreterinin genç bir erkek olmadığını öğrendim, o da benim erkek olmadığımı öğrendi mi bilmiyorum.

Bütün bu yazışmalara karşın hiçbir şey olmuyordu, Gertrude Stein da sanki işi iyice bozmak ister gibi bu olayı bütün İngilizler'e anlatıyordu, o aralar eve pek çok İngiliz gelip gidiyordu. Her neyse sonunda, ilkbahar başlarıydı, *Criterion*'dan yazısını ekim sayısında yayımlanmasının Miss Stein için uygun olup olmadığını soran kısa bir mektup geldi. Gertrude Stein da Kasımın On Beşi'nin ekimin on beşinde yayımlanmasından daha uygun bir şey olamayacağı yanıtını verdi.

Gene uzun bir suskunluk dönemi oldu ve sonra bir gün yazının dizgi provası geldi. Buna çok şaşırdık ama hemen düzeltisini yapıp provayı geri gönderdik. Bu provayı hiç yetkisi olmayan genç adamın biri göndermişti besbelli çünkü çok geçmeden özür dileyerek bir yanlışlık olduğunu, yazının henüz yayımlanmayacağını bildiren bir mektup geldi. Tabii bu olay da eve gelip giden İngilizler'e anlatıldı ama bu sayede yazı da yayımlandı. Daha sonra *Georgia Öyküleri*'nde (Georgian Stories) yeniden yayımlandı bu yazı. Sonradan Eliot'ın Cambridge'de, Gertrude Stein'ın yapıtları çok güzel ama bize göre değil bu yapıtlar, dediğini duyunca çok sevindi Gertrude Stein.

Ama gene Ezra'ya döneyim ben. Ezra gene geldi ve yanında *The Dial*'ın editörünü de getirdi. Bu kez Gertrude Stein'la daha da şiddetli bir tartışmaya giriştiler, Japon estampları üzerine yaptıkları tartışma bu tartışmanın yanında çok hafif kalırdı. Ezra tartışmanın şiddeti karşısında şaşkınlığından Gertrude Stein'ın o en sevdiği koltuktan, benim Picasso'nun desenlerini işlediğim örtülerle kapladığım o küçük koltuktan yere düşüverdi, Gertrude Stein da küplere bindi. Sonunda Ezra ve *The*

Dial'ın editörü gittiler, hiç kimsede öyle keyifli bir hal yoktu. Gertrude Stein bir daha Ezra'yı görmek istemiyordu. Ezra ise bunun nedenini pek anlayamıyordu. Bir gün Ezra Luxembourg Bahçesi yakınlarında Gertrude Stein'a rastladı ve, ama ben gerçekten gelip seni görmek istiyorum, dedi. Çok özür dilerim, diye yanıt verdi Gertrude Stein, ama Miss Toklas'ın dişi ağrıyor, hem işimiz de var, kır çiçekleri topluyoruz. Gertrude Stein'ın bütün yapıtlarındaki sözler gibi bu sözler de doğruydu ama Ezra çok sinirlendi ve bir daha da onu görmedik.

Savaşı izleyen bu aylardan birinde bir gün küçük bir caddede yürürken bir vitrinin önünde boyuna öne arkaya sağa sola gidip gelerek garip hareketler yapan bir adam gördük. Lipschitz, dedi Gertrude Stein. Evet, dedi Lipschitz, dökme bir horoz alacağım. Nerede bu dökme horoz, diye sorduk. İşte orada, dedi Lipschitz ve gerçekten de orada vitrindeydi bu dökme horoz. Gertrude Stein bir zamanlar Lipschitz'i biraz tanımıştı ama bu son olaydan sonra dost oldular ve çok geçmeden de Lipschitz ondan kendisine modellik etmesini istedi. Kısa bir süre önce Jean Cocteau'nun bir büstünü yapmıştı Lipschitz, şimdi de Gertrude Stein'ın büstünü yapmak istiyordu. Gertrude Stein poz vermekten hiçbir zaman rahatsız olmaz, poz vermenin getirdiği dinginlik hoşuna gider, onun için yontuculuğu sevmediği ve bunu Lipschitz'e de söylediği halde ona poz vermeye başladı. O baharın çok sıcak geçtiğini hatırlıyorum, Lipschitz'in stüdyosu da çok sıcaktı ve Gertrude Stein'la ikisi bu stüdyoda saatlerce kaldılar.

Lipschitz harika bir dedikoducudur, Gertrude Stein da bir öykünün baş, orta ve son bölümlerine bayılır ve işte bu poz verme seanslarında Lipschitz birkaç öykünün eksik birkaç bölümünü tamamlayıverdi.

Sonra resimden söz ettiler, Gertrude Stein büstünü çok beğendi ve böylece poz verme seansları da sona erdi.

Bir gün kentin öbür yakasında bir resim sergisindeyken birisi Gertrude Stein'ın yanına gelip ona bir şeyler söyledi. Gertrude Stein da alnını silerek, hava çok sıcak, dedi. Adam Lipschitz'in arkadaşı olduğunu söyledi, Gertrude Stein da, evet stüdyosu çok sıcaktı, diye yanıt verdi. Lipschitz bize yaptığı büstün birkaç fotoğrafını getirecekti ama getirmemişti, bizim de o aralar işlerimiz çok yoğundu ama zaman zaman Gertrude Stein Lipschitz'in niye gelmediğini merak ediyordu. Birisi ondan bu fotoğrafları isteyince o da Lipschitz'e bir mektup yazıp fotoğrafları getirmesini istedi. Lipschitz geldi. Niye daha önce gelmedin, dedi

Gertrude Stein. Lipschitz de ona birisinden, hem de onun bu sözü söylediği kişiden, kendisi için poz vermekten sıkıldığını duyduğu için gelmediğini söyledi. Hay Allah, dedi Gertrude Stein, bak dinle beni, herkes hakkında her şeyi söylemekle ünlüyümdür ben, söyleyeceklerimi insanların arkalarından da söylerim yüzlerine de, söyleyeceklerimi canımın istediği zaman ve canımın istediği biçimde söylerim ama çoğunlukla da ne düşünüyorsam onu söylerim, onun için sen ya da başkaları en azından size söylediğim şeylerin içtenliği konusunda yüreğinizi ferah tutabilirsiniz. Lipschitz epeyce rahatlamış gibiydi, ikisi neşeli neşeli ve tatlı tatlı konuştular ve sonra da à bientôt, yakında görüşmek üzere, dediler. Lipschitz gitti ve birkaç yıl onu görmedik.

Sonra Jane Heap çıkageldi, Lipschitz'in birkaç yontusunu Amerika'ya götürmek istiyordu, Gertrude Stein'dan gelip bu yontuları seçmesini istedi. Ama bunu nasıl yapabilirim ki, dedi Gertrude Stein, Lipschitz'in bana kızgın olduğu apaçık, ama niçin ve ne kadar kızgın olduğu konusunda en ufak bir fikrim bile yok. Jane Heap Lipschitz'in Gertrude Stein'ı neredeyse herkesten çok sevdiğini ve onu görmediği için çok üzgün olduğunu söylediğini söyledi. Ah, dedi Gertrude Stein, ben onu çok severim. Tabii ki seninle gelirim. Gitti, Lipschitz'le ikisi sevgiyle kucaklaşıp birlikte mutlu saatler geçirdiler ve Gertrude Stein'ın öç almak için yaptığı tek şey oradan ayrılırken Lipschitz'e, à très bientôt,* demek oldu. Lipschitz de, comme vous êtes méchante,** dedi. O günden bu yana çok güzel bir dostlukları oldu, Gertrude Stein Lipschitz'in bir portresini yazdı ve yazdığı en güzel portrelerden biri oldu bu portre ama o tartışmalarından bir daha hiç söz etmediler ve ikinci kezinde ne olduğunu Lipschitz biliyorsa bile Gertrude Stein hiç bilmiyor.

Gertrude Stein'ın Jean Cocteau'yla yeniden karşılaşması da Lipschitz sayesinde oldu. Lipschitz Gertrude Stein'a onun hiç bilmediği bir şeyi, Cocteau'nun *Ptomak* adlı yapıtında *Mabel Dodge'ın Portresi*'nden söz edip alıntılar yaptığını söylemişti. Cocteau onun yapıtlarından söz eden ilk Fransız yazar olduğu için doğal olarak buna çok sevinmişti Gertrude Stein. Cocteau'yla bir iki kez görüştüler ve sonra da birbirlerine sık sık mektup yazma, birbirlerinden çok hoşlanma ve hem genç hem yaşlı pek çok ortak dost edinme ama hiç yüz yüze görüşmeme biçiminde bir dost-

* Çok yakında görüşmek üzere. (ç.n.)
** Ne kadar kötüsünüz. (ç.n.)

luğu sürdürmeye başladılar.

O dönemde Jo Davidson da Gertrude Stein'ın bir yontusunu yaptı. Orada her şey dinginlik içindeydi. Jo Davidson da çok esprili ve eğlendiriciydi ve Gertrude Stein'a hoşça vakit geçirtiyordu. Oraya kimlerin gelip gittiğini, bu gelenlerin canlı mı yoksa yontu mu olduğunu hatırlamıyorum ama gelip giden pek çok kişi vardı. Bu kişilerden biri Lincoln Steffens'dı, Janet Scudder'la sık sık görüşmeye başlamamızla da garip bir bağlantısı oldu Lincoln Steffens'ın ama tam olarak neler olduğunu pek hatırlamıyorum.

Ancak Janet Scudder'ın sesini ilk duyuşumu çok iyi hatırlıyorum. Ta Paris'e ilk geldiğim ve arkadaşımla birlikte rue Notre-Dame-des-Champs'da küçük bir dairede oturduğumuz sıralarda oldu bu. Arkadaşım başka insanların coşkusu karşısında coşkuya kapılarak bir Matisse almıştı ve tablo duvara daha yeni asılmıştı. Mildred Aldrich bize gelmişti, ılık bir bahar öğle sonrasıydı ve Mildred pencereden dışarıya sarkmıştı. Ansızın onun, Janet, Janet yukarı gel, diye seslendiğini duydum. Ne var, dedi sözcükleri uzata uzata söyleyen çok güzel bir ses. Yukarı gelip arkadaşlarım Harriet ve Alice'le tanışmanı istiyorum, yukarı gelip yeni dairelerini görmeni istiyorum. Aa, dedi ses. Ve sonra Mildred, kocaman yeni bir Matisse'leri var, dedi. Yukarı gel ve tabloyu gör. Geleceğimi sanmıyorum, dedi ses.

Ne var ki Matisse bir daha ayrılmamak üzere yerleştiği Clamart'da yaşarken onu sık sık gördü Janet. Ve Gertrude Stein'la ikisi her zaman dost oldular, en azından birbirleriyle sık sık görüşmeye başladıkları dönemden bu yana dostlar.

Doktor Claribel gibi, Janet da, ısrarla hiçbir şey anlamadığını söyleyip dursa da, Gertrude Stein'ın yapıtlarını okur ve hisseder, ayrıca okuduğunu anlaya anlaya yüksek sesle de okur.

Savaştan bu yana Rhône vadisine ilk kez gidiyorduk, Janet'la bir arkadaşı da Godiva'nın bir eşiyle geleceklerdi. Az sonra anlatacağım bunu.

Huzursuzluk içinde geçirdiğimiz bütün bu aylar boyunca Mildred Aldrich'e onur nişanı verilmesi için uğraştık. Savaş bittikten sonra pek çok savaş görevlisine onur nişanı verilmişti gerçi ama bu kişilerin hepsi de bir örgütün üyesiydi oysa Mildred Aldrich hiçbir örgütün üyesi değildi. Gertrude Stein Mildred Aldrich'in bu nişanı almasını çok istiyordu. Her şeyden önce onun bu nişanı alması gerektiğini, hiç kimsenin Fransa için onun Amerika'da herkesin okuduğu kitaplarıyla yaptığı

kadar propaganda yapmadığını düşünüyor, ayrıca bunun Mildred'ın çok hoşuna gideceğini de biliyordu. Böylece kampanyamızı başlattık. En çok örgütlerin sözü geçtiği için pek kolay bir iş değildi bu tabii. Değişik değişik kişileri araya koyduk. Önemli konumlardaki Amerikalılar'ın listesini çıkarmaya başladık ve gidip bu kişilerden imza istedik. İsteğimizi reddetmiyordu bu kişiler, gelgelelim tek başına bir liste yararlı olsa da sonuca ulaşturmıyor. Miss Aldrich'e büyük bir hayranlık duyan Mr. Jaccacci bize çok yardımcı oldu ama tanıdığı bütün kişiler ilkin kendilerine bir şeyler verilmesini istiyorlardı. Amerikan Alayı'ndan da en azından iki albayın ilgilenmesini sağladık, ama onlar da ilk başta önerilmesi gereken başka adlar verdiler. Herkesle görüşüp konuştuk, herkesin bu konuya ilgi duymasını sağladık ve herkes vaatlerde bulundu ama hiçbir şey olmadı. Sonunda bir senatörle tanıştık. O da bize yardımcı olacaktı gerçi ama o günlerde senatörlerin işleri çok yoğundu, sonra bir öğle sonrasında bu senatörün sekreteriyle tanıştık. Gertrude Stein Godiva'yla senatörün sekreterini evine bıraktı.

Sonradan senatörün sekreterinin araba kullanmayı öğrenmeye çalıştığı ama bunu başaramadığı ortaya çıktı. Gertrude Stein'ın Paris'in trafiği içinden bir taksi şoförünün rahatlığı ve kayıtsızlığıyla geçmesi ve aynı zamanda tanınmış bir yazar olması senatörün sekreterini çok etkilemişti. Bize Mildred Aldrich'in büyük bir olasılıkla bir yazı masasının kâğıt gözüne tıkıştırılan belgelerini çıkaracağını söyledi ve nitekim çıkardı da. Çok geçmeden Mildred'ın oturduğu bucağın belediye başkanı bir sabah ona resmi bir çağrıda bulundu. Ona onur nişanı verilmesi için imzalanması gereken birtakım ön belgeler verdi. Şunu aklınızdan çıkarmayın Matmazel, dedi sonra, bu işler sık sık başlar ama bir sonuca ulaşmazlar. Onun için kendinizi düş kırıklığına hazırlamalısınız. Mildred da sakince, mösyö le maire, eğer benim arkadaşlarım böyle bir işe girişitlerse ne yapıp yapıp sonuca ulaşana kadar uğraşacaklardır, dedi. Ve öyle de oldu. Saint-Rémy'ye giderken Avignon'da konakladığımızda Mildred'ın nişanı aldığını bildiren bir telgraf aldık. Çok sevindik, Mildred Aldrich de öldüğü güne değin nişanından kıvanç ve sevinç duydu.

Savaştan sonraki huzursuzluk dolu bu ilk yıllarda Gertrude Stein çok çalıştı. Eskisi gibi geceler boyu çalışmıyordu gerçi ama her yerde, ziyaretler arasında, ben bir işi halletmek için bir yere gittiğimde arabada beni beklerken, poz verirken boyuna çalışıyordu. O günlerde özellikle kalabalık caddelerde park ettiğinde arabanın içinde oturup çalışmak çok hoşuna

gidiyordu.

O dönemde şaka olsun diye *Melanctha'dan Daha İncelikli* (Finer Than Melanctha) adlı bir öykü yazdı Gertrude Stein. O sıralarda tek başına *Broom*'u yayıma hazırlamakta olan Harold Loeb onun *Üç Yaşam*'da yer alan ilk zenci öyküsü *Melanctha* kadar incelikli bir öyküsünü yayımlamak istediğini söylemişti ona.

Gertrude Stein sokakların sesinden ve otomobillerin deviniminden çok etkileniyordu. O günlerde kendine bir çeşit diyapazon ya da metronom olarak bir tümce saptayıp sonra da bu tümcenin temposuna ve akorduna göre yazmak hoşuna gidiyordu. *The American Caravan*'da yayımlanan *Mildred'ın Düşünceleri* (Mildred's Thoughts) ona göre bu deneylerin en başarılılarından biriydi. *The Little Review*'da yayımlanan *Bonnes'un Doğum Yeri* (The Birthplace of Bonnes) de bir başka başarılı deneyiydi. *Törel Öyküler 1920-1921* (Moral Tales of 1920-1921), *Amerikan Yaşamöyküsü* (American Biography) ve *Yüz Seçkin İnsan* (One Hundred Prominent Men), kendi deyişine göre imgelemiyle yarattığı, hepsi erkek ve hepsi aynı derecede seçkin yüz kişinin öyküsü de, o dönemde yazıldı. Bu son iki çalışma sonradan *Yararlı Bilgiler*'de yayımlandı.

Gene o dönemde Harry Gibb kısa bir süre kalmak üzere Paris'e döndü. Harry Gibb Gertrude Stein'ın bütün bu yıllar boyunca ne tür çalışmalar yaptığını anlatan bir kitap yayımlamasını çok istiyordu. Küçük bir kitap olmasın ama, diyordu boyuna, şöyle dişlerini geçirebilecekleri kalın bir kitap olsun. Bunu yapmalısın, diyordu. Ama John Lane artık yayımcılık işlerini bıraktığına göre hiçbir yayımcı böyle bir şeyle ilgilenmez, dedi Gertrude Stein. Olsun hiç farkeumez, dedi Harry Gibb coşkulu bir tavırla, onların görmesi gereken şey işin özü ve senin de yayımlanmış pek çok kitabının olması gerekir. Sonra da bana dönerek, Alice sen yap bunu, dedi. Haklı olduğunu ve bu işin yapılması gerektiğini biliyordum. Ama nasıl yapılacaktı.

Kate Buss'a bu konudan söz ettim o da kendisinin küçük bir kitabını yayımlayan The Four Seas Şirketi'ne başvurmamı önerdi. Gertrude Stein'ın William Cook'un her şeyin tümden ters gittiği bir sırada söylediği bir söze öykünerek Aman Allahım Brown adını taktığı Mr. Brown'la yazışmaya başladım. Sonunda Aman Allahım'la bu konuda bir anlaşmaya vardıktan sonra bin dokuz yüz yirmi iki yılının temmuzunda güneye gitmek üzere yola çıktık.

Godiva'yla, o küçük üstü açık Ford'la yola çıktık, Janet Scudder da Mrs. Lane'le birlikte ikinci bir Godiva'yla bizi izliyordu. Kendilerine bir ev almak için Grasse'a gidiyorlardı, sonunda Aix-en-Provence yakınlarında bir ev aldılar. Biz de savaş sırasında sevdiğimiz kırları barış zamanında gezmek için Saint-Rémy'ye gidiyorduk.

Paris'ten ancak yüz kilometre uzaklaşmıştık ki Janet Scudder bize klakson çaldı, birbirimize durup beklememizi belirtmek için böyle bir işaret vermeyi kararlaştırmıştık. Janet yanımıza geldi. Bana kalırsa, dedi ciddi bir tavırla, Gertrude Stein onu hep Piyade Askeri diye çağırırdı, dünyanın en ciddi iki şeyinin bir piyade askeriyle Janet Scudder olduğunu söylerdi. Janet'te ayrıca, Gertrude Stein'ın her zaman söylediği gibi, bir piyade askerinin bütün o karmaşıklığı, incelikli davranışları ve yalnızlığı da vardı. Janet yanımıza geldi, bana kalırsa, dedi ciddi bir tavırla, yanlış yoldayız, tabelada Paris-Perpignan yazıyor oysa ben Grasse'a gitmek istiyorum.

O sırada Lorne'u geçmemiştik zaten ve orada birden ne kadar yorgun olduğumuzu farkettik. Gerçekten çok yorulmuştuk.

Öbürlerine Grasse'a doğru devam etmelerini önerdik ama onlar da biraz duraklayacaklarını söylediler ve hep birlikte durakladık. Palma de Mallorca'dan, 1916'dan bu yana ilk kez hiçbir şey yapmadan öylece durduk. Sonunda ağır ağır Saint-Rémy'ye doğru gitmeye başladık, onlar da bizi geçip Grasse'a doğru gittiler, sonra da geri döndüler. Bize ne yapacağımızı sordular, biz de yanıtımızı verdik, hiçbir şey yapmayıp orada öylece kalacaktık. Onlar yeniden yola koyuldular ve Aix-en-Provence'da bir ev aldılar.

Janet Scudder'da, Gertrude Stein'ın her zaman dediği gibi, hiç işe yaramayacak gayri menkuller alma konusunda gerçek bir öncü olma tutkusu vardı. Yolda durakladığımız her küçük kentte satın almayı düşünebileceği bir mülk parçası buluyordu ve Gertrude Stein da şiddetle karşı çıkıp onu oradan uzaklaştırıyordu. Bir ev almak için gittiği Grasse hariç her yerde bir ev almak istedi Janet Scudder. Gerçekten de sonunda Aix-en-Provence'da bir ev aldı ama almadan önce de ısrarla Gertrude Stein'ın gelip evi görmesini istedi, Gertrude Stein da ona o evi almamasını söyledi ve telgrafla da hayır dedi telefonla da. Gelgelelim Janet o evi aldı ama şans eseri bir yıl sonra o evden kurtulmayı başardı. O yıl bir süre Saint-Rémy'de kalıp sakin bir yaşam sürdük.

Aslında niyetimiz Saint-Rémy'de bir ya da iki ay kalmaktı ama bütün

kışı orada geçirdik. Ara sıra Janet Scudder'la karşılıklı yaptığımız ziyaretler dışında kırlık bölgenin insanlarından başka kimseyi görmüyorduk. Kimi zaman alışveriş yapmak için Avignon'a gidiyorduk, zaman zaman önceden de çok iyi bildiğimiz kırlık yerlere gidiyorduk ama çoğunlukla Saint-Rémy'nin çevresinde geziniyorduk, Alpille'lere, Gertrude Stein'ın o kışı öyküledigi anlatılarında tekrar tekrar betimlediği o küçük tepelere çıkıyorduk, boyunlarına su şişesi takılmış eşeklerin ardı sıra dağlara tırmanan kocaman koyun sürülerini seyrediyorduk, Romalılar'dan kalma anıtların tepesinde oturuyorduk ve sık sık da Lex Baux'ya gidiyorduk. Otelimiz pek rahat değildi ama gene de orada kalmayı sürdürdük. Rhône vadisi bizi gene büyülemişti.

O kış Gertrude Stein dilbilgisi kullanımı, şiir biçimleri ve kır oyunları olarak tanımlanabilecek oyun türü üzerinde yoğun bir biçimde düşünmeye başladı.

Bin dokuz yüz yirmi yedi yılında *transition* dergisinde yayımlanan *Açımlama*'yı (Elucidation) o dönemde yazdı Gertrude Stein. Kendi anlatım sorunlarını ve bu sorunları çözme deneylerini dile getirmeye çalıştığı ilk yapıtıydı bu. Yazdığı şeylerin tam olarak nasıl bir anlam taşıdığını ve yazdıklarını neden öyle yazdığını açık seçik bir biçimde kavramaya çabaladığı ilk yapıtıydı. Daha sonra çok daha sonra dilbilgisi, tümceler, paragraflar, sözcük dağarcığı vesaire üzerine çeşitli inceleme yazıları yazdı ve ben de bunları *Nasıl Yazmalı* (How to Write) başlığıyla Plain Yayınları'nda yayımladım.

Gertrude Stein genç kuşak üzerinde büyük bir etki yaratan şiirlerini de gene Saint-Rémy'de ve gene o kış yazdı. *Büyük Büyük Harfler* (Capital Capitals) adlı şiiri sonradan Virgil Thomson besteledi. *Elini Uzat* ya da *Dört Din* de (Lend a Hand or Four Religions) *Yararlı Bilgiler* adlı kitabın içinde yayımlandı. Gertrude Stein'ın öteden beri çok önemsediği bir oyundur bu, sonradan *Operalar ve Oyunlar* adlı yapıtının da başlangıcı olan bu oyun bir kır görünümünden yaratılan ilk oyundu. Gene *Yararlı Bilgiler*'de yer alan *Sherwood Anderson'a Sevgi Kartı*'nı (Valentine to Sherwood Anderson), *Kızılderili Çocuk*'u (Indian Boy), sonradan *Reviewer*'da yayımlandı bu, (Carl Van Vechten bize Hunter Stagg diye adı kadar çekici bir güneyli genç adam göndermişti), Oxford ve Cambridge'de yaptığı konuşmalarda çalışmalarını tanımlamak için kullandığı *Yedi Aziz*'i (Saints in Seven) ve *Saint-Rémy'deki Azizlerle Konuşmalar*'ı da (Talks to Saints in Saint-Rémy) o dönemde yazdı Gertrude Stein.

O günlerde Gertrude Stein ağır ağır, özenle, düşüncelerini iyice yoğunlaştırarak çalışıyordu ve kendini tümüyle çalışmalarına vermişti.

Sonunda *Coğrafya ve Oyunlar*'ın ilk kopyalarını aldık, kış sona erdi ve Paris'e geri döndük.

Saint-Rémy'de geçirdiğimiz o uzun kış savaşın ve savaş sonrasının getirdiği huzursuzluğu yok etmişti. O kıştan sonra da pek çok şey olacak, dostluklar kurulacak, düşmanlıklar oluşacak ve başka pek çok şey olacaktı ama hiç huzursuzluk olmayacaktı artık.

Yalnızca iki şeyin, resimlerle otomobillerin, zihnini tam anlamıyla yazı çalışmalarından uzaklaştırdığını söyler hep Gertrude Stein. Şimdi bunlara köpekleri de katabilir herhalde.

Savaştan hemen sonra genç bir Fransız ressam, Fabre, Gertrude Stein'ın ilgisini çekmeye başladı, bir masa üzerindeki nesnelere ve kır görünümlerine karşı doğal bir duyarlığı vardı Fabre'ın ama hiçbir başarı kazanamadı. Gertrude Stein'ın ilgisini çeken ikinci ressam André Masson'du. O dönemde Masson Gertrude Stein'ın sürekli ve çok büyük bir ilgi duyduğu Juan Gris'in etkisi altındaydı. André Masson'a bir ressam olarak özellikle beyaz rengin ressamı olarak ilgi duyuyordu Gertrude Stein ve kompozisyonlarına kompozisyonlarındaki çizgilerin devingenliğine ilgi duyuyordu. Çok geçmeden Masson Gerçeküstücülerin etkisine girdi.

Delaunay'le onun izinden gidenlerin ve Fütüristlerin Picasso'yu bayağılaştırması gibi Gerçeküstücüler de Picabia'yı bayağılaştırdılar. Picabia bir sorun ortaya atmıştı, hâlâ da uğraşıyor bu sorunla, Picabia'ya göre resimdeki bir çizgi müzikal bir sesin titreşimini taşımalıydı ve bu titreşime ulaşmak için de insan gövdesiyle yüzünün, kendilerini oluşturan çizgide böylesi bir titreşim yaratacak hafiflikte tasarımlanması gerekiyordu. Onun soyutlama yöntemi bu. Marcel Duchamp'ı etkileyen ve *Merdivenden İnen Çıplak* tablosuna kaynaklık eden de matematiksel bir yaklaşımla tasarımlanan bu kavram oldu.

Picabia yaşamı boyunca bu soruna egemen olmaya ve uygulamaya çabaladı. Gertrude Stein'a göre belki de sorununun çözümüne yaklaşıyor artık. Gerçeküstücüler bütün bayağılaştırıcı kişilerin yapığı gibi konuyla tarzı karıştırarak, çizgiyi zaten titreşim taşıyan, dolayısıyla da tek başına onların daha yükseklere uçmasını sağlayacak bir araç olarak benimsediler. Titreşim taşıyan çizgiyi yaratacak olan kişi ise bu çizginin henüz yaratılmadığını, yaratılsa bile tek başına var olamayacağını, tit-

reşimi yaratacak nesnenin duygusuna bağlı olacağını bilir. Yaratıcı kişide de onun izinden giden kişilerde de böyle olmalıdır bu.

Gertrude Stein, çalışmalarında, iç ve dış gerçekliğin tanımlanmasında kesinliğe ulaşmak için saplantı derecesinde bir zihinsel tutku duydu her zaman. Bu yoğunlaşma sayesinde bir yalınlaştırma biçemi oluşturdu, bunun sonucunda da şiirde ve düzyazıda bir çağrışım kaynağı olan duygu öğesini ortadan kaldırdı. Duygunun sonuçları olan güzelliğin, müziğin, süsün hiçbir zaman bir neden olmaması, hatta olayların bile duygunun nedeni ya da şiirle düzyazı için bir malzeme olmaması gerektiğinin bilincindedir Gertrude Stein. Duygu da tek başına şiir ya da düzyazının nedeni olmamalıdır. Şiir ve düzyazı bir dış ya da iç gerçekliğin tam bir kopyası olmalıdır.

Gertrude Stein'la Juan Gris'in birbirlerini çok iyi anlamalarını sağlayan da işte bu kesinlik kavramı oldu.

Juan Gris de yapıtlarında belli bir kesinlik yarattı ama ondaki kesinlik mistik bir temele dayanıyordu. Bir mistik olarak kesinliğe varmak bir zorunluluktu onun için. Gertrude Stein'da ise bu zorunluluk düşünsel nitelikte bir zorunluluktu, katıksız bir kesinlik tutkusuydu. Bu nedenle de yapıtları sık sık matematikçilerin yapıtlarıyla, bir Fransız eleştirmence de Bach'ın yapıtlarıyla karşılaştırıldı.

İçlerinde doğuştan gelen en büyük yeteneğe sahip olan Picasso'da ise bu denli güçlü zihinsel amaçlar yoktu. Picasso yaratıcılık etkinliğinde İspanyol törenselliğinin etkisi altındaydı, daha sonra zenci yontularıyla anlatım bulan zenci törenselliğinin (bunun temelinde aynı zamanda İspanyol törenselliğinin de temeli olan Arap törenselliği vardır) ve daha sonra da Rus törenselliğinin etkisine girdi. Her şeyin üstünde olan yaratıcılık etkinliğiyle, bu görkemli törenselllikleri kendi imgelemine aktarıyordu Picasso.

Juan Gris Picasso'nun kendisinden uzak durmasını istediği tek kişiydi. İlişkileri bu durumdaydı artık.

Gertrude Stein'la Picasso'nun arasındaki dostluğun eskisinden daha da güçlendiği günlerde (üç şubatta doğan Gertrude Stein Picasso'nun dört şubatta doğan küçük oğlu için yılın her gününe bir dize yazarak bir doğumgünü kitabı hazırlamıştı) o günlerde Gertrude Stein'ın Juan Gris'le olan yakınlığı Picasso'yu çok rahatsız ediyordu. Bir kezinde Juan'ın resimlerinin Gallérie Simon'da sergilenmesinden sonra Picasso sert bir sesle Gertrude Stein'a, söyle bana niye onun çalışmalarını des-

tekliyorsun, onun çalışmalarından hoşlanmıyorsun ve bunu da biliyorsun, dedi; Gertrude Stein ona hiç yanıt vermedi.

Daha sonra Juan öldüğünde ve Gertrude Stein da derin bir yasa gömüldüğünde Picasso eve gelip bütün gün onun yanında kaldı. Neler konuştular bilmiyorum ama bir kezinde Gertrude Stein'ın kırgın bir sesle ona, yas tutmaya hiç hakkın yok senin, dediğini, Picasso'nun da, senin de bana bunu söylemeye hiç hakkın yok, dediğini iyi biliyorum. Onun önemini hiçbir zaman anlamadın sen, senin için hiç önemli olmadı çünkü, dedi Gertrude Stein öfkeyle. Olduğunu çok iyi biliyorsun, diye yanıt verdi Picasso.

Gertrude Stein'ın bugüne değin yazdığı en dokunaklı anlatı *Juan Gris'in Yaşamı ve Ölümü*'dür. Bu anlatı *transition*'da yayımlandı, daha sonra da Juan'ın Berlin'de açılan retrospektif sergisi için Almanca'ya çevrildi.

Picasso hiçbir zaman Braque'ın kendisinden uzak durmasını istemedi. Bir kezinde Gertrude Stein'la konuşurlarken, evet, dedi Picasso, Braque'la James Joyce, herkesin anlayabildiği anlaşılmazlar bunlar. Les incompréhensibles que tout le monde peut comprendre.

Paris'e döndüğümüzde karşılaştığımız ilk olay Hemingway'in elinde Sherwood Anderson'un yazdığı bir tanıtma mektubuyla birlikte eve gelmesi oldu.

Onu ilk gördüğüm o öğle sonrasında Hemingway'in üzerimde bıraktığı izlenimi çok iyi hatırlıyorum. Yirmi üç yaşında, olağanüstü yakışıklı bir genç adamdı Hemingway. Çok geçmeden herkes yirmi altı yaşında oldu. Sonraki iki ya da üç yıl içinde bütün genç adamlar yirmi altı yaşında oldular. O dönem ve yer için uygun bir yaştı bu besbelli. Yaşı yirminin altında olan bir iki kişi vardı gerçi, George Lynes vardı sözgelimi ama Gertrude Stein'ın da özenli bir dille onlara açıkladığı gibi genç adam sayılmıyordu bunlar. Genç adamsalar yirmi altı yaşındaydılar. Sonra, çok daha sonra yirmi bir ve yirmi iki yaşındakiler genç adam oldular.

İşte Hemingway de yirmi üç yaşındaydı, oldukça yabancı bir görünümü vardı, gözleri ilginç olmaktan çok tutku derecesinde ilgiliydi. Gertrude Stein'ın karşısına oturup dinledi ve baktı.

O gün epey konuştular, sonraları da gitgide daha çok konuştular. Hemingway Gertrude Stein'dan bir akşam oturdukları daireye gelip çalışmalarına bakmasını istedi. Şu anda olduğu gibi o sıralarda da Hemingway'in her zaman tuhaf ama hoş yerlerde daireler, iyi femme de mé-

nage'lar ve iyi yemekler bulma yetisi vardı. Bulduğu bu ilk daire du Tertre Meydanı'nın yakınlarında bir yerdi. Bütün bir akşamı orada geçirdik ve Hemingway'le Gertrude Stein Hemingway'in o güne değin yazdığı her şeyi birlikte gözden geçirdiler. Başlaması kaçınılmaz olan romanına başlamıştı Hemingway, sonradan McAlmon tarafından Contract Yayınları'nda yayımlanan birtakım küçük şiirleri de vardı. Gertrude Stein bu şiirleri epey beğendi, Kipling tarzında dolaysız bir anlatım biçimi vardı bu şiirlerde, ama romanı yetersiz buldu. Çok betimleme var bu romanda, dedi, ve pek de iyi betimlemeler değil bunlar. Baştan başla ve zihnini iyice yoğunlaştır, dedi.

Hemingway o sıralar bir Kanada gazetesinin Paris muhabiriydi. Kendi deyişiyle Kanada'nın görüş açısını anlatmakla yükümlüydü.

Hemingway ve Gertrude Stein sık sık birlikte yürüyüşe çıkıp uzun uzun konuşuyorlardı. Bir gün Gertrude Stein Hemingway'e, baksana, dedi, karınla ikinizin biraz paranız olduğunu söylüyorsun. Sakin bir yaşam sürersen geçinmenize yetecek bir para mı bu. Evet, dedi Hemingway. Eh, dedi Gertrude Stein, sakin yaşa öyleyse. Gazetecilik işini sürdürürsen olup bitenleri hiçbir zaman göremezsin, yalnızca sözcükleri görürsün ve bunun da sana hiçbir yararı olmaz, yani gerçekten yazar olmaya niyetin varsa tabii. Hemingway de kesinlikle yazar olmaya niyetli olduğunu söyledi. Sonra karısıyla birlikte bir geziye çıkıular ve çok geçmeden Hemingway tek başına çıkageldi. Aşağı yukarı sabah onda eve geldi ve kaldı, öğle yemeğine kaldı, bütün öğle sonrasında kaldı, akşam yemeğine kaldı, gece ona kadar kaldı, sonra birden karısının hamile olduğunu söyledi ve sonra da çok üzgün bir tavırla, ama ben, ben baba olamayacak kadar gencim, dedi. Onu elimizden geldiğince avuttuk ve sonra karısının yanına gönderdik.

Geri döndüklerinde Hemingway kararını verdiğini söyledi. Amerika'ya döneceklerdi ve Hemingway bir yıl boyunca çok çalışacak, kazandığı paraya elindeki parayı da katarak bir yere yerleşecekler, Hemingway de gazetedeki işini bırakıp yazar olacaktı. Gittiler ve öngördükleri gibi bir yıl sonra yeni doğmuş bir bebekle birlikte geri döndüler. Gazete işi de sona ermişti.

Hemingway'lerin döndükten sonra yapmayı düşündükleri ilk şey bebeği vaftiz ettirmek oldu. Gertrude Stein'la benim bebeğin vaftiz anneleri olmamızı istediler, Hemingway'in savaş sırasında tanıdığı bir İngiliz arkadaşı da vaftiz babası olacaktı. Hepimiz farklı dinlere bağlı olarak

doğmuştuk ve çoğumuz dinle hiçbir ilişkisi olmayan kişilerdik, onun için bebeğin hangi kilisede vaftiz edilebileceğini kestirmek epey güç oldu. O kış hepimiz uzun bir süre bu konuyu tartıştık. Sonunda bebeğin piskoposluk kilisesinde vaftiz edilmesi kararlaştırıldı ve nitekim piskoposluk kilisesinde vaftiz edildi. Bu denli farklı dinlerden gelen vaftiz anne ve babalarıyla bu iş nasıl başarıldı hiç bilmiyorum, ama bebek küçük piskoposluk kilisesinde vaftiz edildi.

Yazar ya da ressam vaftiz anne ve babaları güvenilmezlikleriyle ünlüdürler. Yani çok geçmeden bu ilişkide mutlaka bir kopma olur. Bunun çeşitli örneklerini biliyorum, zavallı Paulot Picasso'nun vaftiz ebeveynleri kaybolup gittiler, biz de uzun bir süredir vaftiz çocuğumuz Hemingway'i ne gördük ne de bir haberini aldık.

Gelgelelim ilk başta epey etkin vaftiz anne ve babaları olduk, özellikle ben. Vaftiz çocuğumuz için küçük bir sandalye alıp süsledim ve rengârenk bir giysi ördüm. Bu arada vaftiz çocuğumuzun babası da çok ciddi bir biçimde yazar olmak için çalışıyordu.

Gertrude Stein hiçbir zaman birinin yazdığı bir şeyde herhangi bir ayrıntıyı düzeltmez, yalnızca genel ilkelere tam anlamıyla bağlı kalıp o yazarın görmeyi seçtiği şeyi ve yazarın görüşüyle bunun yazıya dökülüş biçimi arasındaki ilişkiyi görmeye çalışır. Görü bütünlüğe ulaşmadığında sözcükler yavan olur, çok açık bir şeydir bu, bu konuda hiçbir yanılgıdan söz edilemez, der ısrarla. Hemingway sonradan *Zamanımızda* (In Our Time) adlı bir kitap halinde yayımlanan kısa öykülerini yazmaya da o dönemde başladı.

Bir gün Hemingway Ford Madox Ford ve *Transatlantic* meselesi yüzünden çok heyecanlanmış bir halde eve geldi. Birkaç ay önce Ford Madox Ford *Transatlantic*'i yayımlamaya başlamıştı. Uzun yıllar önce, daha doğrusu savaştan önce o sıralar Ford Madox Hueffer olan Ford Madox Ford'la tanışmıştık. Violet Hunt'la evliydi Ford Madox Ford ve Violet Hunt'la Gertrude Stein çay masasında yan yana oturup uzun uzun konuşmuşlardı. Ben Ford Madox Hueffer'in yanındaydım ve ondan çok hoşlanmıştım, Mistral ve Tarascon'la ilgili öyküleri ve Bourbon hanedanından olduğunu iddia eden birine benzerliği yüzünden Fransız kralcılara ait bu yörelerde izlenmesi hoşuma gitmişti. Bourbon hanedanından olduğunu iddia eden o kişiyi hiç görmemiştim ama o dönemde pekâlâ bir Bourbon olabilirdi Ford.

Ford'un Paris'te olduğunu duymuştuk, ama nedense hiç karşılaşma-

mıştık. Ancak Gertrude Stein *Transatlantic*'in birkaç sayısını görmüş ve dergiyi ilginç bulmuştu ama ilginç bulmanın ötesinde dergiyle ilgili başka bir şey düşünmemişti.

Hemingway o gün çok heyecanlı bir halde eve geldi ve Ford'un derginin bir sonraki sayısı için Gertrude Stein'dan bir yazı istediğini söyledi, kendisi de *Amerikalıların Oluşumu*'nu dergide tefrika halinde yayımlatmak istiyordu ve bunun için de hemen kitabın ilk elli sayfasını alması gerekiyordu. Gertrude Stein bu fikir karşısında epey heyecanlandı tabii, ama ciltlettiğimiz kopya dışında kitabın metninin hiçbir kopyası yoktu elimizde. Olsun hiç farketmez, dedi Hemingway, kitabın bir kopyasını çıkarırım ben. Hemingway'le ikimiz işbölümü yaparak kitabın bir kopyasını çıkardık ve *Transatlantic*'in bir sonraki sayısında kitabın ilk bölümü yayımlandı. Böylece çağdaş yazını başlatan, gerçekten başlatan o anıtsal yapıt yayımlanmış oldu ve hepimiz buna çok sevindik. Daha sonra Gertrude Stein'la Hemingway'in aralarının bozuk olduğu dönemde bile, ne olursa olsun Hemingway ilk kez *Amerikalıların Oluşumu*'nun bir bölümünün yayımlanmasını sağlayan kişi olduğu için onu her zaman gönül borcuyla andı Gertrude Stein. Evet ona karşı zayıfım tabii, der hep. Ne olursa olsun o genç adamlar içinde kapımı çalan ilk kişi oydu ve gerçekten de Ford'a *Amerikalıların Oluşumu*'nun ilk bölümünü yayımlattı.

Bense bu işi gerçekten Hemingway'in yaptığına pek inanmıyorum. Bu işin öyküsünü hiçbir zaman öğrenemedim ama bu öykünün gerisinde başka bir öykü olduğundan eminim. Benim bu konudaki düşüncem böyle.

Gertrude Stein'la Sherwood Anderson Hemingway'den söz ederken bir âlem oluyorlardı. Sherwood'un Paris'e son gelişinde Hemingway'den sık sık söz ettiler. Hemingway'i ikisi yönlendirmişti ve beyinlerinin bu ürünü onlara hem gurur hem de utanç veriyordu. Hemingway Sherwood Anderson'a ve onun bütün yapıtlarına karşı çıktığı bir dönemde, çağdaşlarıyla birlikte kurtarmak üzere olduğu Amerikan yazını adına Sherwood'a bir mektup yazıp onun yapıtları hakkındaki düşüncelerini anlatmıştı ve bu düşünceler hiç de övgü niteliğinde değildi. Sherwood Paris'e geldiğinde doğal olarak Hemingway korktu. Sherwood ise doğal olarak korkmadı.

Dediğim gibi Sherwood Anderson'la Gertrude Stein Hemingway konusunda konuşurlarken onları dinlemek son derece eğlenceli oluyordu.

Hemingway'in ödleğin teki olduğunu ikisi de kabul ediyordu, tıpkı Mark Twain'in betimlediği Mississippi nehri üzerinde seyreden o düz omurgalı gemilerdeki adamlara benziyor, diyordu Gertrude Stein ısrarla. Hemingway'in gerçek öyküsü, yazdıkları değil de gerçek Ernest Hemingway'in itiraflarıı ne müthiş bir kitap olurdu, diyordu her ikisi de. Hemingway'ın şimdiki okuyucularından farklı bir okuyucu kitlesine göre bir kitap olurdu bu ama çok da harika bir şey olurdu. Ve sonra her ikisi de çok iyi bir öğrenci olduğu için Hemingway'e karşı zayıf olduklarını itiraf ediyordu. Bense, rezil bir öğrenci o, diye karşı çıkıyordum. Anlamıyorsun, diyordu ikisi de, öğretilenleri anlamadan yapan bir öğrencisi olması insanın koltuklarını kabartıyor, başka bir deyişle eğitilebilen bir öğrenci bu ve eğitilebilen bir öğrenci de ideal bir öğrencidir. Bunun bir zayıflık olduğunu her ikisi de kabul ediyor. Gertrude Stein, Hemingway tıpkı Derain'e benziyor, diye ekliyordu. Ben Derain'in neden böylesine başarılı olduğunu anlamadığımı söylediğimde Mösyö de Tuille'in ne dediğini hatırlıyorsun değil mi, Derain'in çağdaş görünüp müze koktuğu için başarılı olduğunu söylemişti. Hemingway de böyle işte, çağdaş görünüyor ama müze kokuyor. Ama gerçek Hemingway'in öyküsü ne müthiş bir öykü olurdu, hele bir de bu öyküyü kendisi yazarsa ama ne yazık ki bunu hiçbir zaman yapmaz. Ne de olsa kendisinin de bir kezinde mırıldanarak söylediği gibi, ortada kariyer sorunu var, kariyer.

Ama o sırada olan olaylara döneyim ben.

Hemingway gereken her şeyi yaptı. Kitabın metninin bir kopyasını çıkardı ve dizgi provalarını düzeltti. Dizgi provalarını düzeltmek, daha önce de dediğim gibi, toz almaya benzer, bu yolla hiçbir okuma yönteminin öğretemeyeceği bir biçimde o yapıtın taşıdığı değerleri öğrenirsiniz. Hemingway bu dizgi provalarının düzeltisini yaparken çok şey öğrendi ve öğrendiği her şeye hayran kaldı. O günlerde Gertrude Stein'a bir mektup yazıp aslında her şeyi *Amerikalıların Oluşumu*'nu yazmakla onun yaptığını, hem kendisinin hem de bütün dostlarının yapması gereken tek şeyin yaşamlarını bu kitabın yayımlanmasına adamak olduğunu söyledi.

Bu işi başarabileceğini umuyordu Hemingway. Birisi, Sterne adında biriydi galiba, ona kitabı yayımlayacak bir yayımcı bulabileceğini söylemişti. Gertrude Stein'la Hemingway de Sterne'in bu işi yapabileceğine inandılar, ama çok geçmeden Hemingway Sterne'in güvenilmezlik döne-

mine girdiğini bildirdi. Bu iş de böylece sona erdi.

Bu arada ve bu olaydan bir süre önce Mina Loy McAlmon'u eve getirmişti, McAlmon ara ara eve geliyor ve karısıyla William Carlos Williams'ı da getiriyordu. Ve sonunda McAlmon *Amerikalıların Oluşumu*'nu Contact Yayınevi'nde basmak istedi ve sonunda bastı. Bu olaya da geleceğim.

Bu arada McAlmon Hemingway'in üç şiiriyle on öyküsünü basmıştı, William Bird de *Zamanımızda*'yı basmıştı ve Hemingway artık tanınmaya başlamıştı. Dos Passos'u, Fitzgerald'ı, Bromfield'ı, George Antheil'ı ve başka herkesi tanımaya başlamıştı, Harold Loeb da gene Paris'teydi. Hemingway bir yazar olmuştu artık. Sherwood sayesinde boyuna hayali bir rakiple dövüşen bir adam oldu Hemingway, boğa güreşlerini de ilk kez benden duydu. İspanyol danslarını ve boğa güreşlerini her zaman sevmişimdir, onun için boğa güreşçileriyle boğa güreşlerinin fotoğraflarını göstermek çok hoşuma giderdi. Gertrude Stein'la ön sırada otururken haberimiz olmadan çekilen fotoğrafı göstermek de çok hoşuma giderdi. O günlerde Hemingway bir delikanlıya boks yapmayı öğretiyordu. Bu delikanlı nasıl olduğunu bilmiyor, ama bir kezinde kazara Hemingway'i nakavt etmişti. Zaman zaman böyle şeyler oluyor sanırım. Her neyse o günlerde Hemingway bir sporcu olmasına karşın çok çabuk yoruluyordu. Kendi evinden bizim eve yürüyerek geldiğinde epey yoruluyordu. Ama o sıralar üstünde savaşın yorgunluğu da vardı. Şu anda bile, Hélène'in deyişiyle, bütün erkekler gibi kırılgan bir insan. Geçenlerde Hemingway'in gürbüz bir arkadaşı, Ernest çok kırılgan, ne zaman bir spor yapmaya kalkışsa ya kolunu ya bacağını ya da kafasını, ille bir tarafını kırıyor, dedi.

O ilk günlerde Hemingway Cummings dışında bütün çağdaşlarını beğeniyordu. Cummings'i aşırmacılıkla, herkesten değil ama birilerinden her şeyi aşırmakla suçluyordu. *Koca Oda*'dan (The Enormous Room) çok etkilenen Gertrude Stein ise Cummings'in hiçbir şeyi aşırmadığını, onun yavanlığı ve kısırlığıyla ama aynı zamanda özgünlüğüyle de New England geleneğinin doğal bir mirasçısı olduğunu söylüyordu. Bu konuda hiç anlaşamıyorlardı. Sherwood Anderson konusunda da anlaşamıyorlardı. Gertrude Stein Sherwood Anderson'da bir tümceyi, doğrudan bir duyguyu iletecek biçimde kurma yeteneği bulunduğunu, bunun büyük Amerikan geleneğinin bir özelliği olduğunu, ama gerçekte Amerika'da Sherwood'dan başka hiç kimsenin saydam ve tutku

dolu bir tümce kuramadığını öne sürüyordu. Hemingway ise buna inanmıyordu, Sherwood'un beğenisi hoşuna gitmiyordu. Beğeninin tümcelerle hiçbir ilgisi yoktur, diye iddia ediyordu Gertrude Stein. Ayrıca genç yazarlar içinde de tümcelerini doğal bir biçimde kuran tek kişinin Fitzgerald olduğunu söylüyordu.

Gertrude Stein'la Fitzgerald'ın çok değişik bir ilişkileri vardır. Gertrude Stein *Cennetin Bu Yüzü*'nü (This Side of Paradise) okuduğunda çok etkilenmişti. Bu kitabı yayımlandıktan sonra ve henüz genç Amerikalı yazarların hiçbirini tanımadığı bir sırada okumuştu. Yeni kuşağı yaratıp bunu kamuya duyuranın gerçekte bu kitap olduğunu söylüyordu. Bu konudaki görüşünü hiç değiştirmedi. *Muhteşem Gatsby* (The Great Gatsby) konusunda da aynı şeyi düşünüyor. Fitzgerald'ın ünlü çağdaşlarının birçoğu unutulduğu zaman da okunacağını düşünüyor. Fitzgerald da Gertrude Stein'ın bu sözleri sırf bu düşüncelerinde içten olduğu izlenimini vererek onu üzmek için söylediği düşüncesinde olduğunu söyler hep. Ve sonra en sevdiği tarzıyla, ve bunu yapması bugüne kadar duyduğum en acımasız şey, diye ekler. Ne var ki her görüşmelerinde çok iyi vakit geçirirler. Son görüşmelerinde de birbirleriyle ve Hemingway'le iyi vakit geçirdiler.

Sonra McAlmon da vardı. McAlmon'ın Gertrude Stein'ın çok beğendiği bir özelliği vardı, kalemi çok verimliydi, durmadan yazabiliyordu, ama yazdıklarının yavan olduğundan yakınıyordu Gertrude Stein.

Bir de Glenway Wescott vardı ama Glenway Wescott hiçbir zaman Gertrude Stein'ın ilgisini çekmedi. Onun da belli bir şerbeti var gerçi ama akmayan bir şerbet bu.

Ve böylece Hemingway'in yazarlık mesleği başladı. Kısa bir süre onu pek görmedik ve sonra yine gelmeye başladı. Durmadan Gertrude Stein'a sonradan *Güneş de Doğar* (The Sun Also Rises) adlı romanında kullandığı konuşmaları aktarıyordu ve ikisi boyuna Harold Loeb'ın kişiliğinden söz edip duruyordu. Hemingway o sıralar Amerika'daki yayımcılara önermek üzere kısa öykülerden oluşan kitabını hazırlıyordu. Gene bir süre onu görmedik ve sonra bir akşam Shipman'la birlikte çıkageldi. Shipman reşit olduğunda birkaç bin dolarlık bir mirasa konacak olan sevimli bir oğlandı. Henüz reşit değildi. Reşit olduğunda *Transatlantic Review*'u satın alacaktı, Hemingway böyle diyordu. André Masson'a kalırsa, reşit olduğunda Gerçeküstücü bir dergiyi destekleyecekti. Josette Gris'e kalırsa, reşit olduğunda kırsal bölgede bir ev alacaktı. Gerçekte

Shipman reşit olduğunda o sıralar onu tanıyan kişilerden hiçbiri onun mirasını ne yaptığını pek öğrenemedi. Hemingway onu *Transatlantic*'i satın alma konusunu konuşmak için getirmişti, ayrıca Amerika'ya göndermeyi tasarladığı kitabın metnini de getirmişti. Metni Gertrude Stein'a verdi. Öykülerine kendi düşüncelerini anlattığı küçük bir öykü de eklemişti ve bu öyküde *Koca Oda*'nın o güne değin okuduğu en büyük yapıt olduğunu söylüyordu. İşte o zaman Gertrude Stein, Hemingway, salt görüşler yazın değildir, dedi.

O günden sonra Hemingway'i uzun bir süre görmedik ve sonra, *Amerikalıların Oluşumu*'nun basılmasından hemen sonra, birini görmeye gittik ve orada Hemingway'le karşılaştık, Hemingway Gertrude Stein'ın yanına gelip neden bu kitap üzerine bir eleştiri yazısı yazamayacağını açıklamaya başladı. Derken kocaman bir el Hemingway'in omuzuna indi ve Ford Madox Ford, genç adam Gertrude Stein'la konuşmak isteyen benim, dedi. Sonra Ford Gertrude Stein'a, yeni kitabımı size ithaf etmek için izninizi almak istiyorum, dedi. İthaf edebilir miyim. Hem Gertrude Stein hem de ben buna çok sevindik ve çok duygulandık.

Bu olaydan sonra Gertrude Stein'la Hemingway birkaç yıl görüşmediler. Ve sonra onun yeniden Paris'e geldiğini ve birkaç kişiye Gertrude Stein'ı görmeyi çok istediğini söylediğini duyduk. Gertrude Stein yürüyüşe çıktığı zaman, sakın Hemingway'i koluna takıp gelme, diyordum ona. Tabii bir gün Hemingway'i koluna takıp getirdi.

Oturup uzun uzun konuştular. Sonunda Gertrude Stein'ın, Hemingway, gene de yüzde doksan Rotary Kulüp üyesisin, dediğini duydum. Şu oranı, dedi Heminway, yüzde seksene indiremez misin. Hayır, dedi Gertrude Stein üzgün üzgün, indiremem. Gene de, Gertrude Stein'ın hep söylediği gibi, bu oranı biraz değiştirdi, gerçekten de Hemingway'in kendi çıkarını düşünmediği anları olduğunu söyleyebilirim.

Ondan sonra oldukça sık görüştüler. Gertrude Stein her zaman onunla görüşmekten hoşlandığını, onun harika bir insan olduğunu söyler. Hele bir de kendi öyküsünü anlatabilseydi. Son konuşmalarında Gertrude Stein onu pek çok rakibini öldürüp mezara sokmakla suçladı. Ben, dedi Hemingway, bir kişi dışında hiç kimseyi gerçekten öldürmedim, o adam da kötü bir insandı zaten ve bunu haketmişti, ama başka öldürdüklerim varsa bunu bilmeyerek yapmışımdır, onun için de bundan ben sorumlu değilim.

Bir kezinde Ford Hemingway için, gelip ayaklarımın dibine oturuyor

ve bana övgüler yağdırıyor, dedi. Sinirime dokunuyor bu. Hemingway de bir kezinde, küçücük alevimi durmadan kışkırtıyorum ve sonra birden büyük bir patlama oluyor, dedi. Yalnızca patlamalar olsa yapıtlarım kimsenin dayanamayacağı kadar heyecanlı olur.

Ancak, ben ne söylersem söyleyeyim, Gertrude Stein her zaman, evet biliyorum ama Hemingway'e karşı zayıfım, der.

Bir öğleden sonra Jane Heap çıkageldi. *The Little Review, Bonnes'un Doğumgünü*'nü ve *Sherwood Anderson'a Sevgi Kartı*'nı basmıştı. Jane Heap oturdu ve konuşmaya başladık. Jane Heap akşam yemeğine kaldı, sonra bütün gece kaldı ve tan yeri ağarırken bütün gece ışıkları açık bir durumda eve götürülmeyi bekleyen küçük Ford Godiva Jane'i eve götürmesi gerektiğinde güçlükle çalıştırılabildi. Gertrude Stein o gece ve her zaman Jane Heap'i çok sevdi, Margaret Anderson'a ise böyle bir yakınlık duymadı.

Gene yaz gelmişti, bu kez Côte d'Azur'e gidip Antibes'de olan Picasso'lara katıldık. Picasso'nun annesini de ilk kez orada gördüm. Picasso olağanüstü bir biçimde annesine benziyor. Gertrude Stein'la Madam Picasso ortak bir dilleri olmadığı için birbirleriyle konuşmakta güçlük çekiyorlardı gerçi ama gene de kendilerini oyalamaya yetecek kadar konuşabiliyorlardı. Picasso'nun Gertrude Stein'ın onu ilk tanıdığı zamanki halinden söz ediyorlardı. O zamanlar olağanüstü bir güzelliği vardı Picasso'nun, dedi Gertrude Stein, sanki başının çevresinde bir ayla varmış gibi parıldardı. Ah, dedi Madam Picasso, onu o sıralarda güzel bulduysanız inanın çocukluğundaki güzelliği yanında sıfır kalırdı o güzelliği. Hem bir meleği hem de bir şeytanı andıran bir güzelliği vardı ve kimse gözünü ondan alamazdı. Ya şimdi, dedi Picasso hafiften içerlemiş bir halde. Ah şimdi, dedi ikisi birlikte, ah şimdi böyle bir güzellik yok artık. Ama, diye ekledi annesi, çok tatlısın ve bir oğul olarak da kusursuz bir insansın. Böylece Picasso da bu övgüyle yetinmek zorunda kaldı.

Sonsuza değin otuz yaşında kalmakla övünen Jean Cocteau o sıralar Picasso üzerine küçük bir yaşamöyküsü yazıyordu, Picasso'ya telgraf çekip doğum tarihini bildirmesini istedi. Ya seninki, diyen bir telgrafla karşılık verdi Picasso.

Picasso'yla Jean Cocteau üzerine pek çok öykü vardır. Picasso da tıpkı Gertrude Stein gibi ansızın kendisinden bir şey yapması istendiğinde şaşırıp kalır, Jean Cocteau da bu işte oldukça başarılıdır. Picasso da buna

çok kızar ve eninde sonunda öcünü alır. Daha geçenlerde böyle bir olay oldu, uzun bir öyküsü vardır bu olayın.

Picasso İspanya'da, Barcelona'daydı ve İspanyolca değil Katalonya dilinde yayımlanan bir gazetenin editörlüğünü yapan bir çocukluk arkadaşı onunla bir röportaj yapmıştı. Picasso röportajın Katalonya dilinde yayımlanacağını, belki de hiçbir zaman İspanyolca olarak yayımlanmayacağını öğrenince röportajın başından sonuna değin gırgır geçip eğlenmişti. Jean Cocteau'nun Paris'te çok popüler olmaya başladığını, öyle ki şiirlerinin bütün şık kuaför dükkânlarındaki masaların üstünde bulunabileceğini söylemişti.

Dediğim gibi Picasso röportajın başından sonuna değin gırgır geçmiş ve sonra da Paris'e dönmüştü.

Barcelona'daki bir Katalonyalı gazeteyi Paris'teki bir Katalonyalı arkadaşına göndermiş, Paris'teki bu Katalonyalı arkadaş bir Fransız arkadaşına bu röportajı çevirmiş ve bu Fransız arkadaş da röportajı bir Fransız gazetesinde yayımlatmıştı.

Picasso'yla karısı bu olayı sonradan olup bitenlerle birlikte anlattılar. Jean gazetedeki yazıyı görür görmez Picasso'yla görüşme girişiminde bulunmuştu. Picasso ise onunla görüşmeye yanaşmamıştı, hizmetçisine sürekli dışarıda olduğunu söylemesini tembihlemişti ve günlerce telefonlara yanıt verememişlerdi. Sonunda Cocteau Fransız basını için yapılan bir röportajda kendisini derinden yaralayan o röportajın kendisinin dostu olan Picasso'yla değil Picabia'yla yapıldığının ortaya çıktığını söylemişti. Tabii Picabia bunu inkâr etmişti. Cocteau da Picasso'dan kamu önünde bir yalanlama yapmasını rica etmişti. Picasso ise sakıngan sakıngan evde oturuyor, dışarıya adımını atmıyordu.

Picasso'lar dışarı çıktıkları ilk akşam tiyatroya gitmişler ve tiyatroda tam önlerinde Jean Cocteau'nun annesinin oturduğunu görmüşlerdi. Verilen ilk arada Cocteau'nun annesinin yanına gitmişlerdi ve çevreleri bütün ortak dostlarıyla sarılmış bir haldeyken Cocteau'nun annesi, sevgili Picasso, o röportajdaki iğrenç sözleri söyleyenin sen olmadığını öğrenince Jean'la ikimizin ne kadar rahatladığımızı tahmin edemezsin demişti, lütfen o sözleri söyleyenin sen olmadığını söyle bana.

Sonra Picasso'nun karısı, bir anne olarak bir annenin üzülmesine izin veremezdim, onun için o sözleri söyleyenin Picasso olmadığını söyledim tabii ve Picasso da, evet evet tabii ben değildim, dedi ve böylece herkesin önünde sözlerini geri almış oldu, dedi.

O yaz Gertrude Stein, Antibes sahilindeki küçücük dalgaların kımıltılarından büyük bir zevk alarak, *Picasso'nun Tam Portresi*'ni (The Completed Portrait of Picasso), *Carl Van Vechten'ın İkinci Portresi*'ni (The Second Portrait of Carl Van Vechten) ve *Sonunda İnekli Bir Eşle Yaşamanın Kitabı Bir Aşk Öyküsü*'nü (The Book of Concluding With As A Wife Has A Cow A Love Story) yazdı, bu son anlatıyı sonradan Juan Gris çok güzel bir biçimde resimledi.

Robert McAlmon kesin olarak *Amerikalıların Oluşumu*'nu yayımlamaya karar vermişti ve biz de o yaz dizgi provalarının düzeltisini yapacaktık. Bir önceki yaz her zamanki gibi Antibes'de Picasso'larla buluşmayı tasarlıyorduk. Ben de bir süredir *Ağzının Tadını Bilenler Rehberi*'ni okuyordum ve iyi yemek yenebilecek başka yerlerin yanı sıra Belley kasabasındaki Pernollet Oteli'ni keşfetmiştim. Gertrude Stein'ın ağabeyinin dediği gibi, bu kasabanın adı da Belley'di doğası da Belley'di*. Aşağı yukarı ağustosun ortasında vardık Belley'e. Haritada sanki dağların tepesinde bir yermiş gibi görünüyordu bu kasaba, Gertrude Stein da uçurumları hiç sevmez, iki dağ arasındaki boğazdan geçerken söylenip durdu ve ben de çok heyecanlandım ama sonunda çok güzel bir düzlüğe çıktık ve Belley'e vardık. Bahçesi olmadığı, bizse bahçeli bir otelde kalmayı tasarladığımız halde hoşumuza gitti Pernollet Oteli. Orada günlerce kaldık.

Sonra toparlak yüzlü sevimli bir kadın olan Madam Pernollet besbelli otelde bir süre daha kalacağımıza göre ödemeyi günlük ya da haftalık olarak yapmamızı önerdi. Biz de kabul ettik. Bu arada Picasso'lar bize ne olduğunu öğrenmek istediler. Onlara yanıt verip Belley'de olduğumuzu bildirdik. Belley'in Brillat-Savarin'in doğum yeri olduğunu öğrendik. Şu anda da Bilignin'de Brillat-Savarin'in evinden gelen mobilyaları büyük bir zevkle kullanıyoruz, Brillat-Savarin'in evi oturduğumuz evin sahibine ait şimdi.

Lamartine'in Belley'de öğrenim gördüğünü de keşfettik, Gertrude Stein Lamartine'in bir süre kaldığı her yerde güzel yemekler yenebileceğini söyler. Madam Récamier de bu yöredendi ve Belley kocasının ailesinin torunlarıyla doluydu. Bütün bunları zaman içinde keşfettik ama o günlerde rahatımız yerindeydi, bu nedenle de orada kalmaya devam et-

* Yazar burada Fransızca'da "güzel" anlamına gelen "belle" sözcüğünü anıştırıyor. (ç.n.)

tik ve epey uzun bir süre sonra ayrıldık. Ertesi yaz *Amerikalıların Oluşumu*'nun dizgi provalarının düzeltisini yapacaktık ve onun için erkenden Paris'ten ayrılıp yine Belley'e gittik. Ama ne yaz olmuştu bu.

Amerikalıların Oluşumu büyük boy sayfalara küçük puntolu harflerle basılmış, bin sayfalık uzun bir kitapur. Darantière kitapta beş yüz alınış beş bin sözcük olduğunu söylemişti bana. Bin dokuz yüz altıyla bin dokuz yüz sekiz yılları arasında yazılmıştı *Amerikalıların Oluşumu* ve *Transatlantic*'te yayımlanan bölümler dışında henüz el yazması halindeydi.

Kitapta sayfalar ilerledikçe tümceler giderek uzar, yer yer sayfalar boyu uzayan tümceler vardır, dizgiciler de Fransız'dı ve hata yapıp bir satır atladıkları zaman bu satırı yerine koymak korkunç bir çaba gerektiriyordu.

Sabahları kamp sandalyeleri, öğle yemeği ve dizgi provalarıyla birlikte otelden çıkıyor ve bütün gün Fransız dizgicilerin hatalarıyla uğraşıyorduk. Dizgi provalarının çoğunlukla dört kez düzeltilmesi gerekiyordu, sonunda gözlüğüm kırıldı, gözlerim isyan etti ve onun için de Gertrude Stein düzeltiyi tek başına tamamladı.

Zaman zaman çalışma yerimizi değiştiriyor ve çok güzel yerler buluyorduk ama dizgicilerin bitmez tükenmez sayfalar dolusu hataları hiç peşimizi bırakmıyordu. En sevdiğimiz ve karşıdan Mont Blanc'ı görebildiğimiz tepeciklerden birine Madam Mont Blanc adını vermiştik.

Sık sık gittiğimiz bir başka yer de kırlık alanda bir ara yolun yakınlarındaki küçük bir ırmağın uzantısı olan küçük bir gölün kıyısındaydı. Ortaçağı andıran bir ortamdı bu, pek çok şey son derte basit ve ortaçağa özgü bir biçimde oluyordu. Bir kezinde bir köylünün öküzlerini güde güde bize doğru geldiğini hatırlıyorum. Adam çok kibar bir tavırla, hanımlar bende bir şey var mı, dedi. Aa evet, diye yanıtladık, yüzünüz kan içinde. Ah, dedi adam, şey öküzlerim tepeden aşağıya kayıyorlardı, ben de onları tutmaya çalıştım ve kaydım, bir tarafıma bir şey oldu mu diye merak ediyordum. Adamın yüzündeki kanları yıkamasına yardım ettik ve o da yoluna devam etti.

Gene o yaz Gertrude Stein sonradan dilbilgisi ve tümceler konusundaki bütün bir düşünce yazıları dizisine kaynaklık eden iki uzun yapıtını, *Bir Roman*'ı (A Novel) ve *Doğa Olguları*'nı (The Phenomena of Nature) yazmaya başladı.

Bu çalışmalar sonradan Seizin Basımevi'nde basılan *Betimlemeyle*

Tanışma'ya (An Acquaintance With Description) kaynaklık etti ilkin. O dönemde Gertrude Stein kırsal görünümü sanki gördüğü her şey doğal bir olguymuş, kendi içinde var olan bir şeymiş gibi betimlemeye başladı ve bu işi, bu deneyi, çok ilginç buldu, bu deney de sonunda *Opera ve Oyunlar*'ın ikinci oyun dizisini yazmasına kaynaklık etti. Elimden geldiğince sıradan olmaya çalışıyorum, diyordu Gertrude Stein bana. Ve sonra da zaman zaman biraz kaygılı bir tavırla, yazdıklarım pek de sıradan olmuyor, diyordu. Tamamladığı son şeyi, *Düşünce Dörtlükleri*'ni (Stanzas of Meditation), şu anda bunu daktilo ediyorum, sıradanlığı tam anlamıyla gerçekleştirdiği bir çalışma olarak görüyor.

Ama geri dönelim ben. Paris'e döndük, dizgi provalarının düzeltisi hemen hemen bitmişti ve Jane Heap de Paris'teydi. Çok heyecanlıydı Jane Heap. Harika bir planı vardı, bunun ne olduğunu şu anda hiç hatırlamıyorum, ama Gertrude Stein'ın çok hoşuna gitmişti bu plan. *Amerikalıların Oluşumu*'nun Amerika'da bir başka baskısının yapılmasıyla ilgili bir şeydi bu.

Her neyse bu konuyla ilgili çeşitli karışıklıklar ortaya çıkınca McAlmon çok öfkelendi ve haksız da değildi, *Amerikalıların Oluşumu* yayımlandı ama McAlmon'la Gertrude Stein'ın dostluğu da sona erdi.

Gertrude Stein çok küçükken erkek kardeşi bir kezinde ona şubat ayında doğduğu için tıpkı George Washington'a benzediğini söylemişti, düşünmeden hareket ediyordu ve anlayışı da kıttı. Bu huyları bir sürü karışıklığa yol açıyordu tabii.

O bahar bir gün yeni bir bahar salonuna gidecektik. Jane Heap bir süredir çalışmalarını ilginç bulduğu genç bir Rus'tan söz ediyordu bize. Godiva'yla bir köprüden geçerken Jane Heap'le bu genç Rus'u gördük. Bu genç Rus'un resimlerini de gördük ve Gertrude Stein bu resimleri ilginç buldu. Tabii bu genç Rus da bizi görmeye geldi.

Nasıl Yazmalı'da Gertrude Stein'ın şöyle bir tümcesi vardır, Resim sanatı yaşadığı o görkemli dönemden sonra şimdi yeniden küçük bir sanata dönüştü.

Bu sanatın öncüsünün kim olacağını çok merak ediyordu Gertrude Stein.

Bu işin öyküsü de şöyle.

Genç Rus ressam ilginç biriydi. Dediğine göre, renk olmayan rengin resmini yapıyordu, mavi resimler yapıyordu, üç baş resmini tek bir baş resmi biçiminde iç içe geçiriyordu. Picasso da bir süredir tek bir baş

içinde üç baş resmi yapıyordu. Çok geçmeden bu Rus üç figürü iç içe geçirmeye başladı. Bunu yapan tek ressam bu Rus muydu. Bir grup da vardı gerçi ama bir bakıma bunu yapan tek ressam bu Rus'tu. Bu grup, Gertrude Stein'ın Rus ressamı tanımasından kısa bir süre sonra, resim galerilerinden birinde, Druet'deydi sanıyorum, bir sergi açtı. O sıralar bu grup Rus ressam, bir Fransız, çok genç bir Hollandalı ve iki Rus erkek kardeşten oluşuyordu. Hollandalı dışında hepsi de aşağı yukarı yirmi altı yaşındaydı.

Bu sergide Gertrude Stein George Antheil'le tanıştı, George Antheil eve gelip onunla görüşmek için izin istedi ve geldiğinde Virgil Thomson'u da getirdi. Gertrude Stein George Antheil'den hoşlandıysa da onu pek ilginç bulmadı, ama ben hiç hoşlanmadığım halde Virgil Thomson'u çok ilginç buldu.

Ama bütün bunları daha sonra anlatacağım. Şimdi gene resme döneyim.

Rus ressam Tchelitchev'in resimleri bu grubun en canlı, en olgun ve en ilginç resimleriydi. Tchelitchev o sıralar Bébé Bérard adını verdikleri Fransız'a müthiş bir kin besliyordu, asıl adı Christian Bérard olan bu Fransız'ın her şeyi kopya ettiğini söylüyordu Tchelitchev.

René Crevel bütün bu ressamlarla arkadaştı. Bir süre sonra bu ressamlardan biri Gallérie Pierre'de kişisel bir sergi açtı. Biz de bu sergiye gidiyorduk ve yolda René'ye rastladık. Hepimiz durduk, René ölkeden çılgına dönmüş bir haldeydi. Kendine özgü görkemli bir coşkunlukla konuşmaya başladı René. Bu ressamlar, dedi, resimlerinin herbirini binlerce franka satıyorlar ve değerlerinin parayla ölçülmesinin verdiği bir çalımla kurum satıp duruyorlar, onlardan iki kat nitelikli ve kat kat canlı ve güçlü olan biz yazarlar ise geçim paramızı bile kazanamıyoruz, kitaplarımızı yayımlamaları için yayıncılara yalvarmak ve türlü dolaplar çevirmek zorunda kalıyoruz; sonra kehanetlerde bulunmaya başladı René, bir gün bu ressamlar bize gelip onları yeniden yaratmamızı isteyecekler ve işte o zaman biz de kayıtsızca onları seyredeceğiz.

René o dönemde ve o dönemden bu yana her zaman inançlı bir Gerçeküstücü oldu. Bir Fransız olarak, içindeki tutku dolu esrikliği temel boyutta olduğu kadar düşünsel boyutta da haklı çıkaracak bir şeye gereksinimi vardı René'nin, hâlâ da duyuyor bu gereksinimi. Aradığı şeyi, savaştan hemen sonra yetişen kuşaktan olduğu için, ne dinde ne de yurtseverlikte bulabilmişti, savaş hem yurtseverliği hem dini yıkmış, bun-

ların onlar için bir tutku olmasını engellemişti çünkü. Gerçeküstücülük René için bir haklı çıkma kaynağı oldu. René'nin içinde yaşadığı ve çok sevdiği şaşkınlık dolu yadsımacılığı aydınlığa çıkarmıştı Gerçeküstücülük. Savaş sonrası kuşağın içinde yalnızca René bu olguyu tam anlamıyla dile getirmeyi başardı, ilk kitaplarında belli belirsizce, son kitabı *Diderot'nun Klavseni*'nde (The Clavecin of Diderot) ise büyük bir yetkinlik ve kendine özgü o görkemli coşkunlukla.

Gertrude Stein ilk başta bu ressamlara bir grup olarak ilgi duymadı, yalnızca Rus ressama ilgi duydu. Bu ilgisi giderek artu ve sonra da sıkıldı. Resimde ve yazında, diyordu, yeni bir akım yaratan etkilerin sürdüğünü ve bu etkilerin resimde ve yazında yeni bir akım yaratmakta olduğunu varsayalım; bu etkileri kavrayıp yaratmak için olduğu kadar yeniden yaratmak için de çok üstün bir yaratma gücünün olması gerekir. Rus ressamın bu güce sahip olmadığı apaçıktı. Ne var ki ortada yeni yaratılan bir fikrin olduğu da açıku. Peki bu fikir nereden kaynaklanmıştu. Genç ressamlar yaptıkları resimler konusundaki fikrini sonradan değiştirdiğinden yakındıklarında Gertrude Stein, resimler konusunda fikrini değiştiren ben değilim, tablolar duvarın içine geçip kayboluyorlar, artık görmez oluyorum onları ve tabii onlar da kapıdan çıkıp gidiyorlar, der hep bu ressamlara.

Bu arada dediğim gibi George Antheil Virgil Thomson'ı eve getirmişti, Virgil Thomson'la Gertrude Stein dost oldular ve sık sık görüşmeye başladılar. Virgil Thomson Gertrude Stein'ın yazdığı şeylerin bazılarını, *Susie Asado*'yu, *Preciosilla*'yı ve *Büyük Büyük Harfler*'i bestelemişti. Virgil Thomson'ın müziğine büyük bir ilgi duyuyordu Gertrude Stein. Virgil Thomson Satie'nin müziğini kesin bir biçimde kavramıştı ve tümüyle kendine özgü bir prozodi anlayışı vardı. Gertrude Stein'ın çalışmalarını da büyük ölçüde anlıyordu, geceleri düşlerinde anlamadığı bir şeyler olduğunu görüyordu gerçi ama genelde anladığı şeylerden pekâlâ da hoşnuttu. Gertrude Stein onun müziğine uyarlanmış sözcüklerini dinlemekten çok hoşlanıyordu. Birbirleriyle sık sık görüşüyorlardı.

Virgil'in odasında Christian Bérard'ın bir sürü resmi vardı ve Gertrude Stein bu resimlere sık sık bakıyordu. Bu resimler konusunda ne düşündüğünü de bir türlü keşfedemiyordu.

Virgil Thomson'la ikisi durmadan bu resimlerden söz ediyorlardı. Virgil resim üzerine hiçbir şey bilmediğini ama bu resimleri olağanüstü

bulduğunu söyledi. Gertrude Stein yeni akımın kafasını karıştırdığını ve bu akımın gerisindeki yaratıcı gücün o Rus ressam olmadığını söyledi ona. Virgil de bu konuda ona katıldığını ve bu gücün Bébé, vaftiz adıyla Christian Bérard olduğuna inandığını söyledi. Yanılun belki de bu olduğunu söyledi Gertrude Stein ama çok da kuşkuluydu bundan. Bérard'ın resimleri için, bu resimler ilkin olağanüstü resimlermiş gibi görünüyorlar ama sonra hiç de öyle görünmüyorlar, diyordu. Virgil'e birtakım açıklamalar yapıyordu, Katolik Kilisesi bir isterikle bir aziz arasında kesin bir ayrım yapar, diyordu. Aynı şey sanat dünyasında da geçerlidir. İsterik bir kişide de her yönüyle yaratıcılık görünümü veren bir duyarlılık vardır, ama gerçek yaratıcılığın tamamen farklı özel bir gücü vardır. Gertrude Stein Bérard'ın sanatçılık açısından azizden çok isterik olduğunu düşünüyordu. O sıralar yeniden güçlenen bir çalışma isteğiyle portre yazımına dönmüş ve, dediği gibi, zihnini aydınlatmak için Rus ressamla Fransız ressamın portrelerini yazmıştı. Bu arada, Virgil Thomson'ın aracılığıyla, Georges Hugnet adlı genç bir Fransız'la tanışmıştı. Georges Hugnet'yle ikisi birbirlerine çok bağlandılar. Önce Gertrude Stein'ın yazılarındaki sesi, sonra da anlamı ve tümceleri çok sevdi Georges Hugnet.

Georges Hugnet'nin evinde arkadaşları tarafından yapılmış bir sürü portresi vardı. Bu portreler arasında Rus kardeşlerden biriyle genç bir İngiliz'in yaptığı portreler de vardı. Bu portrelerden hiçbirine özel bir ilgi duymadı Gertrude Stein. Gelgelelim bu genç İngiliz'in yapuğı bir el resmi hiç hoşuna gitmemesine karşın belleğinde yer etti.

O günlerde herkes yoğun bir biçimde kendi işiyle uğraşmaya başlamıştı. Virgil Thomson Gertrude Stein'dan kendisi için bir opera librettosu yazmasını istemişti. Azizler arasında Gertrude Stein'ın öteden beri öbürlerinden daha çok sevdiği iki aziz vardı, Avilalı Azize Theresa'yla Ignatius Loyola'ydı bunlar, Virgil Thomson'a da bu iki aziz üzerine bir libretto yazacağını söyledi Gertrude Stein. İşe koyuldu ve bütün o baharı yoğun bir biçimde bu libretto üzerinde çalışarak geçirdi, sonunda *Dört Aziz*'i bitirip bestelenmesi için Virgil Thomson'a verdi. Virgil Thomson da besteledi. Gerek sözleri gerek müziğiyle son derece ilginç bir operadır bu.

Bütün bu yıllar boyunca yazları Belley'deki otele gitmeyi sürdürdük. Bu kırsal yöreyi, özellikle Rhône vadisini, kırsal kesimin insanlarını, ağaçlarını ve öküzlerini öylesine sevmeye başlamıştık ki sonunda bu

yörede bir ev aramaya başladık. Bir gün bir vadinin öte yanında düşlerimizdeki evi gördük. Gertrude Stein, git ve şu çiftçiye evin kime ait olduğunu sor, dedi. Saçmalık bu, dedim, önemli birilerinin evi bu ve içinde de oturanlar var. Git ve sor, dedi Gertrude Stein. İstemeye istemeye gidip sordum. Şey evet, dedi çiftçi, kiraya verilir belki, ev küçük bir kıza ait, kızın hiç kimsesi yok ve evde Belley'deki alayda görevli olan bir teğmen oturuyor galiba, ama duyduğuma göre alay yakında buradan ayrılacakmış. Gidip evle ilgilenen emlakçıyla görüşebilirsiniz. Biz de öyle yaptık. Emlakçı babacan tavırlı yaşlı bir çiftçiydi ve boyuna bize, allez doucement, acele etmeyin, deyip durdu. Biz de acele etmedik. Yalnızca vadinin öbür yanından gördüğümüz bu evin teğmen çıkar çıkmaz bize verileceği konusunda emlakçıdan söz aldık. Sonunda bundan üç yıl önce teğmen Fas'a gitti, biz de hâlâ yalnızca vadinin öbür yanından görmüş olduğumuz evi tuttuk ve onu gitgide daha çok sevdik.

Henüz otelde kaldığımız sırada, bir gün Natalie Barney otele geldi ve yanında getirdiği arkadaşlarıyla birlikte öğle yemeği yedi, arkadaşlarının arasında Clermont-Tonnerre Düşesi de vardı. Gertrude Stein'la bu düşes birbirlerinden çok hoşlandılar ve bu tanışma bir sürü hoş sonuçlar yarattı ama daha sonra anlatacağım bunu.

Ressamlara döneyim gene. Librettonun bitmesinden hemen sonra ve Paris'ten ayrılmadan hemen önce bir gün Gallérie Bonjean'daki bir resim sergisine gittik. Orada Rus kardeşlerden biriyle, Genia Berman'la tanıştık, bu Rus'un resimlerine karşı hiç de ilgisiz değildi Gertrude Stein. Genia Berman'la birlikte onun stüdyosuna gitti ve onun o güne değin yaptığı bütün resimlere baktı. Genia Berman resimdeki çağdaş akımı yaratmadığı apaçık olan öbür iki ressamdan daha katıksız bir zekâya sahip olduğu izlenimini veriyordu, bu fikrin yaratıcısı oydu belki de. Gertrude Stein ona, o sıralar kendisini dinlemeye istekli olan herkese anlatmaktan hoşlandığı öyküsünü anlattıktan sonra, bu fikri onun yaratıp yaratmadığını sordu. Genia Berman zekice için için gülerek bu fikri kendisinin yarattığı kanısında olduğunu söyledi. Gertrude Stein onun haklı olmadığından hiç emin değildi. Genia Berman Bilignin'e bizi görmeye geldi, Gertrude Stein da yavaş yavaş onun çok iyi bir ressam olmasına karşın bir fikrin yaratıcısı olamayacak kadar kötü bir ressam olduğu sonucuna vardı. Böylece araştırma yeniden başladı.

Gene Paris'ten ayrılmadan hemen önce aynı resim galerisinde bir çağlayanın kıyısında oturan bir şair resmi gördü Gertrude Stein. Kim yaptı

bu resmi, diye sordu. Genç bir İngiliz, Francis Rose, yanıtını aldı. Aa evet onun çalışmaları ilgimi çekmiyor. Ne kadar bu resim, dedi: Resmin fiyatı çok düşüktü. Bir resmin ya üç yüz frank ya da üç bin frank değerinde olduğunu söyler Gertrude Stein. Bu resmi de üç yüz franka aldı ve sonra yaz için Paris'ten ayrıldık.

Georges Hugnet editör olmaya karar vermiş ve Editions de la Montagne'ın editörlüğünü yapmaya başlamıştı. Aslında bu yayınları başlatan kişi herkesin dostu olan George Maratier'ydi, ama George Maratier Amerika'ya gidip Amerikalı olmaya karar vermişti ve işini de George Hugnet devralmıştı. Yayımlanacak ilk kitap *Amerikalıların Oluşumu*'nun altmış sayfalık bir bölümünün Fransızca çevirisi olacaktı. Gertrude Stein'la Georges Hugnet birlikte bu altmış sayfayı Fransızca'ya çevirdiler ve Gertrude Stein bu işe çok sevindi. Bu kitabı gene Gertrude Stein'ın yazdığı *On Portre* adlı kitap izledi, bu kitap ressamların kendi portreleri ve gene bu ressamların yaptığı başka kişilerin portreleriyle resimlendirildi, Virgil Thomson'ın Bérard tarafından yapılmış bir portresiyle Bérard'ın kendi portresi, Tchelitchev'in kendi portresi, Picasso'nun kendi portresiyle Guillaume Apollinaire'in ve Erik Satie'nin Picasso tarafından yapılmış portreleri, genç Hollandalı ressam Kristians Tonny'nin kendi portresiyle Bernard Faÿ'in Tonny tarafından yapılmış bir portresiydi bunlar. Bu kitaplar çok olumlu tepkiler aldı ve buna herkes sevindi.

Gene herkes bir yerlere gitti.

Gertrude Stein kış aylarında beyaz finosu Sepet'i bir veterinere götürüp yıkatır, işte o sıralarda da Sepet'in kurumasını beklerken o İngiliz'in romantik resmini aldığı resim galerisine gidiyordu. Eve her gelişinde bu İngiliz'in bir başka resmini getiriyordu. Bu konuda fazla konuşmuyordu ama resimler çoğaldıkça çoğalıyordu. Çeşitli kişiler ona bu genç adamdan söz etmeye başlayıp onunla tanıştırmayı önerdiler. Bu öneriyi reddetti Gertrude Stein. Yeterince genç ressam tanıdığını, artık genç resim tanımakla yetineceğini söyledi.

Bu arada Georges Hugnet *Çocukluk* (Enfance) adlı bir şiir yazmıştı. Gertrude Stein bu şiiri çevirmeyi önerdi ona ama bunun yerine bu şiirle ilgili bir şiir yazdı. İlkin Georges Hugnet'nin çok hoşuna gitti bu ama sonradan hiç mi hiç hoşuna gitmedi. Gertrude Stein şiirine *Dostluğun Çiçekleri Solmadan Dostluk Soldu* (Before the Flowers of Friendship Faded Friendship Faded) adını vermişti. Herkes bunu üstüne aldı. Grup

dağıldı. Gertrude Stein buna çok üzüldü ama sonra çok hoş bir kısa öykü olan ve *London Harper's Bazaar*'da basılan *Soldan Sağa*'da (From Left to Right) bu olayı bütün ayrıntılarıyla anlatarak kendini avuttu.

Bundan kısa bir süre sonra bir gün Gertrude Stein kapıcıyı çağırıp Francis Rose'un bütün resimlerini duvara asmasını istedi, aşağı yukarı otuz resim olmuştu. Gertrude Stein bu resimleri astırırken çok üzgün bir haldeydi. Bu kadar üzülecekse ne diye bu işi yaptırdığını sordum ona. Bunun elinde olmadığını, böyle yapılması gerektiğini düşündüğünü, ama bu otuz resmi katarak odanın bütün görünümünü değiştirmenin çok üzücü olduğunu söyledi. Ve yakınmaları bir süre devam etti.

Yeniden *Amerikalıların Oluşumu*'nun yayımlanmasından hemen sonraki günlere döneyim. O sıralar *Athenaeum*'da Gertrude Stein'ın *Coğrafya ve Oyunlar* adlı kitabı üzerine Edith Sitwell imzasıyla bir eleştiri yazısı çıktı. Yazı uzun ve biraz küçümseyiciydi ama benim hoşuma gitmişti. Gertrude Stein ise yazıyı hiç önemsememişti. Bir yıl sonra *London Vogue*'da gene Edith Sitwell imzasıyla bir yazı çıktı, bu yazıda *Athenaeum*'daki o yazıyı yazdıktan sonra bütün bir yılı yalnızca *Coğrafya ve Oyunlar*'ı okumakla geçirdiğini ve bu kitabı ne denli önemli ve güzel bulduğunu söylemek istediğini belirtiyordu Edith Sitwell.

Bir öğleden sonra Elmer Harden'ın evinde *London Vogue*'un editörü olan Miss Todd'la tanıştık. Edith Sitwell'in yakında Paris'e geleceğini ve Gertrude Stein'la tanışmayı çok istediğini söyledi Miss Todd. Ama eve gelmeye çok çekindiğini ve bu konuda kararsız olduğunu söyledi. Elmer Harden da Edith Sitwell'e eşlik edeceğini söyledi.

Edith Sitwell'le ilgili ilk izlenimimi çok iyi hatırlıyorum, gerçekten de hiçbir zaman değişmeyen bir izlenim oldu bu. Çok uzun boylu, hafif kambur, önce içine kapanan ve sonra duraksaya duraksaya açılan, ayrıca o güne değin bir insanda gördüğüm en kusursuz buruna sahip güzel bir kadındı. O gün ve daha sonra Gertrude Stein'la yaptıkları konuşmada onun şiir anlayışındaki incelik ve yetkinliğe hayran oldum. Gertrude Stein'la ikisi anında dost oldu. Bütün dostluklar gibi bu dostluğun da güç anları oldu gerçi ama temelde Gertrude Stein'la Edith Sitwell'in dost olduklarına ve bu dostluktan zevk aldıklarına inanıyorum.

O günlerde Edith Sitwell'le sık sık görüştük ve sonra o Londra'ya döndü. O yılın, bin dokuz yüz yirmi beş yılının güzünde Cambridge'in yazın derneğinin başkanından bahar başlarında onlara bir konuşma yapmasını isteyen bir mektup aldı Gertrude Stein. Böyle bir şeyi düşün-

mekten bile büyük bir ürküye kapılan Gertrude Stein hemen hayır yanıtını verdi. Ve hemen Edith Sitwell'den bu hayırın evete dönüşmesi gerektiğini belirten bir mektup geldi. Bu konuşmayı yapmasının çok büyük bir önem taşıdığını, üstelik Oxford'un da ondan bir konuşma yapmasını istemek için Cambridge'e evet denmesini beklediğini söylüyordu Edith Sitwell.

Evet demekten başka yapılacak bir şey olmadığı apaçıktı, onun için de Gertrude Stein evet dedi.

Kendisini bekleyen şey karşısında sinirleri altüst olmuştu Gertrude Stein'ın, barışta, dedi, savaştakinden çok daha korkunç şeyler oluyor. Uçurumlar bile bunun yanında sıfır kalıyordu. Korkunç bir karamsarlık içindeydi Gertrude Stein. Bereket versin ki ocak ayının başlarında Ford araba türlü çeşit sorun çıkarmaya başladı. İyi tamirciler eski Ford'larla uğraşmaya pek yanaşmıyorlardı, onun için de Gertrude Stein arabasını Montrouge'daki bir tamirci barakasına götürüyordu, o bir kenarda otururken tamirciler de arabasını onarıyordu. Tamircilerin başında oturup beklemeseydi büyük olasılıkla arabadan geriye pek bir şey kalmayacaktı.

Gertrude Stein soğuk bir öğle sonrasında Ford'unun başında beklemeye gitti, hurda halindeki bir başka Ford'un basamağına oturup kendi arabasının parçalara ayrılmasını ve sonra yeniden birleştirilmesini seyrederken, yazmaya başladı. Orada saatlerce kaldı ve tamir edilmiş Ford'la birlikte soğuktan donmuş bir halde eve döndüğünde, *Açıklama Olarak Kompozisyon* (Composition as Explanation) tamamlanmış durumdaydı.

Konuşma metni yazıldıktan sonra ikinci sorun metnin okunmasıydı. Herkes ona bir öğüt verdi. O da metni eve gelen herkese okudu, bazı kişiler de metni yüksek sesle ona okudular. Tam o sıralarda Prichard Paris'e gelmişti, Emily Chadbourne'la ikisi ona öğütler verip metnini dinlediler. Prichard ona metnin İngiliz tarzıyla nasıl okunacağını gösterdi ama Emily Chadbourne tamamen Amerikan tarzı yanlısıydı, oysa Gertrude Stein hiçbir tarzı uygulayamayacak kadar kaygılı bir haldeydi. Bir öğleden sonra Natalie Barney'in evine gittik. Orada çok yaşlı ve çok cana yakın bir Fransız tarih profesörüyle tanıştık. Natalie Barney ondan Gertrude Stein'a nasıl konuşma yapılacağını anlatmasını rica etti. Elinden geldiğince hızlı konuş ve başını da hiç kaldırma, oldu profesörün öğüdü. Oysa Prichard elinden geldiğince yavaş konuş ve başını hiç

eğme demişti. Her neyse Gertrude Stein için yeni bir elbiseyle yeni bir şapka ısmarladım ve baharın başlarında Londra'ya gittik.

Bin dokuz yüz yirmi altı yılının baharıydı bu ve İngiltere pasaport konusunda hâlâ işi çok sıkı tutuyordu. Pasaportumuz vardı gerçi ama Gertrude Stein görevlilerin sorularına yanıt vermekten nefret eder, ona kaygı verir bu hep, yapacağı konuşma yüzünden de hiç keyfi yoktu zaten.

Onun için her iki pasaportu da alıp görevlilerle görüşmek üzere merdivenlerden aşağıya indim. Aa, dedi görevlilerden biri, Miss Gertrude Stein nerede peki. Güvertede, dedim, ve aşağıya inmek istemiyor. Aşağıya inmek istemiyor, diye yineledi görevli, evet olabilir tabii, aşağıya inmek istemiyor, sonra gerekli yerleri imzaladı. Ve sonra Londra'ya vardık. Edith Sitwell bizim için bir parti verdi ve ardından erkek kardeşi Osbert da bir parti verdi. Osbert Gertrude Stein'ı çok rahatlatmıştı. İnsanın ne gibi durumlarda heyecana kapıldığı konusunda her türlü olasılığı o denli iyi anlıyordu ki otelde onun yanına oturup kendisinin ya da onun bir dinleyici kitlesi karşısında nasıl bir heyecana kapılabileceği konusunda bütün olasılıkları anlattıktan sonra Gertrude Stein epey yatıştı. Osbert'ı çok sevmişti Gertrude Stein. Boyuna onun bir kral amcasına benzediğini söylüyordu. Bir İngiliz kralının amcasında olması gereken o sevimli sevecen sorumsuz heyecanlı sakinlik vardı Osbert'ta.

Sonunda öğleden sonra Cambridge'e vardık, bize çay ikram ettiler, sonra da derneğin başkanı ve başkanın bazı arkadaşlarıyla birlikte akşam yemeği yedik. Çok zevkli bir yemek oldu bu ve yemekten sonra konferans salonuna gittik. Kadınlı erkekli, karma bir dinleyici kitlesi vardı salonda. Gertrude Stein'ın heyecanı çabucak geçti, konuşması çok iyi gitti, konuşması bittikten sonra erkekler bir sürü soru sordu ve hepsi de çok ilgiliydi. Kadınlar ise hiç ağızlarını açmadılar. Onlara konuşmamaları mı söylenmişti, yoksa kendileri mi konuşmak istemediler, diye merak etti Gertrude Stein.

Ertesi gün Oxford'a gittik. Oxford'da genç Acton'la birlikte öğle yemeği yedik ve sonra konferans salonuna gittik. Gertrude Stein daha rahat bir konuşmacı olmuştu artık, bu kez harika bir konuşma yaptı. Sonradan, kendimi tıpkı bir primadonna gibi hissettim, dedi.

Konferans salonu ağzına kadar doluydu, pek çok kişi de salonun gerisinde ayakta duruyordu, konuşma bittikten sonra yapılan tartışmalar da bir saatten fazla sürdü, kimse de salondan çıkmadı. Çok heyecan verici

bir şeydi bu. Dinleyiciler çeşit çeşit sorular sordular, çoğunlukla da Gertrude Stein'ın kullandığı yazı türünü neden seçtiği konusundaki gerekçelerini öğrenmek istediler. Gertrude Stein da söz konusu olan şeyin kişisel düşünceler olmadığını ama ne de olsa seçtiği yazı türünü aşağı yukarı yirmi yıldır uyguladığını ve işte şimdi de gelip onun konuşmasını dinlemek istediklerini söyleyerek yanıt verdi. Tabii bunun onun kullandığı biçemin akla yakın bir biçem olduğunu düşünmeye başladıkları anlamına gelmediğini, bunun hiçbir şeyi kanıtlamadığını, öte yandan belki de bir şeylerin göstergesi olduğunu söyledi. Dinleyiciler güldü. Derken bir adam ayağa fırladı ve, sonradan bu adamın bir dekan olduğunu öğrendik, *Yedi Aziz*'i okurken ayın çevresindeki o halkayla ilgili tümceyi, o halkanın ayı izlemesini çok ilginç bulduğunu söyledi. Bu tümcenin dengeli kuruluşuyla o güne değin okuduğu en güzel tümcelerden biri olduğunu kabul ediyordu, ama o halka gerçekten ayı izliyor muydu acaba. Gertrude Stein da, aya baktığınız zaman çevresinde bir halka görürsünüz, peki ay hareket ettiğinde o halka ayı izlemiyor mu, dedi. Belki de izlemiş gibi görünüyor, dedi adam. Ee, o halde, dedi Gertrude Stein, izlemediğini nereden biliyorsunuz; adam yerine oturdu. Sonra bir başka adam, bu dekanın yanında oturan bir öğretim üyesi, ayağa fırladı ve başka bir şey sordu. Bu iki adam birkaç kez aynı şeyi yapıp, birbirinin ardı sıra yerlerinden fırlayıp soru sordular. Sonra ilk adam genç yerinden fırladı ve, her şey aynı olduğu için her şeyin her zaman farklı olduğunu söylüyorsunuz, böyle bir şey nasıl olabilir, dedi. İkinizi göz önüne alın, dedi Gertrude Stein, birbirinizin ardı sıra ayağa fırlayıp duruyorsunuz, ikiniz de aynı şeyi yapıyorsunuz ama birbirinizden her zaman farklı olduğunuzu da kabul ediyorsunuzdur tabii. Tuş, dedi adam ve toplantı sona erdi. O iki adamdan biri öylesine etkilenmişti ki salondan dışarı çıkarken yanıma gelip içten bir tavırla bu konuşmanın Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi*'ni okuduğundan bu yana yaşadığı en büyük deneyim olduğunu söyledi bana.

Edith Sitwell, Osbert ve Sacheverell, hepsi konuşmaya gelmişlerdi ve olup bitenler hepsinin hoşuna gitmişti. Konuşma çok hoşlarına gitmişti, ayrıca Gertrude Stein'ın kendisini zor durumda bırakmaya kalkışanları şakacı bir dille alt etmesi de çok hoşlarına gitmişti. Edith Sitwell Sache'ın eve gidene kadar olanları düşünüp kıkır kıkır güldüğünü söyledi.

Ertesi gün Paris'e döndük. Sitwell'ler kalıp bir röportaja katılmamızı

ve bu konuşmaları yaygın bir biçimde sürdürmemizi önerdiler ama Gertrude Stein şan şöhret ve heyecana doyduğu düşüncesinde olduğunu söyledi. Kendisinin de her zaman açıkladığı gibi, üne gerçekten doyması hiçbir zaman söz konusu değildi aslında. Ne de olsa, der hep, hiçbir sanatçı eleştiriye gereksinme duymaz, bir sanatçı yalnızca övgüye gereksinme duyar. Eleştiriye gereksinme duyuyorsa gerçek bir sanatçı değil demektir.

Bu olaydan birkaç ay sonra Leonard Woolf *Açıklama Olarak Kompozisyon*'u Hogarth Deneme Dizisi'nde yayımladı. Bu deneme *The Dial*'da da basıldı.

Mildred Aldrich Gertrude Stein'ın İngiltere'deki başarısına çok sevinmişti. Koyu bir New Englandlı'ydı Mildred ve ona göre Oxford ve Cambridge tarafından tanınmak *Atlantic Monthly* tarafından tanınmaktan çok daha önemli bir şeydi. Döndükten sonra onu görmeye gittik, o da Gertrude Stein'a konuşma metnini yeniden okutup olup bitenlerin her ayrıntısını öğrenmek istedi.

Mildred Aldrich zor günler geçirmeye başlamıştı. Kendisine bağlanan yıllık maaş kesilmişti ama uzun bir süre bizim bundan haberimiz olmadı. Bir gün Amerikan Kütüphanesi'nin müdürü olan Dawson Johnston Gertrude Stein'a Miss Aldrich'in ona bir mektup yazıp çok yakında evi boşaltacağı için gelip bütün kitaplarını almasını istediğini söyledi. Hemen Mildred'ın evine gittik ve Mildred bize maaşının kesildiğini söyledi. Anlaşılan ona bu maaşı bağlayan kadın bunama dönemine girmiş ve bir sabah avukatına gidip uzun yıllardır pek çok kişiye verdiği bütün yıllık maaşları kesmesini söylemişti. Gertrude Stein Mildred'a üzülmemesini söyledi. Kate Buss'un başvurusu üzerine Carnegie Fonu beş yüz dolar gönderdi, William Cook Gertrude Stein'a bütün açıkları kapatacak boş bir çek verdi, Mildred'ın Providence Rhode Island'dan bir arkadaşı cömertçe bir yardımla ortaya çıktı ve *Atlantic Monthly* de bir fon açtı. Böylece çok kısa bir süre içinde Mildred Aldrich güvenceye kavuştu. Acıklı bir tavırla Gertrude Stein'a, zarif bir biçimde düşkünlerevine gitmeme engel oldun, dedi Mildred, zarif bir biçimde gidecektim, ama sen bu evi bir düşkünlerevine çevirdin ve evin tek müşterisi de benim. Gertrude Stein onu avuttu ve yalnızlığıyla da aynı derecede zarif olabileceğini söyledi. Ne de olsa Mildred, diyordu boyuna ona, paranı kötü bir biçimde işlettiğini kimse söyleyemez. Mildred Aldrich'in son yılları güvence içinde geçti.

William Cook savaştan sonra Kızılhaç'ın dağıtım işiyle ilgili olarak üç yıl Rusya'da, Tiflis'te kalmıştı. Bir akşam Gertrude Stein'la ikisi Mildred'ı görmeye gitmişlerdi, Mildred'ın son rahatsızlığı sırasında olmuştu bu ve sisli bir akşam eve dönüyorlardı. Cook'un üstü açık küçük bir arabası ama sisi delecek kadar güçlü bir de farı vardı. Tam arkalarında sürekli aynı mesafede onları izleyen bir başka küçük araba vardı, Cook hızlandıkça onlar da hızlanıyor, Cook yavaşladıkça, onlar da yavaşlıyordu. Gertrude Stein, bu kadar kuvvetli bir ışığın olduğu için çok şanslılar, dedi Cook'a, onların farı çok zayıf, onun için seninkinden yararlanıyorlar. Evet, dedi Cook garip bir tavırla, deminden beri ben de kendi kendime söyleyip duruyorum bunu, ama biliyor musun Sovyet Rusya ve Çeka'yla geçirdiğim o üç yıldan sonra, Amerikalı olduğum halde ben bile biraz kuşkucu olmaya başladım ve arkamdaki arabanın gizli polis örgütünün arabası olmadığından emin olabilmek için boyuna kendi kendime öyle olmadığını söylemek zorunda kalıyorum.

René Crevel'in eve geldiğini söylemiştim. Eve gelen bütün genç adamların içinde en çok René'den hoşlanıyordum sanırım. Bir Fransız çekiciliği vardı René'de ve bu çekicilik doruğunda olduğu zaman, son derece güçlü bir çekicilik olan Amerikan çekiciliğinden bile daha güçlü oluyordu. Marcel Duchamp'la René Crevel bu Fransız çekiciliğinin belki de en üstün örnekleridir. René'yi çok seviyorduk. Genç, coşkulu, hasta, devrimci, tatlı ve sevecendi René. Gertrude Stein'la ikisi birbirlerini çok severler, René ona son derece zevkli İngilizce mektuplar yazar, Gertrude Stein da onu sık sık paylar. O ilk yıllarda bize Bernard Faÿ'den söz eden de René'ydi. Bernard Faÿ'in Clermont-Ferrand Üniversitesi'nde çalışan genç bir profesör olduğunu ve bizi onun evine götürmek istediğini söyledi René. Gerçekten de bir gün bizi onun evine götürdü. Hiç de Gertrude Stein'ın umduğu gibi biri değildi Bernard Faÿ ve ikisinin birbirlerine söyleyecek özel bir şeyleri de yoktu.

Hatırladığım kadarıyla o kış ve ertesi kış sık sık parti verdik. Sitwell'ler için de bir çay partisi verdik.

Carl Van Vechten bize bir alay zenci gönderdi ayrıca bir de Josephine Baker'ı Paris'e getiren komşumuz Mrs. Regan'ın zencileri vardı. Carl bize Paul Robeson'u da gönderdi. Paul Robeson Gertrude Stein'ın ilgisini çekti. Amerikan değerlerini ve Amerikan yaşamını, ancak Amerika'da yaşayan ama bu ülkeye ait olmayan bir insanın bilebileceği gibi biliyordu Paul Robeson. Ama gene de odaya başka biri girer girmez sapına

kadar zenci kesiliyordu. Gertrude Stein onun zenci ilahilerini dinlemekten hiç hoşlanmıyordu. Hiç de özellikle sana ait olan şeyler değil bu ilahiler, onun için ne diye sahipleniyorsun ki onları, dedi ona. Paul Robeson hiç karşılık vermedi.

Bir kezinde güneyli bir kadın, çok alımlı bir güneyli kadın, bizdeydi ve bu kadın Paul Robeson'a, nerede doğdunuz, dedi, Paul Robeson, New Jersey'de, diye yanıt verdi, sonra kadın, güneyde doğmadınız demek ki, çok yazık, dedi ve Paul Robeson da, bence değil, dedi.

Gertrude Stein sonunda zencilerin sorununun haksızlık değil kimliksizlik olduğu sonucuna vardı. Afrikalılar'ın ilkel olmadığını, çok eski ama çok sınırlı bir kültürleri olduğunu ve bu kültürün öylece kaldığını ileri sürer hep Gertrude Stein. Bu nedenle de Afrika'da hiçbir gelişme olmadığını ve olamayacağını ileri sürer.

Carl Van Vechten plili gömleğini giydiği o ilk yıllardan bu yana eve ilk kez geliyordu. Bütün bu yıllar boyunca Gertrude Stein'la ikisi dostluklarını sürdürmüş ve mektuplaşmışlardı. Şimdi Carl Van Vechten'ın kendisi çıkıp geleceği için biraz kaygılandı Gertrude Stein. Ama Carl geldiğinde her zamankinden daha iyi dost oldular. Gertrude Stein Carl'a bu görüşmeden önce biraz kaygı duyduğunu söyledi. Ben duymadım, dedi Carl.

Genç adamların eve akın akın geldikleri o günlerde eve gelen öbür genç adamların arasında Bravig Imbs de vardı. Gertrude Stein onun için, amacı insanların hoşuna gitmek, dediyse de ondan hoşlanmıştık. Elliot Paul'ü de eve o getirdi, Elliot Paul de *transition*'ı getirdi.

Bravig Imbs'i sevmiştik ama Elliot Paul'ü daha çok sevmiştik. Çok ilginç biriydi Elliot Paul. New Englandlı'ydı ama aslında soyu Haçlı Seferleri dönemine uzanan bir Arap'tı, zaman zaman bir Haçlı askerinin hizmetkârlarının soylarını sürdürdüğü kimi Fransız köylerinde rastlanan Araplar gibi. Böyle kişilerden biriydi Elliot Paul. Gizemlilik değil de yavaş yavaş ortadan kaybolmak gibi bir özelliği de vardı, daha doğrusu yavaş yavaş ortaya çıktı, sonra aynı yavaşlıkla ortadan kayboldu ve sonra da Eugene Jolas'la Maria Jolas ortaya çıktı. Bunlar, ortaya çıktıktan sonra, oldukları yerde kaldılar.

Elliot Paul o aralar *Paris Chicago Tribune*'da çalışıyordu ve bu gazetede Gertrude Stein'ın çalışmaları üzerine bir makale dizisi yazıyordu, Gertrude Stein'ın çalışmaları üzerine yayımlanan ilk ciddi değerlendirmelerdi bunlar. Bu arada da genç gazetecilerle düzeltmenleri yazara dönüştürü-

yordu Elliot Paul. Bir gün konuşurken ansızın sözünü kesip, buradan başla işte diyerek Bravig Imbs'i de ilk kitabını, *Profesörün Karısı*'nı (The Professor's Wife) yazması için harekete geçirdi. Aynı şeyi başkalarına da yaptı Elliot Paul. Akordeonunu da bu çalgıya yabancı bir kültürde yetişen başka hiçbir insanın çalamayacağı kadar güzel çalıyordu, Gertrude Stein'ın en sevdiği şarkıyı, Yalnız Çamın Filizi, Benim Adım June ve yakında çok yakında, diye giden o kısa şarkıyı onun hatırı için öğrenmişti ve Bravig Imbs'in kemanı eşliğinde sık sık bu şarkıyı ona çalıyordu.

Yalnız Çamın Filizi şarkısı öteden beri Gertrude Stein'ı çok etkilerdi. Mildred Aldrich'in plakları arasında bu şarkı da vardı ve Huiry'de onunla birlikte geçirdiğimiz öğle sonralarında, Gertrude Stein ne yapıp yapıp Yalnız Çamın Filizi'ni gramofona koyup çalmaya başlar ve sonra yeniden tekrar tekrar çalardı. Yalnız Çamın Filizi'ni salt bir şarkı olarak sevmesinin yanı sıra savaş yıllarında Yalnız Çamın Filizi'nin bir kitap olarak da hastanelerdeki piyade askerleri üzerinde nasıl bir büyü yarattığını gördüğünde iyiden iyiye etkilenmişti. Hastanede yatan bir piyade askerinin, ona iyice bağlandığında, bir zamanlar harika bir kitap okumuştum, bu kitabı biliyor musunuz acaba, adı Yalnız Çamın Filizi, demesine o denli sık tanık olmuştu ki. Sonunda Nîmes'deki kampa bu kitabın bir kopyasını getirttiler ve bu kitap bütün yaralı askerlerin başucunda bir süre durdu. Kitabı başından sonuna kadar okumuyordu askerler, bazen birkaç gün boyunca yalnız tek bir paragrafını okuduklarını farketmişti Gertrude Stein, ama bu kitaptan söz ederken hepsinin sesi boğuklaşıyor ve Gertrude Stein'a iyice bağlanmaya başladıklarında bu kirli ve lime lime kitabı ödünç vermeyi öneriyorlardı ona.

Her şeyi okur Gertrude Stein ve tabii bu kitabı da okuyup çok şaşırdı. Kitapta öykü diye bir şey hemen hemen yoktu, heyecan verici bir şey ya da serüven de yoktu, ama çok iyi yazılmıştı ve çoğunlukla da dağ görünümleri betimlemelerinden oluşuyordu. Daha sonra güneyli bir kadının anıları geçti Gertrude Stein'ın eline, bu güneyli kadın iç savaş sırasında dağcıların nasıl Victor Hugo'nun *Sefiller*'ini okumak için sıraya girdiklerini anlatıyordu ve bu da aynı derecede şaşırtıcı bir şeydi, çünkü bu kitapta da pek öykü yoktu ve bol bol betimleme vardı. Ancak Gertrude Stein piyade askerlerinin Yalnız Çamın Filizi'ni bir kitap olarak çok sevmesi gibi kendisinin de bir şarkı olarak çok sevdiğini itiraf eder ve işte Elliot Paul de bu şarkıyı akordeonuyla sık sık çalıyordu ona.

Bir gün Elliot Paul çok heyecanlı bir halde eve geldi, çoğun büyük bir heyecan içinde olduğu izlenimini verirdi zaten ama bu heyecanını ne dışa vurur ne de dile getirirdi. Ama bu kez hem dışa vurdu hem de dile getirdi. Gertrude Stein'a bir konuda akıl danışmak istediğini söyledi. Paris'te çıkacak bir derginin editörlüğünü yapmak üzere bir iş teklifi almıştı ve bu teklifi kabul edip etmeme konusunda kararsızdı. Tabii Gertrude Stein bu teklifi içtenlikle destekledi. Ne de olsa, dedi, hepimiz yazdığımız şeylerin yayımlanmasını isteriz. İnsan hem kendisi hem de yabancılar için yazar ama serüven seven yayımcılar olmasa bu yabancılarla nasıl bağlantı kurulabilir ki.

Gelgelelim Elliot Paul'ü çok seviyordu Gertrude Stein ve onun çok fazla riske girmesini istemiyordu. Hiçbir risk yok, dedi Elliot Paul, derginin birkaç yıllık maliyeti garantilenmiş durumda. Peki öyleyse, dedi Gertrude Stein, kesin olan bir şey var editörlük işini kimse senden daha iyi yapamaz. Bencil değilsin ve ne hissettiğini de biliyorsun.

Transition çıkmaya başladı ve tabii herkes için çok önemli bir dergi oldu bu. Elliot Paul *transition*'a koyacağı şeyleri büyük bir özenle seçiyordu. Derginin fazla popüler olmasından korktuğunu söylüyordu. Abone sayısı iki bini aşarsa, işi bırakırım, diyordu.

Elliot Paul *transition*'ın ilk sayısına koymak üzere Gertrude Stein'ın Saint Rémy'de yazdığı ve ilk kez kendini anlatmaya çalıştığı *Açımlama*'yı seçti. Ardından *Sonunda İnekli Bir Eşle Yaşamanın Kitabı Bir Aşk Öyküsü*'nü seçti. Bu öyküyü öteden beri çok beğeniyordu. Sonra Gertrude Stein'ın sevdiği resimleri betimlediği *Bir Mil Ötede Yapılan* (Made a Mile Away) adlı anlatısını, sonra da terkedilmişlik üzerine kısa bir roman olan *Bir Düşünse*'yi (If He Thinks) beğendi. Kesin olarak, kendi beğendiği yazarların yapıtları konusunda yavaş yavaş halkın gözünü açmayı tasarlıyordu Elliot Paul ve dediğim gibi yayımlamak istediği şeyleri büyük bir özenle seçiyordu. Picasso'ya çok büyük bir ilgi duyuyordu, sonradan Juan Gris'e de derin bir ilgi duymaya başladı ve Juan Gris'in ölümünden sonra onun daha önce *Transatlantic Review*'da Fransızca olarak yayımlanan resim sanatıyla ilgili savunmasının bir çevirisini yayımladı, ayrıca Gertrude Stein'ın ağıtını, *Juan Gris'in Yaşamı ve Ölümü*'nü ve sonra da *Bir İspanyol*'unu (One Spaniard) yayımladı.

Elliot Paul yavaş yavaş ortadan kayboldu ve Eugene ve Maria Jolas ortaya çıktı.

Transition giderek kalınlaşıyordu. Gertrude Stein'ın isteği üzerine

transition Sevecen Düğmeler'i yeniden yayımladı, sonra onun o güne değin yaptığı bütün çalışmaları içeren bir kaynakçayı ve sonra da operasını, *Dört Aziz*'i yayımladı. Bunların yayımlanmasından ötürü büyük bir gönül borcu duydu Gertrude Stein. *Transition*'ın son sayılarında ise Gertrude Stein'ın hiçbir şeyi yayımlanmadı. *Transition* kapandı.

Gertrude Stein'ın çok sevdiği bir deyişle, koşuğu serbestleştirme uğruna kapanan küçük dergilerin belki de en genci ve en canlısı *Blues*'du. Bu derginin editörü Charles Henri Ford şimdi Paris'te ve *Blues*'u kadar genç ve canlı bir insan, ayrıca insana aynı derecede sevinç veren bir dürüstlüğü var. Gertrude Stein genç adamlar içinde yalnızca onun ve Robert Coates'un biricysel bir sözcük anlayışına sahip olduğu kanısında.

O günlerde Oxford ve Cambridge'li adamlar da zaman zaman rue de Fleurus'e gelmeye başladılar. İçlerinden biri Payson ve Clarke firmasında çalışan Brewer'ı getirdi.

Brewer Gertrude Stein'ın çalışmalarıyla çok ilgilendi ve hiçbir vaatte bulunmadıysa da Gertrude Stein'la ikisi Brewer'ın çalıştığı firmanın Gertrude Stein'ın bir çalışmasını yayımlaması olasılığından söz ettiler. Gertrude Stein kısa bir süre önce *Bir Roman* adlı kısa sayılacak bir roman yazmıştı, o günlerde de romantik güzelliğin ve doğanın romanı olarak tanımladığı, bir oymayı andıran *Lucy Tatlı Tapınır* (Lucy Church Amiably) adlı genç kısa sayılabilecek bir başka roman üzerinde çalışıyordu. Brewer'ın isteği üzerine ilan olarak kullanılmak üzere bu kitabın bir özetini yazdı ve Brewer da bir telgrafla hayranlığını belirtti. Ancak Brewer işe kısa anlatılardan oluşan bir derlemeyle başlamak istiyordu, bunun üzerine Gertrude Stein da Amerika üstüne yazdığı bütün kısa anlatıları derleyip kitaba *Yararlı Bilgiler* başlığını koymasını önerdi ona. Bütün bunlar yapıldı.

Paris'te işinde serüvene atılmaktan hoşlanan pek çok resim satıcısı vardır, Amerika'da ise işinde serüvene atılmaktan hoşlanan tek bir yayımcı bile yoktur. Paris'te izlenimci ressamları desteklemek uğruna iki kez iflas eden Durand-Ruel, Cézanne'ı destekleyen Vollard, Picasso'yu destekleyen Sagot ve bütün Kübistleri destekleyen Kahnweiler gibi resim satıcıları vardır. Bu kişiler paralarını kazanabilecekleri biçimde kazanırlar, boyuna o anda hiçbir alıcısı olmayan şeyler alırlar ve o şeyler için bir alıcı kitlesi yaratana değin de bu alım işini sürdürürler. Ve bu serüvenciler içlerinden serüvene atılmak geldiği için serüvene atılırlar. Seçimlerini doğru yapmayıp iflas eden resim satıcıları da vardır. Paris'in

daha serüvenci ruhlu resim satıcıları arasında ise serüvene atılmak bir gelenektir. Yayımcıların serüvene atılmamasının pek çok nedeni var sanırım. Yayımcılar arasında bir tek John Lane serüvene atılırdı. Çok varlıklı bir adam olarak ölmedi belki John Lane ama iyi bir yaşam sürdü ve oldukça da varlıklı bir adam olarak öldü.

Brewer da böyle bir yayımcıdır belki diye bir umut vardı içimizde. Brewer *Yararlı Bilgiler*'i yayımladı, sonuç beklediği gibi olmadı ve işe devam edip yavaş yavaş Gertrude Stein'ın yapıtları için bir okuyucu kitlesi yaratmak yerine işi ağırdan almaya başladı ve sonra da hayır dedi. Sanırım kaçınılmaz bir şeydi bu. Ama durum buydu ve çözülecek de yoktu.

Artık Gertrude Stein'ın yapıtlarını kendim yayımlamayı düşünmeye başlamıştım. Gertrude Stein'dan yayınlarım için bir ad uydurmasını istedim, o da güldü ve Plain* Yayınları adını koy, dedi. Ve yayınlarımın adı Plain Yayınları oldu.

Yapmam gereken işler konusunda bildiğim tek şey önce kitabı bastırmam ve sonra da dağıtımını yapmam, yani satmam gerektiğiydi.

Bu iki şeyin nasıl yapılacağı konusunda herkesle konuştum.

İlk başta kendime bir ortak almayı düşündüm ama çok geçmeden bu fikir hoşuma gitmemeye başladı ve bütün işi tek başıma yapmaya karar verdim.

Gertrude Stein yayımlanacak ilk kitabın, *Lucy Tatlı Tapınır*'ın, bir okul kitabı görünümünde olmasını, mavi bir cilt kapağı konmasını istedi. Kitabımı bastırmak için siparişimi verdikten sonra ikinci sorunum dağıtım işini halletmekti. Bu konuda bir sürü öğüt aldım. Bu öğütlerin kimisi işe yaradı kimisiyse hiç işe yaramadı. Parisli yazarların dostu ve avutucusu William Bradley *The Publishers' Weekly*'ye abone olmamı söyledi. Gerçekten çok akıllıca bir öğüttü bu. Bu dergiler yeni işim konusunda bir şeyler öğrenmemi sağladı, ama asıl sorun kitapçılara ulaşmaktı. Felsefeci ve dost Ralph Church, başından sonuna kadar kitapçıların peşini bırakma, dedi. Çok iyi bir öğüttü bu ama kitapçılara nasıl ulaşacaktım. Tam o sırada iyiliksever bir kadın arkadaşım bana yayımcılara bağlı olarak çalışan kitapçıların eski bir listesinin bir kopyasını bulabileceğini söyledi. Bu liste bana gönderildi ve ben de bu kitapçılara duyurularımı göndermeye başladım. Duyurum ilk başta hoşuma gitmiş-

* Yalın, sade, basit, açık, düz. (ç.n)

ti ama çok geçmeden pek de iyi olmadığı sonucuna vardım. Ama gene de Amerika'dan birtakım siparişler aldım, paramı ödemekte de fazla güçlük çıkarmadılar ve bu beni epey yüreklendirdi.

Paris'te dağıtım yapmak hem daha kolay hem de daha güç oldu. Kitabı Paris'te İngilizce kitap satan bütün kitapçıların vitrinine koydurmak kolay oldu. Gertrude Stein bu olaya bir çocuk gibi sevinip neredeyse havalara uçtu. O güne değin *On Portre*'nin Fransızca çevirisi dışında hiçbir kitabını bir kitapçı vitrininde görmemişti, artık Paris içinde yapuğı gezintilerde bütün zamanını *Lucy Tatlı Tapınır*'ın vitrinlerdeki kopyalarına bakmakla geçiriyor ve eve döndüğünde de hep bundan söz ediyordu.

Kitaplar satıldı, sonra o yıl altı ay boyunca Paris'ten uzakta olacağım için Paris'teki işi bir Fransız ajansına devrettim. Başlangıçta iyi yürüdü bu iş ama sonunda kötüledi. Ama insan yapuğı işi öğrenmek zorunda tabii.

İkinci kitabımın *Nasıl Yazmalı* olmasına karar verdim ve gerçekten bir okul kitabını andırıyorsa da *Lucy Tatlı Tapınır*'ın düzenlenme biçimini pek beğenmediğim için ikinci kitabımı Dijon Basımevi'nde Elzevir tipi bastırmaya karar verdim. Ciltleme işi gene sorun oldu.

Nasıl Yazmalı'yı satmak için de aynı yöntemleri uyguladım, ama elimdeki kitapçı listesinin çok eski olduğunu anlamaya başladım. Ayrıca bana kitapçılara duyuru göndermenin yanı sıra mektup yazmam gerektiği de söylendi. Ellen du Pois bu mektupları yazmama yardım etti. Bana eleştiri yazıları yayımlatmam da söylendi. Ellen du Pois bu konuda da imdadıma yetişti. Ve ilan da vermeliydim. İlan vermenin çok pahalıya patlayacağı kesindi; bense paramı kitaplarımı bastırmak için saklamak zorundaydım, tasarılarım gitgide daha tutkulu olmaya başlamıştı çünkü. Eleştiri yazıları bulmak da bir sorundu, öteden beri pek çok kişi Gertrude Stein'ın çalışmalarından hep alaycı bir dille söz eder, Gertrude Stein da kendini avutmak için, ama gene de yazılarımdan alıntı yapıp duruyorlar, bu da farkında olmasalar bile benim sözcüklerimin ve tümcelerimin onları büyülediği anlamına gelir, der. Ciddi eleştiri yazıları bulmak zordu. Ona hayranlık dolu mektuplar yazan pek çok yazar vardır ama bu yazarlar eleştiri yazıları yazma konumunda olsalar bile oturup yazmazlar bu yazıları. Gertrude Stein Browning'in başından geçen bir olayı anlatmayı çok sever, Browning birinin verdiği bir akşam yemeğinde ünlü bir yazın adamıyla tanışmıştı ve bu adam Browning'in yanına gelip onunla uzun uzun konuşmuş ve onun şiirlerine övgü yağ-

dırmıştı. Browning de onu dinlemiş ve sonra, peki bu söylediğiniz şeyleri yayımlayacak mısınız, demişti. Adamdan hiç yanıt gelmemişti tabii. Gertrude Stein'ın durumunda ise, Sherwood Anderson, Edith Sitwell, Bernard Faÿ ve Louis Bromfield gibi seçkin istisnalar oldu.

Chartres Basımevi'nde yapılan çok güzel bir baskıyla, Gertrude Stein'ın *Dostluğun Çiçekleri Solmadan Dostluk Soldu* adlı şiirinden yüz nüsha bastırdım. Bu yüz nüshanın satışı çok kolay oldu.

Nasıl Yazmalı'nın düzenlenme biçimini daha çok beğenmiştim ama kitapları ciltletmek her kezinde sorun oluyordu. Fransa'da kitapları ticari olarak doğru dürüst bir biçimde ciltletmek hemen hemen olanaksızdır, Fransız yayımcılar kitaplarını yalnızca kâğıtla kaplarlar. Bu konu çok canımı sıkıyordu.

Bir akşam yazarların kibar dostu Georges Poupet'nin evinde verilen bir akşam yemeğine gittik. Orada Maurice Darantière'le tanıştım. *Amerikalıların Oluşumu*'nu da o basmıştı, gerek içeriği gerek düzenlenme biçimi bakımından haklı olarak her zaman bu kitaptan gurur duydu. Dijon'dan ayrılıp Paris dolaylarında bir yerde elle çalışan bir matbaa makinasıyla kitap basmaya başlamıştı ve çok da güzel kitaplar basıyordu. Çok iyi bir insandır Maurice Darantière, dolayısıyla ben de ona sorunlarımı anlatmaya başladım tabii. Dinleyin, dedi Maurice Darantière, bu işi ben hallederim. Ama, diye sözünü kestim, bu kitapları pahalı kitaplar haline getirmek istemediğimi de hiç aklınızdan çıkarmamalısınız. Ne de olsa Gertrude Stein'ın okuyucuları yazarlar, üniversite öğrencileri, kütüphaneciler ve çok az parası olan birtakım genç insanlar. Gertrude Stein koleksiyoncu değil okuyucu istiyor. Ama onun bu isteğine karşın kitapları çoğunlukla koleksiyoncu kitapları oldu. Koleksiyoncular *Sevecen Düğmeler* ve *Mabel Dodge'ın Portresi* için çok yüksek fiyatlar ödüyorlar ve bu da onun hiç hoşuna gitmiyor, kitaplarına sahip olunmasını istemiyor o, okunmalarını istiyor. Evet evet, dedi Maurice Darantière, anlıyorum. Yo benim önereceğim şey şu. Kitabınızı görece ucuz olan monotiple* dizeriz, ben bu işle ilgilenirim, sonra el makinasında iyi cins ama fazla pahalı olmayan bir kâğıtla kitabınızı basarım, çok da güzel basılmış olacaklar ve kapak koymak yerine *Amerikalıların Oluşumu*'ndaki gibi kalın bir kâğıtla ciltletirim, yalnızca kâğıtla, sonra da tam kitapların sığabileceği büyüklükte çok düzgün cilt kutuları

* Harfleri ayrı ayrı dizip döken baskı makinası. (ç.n.)

yapıp kitapları bu kutuların içine koyarım, bu iş de böylece halledilmiş olur. Ve bu kitapları uygun bir fiyata da satabilirim. Evet göreceksiniz, dedi Maurice Darantière.

Gitgide daha hırslı bir yayımcı olmaya başlamıştım şimdi de üçlü bir diziye başlamak istiyordum, işe *Opera ve Oyunlar*'la başlayıp *Matisse, Picasso ve Gertrude Stein ve İki Kısa Öykü*'yle, ardından da *İki Uzun Şiir ve Pek Çok Kısa Şiir*'le devam edecektim.

Maurice Darantière sözünün eri bir insandı. *Opera ve Oyunlar*'ı da bastı, çok güzel ve fiyatı da uygun bir kitap oldu bu, şimdi de *Matisse, Picasso ve Gertrude Stein ve İki Kısa Öykü* adlı ikinci kitabı basıyor. Şimdi artık elimde yeni bir kitapçı listesi var ve genç işe koyulmuş durumdayım.

Dediğim gibi İngiltere'den ve konferanslardan döndükten sonra bir sürü parti verdik, parti vermek için pek çok neden vardı, bütün Sitwell'ler geldi, Carl Van Vechten geldi, Sherwood Anderson genç geldi. Ve ayrıca parti vermek için başka pek çok neden de vardı.

O sıralarda Gertrude Stein'la Bernard Faÿ yeniden görüştüler ve bu kez birbirlerine söyleyecek pek çok şeyleri oldu. Bernard Faÿ'in zihniyle kurduğu bağlantıyı uyarıcı ve rahatlatıcı bulmuştu Gertrude Stein. Yavaş yavaş dost olmaya başlamışlardı.

Bir kezinde odaya girdiğimde Bernard Faÿ'in yaşamında karşılaştığı en üstün nitelikli üç kişinin Picasso, Gertrude Stein ve Gide olduğunu söylediğini, Gertrude Stein'ın da dobra dobra, çok yerinde bir görüş bu ama Gide'i niye katıyorsun ki, diye sorduğunu duyduğumu hatırlıyorum. Bir iki yıl sonra bu konuşmadan söz ederek, o sözü söylemekte haklı olmadığından da emin değilim, dedi Bernard Faÿ.

Sherwood o kış Paris'e gelmişti ve bütün sevimliliği de üstündeydi. Yaşamdan zevk alıyordu Sherwood ve biz de onun varlığından zevk alıyorduk. Herkesin gözbebeği olmuştu ama bir görünüp bir kaybolan bir gözbebeği olduğunu da söylemeliyim. Pen Kulübü'nden üye olması için bir çağrı aldığını hatırlıyorum. Natalie Barney'le uzun sakallı bir Fransız da ona kefil olacaklardı. Gertrude Stein'ın da gelmesini istedi Sherwood. Gertrude Stein da onu çok sevdiğini ama Pen Kulübü'nü hiç sevmediğini söyledi. Natalie Barney bu işi kabul etmesini rica etmek için eve geldi. Natalie Barney'e köpeğini gezdirirken dışarıda yakalanan Gertrude Stein hasta olduğunu ileri sürdü. Ertesi gün Sherwood çıkageldi. Nasıl gitti, diye sordu Gertrude Stein. Nasıl gidecek, dedi Sher-

wood, toplantı benim için yapılmamış, iriyarı bir kadın için yapılmış, kadın tıpkı raydan çıkmış bir yük vagonuna benziyordu.

Stüdyoya birkaç elektrikli radyatör taktırmıştık, Finli hizmetçimizin dediği gibi modernleşiyorduk. Neden daha modern olmadığımızı anlamakta çok güçlük çekiyor hizmetçimiz. Gertrude Stein insan kafasıyla ilerlemişse doğal olarak günlük yaşamında geri ve kuralcı kalır, der. Ve Picasso da, Michelangelo kendisine rönesans stili bir mobilya parçası armağan edilse gönül borcu mu duyardı sanıyorsun, yo bir Yunan sikkesini yeğlerdi o, diye ekler.

Gene de elektrikli radyatörleri taktırmıştık, Sherwood çıkageldi ve biz de onun için bir Noel partisi verdik. Radyatörler koku çıkarıyordu ve içerisi korkunç sıcak olmuştu ama güzel bir parti olduğu için hepimiz çok eğlendik. Sherwood en yeni fularıyla her zamanki gibi çok yakışıklıydı. Sherwood Anderson gerçekten çok iyi giyinir ve oğlu John da ona öykünür. John'la kızkardeşi babalarıyla birlikte eve geldiler. Sherwood henüz Paris'teyken oğlu John hantal utangaç bir oğlandı. Sherwood'un Paris'ten ayrılmasından bir gün sonra John eve geldi, rahat bir tavırla kanepeye oturdu, çok da güzel görünüyordu ve kendisi de bunun farkındaydı. Dış görünüşünde gözle görülebilir hiçbir değişiklik yoktu ama değişmişti John ve bunun farkındaydı.

Gertrude Stein'la Sherwood Anderson Hemingway'le ilgili bütün o eğlenceli konuşmaları işte Sherwood'un Paris'e bu son gelişinde yaptılar. Birbirlerini çok seviyorlardı. Her ikisinin de öteden beri Grant'i Amerikalılar'ın en büyük kahramanı olarak gördüğünü keşfettiler. Lincoln'ü pek beğenmiyorlardı ikisi de beğenmiyordu. Grant'e her zaman hayran olmuşlardı ve hâlâ da hayrandılar. Birlikte Grant'in yaşamöyküsünü yazmayı bile tasarladılar. Gertrude Stein hâlâ bu olasılığı düşünür.

Gerçekten o günlerde bir sürü parti verdik ve Clermont-Tonnerre Düşesi de bu partilerin çoğuna geldi.

Düşesle Gertrude Stein birbirlerinden çok hoşlanıyorlardı. Yaşam görgüsü ve ilgi alanları bakımından birbirlerinden tümüyle farklıydılar ama birbirlerinin anlayış tarzlarını çok beğeniyorlardı. Ayrıca o güne değin karşılaştıkları bütün kadınlar içinde yalnızca ikisinin saçları hâlâ

* Ulysses Simpson Grant (1822-1885). ABD'deki iç savaşta güneylileri yenilgiye uğratan ve ABD'nin on sekizinci başkanı olan general. (ç.n.)

uzundu. Gertrude Stein uzun saçlarını hep tepesinde toplardı, bu eski moda saç biçimini hiç değiştirmemişti.

Madame de Clermont-Tonnerre partilerden birine çok geç geldi, aşağı yukarı herkes gitmişti, saçlarını kestirmişti. Beğendin mi, dedi Madame de Clermont-Tonnerre. Beğendim, dedi Gertrude Stein. Eh, dedi Madame de Clermont-Tonnerre, sen beğendiysen ve kızım da beğendiyse beğendi de zaten bu yeter bana. O gece Gertrude Stein, benim de saçımı kesmem gerekecek galiba, dedi bana. Haydi kes dedi ve ben de kestim.

Ertesi akşam hâlâ kesiyordum, gündüz de biraz kesmiştim ve Sherwood Anderson içeri girdiğinde geriye yalnızca bir başlığı andıran bir tutam saç kalmıştı. Evet, nasıl buldun, diye sordum korka korka. Beğendim, dedi Sherwood Anderson, bu saç ona bir keşiş görünümü vermiş.

Dediğim gibi, Picasso bu kısa saçları görünce, bir an öfkeye kapılıp, ya benim portrem, dedi ama hemen arkasından, gene de hepsi yerinde duruyor, diye ekledi.

Artık kır evimizi, yalnızca vadinin öbür yanından gördüğümüz o evi tutmuştuk ve Paris'ten ayrılmadan hemen önce beyaz finoyu, Sepet'i bulmuştuk. Yakınlardaki bir köpek sergisinde gördüğümüz küçük bir yavruydu bu, mavi gözleri, pembe bir burnu ve beyaz tüyleri vardı ve boyuna Gertrude Stein'ın kucağına atlıyordu. Yeni bir köpek yavrusu ve yeni bir Ford'la yeni evimize doğru yola çıktık, bu üç şeyden de çok hoşnuttuk. Şimdi Sepet kocaman azman bir köpek oldu ama hâlâ Gertrude Stein'ın kucağına atlar ve orada kalır. Gertrude Stein onun su içerken çıkardığı seslerin ritmini dinleye dinleye tümcelerle paragraflar arasındaki farkı, paragrafların duygu yüklü olduğunu, tümcelerinse böyle olmadığını anladığını söyler.

O yaz Bernard Faÿ gelip bir süre bizde kaldı. Gertrude Stein'la ikisi dışarıda bahçede her şeyden, yaşamdan, Amerika'dan, kendilerinden ve dostluktan söz ettiler. Böylece dostluklarını iyice pekiştirdiler ve Gertrude Stein'ın yaşamı boyunca kurduğu kalıcı nitelikteki dört dostluktan biri oldu bu. Gertrude Stein'ın hatırına Sepet'e bile katlanıyordu Bernard Faÿ. Geçenlerde Picabia küçücük bir Meksika köpeği verdi bize, köpeğe Byron adını verdik. Bernand Faÿ şair Byron'ın hatırına Byron'ı da seviyor. Gertrude Stein ona takılarak onun Amerikalı olduğu için doğal olarak en çok Byron'ı sevdiğini, kendisininse doğal olarak Fransız olan Sepet'i sevdiğini söyler hep.

Bilignin yeni eski bir tanışıklık konusuna getiriyor beni. Bir gün

Gertrude Stein bankaya doğru yaptığı bir yürüyüşten sonra eve geldi ve cebinden bir kart çıkararak, yarın Bromfield'lerle öğle yemeği yiyeceğiz, dedi. Ta Hemingway'in olduğu günlerde Gertrude Stein Bromfield ve karısıyla tanışmıştı ve onlarla arada sırada sürdürülen üstünkörü bir tanışıklığı vardı, hatta Bromfield'in kızkardeşiyle de gene üstünkörü bir tanışıklığı vardı, şimdi de birdenbire Bromfield'lerle öğle yemeği yeme işi çıkmıştı. Niye, diye sordum, çünkü diye yanıt verdi Gertrude Stein oldukça neşeli bir tavırla, Bromfield bahçecilik konusunda her şeyi biliyor.

Bromfield'lerle öğle yemeği yedik, Bromfield gerçekten de bahçeler, çiçekler ve toprak cinsleri konusunda her şeyi biliyordu. Gertrude Stein ve Bromfield birbirlerinden ilkin iki bahçıvan olarak, sonra iki Amerikalı olarak, sonra da iki yazar olarak hoşlandılar. Gertrude Stein Bromfield'in Janet Scudder kadar, bir piyade askeri kadar Amerikalı olduğunu ama onlar kadar ağırbaşlı olmadığını söyler hep.

Bir gün Jolas'lar yayımcı Furman'ı eve getirdi. Furman pek çok yayımcının yaptığı gibi *Amerikalıların Oluşumu*'yla çok ilgilendi. Ama çok uzun, bin sayfa, dedi Gertrude Stein. Peki kısaltılamaz mı, dedi Furman dört yüz sayfaya falan indirilemez mi. Evet, dedi Gertrude Stein, belki. Öyleyse kısaltın, o zaman kitabı yayımlarım, dedi Furman.

Gertrude Stein bu konuyu bir süre düşündü ve sonra işe koyuldu. O yazın bir bölümünü bu kısaltma işiyle geçirdi ve kendisi gibi Bradley'le ben de sonuçtan memnun kaldık.

Bu arada Gertrude Stein Elliot Paul'e bu öneriden söz etmişti. Furman buradayken sorun yok, demişti Elliot Paul, ama geri döndüğünde çocuklar bunu yapmasına izin vermeyeceklerdir. Bu çocukların kim olduğunu hiç bilmiyorum ama Furman'a izin vermedikleri kesindi. Elliot Paul haklı çıkmıştı. Robert Coates'un ve Bradley'in bütün çabalarına karşın hiçbir gelişme olmadı.

Bu arada Gertrude Stein'ın Fransız yazarları ve okurları arasındaki ünü durmadan artıyordu. *Amerikalıların Oluşumu*'nun bazı bölümlerinin ve ayrıca *On Portre*'nin çevirisi ilgilerini çekiyordu. Bernard Faÿ Gertrude Stein'ın çalışmalarını konu alan ve *Revue Européenne*'de yayımlanan yazısını da o dönemde yazdı. Bu dergide Gertrude Stein'ın Fransızca olarak yazdığı tek şeyi, köpeği Sepet'le ilgili küçük bir senaryoyu da yayımladılar.

Bu kişiler Gertrude Stein'ın ilk çalışmalarıyla olduğu kadar son

çalışmalarıyla da ilgileniyorlardı. Marcel Brion *Echange*'da onun çalışmaları üzerine ciddi bir eleştiri yazısı yazarak bu çalışmaları Bach'la karşılaştırdı. Ondan sonra da, *Les Nouvelles Littéraires*'de, Gertrude Stein'ın yayımlanan her kitabı üzerine bir yazı yazdı. Özellikle *Nasıl Yazmalı*'dan çok etkilenmişti Marcel Brion.

Aşağı yukarı aynı dönemde Bernard Faÿ *On Amerikan Yazarı* adlı kitaba konmak üzere *Üç Yaşam*'daki *Melanctha* öyküsünün bir bölümünü Fransızca'ya çeviriyordu, çevirisinin başına da *Revue Européenne*'de yayımlanan yazısı konacaktı. Bernard Faÿ bir öğleden sonra eve gelip yüksek sesle *Melanctha* çevirisini okudu bize. O sırada Madame de Clermont-Tonnerre de evdeydi ve Bernard Faÿ'in çevirisinden çok etkilenmişti.

Bundan kısa bir süre sonra bir gün Madame de Clermont-Tonnerre Gertrude Stein'la konuşmak istediğini söyleyip eve gelmek için izin istedi. Geldi ve, artık daha geniş kitlelerce tanınmanın zamanı geldi, dedi. Daha geniş kitlelere ulaşmanın önemine inanıyorum ben. Gertrude Stein da daha geniş kitlelere ulaşmanın önemine inanıyordu ama bu kitlelere giden yol öteden beri tıkalıydı. Hayır, dedi Madame de Clermont-Tonnerre, bu yol açılabilir. Bir düşünelim.

Bu işi gerçekleştirmek için büyük bir kitabın, önemli bir kitabın bir çevirisinin yayımlanması gerektiğini söyledi Madame de Clermont-Tonnerre. Gertrude Stein da *Amerikalıların Oluşumu*'nu önerdi ve bu kitabın bir Amerikalı yayımcı için nasıl dört yüz sayfaya indirilip yayıma hazırlandığını anlattı. Bu kitap işimizi görür, dedi Madame de Clermont-Tonnerre. Ve gitti.

Sonunda ve pek öyle uzun sayılmayacak bir bekleyişten sonra, Stock Yayınevi'nden Mösyö Bouteleau Gertrude Stein'la görüştü ve kitabı yayımlamaya karar verdi. Çevirmen bulmak biraz güç oldu ama sonunda bu iş de halledildi. Bernard Faÿ Baron Seillière'in de yardımıyla çeviriyi üstlendi, işte bu bahar çıkacak olan çeviri de bu, ayrıca bu yaz Gertrude Stein'a, bunun İngilizce'de harika bir kitap olduğunu biliyordum, ama Fransızca'da da, şey, neredeyse daha da harika diyemem ama aynı derecede harika olmuş, sözlerini söyleten de gene bu çeviriydi.

Geçen güz Bilignin'den Paris'e döndüğümüz gün ben her zamanki gibi çeşit çeşit işlerle uğraşıyordum, Gertrude Stein da rue de Rennes pazarından çivi almak için dışarı çıkmıştı. Pazarda Şilili bir ressam olan Guevara ve karısıyla karşılaşmıştı. Bu çift bize komşudur, yarın çaya

gel, demişlerdi Gertrude Stein'a. Gertrude Stein da, ama eve daha yeni döndük, biraz bekleyin, demişti. Lütfen gel, demişti Méraude Guevara. Ve sonra da, görmekten hoşlanacağın biri olacak orada, diye eklemişti. Kimmiş bu, demişti Gertrude Stein hiçbir zaman bitip tükenmeyen bir merakla. Sir Francis Rose, demişti Guevara'lar. Peki, geliriz, demişti Gertrude Stein. Artık Francis Rose'la tanışma düşüncesine karşı çıkmıyordu. Francis Rose'la tanışıuk ve tabii çok geçmeden Francis Rose Gertrude Stein'la birlikte eve geldi. Tahmin edilebileceği gibi, heyecandan yüzü al al oldu Francis Rose'un. Peki, dedi, Picasso resimlerimi gördüğünde ne dedi. Resimleri ilk gördüğü gün, diye yanıtladı Gertrude Stein, hiç değilse öbürleri kadar bête* değil, dedi. Peki o günden sonra, diye sordu Francis Rose. O günden sonra da durmadan o köşeye gidiyor ve tuvalleri evirip çevirerek resimlere bakıyor ama hiçbir şey söylemiyor.

O günden sonra Francis Rose'u sık sık gördük ama Gertrude Stein o resimlere duyduğu ilgiyi hiç yitirmedi. Francis Rose bu yaz vadinin evi ilk gördüğümüz gün bulunduğumuz karşı yakasından hem kır evimizin, hem de *Lucy Tatlı Tapınır*'da övgü dolu bir dille söz edilen çağlayanın resmini yaptı. Gertrude Stein'ın bir portresini de yaptı. Kendisi bu portreyi beğeniyor, ben de beğeniyorum ama Gertrude Stein beğenip beğenmediğinden emin değil, ama geçenlerde de dediği gibi, belki de beğeniyor. Bu yaz çok güzel vakit geçirdik, hem Bernard Faÿ hem Francis Rose çok cana yakın konuklardı.

Gertrude Stein'la ilk tanışıklığını Amerika'dan yazdığı çok hoş mektuplarla kuran Paul Frederick Bowles adında bir genç adam vardı. Gertrude Stein onun yazın sevimli ve manuklı olduğunu ama kışın ne sevimli ne de mantıklı olduğunu söyler hep. Yazın Aaron Copland bu Bowles'la birlikte bizi görmeye geldi ve Gertrude Stein Copland'ı çok sevdi. Bowles Gertrude Stein'a her zamanki gibi ne sevimli ne de mantıklı olduğu kış aylarında bir gün Copland'ın gözdağı verircesine ona, şimdi yirmi yaşındayken çalışmazsan otuzuna geldiğinde kimse seni sevmez, dediğini söyledi ve bu Gertrude Stein'ın çok hoşuna gitti.

Bir süredir pek çok kişi, yayıncılar dahil, Gertrude Stein'dan özyaşamöyküsünü yazmasını istiyordu ama Gertrude Stein her kezinde, olanaksız bu, diye yanıt veriyordu.

Sonra benim özyaşamöykümü yazmam gerektiğini söyleyerek bana

* Saçma, aptalca. (ç.n.)

takılmaya başladı Gertrude Stein. Bir düşün, diyordu, ne büyük paralar kazanırsın. Sonra özyaşamöyküm için başlıklar uydurmaya başladı. *Ünlülerle Yaşamım, Yan Yana Oturduğum Dâhi Eşleriyle Geçirdiğim Yaşam, Gertrude Stein'la Geçirdiğim Yirmi Beş Yıl.*

Sonra ciddileşmeye başladı ve, ama gerçekten cidden özyaşamöykünü yazmalısın, dedi. Sonunda yazın zaman bulabilirsem özyaşamöykümü yazacağıma dair söz verdim ona.

Ford Madox Ford *Transatlantic Review*'nun editörlüğünü yaptığı sıralarda bir kezinde Gertrude Stein'a, oldukça iyi bir yazarım, oldukça iyi bir editörüm ve de oldukça iyi bir iş adamıyım ama aynı anda üçünü birden olmak çok güç geliyor bana, demişti.

Ben de oldukça iyi bir ev idarecisiyim, oldukça iyi bir bahçıvanım, oldukça iyi bir nakışçıyım, oldukça iyi bir sekreterim, oldukça iyi bir editörüm, oldukça iyi bir köpek veterineriyim ve bütün bu işleri aynı anda yapmak zorundayım, bunlara bir de oldukça iyi bir yazar olma niteliğini katmak çok güç geldi bana.

Bundan aşağı yukarı altı hafta önce Gertrude Stein, bana öyle geliyor ki sen bu özyaşamöyküsünü hiçbir zaman yazmayacaksın, dedi. Ne yapacağım biliyor musun. Bu özyaşamöyküsünü senin yerine ben yazacağım. Hem de Defoe'nun *Robinson Crusoe*'nun özyaşamöyküsünde kullandığı dil kadar yalın bir dille yazacağım. Nitekim yazdı ve işte benim özyaşamöyküm.

Yirminci yüzyılın sanat ve edebiyat dünyasına öncülük eden bir kent: Paris. Umut dolu yıllar ve umut dolu yaratıcı insanlar.

O zamanlar henüz kimsenin dönüp resimlerine bakmadığı Picasso, Matisse, Gris, Braque; savaş yaralarıyla ölen Apollinaire; yeni yetme bir yazar, Ernest Hemingway; biraz biraz ünlenmiş Sherwood Anderson ve daha niceleri...

Ve hep gözlemleyen, hep edebiyat denemelerine girişen, karizmatik kişiliğiyle bir efsaneye dönüşen öncü bir yazar: Gertrude Stein.

Yaklaşık elli yılını birlikte geçirdiği yakın dostu Alice B.Toklas'ın ağzından yazdığı bu renkli "özyaşamöyküsü"nde, Birinci Dünya Savaşı öncesi umut ve yenilik dönemini, savaşın yıkımlarını ve kendi edebiyat deneylerini tümüyle kendine özgü bir tarzda anlatıyor Gertrude Stein.

Metis Edebiyat
ISBN 975-7650-79-X
Metis Yayınları, Başmusahip Sok. 3/2, Cağaloğlu/İstanbul